

AĞRI'DA İDARİ VE SİYASİ HAYAT

(1945-1960)

Ahmet EDİ

Doktora Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU

2015

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Ahmet EDİ

AĞRI'DA İDARİ VE SİYASİ HAYAT
(1945-1960)

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU

ERZURUM - 2015

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU danışmanlığında, Ahmet EDİ tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07/ 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami KILIÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1
I. AĞRI İLİNİN COĞRAFİK ÖZELLİKLERİ	1
II. TARİH ÖNCESİ DÖNEMDEN OSMANLI DEVLETİNE KADAR AĞRI....	3
III. OSMANLI DÖNEMİNDE AĞRI	4
IV. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA AĞRI.....	5
IV. I. Umumi Müfettişlikler	5
IV.I.I. Birinci Umumi Müfettişlik.....	7
IV.II. AĞrı İsyanları.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

AĞRI'DA İDARİ YAPI VE YÖNETİCİLER

1.1. İDARİ YAPI	12
1.1.1. AĞrı'nın İl Merkezi Olması.....	13
1.2. AĞRI'DA GÖREV YAPAN VALİLER	14
1.2.1. Hilmi Kamil Bey	14
1.2.2. Osman Ziya Tekeli	14
1.2.3. M. Süreyya Yurdakul	14
1.2.4. İbrahim Ethem Akıncı.....	15
1.2.5. Mehmet Murat Bey	15
1.2.6. Ali Kemali Aksüt.....	15
1.2.7. Ahmet Rifat Vona	15
1.2.8. İmadettin Arda	16
1.2.9. Burhanettin Şevki Teker	16
1.2.10. Hasip Kuylan	16
1.2.11. Ahmet Niyazi Mergen	16
1.2.12. Hilmi Balcı	16

1.2.13. Memduh Payzın.....	17
1.2.14. Turgut Başkaya	17
1.2.15. Muzaffer Kuşakçıoğlu	17
1.2.16. Şekip Yurdakul	18
1.2.17. Esat Kaya Ayman.....	18
1.2.18. Muhlis Babaoğlu	18
1.2.19. Ali Akseven	18
1.2.20. H. Nevzat Baykal.....	18
1.2.21. Rahmi Sanalan	18
1.3. AĞRI'DA YEREL SEÇİMLER, BELEDİYE BAŞKANLARI VE FAALİYETLERİ	19
1.3.1. 1946 Belediye Seçimleri	21
1.3.2. 1950 Belediye Seçimleri	23
1.3.2. 1955 Belediye Seçimleri	23
1.4. AĞRI'NIN KAMUSAL İHTİYAÇLARI VE YAPILAN ÇALIŞMALAR...26	
1.4.1. Adalet Bakanlığı.....	26
1.4.2. İçişleri Bakanlığı	26
1.4.3. Tarım Bakanlığı	28
1.4.4. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.....	28
1.4.5. Milli Eğitim Bakanlığı	30
1.4.6. Bayındırlık Bakanlığı.....	31
1.4.6. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	32
1.4.7. İşletmeler Bakanlığı	32
1.4.8. Ulaştırma Bakanlığı	32

İKİNCİ BÖLÜM

AĞRI'DAKİ SİYASİ PARTİLER VE FAALİYETLERİ

2.1. SİYASİ PARTİLER.....	34
2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi	36
2.1.2. Demokrat Parti.....	61
2.1.3. Millet Partisi	80
2.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi	82

2.1.4. Hürriyet Partisi	83
-------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL KÜLTÜREL VE HAYAT

3.1. AĞRI HALKEVLERİ VE HALKODALARI	86
3.1.1. Halkevleri.....	88
3.1.1.1. Karaköse Halkevi	88
3.1.1.2. Tutak Halkevi	89
3.1.1.3. Eleşkirt Halkevi.....	90
3.1.1.4. Doğubayazıt Halkevi.....	90
3.1.2. Halkodaları	90
3.1.2.1. Patnos Halkodası.....	90
3.1.2.2. Diyadin Halkodası.....	91
3.1.2.3. Taşlıçay Halkodası	91
3.1.2.4. Hamur Halkodası	91
3.1.2.5. Hanzır Halkodası	91
3.1.2.6. Mollasüleyman Halkodası	91
3.1.2.7. Cumaçay Halkodası	91
3.1.2.8. Sultanmut Halkodası	92
3.1.2.9. Yoncalı Halkodası	92
3.1.2.10. Dedeli Halkodası	92
3.2. AĞRI HALKEVİ ŞUBELERİ VE FAALİYETLERİ	92
3.2.1. Dil ve Edebiyat Kolu	93
3.2.2. Sanat Kolu	97
3.2.3. Gösteri (Temsil) Kolu	98
3.2.4. Spor Kolu	98
3.2.5. Sosyal Yardım Kolu	99
3.2.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu.....	100
3.2.7. Kitapsarayı ve Yayın Kolu	100
3.2.8. Köycülük Kolu.....	101
3.2.9. Müze ve Sergi Kolu	101
3.3. AĞRI ÖĞRETMENLER BİRLİĞİ	102

3.3.1. Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu.....	103
3.3.2. Ağrı Öğretmenler Birliği Denetleme Kurulu	103
3.3.3. Ağrı Öğretmenler Birliği Haysiyet Divanı.....	104
3.3.4. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğü	104
3.3.4.1. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Yönetim Kurulu'nun Görevleri	105
3.3.4.2. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Denetleme Kurulu ve Görevleri	106
3.3.4.3. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Haysiyet Divanı ve Görevleri	106
3.3.4.4. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Çalışma Kolları ve Ödevleri.....	106
3.3.4.4.1. Yayımlar ve Kitap Kolu	106
3.3.4.4.2. Spor ve Eğlence Kolu	106
3.3.4.5. Ağrı Öğretmenler Birliği Gelir ve Giderleri.....	107
3.3.4.5.1. Gelirler	107
3.3.4.5.2. Giderler	107
3.3.4.5.3. Bütçe	107
3.3.4.6. Müteferrik Maddeler	107
3.4. AĞRI'YI GÜZELLEŞTİRME DERNEĞİ VE FAALİYETLERİ.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİMLER VE AĞRI MİLLETVEKİLLERİ

4.1. GENEL SEÇİMLER VE AĞRI MİLLETVEKİLLERİ.....	113
4.1.1. 1946 Genel Seçimi	117
4.1.1.1. CHP Ağrı Milletvekili Aday Adayları.....	118
4.1.1.1.1. Salih Türkmen	118
4.1.1.1.2. Ahmet Alparslan	118
4.1.1.1.3. Süleyman Ruhi Bilgiç.....	118
4.1.1.1.4. Raif Cebeci.....	118
4.1.1.1.5. Ahmet Faruk Savcı	119
4.1.1.1.6. Nafi Atuf Önay	119

4.1.1.1.7. Sıtkı Şefkati Şefkathoğlu	119
4.1.1.1.8. İhsan Baydar	119
4.1.1.1.9. Hüsamettin Togaç	119
4.1.1.1.10. Veysi Yardımcı	119
4.1.1.1.11. Makbule Kiper	119
4.1.1.1.12. Tefvik Tekeli.....	120
4.1.1.1.13. Galip Babahoğlu.....	120
4.1.1.1.14. Selim Yatağan.....	120
4.1.1.2. Bağımsız Adaylar	120
4.1.1.3. VIII Dönem Ağrı Milletvekilleri.....	121
4.1.1.3.1. Ahmet Alparslan	122
4.1.1.3.2. Müştak Aktan	124
4.1.1.3.3. Halit Bayrak	125
4.1.2. 1950 Genel Seçimi	125
4.1.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Aday Adayları	126
4.1.2.1.1. Avni Çırpıcı	126
4.1.2.1.2. Şakir Tekin Tutak.....	126
4.1.2.1.3. Tefvik Tekeli.....	126
4.1.2.1.4. Ahmet Alparslan	126
4.1.2.1.5. Salih Türkmen.....	127
4.1.2.1.6. Ahmet Tokar	127
4.1.2.1.7. Remzi Emiroğlu.....	127
4.1.2.1.8. Sıtkı Şefkati Şefkathoğlu	127
4.1.2.1.9. Halit Bayrak	127
4.1.2.1.10. Müştak Aktan	127
4.1.2.1.11. Şakir Tekin Tutak.....	128
4.1.2.1.12. Resul Yüce	128
4.1.2.1.13. Cevdet Akpınar	128
4.1.2.1.14. Mehmet Beyazıt.....	128
4.1.2.1.15. Şakir Bingöl	128
4.1.2.1.16. Faruk Savcı.....	128
4.1.2.2. Demokrat Parti Milletvekili Aday Adayları	129

4.1.2.2.1. Celal Yardımcı.....	129
4.1.2.2.2. Kasım Küfrevi	129
4.1.2.2.3. Halis Öztürk	129
4.1.2.3. IX Dönem Ağrı Milletvekilleri	129
4.1.2.3.1. Kasım Küfrevi	130
4.1.2.3.2. Halis Öztürk	131
4.1.2.3.3. Celal Yardımcı.....	132
4.1.3. 1954 Genel Seçimi	134
4.1.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi	136
4.1.3.2. Demokrat Parti.....	138
4.1.3.3. X. Dönem Ağrı Milletvekilleri.....	141
4.1.3.3.1. Halis Öztürk	141
4.1.3.3.2. Nimet Sümer	142
4.1.3.3.3. Kasım Küfrevi	142
4.1.3.3.4. Celal Yardımcı.....	145
4.1.3.3.4.1. Maarif (Eğitim) Vekilliği	145
4.1.3.3.4.2. Devlet Vekilliği	146
4.1.4. 1957 Genel Seçimi	150
4.1.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi	151
4.1.4.2. Cumhuriyetçi Millet Partisi	154
4.1.4.3. Bağımsız Adaylar	155
4.1.4.4. Demokrat Parti.....	156
4.1.4.5. XI. Dönem Ağrı Milletvekilleri	160
4.1.4.5.1. Selim Yatağan.....	161
4.1.4.5.2. Şeref Saraçoğlu.....	162
4.1.4.5.3. Halis Öztürk	162
4.1.4.5.4. Kasım Küfrevi	163
4.1.4.5.5. Celal Yardımcı.....	163
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA	170
ÖZGEÇMİŞ.....	177
EKLER.....	178

ÖZET**DOKTORA TEZİ****AĞRI'DA İDARİ VE SİYASİ HAYAT (1945-1960)****Ahmet EDİ****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU****2015, 233 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Selami KILIÇ****Prof. Dr. Salim GÖKÇE****Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU****Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR****Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU**

Çalışmanın amacı, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin illerinden biri olan Ağrı'nın idari ve siyasi hayatını, iktisadi, sosyo-kültürel etkenleri irdelleyerek gün yüzüne çıkarmaktır. Çalışma, 1945-1960 yılları arasını kapsamaktadır. Mevzu bahis döneme ait arşiv belgeleri, basın yayın organlarında neşredilen materyaller, konuyla ilgili yazılmış eserlerle harmanlanarak, ilin siyasi ve idari yönü bütün ayrıntılarıyla incelenip derli toplu bir bilgi kaynağı elde edilmiştir. Bu doğrultuda, Ağrı ilindeki yöneticiler başta olmak üzere, milletvekilleri, siyaset adamları, çeşitli kamu kurum ve kuruluş yöneticileri ile Halkevleri, Halkodaları, Sivil Toplum Kuruluşları ve siyasal yaşam gibi konulara ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışma neticesinde, Ağrı ilindeki siyasi faaliyetlerin daha çok partilerin il teşkilatları tarafından yürütüldüğü görülmüştür. Basın noktasında, 1952 yılı son aylarından itibaren basılmaya başlanan yerel basın yayın organlarının, bu siyasette etkin rol oynadıkları görülmüştür. Ağrı ilinin yakın dönemine ait olan bu çalışma, daha önce bu dönemle ilgili her hangi bir derli toplu bilimsel bir yayının olmaması nedeniyle bu alandaki büyük bir boşluğu doldurması noktasında çok önemli olduğu kanısındayız. Bundan sonra yazılacak olan neşriyatlara hem ilham kaynağı olup hem de bir yol gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Siyasi Partiler, Seçimler, Sivil Toplum Kuruluşları.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

THE ADMINISTRATIVE AND POLITICAL LIFE IN AĞRI (1945-1960)

Ahmet EDİ

Advisor: Assistant. Prof. Cemil KUTLU

2015, 233 Pages

Jury: Prof. Dr. Selami KILIÇ

Prof. Dr. Salim GÖKÇE

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

Assistant. Prof. Yavuz ÖZDEMİR

Assistant. Prof. Cemil KUTLU

The aim of this study is to investigate the political and administrative life of Ağrı, one of Turkish cities of republican era, in terms of financial and socio-cultural factors. The study is focused on the years between 1945 and 1960. Archived and published documents of the abovementioned period are blended with related studies and Ağrı's political and administrative facts have been investigated so as to provide a resource set. In this regard, this study aims to shed light on the governors, parliamentarians, political figures, the administrators of public houses and non-governmental organizations and the elections of the city in that period.

As a result of the study, it is observed that, at that period, political activities were conducted by mostly provincial organizations of the parties. It was determined that, local press, started by the end of 1952, had an active role in those political issues. This study, focused on the recent past of Ağrı, is believed to fill a great gap in the literature as there exists nearly no studies on the topic. This study will be a source and guide for further research.

Key words: Ağrı, Political Parties, Elections, Non-Governmental Organizations.

KISALTMALAR

ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprian Agoniston (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü)
ENOSİS	: Kıbrıs adasının "Yunanistan'a bağlanması" anlamında kullanılmıştır.
HP	: Hürriyet Partisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vb	: Ve benzeri

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1. Vital Cuinet'in kitabındaki Beyazıt Nüfus Popülasyonu	12
Tablo 1. 2. 1923-1946 arası Ağrı Belediye Başkanları	21
Tablo 2. 1. 1946 CHP Ağrı İl Teşkilatı Asil ve Yedek Üyeleri	40
Tablo 2. 2. 1946 yılı CHP Merkez İlçe Teşkilatı	42
Tablo 2. 3. 1946 CHP İl Genel Meclisi Üyeleri	42
Tablo 2. 4. 1949 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Asil Üyeleri	50
Tablo 2. 5. 1949 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Yedek Üyeleri	51
Tablo 2. 6. 1949 yılı CHP Ağrı İlçe Teşkilatı Başkanları	52
Tablo 2. 7. 1950 İl Genel Meclisi Merkez İlçe Seçim Sonuçları	54
Tablo 2. 8. 1950 İl Genel Meclisi Doğubayazıt Seçim Sonuçları	55
Tablo 2. 9. 1950 İl Genel Meclisi Diyadin Seçim Sonuçları.....	55
Tablo 2. 10. 1957 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Üyeleri.....	60
Tablo 2. 11. 1946 Yılı Seçimlerinin Partilere Göre Milletvekili Dağılımı	65
Tablo 2. 12. 1954 yılı Ağrı Diyadin Soran Köyü Ocak Kongresi Sonuçları	72
Tablo 2. 13. 1954 yılı Diyadin Kürdi Köyü Ocak Kongresi Sonuçları.....	72
Tablo 2. 14. 1954 Ağrı Merkez Leylekpınar Mahallesi Ocak Kongresi Sonuçları.....	72
Tablo 2. 15. 1954 Ağrı Merkez Tayyare Mahallesi Ocak Kongresi Sonuçları.....	73
Tablo 2. 16. 1956 Demokrat Parti İl Kongresi Sonuçları.....	75
Tablo 2. 17. Demokrat Parti Taşlıçay İlçe Kongresi Sonuçları.....	75
Tablo 2. 18. Demokrat Parti 1958 yılı Kongresi İdare Heyeti	76
Tablo 2. 19. 1958 yılı Demokrat Parti Ağrı İl Kongresi Seçim Sonuçları	76
Tablo 2. 20. 1958 yılı Demokrat Parti hamur İlçe Kongresi Seçim Sonuçları.....	78
Tablo 2. 21. Vatan Cephesi Ocağı Yönetim Kurulu	79
Tablo 2. 22. Cumhuriyetçi Millet Partisi Ağrı İl Teşkilatı	82

Tablo 3. 1. 1932-1951 Yılları Arası Türkiye Geneli Halkevleri Sayısı	87
Tablo 3. 2. Halkevleri ve Kollarının Yıllara Göre Sayısal Değerleri.....	87
Tablo 3. 3. Karaköse Halkevi İdare Heyeti	88
Tablo 3. 4. Tutak Halkevi İdare Heyeti	89
Tablo 3. 5. Tutak Halkevi Şubeler İdare Heyeti.....	90
Tablo 3. 6. 1941 yılı Ağrı Halkevlerinde Verilen Konferanslar.....	93
Tablo 3. 7. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu Asil Üyeleri.....	103
Tablo 3. 8. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu Yedek Üyeleri.....	103
Tablo 3. 9. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Denetleme Kurulu Üyeleri.....	104
Tablo 3. 10. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Haysiyet Divanı Kurulu Üyeleri	104
Tablo 3. 11. 1957 Yılı Ağrıyı Güzelleştirme Derneği Kongre Divan Kurulu Üyeleri.	110
Tablo 3. 12. 1957 Yılı Ağrıyı Güzelleştirme Derneği İdare Heyeti Üyeleri.....	110
Tablo 3. 13. 1957 Yılı Ağrıyı Güzelleştirme Derneği Haysiyet Divanı Üyeleri.....	111
Tablo 4. 1. 1919-1960 Arası Ağrı Milletvekilleri	113
Tablo 4. 2. IX. Dönem Ağrı Milletvekilleri	129
Tablo 4. 3. 1954 Yılı Türkiye Geneli Seçim Sonuçları	135
Tablo 4. 4. X. Dönem Ağrı Milletvekilleri.....	141
Tablo 4. 5. 1957 Yılı Seçimlerinde CHP'nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı	153
Tablo 4. 6. 1957 Yılı Seçimlerinde CMP'nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı ...	155
Tablo 4. 7. 1957 Genel Seçimlerinde Demokrat Parti Ağrı Aday Denemeleri Sonuçları.....	157
Tablo 4. 8. 1957 Yılı Seçimlerinde DP'nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı.....	160
Tablo 4. 9. XI Dönem Ağrı Milletvekilleri	160

ÖNSÖZ

“Ağrı’da İdari ve Siyasi Hayat (1945-1960)” adlı bu çalışmada, Ağrı İlinin siyasi ve idari yapısı bahsi geçen dönem içerisinde detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışma giriş kısmı hariç beş bölümden oluşmuş ve bir bütünü tamamlamıştır. Araştırmaya temel kaynak olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Arşivi, Milli Kütüphane Arşivi ve Kütüphanesi ile çeşitli bakanlık arşivlerinden yararlanılmıştır. Bunun yanında TÜİK, TTK gibi kurumların arşivlerinden de istifade edilmiştir. Araştırma esnasında Ağrı Valiliği, Ağrı Belediyesi gibi resmi kurumların yanı sıra ilde bulunan Sivil Toplum Kuruluşları ile yapılan görüşmeler neticesinde arşivlerinin olmadığı bilgisi alınmıştır. Ağrı Belediyesinin Arşivleri ise 1992 yılında bir sel baskını neticesinde tahribe uğradığı anlaşılmış buna rağmen yine de arşivlere inilmiş ancak belgelerin tamamının okunacak halde olmadığı görülmüştür.

Bu tür arşivler ve saha araştırmalarının yanı sıra, süreli yayınlar da taranmıştır. Yapılan araştırmalar ve ulaşılan bilgi ve belgeler doğrultusunda Ağrı’da ilk yerel basına 1952 yılında ulaşılabilmektedir. Bu dönem öncesine ait ilde yerel basın bulunmadığı görülmüştür. Bu yerel basın organları; Yayla Gazetesi (1952), Ağrı Dağ Gazetesi (1952), Demokrat Ağrı Gazetesi (1952) Karaköse (1953), Demokrat Parti Ağrı Gazetesi (1954) ve Şark Ekspres Gazetesi (1956)’dir.

Eserde, Ağrı ile ilgili yapılan çalışmalara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak dönemle ilgili sadece Mehmet Pınar’ın “Karaköse’de Demokrat Parti Yapılanması” adlı makalesinden başka bilimsel bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun yanında İsmet Alparslan’ın “Her Yönüyle Ağrı” adlı il yıllığı formatındaki kitabına ulaşılmış ancak idari ve siyasi noktada kitabın hem çok eksik hem de bazı bilgilerinin yanlış olduğu görülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde; Ağrı ilindeki idari yapı ve yöneticiler anlatılmıştır. İkinci bölümünde; siyasi partilerin teşkilatlanmaları ve çalışmalarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde; kültürel ve sosyal yaşam başlığı altında Halkevleri, Halkodaları ile çeşitli sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde; seçimler ve milletvekillerine yer verilerek seçim öncesi çalışmaları ile milletvekillerinin meclis içi çalışmalarına yer verilmiştir. Beşinci

bölümde ise; ulusal ve uluslararası konuların Ağrı basınına yansımaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışma esnasında ve eserin oluşması sırasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım kıymetli hocalarım; Prof. Dr. Selami KILIÇ, Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR ile tez savunmama katılmayı kabul ederek beni şereflendiren, Prof. Dr. Salim GÖKÇEN ve Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU beyefendilere teşekkürlerimi sunarım. Tez konumun belirlenmesi esnasında, tezin yazımı sırasında bana yardımcı olan ve desteğini eksik etmeyen kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU beyefendiye şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezin yazımı esnasında ihmal ettiğim eşim, Kübra EDİ ile oğlumuz Asım Sencer EDİ'ye de sabırlarından dolayı minnettarım.

Erzurum-2015

Ahmet EDİ

GİRİŞ

I. AĞRI İLİNİN COĞRAFİK ÖZELLİKLERİ

Ağrı, Anadolu yarımadasının doğu kısmında, Türkiye'nin coğrafi bölgesi olarak da Doğu Anadolu Bölgesinde yer alır. Ağrı, 11.376 m² yüz ölçümüne sahiptir. 39,0-40,07 Kuzey Paralelleri ile 42,20-45,30 Doğu Meridyenleri arasında yer alır. Batısında Erzurum, güneybatısında Muş, kuzeyinde Kars, Iğdır, güneyinde Van ve Bitlis illeri ile çevrilidir. Ağrı ilinde merkez ile birlikte 8 ilçe, 7 bucak, 558 köy, 220 mezra bulunurken; yüzölçümü 11.376km² deniz seviyesinden yüksekliği ise 1600 m'dir.

Ağrı'da mevcut toprağın büyük bir kısmını, dalgalı yüksek dağlık arazi meydana getirir. Ağrı ilinde dağlar sıralar halindedir. Tek başına yükselen dağlar da yine bu sıra dağlar üzerinde veya bitişiğindedir. İli kaplayan dağlar Alp-Himalaya volkanik dağ sisteminin devamı olarak, doğu-batı doğrultusunda ve iki kol halinde görülür. İli kuzeyden ve güneyden çevreleyen bu dağlar iki gruba ayrılır, Büyük ve Küçük Ağrı Dağları, kuzey kanat dağları üzerinde bulunmamasına rağmen, önemli özellikleri sebebiyle bir dağ grubu olarak değerlendirilebilir. Buna göre dağları üç grupta toplayabiliriz.

1. Kuzey Kanat Dağları
2. Güney Kanat Dağları
3. Büyük ve Küçük Ağrı Dağları¹

Ağrı'da dağlık arazinin büyük bir kısmı yayla olarak kullanılır. Dağlar ağaçsız olduğu halde kışın çok kar, ilkbahar ve sonbaharda fazla yağmur yağar. Bundan ötürü düzlük alanlarda çayırliklar, yamaçlarda verimli otlaklar meydana gelmiştir. İl topraklarının % 10'u kaplayan yaylalar özellikle hayvancılık yönünden büyük önem taşırlar. Bunlar geniş otlaklarla kaplı dağ düzlükleridir. Yaylalara bazı yerlerde yurt denir ki bu yayla anlamına geldiği gibi kalınan yer anlamına da gelmektedir. Ağrı'da ki önemli yaylalar şunlardır:

¹ Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ağrı İl Müdürlüğü Yayınları, Ağrı 2012, s. 29-31.

1- Çakmak (Kılıç) Yaylaları,

2- Davut Yaylası,

3- Sinek Yaylası,

4- Krotin Yaylası,

5- Aladağ Yaylaları,

6- Pani Yaylası,

7- Katavin Yaylası.

Ağrı İlinde ovalık alanlar fazla geniş değildir. Ova ve düzlükler çoğunlukla faylar (kırıklar) ve dağlarla sınırlanmıştır. Bu ovalar çöküntü havzalarıdır. Daha sonra da toprak birikmesi olmuştur. Ağrı'nın ekonomik can damarı sayılan hayvancılık, sadece yaylalarda yapılmaz. Hayvancılıkta yaylalar kadar ovalardan da faydalanılır. Ekim alanları dışında kalan düzlükler mera olarak kullanılır. Ovaların verimli topraklarına daha çok tahıl, yem bitkileri ve şeker pancarı ekilir.²

İlin belli başlı ovaları: Eleşkirt ve Karaköse Ovası, Doğubayazıt Ovası, Tutak ve Patnos Ovalarıdır. Ağrı İlinde akarsular yeterli derecededir. Nereye gidilirse gidilsin, mutlaka bir çeşme, kaynak, dere, akarsu veya bir nehir bulunur. Ağrı dağları kışın bol kar, ilkbahar ve sonbaharda normal yağmur alır. Toprağa inen su, fazla derinlere geçmez. Dağ yamaçlarında, vadilerde, tepe diplerinde çeşme ve kaynak suyu olarak çıkar. Ağrı'da bütün suların ilk kaynağı Ağrı topraklarıdır. Bu akarsuların en önemlisi Murat Nehri'dir. Ağrı İlinin en önemli gölü il merkezine 56 km uzaklıkta Doğubayazıt ilçesi sınırları içinde bulunan Balık Gölüdür. 2.250 m rakımla set gölü olan Balık Gölü 34 km² bir alana sahiptir. Derinliği kimi yerlerde 100 metreyi aşar. Ağrı Dağı'nın eteğindeki diğer bir gölde Kurtkapan-Dahilka gölüdür. Sazlık olan bu gölde birçok hayvan barınır Ağrı'daki dağlar jeolojik devirlerde teşekkül ederken ve değişmelere uğrarken, pek çok büyük-küçük vadiler ortaya çıkmıştır. Sıradağlardan çıkan gür sular aşağı ovalara doğru aktıkça bu vadilerden geçerler. Bir kısım vadiler ise akarsular olmadan yer kabuğunun oluşumunda şekil almışlardır.

² Çevre Durum Raporu... s. 29-33, 123-129.

II. TARİH ÖNCESİ DÖNEMDEN OSMANLI DEVLETİNE KADAR AĞRI

Ağrı Anadolu Yarımadası'nın doğu sınırında yer almaktadır. Bu özelliği ile Ağrı Asya'nın Anadolu'ya doğal olarak da Avrupa'ya giriş kapısı niteliğindedir. Ağrı'nın tarihsel geçmişinde ilk olarak Hurriler karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. 6. Binden sonra bölgede Hurrilerin izine rastlamak mümkündür. Özellikle M.Ö. 3. Binyılda Anadolu'da yaşayan üç kavimden biri olan Hurrilerin hemen hemen tüm Doğu Anadolu'da olduğu gibi Ağrı'da da hâkim oldukları bilinmektedir. M.Ö. 2. Bin yılın ortalarında ise bölge üzerinde Hititler egemenlik kurmuşlardır. Hititlerin Ege göçleri ile yıkılmasının ardından bölge, Hurrilerle akraba kavim olan Urartuların egemenliğine girmiştir.³

Ağrı'da en önemli izi bırakan uygarlık Urartulardır. Van Gölü ve çevresindeki devlet ve şehirler üzerine ünlü Urartu Kralı İşpuini döneminde önemli seferler yapmışlardır. Bu seferler Kral İşpuini'den sonra Kral Menua döneminde de artarak devam etmiştir.⁴ Bu dönemler neticesinde ele geçirilen bölgeye Urartular tarafından yapılan kale ve benzeri koruma amaçlı yapıların varlığı, Urartuların bölgeye verdikleri önemin kanıtı niteliğindedir. Ağrı Dağı'nın yamaçlarında bulunan Taşburun ve Karakoyunlu köyleri arasında arkeolojik kazılar esnasında elde edilen bir Urartu tabletinden elde edilen bilgi ile Kral Menua'nın bölgedeki hâkimiyeti kesin olarak kanıtlanmıştır.⁵

M.Ö. 712 yılında Orta Anadolu'ya kadar uzanan Kimmerler kısa süreli de olsa Ağrı'da hâkimiyet kurmuşlardır. Medler Kimmerleri bölgeden çıkararak M.Ö. 708-755 yılları arasında Ağrı'da hâkimiyet kurmuşlardır.

Medler'in yıkılması ile birlikte Persler; Büyük İskender'in Pers Kralı III. Darius'u MÖ 331 yılında yenerek Anadolu'yu ele geçirmesine kadar yaklaşık iki yüz yıl Ağrı Pers egemenliğinde kalmıştır. Büyük İskender'in ölümü ile oluşan boşluktan faydalanan Ermeniler ve Gürcüler bölgede egemenlik kurmuşlardır.

³ Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK, Ankara 1992, s. 93

⁴ Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, s. 97

⁵ Oktay Belli, "Ağrı Dağı Bölgesinde Urartu Krallığına Ait Anıtsal Kaya İşlemelerinin Araştırılması", III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, İstanbul 2011, s. 22-34.

Ağrı, İslam hâkimiyetine Halife Osman döneminde fethedilerek girmiştir. 872 yılına kadar Abbasilerin egemenliğinde kalan bölge, bu tarihten sonra Bizans İmparatorluğunun topraklarına dâhil olmuştur.⁶

1071 Malazgirt zaferinden sonra Türk akınlarının başlamasıyla birlikte Türk boyları bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. 1027-1225 yılları arasında Ani Atabekleri, 1239'da Cengiz İmparatorluğu, 1256-1358 yılları arasında İlhanlılar ve Celaliler Ağrı'da egemenlik kurmuşlardır. 1393 yılında Timur, Ağrı'yı ele geçirmiştir. 1405-1468 yılları arasında Ağrı, Karakoyunlu egemenliğine katılmış, Karakoyunlu Devleti yıkılınca Akkoyunlu Devleti egemenliğine girmiştir. Ağrı 1514 Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷

III. OSMANLI DÖNEMİNDE AĞRI

Bugünkü Ağrı ilinin Osmanlı Devleti döneminde merkezi Bayezid Sancağıdır. Sancağın ilk olarak Osmanlı egemenliğine I. Selim döneminde girmiştir. XV.yy. sonlarına doğru tekrar Safevilerin eline geçen sancak, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferleri (1533) neticesinde tekrardan Osmanlı toraklarına dâhil edilmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı ile İran arasında sürekli el değiştiren sancak 1578 yılından itibaren kesin olarak Osmanlı egemenliğine geçmiştir.⁸

XVI-XVII.yy. içerisinde Van vilayetine bağlı olarak Osmanlı idari sistemi içerisinde yer alan sancak, XVII yy sonu ve XVIII ortalarına kadar Erzurum Beylerbeyliğine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir.⁹

Sancak Osmanlı Devleti zamanında sınır boyunu teşkil etmesinden dolayı doğudan gelen istilaların ilk hedefi olmuştur. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu zayıflamaya başladıktan sonra özellikle XIX yydan itibaren Ruslar ve İranlılar tarafından sürekli istila edilmiştir. Bu durum ise şehri harap etmiştir.¹⁰

I. Dünya Savaşı sırasında Karaköse ve çevresi Rus işgaline uğramıştır. Brest Litovsk Barış Antlaşmasından sonra Rusların bölgeyi boşaltmasıyla birlikte otorite boşluğundan yararlanan Ermeni çetelerinin katliamlarına maruz kalmıştır. Ermeni

⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Ağrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 479

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 121.

⁸ Yakup Karataş, *Bayezid Sancağı ve İdarecileri (1700-1904)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 4.

⁹ Abdulkadir Gül, "Bayezid Sancağının Demografik Yapısına Genel Bir Bakış" *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 157

¹⁰ Karataş, *Bayezid Sancağı...* s. 5

çetelerinin faaliyetleri neticesinde çeşitli zorluklara karşılaştıran bölge TBMM'nin Doğu Harekâtı neticesinde Gümrü Antlaşmasıyla işgalden kurtulmuştur. 13 Ekim 1921 tarihindeki Kars Antlaşmasıyla tamamen işgalden kurtulan bu günkü Ağrı ili Türkiye'ye bağlanmıştır.¹¹

IV. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA AĞRI

Osmanlı döneminde Erzurum Beylerbeyliğine bağlı bir sancak olan Beyazıt Sancağı, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde il olmuştur. Coğrafi konumu dolayısıyla hem İran hem de Azerbaycan, Ermenistan gibi devletlere komşu olması Beyazıt'ı serhat şehri yapmıştır. Serhat şehirliğinin doğal sonucu olan ticaret getirisi yanında genç cumhuriyeti zor duruma bırakacak olayların odak noktası haline gelmesine sebep olmuştur. Nitekim Şeyh Said ayaklanması arkasından meydana gelen Ağrı İsyanları (1925-1930) bunun en önemli göstergesidir. Aşağıda da değinileceği gibi Ağrı İsyanları ve Umumi Müfettişlikler neticesinde Osmanlı döneminde olduğu gibi resmi olmasa da yönetim noktasında gayri resmi olarak Erzurum'a bağımlı bir şekilde idari yapısını devam ettirmiştir.

IV. I. Umumi Müfettişlikler

Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Devleti dönemindeki eyalet sisteminden vazgeçilmiş, il idaresi yönetimi benimsenmiştir. Böylece iktisadi ve coğrafi olarak ülke yönetimi daha kolay olacaktır. Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra birçok alanda olduğu gibi idari yapıda da değişikliklere gitmiştir. 1921 yılında ilan edilen Anayasanın 10.maddesinde ülkenin idari yapılanmasında vilayetlere, vilayetlerin kazalara, kazaların da nahiyelere ayrıldığı belirtilmiştir.¹²

Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte kurumlar değişikliğe uğrarken bazı kurumlar da değişikliklerle birlikte miras kalmışlardır. Bunlardan biri de Umumi Müfettişliklerdir.¹³ Umumi Müfettişlikler Sultan II. Abdülhamit devrinden başlayıp 1952 yılına kadar olaylar ve durumlara göre çeşitli isimler altında siyasi varlığını devam

¹¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, C. I, (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 41-47.

¹² Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, ATAM Yayınları, Ankara 1992, s 18-21; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Etkin Kitabevi, Bursa 2000, s. 48.

¹³ Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003 s, 25.

ettirmiştir.¹⁴ Cumhuriyet döneminde ise Umumi Müfettişliklerin görev, yetki ve sorumlulukları Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nda tanımlanmıştır.¹⁵ Teşkilât-ı Esasîye Kanunu 20 Ocak 1921 tarihinde mecliste kabul edildikten sonra Umumi Müfettişliklerin açılmasına yönelik çalışmalar hemen başlamıştır.¹⁶ Bu bağlamda hazırlanan kanun tasarısı mecliste “Müfettiş-i Umûmîlik Kanûnu” adıyla 17 Ekim 1921 tarihinde kabul edilerek¹⁷ Türk Cumhuriyeti'nin de siyasal yaşantısına girmiştir.

1921 yılında kabul edilen Umumi Müfettişlik Kanununa rağmen müfettişliğin siyasal anlamda kullanılması 1927 yılında mümkün olmuştur. Genç cumhuriyet bir yandan Lozan Antlaşmasında halledilemeyen meselelerle uğraşırken bir yandan da Doğu Anadolu'da çıkan ayrılıkçı isyanlarla mücadele etmiştir. Bu isyanların başında Şeyh Said isyanı gelmektedir. Devlet yanlısı aşiretleri devreye sokan yönetim İsyanı bastırmaya çalışmıştır. Nihayetinde Şeyh Said İsyanı bastırılmış ve bölge sükûnete kavuşmuştur. Ancak bölgede sükûnetin yanı sıra bir otorite boşluğu da meydana gelmiş ve bu durumu giderebilmek içinde iller arası koordinasyonu sağlamak maksadıyla III. Ordu Müfettişliği devreye sokulmuştur.¹⁸

III. Ordu Müfettişliğinin 1925-1927 yılları arasında Doğu Anadolu'nun bazı illerinde sıkıyönetim uygulamasına rağmen bölgedeki sükûnet bir türlü sağlanamamıştır. Bundan dolayı Cumhuriyet Hükümeti Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devletin kulağı olacak ve asayişle birlikte, birlikteliği sağlayacak, yolsuzlukları engelleyerek kalkınmayı amaçlayacak Umumi Müfettişliği kurmayı tekrar gündemine almıştır.¹⁹ Umumi Müfettişliklerle ilgili kanun tasarısı Bakanlar Kurulunca 30 Ocak 1927 de görüşülmüş ve Başbakanlığa gönderilmiştir. 12 Şubat 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelen kanun tasarısı çeşitli sebeplerden dolayı 25 Haziran 1927'de kabul edilerek yasalaşmıştır.²⁰ Kanunun içeriğine baktığımızda: “*Mevcut bulunan altmış üç vilayetimiz genel bir dikkatle incelendiği zaman bu vilayetlerin ekonomik, sosyal ve coğrafi durumları ile ilgili olarak birbirleriyle benzer*

¹⁴Erdal Aydoğan, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tâli Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s. 87.

¹⁵ Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, s.101-102, İş Bankası Yayınevi, İstanbul, 2000; Aydoğan, *Dr. İbrahim Tali...* s. 88.

¹⁶ Koçak, *Umumi Müfettişlikler...* s. 29; Aydoğan, *Dr. İbrahim Tali...* s. 89.

¹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, (Devre I İçtima II), Ankara 1958, s. 57.

¹⁸ Aydoğan, *Dr. İbrahim Tali...* s. 93.

¹⁹ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, *İdare Dergisi*, 1974, s. 242-243.

²⁰ *Düstur*, III. Tertip, C. VIII, Ankara 1946, s. 1005-1006.

bir takım bölgelere ayrılmış olduğu ve bu bölgeleri oluşturan vilayetler arasında umumi ve müşterek bir takım menfaatlerin olduğu ortaya çıkar. İşte bu menfaat ve icraatları yerinde incelemek ve bunların temin ve tanzimini düzenlemek ve aynı zamanda vilayeti de sıkı bir teftiş altında bulundurarak idari ihtiyacın lüzum gösterdiği hususatı icra etmek üzere Umumi Müfettişlik teşkilatının kurulmasına lüzum ve zaruret hâsıl olmuş ve kanun layihası takdim kılınmıştır."²¹

a-) Umumi Müfettişlik Kanunu'nun içeriğine bakarsak eğer; coğrafi, ekonomik, özellikleri bakımından ortak olan illerin ihtiyaca binaen bir Umumi Müfettişlik çatısı altında birleştirilerek tek elden hareket etmesi sağlanacak.

b-) Umumi Müfettişliğin görev yetki ve sorumluluğunu Bakanlar Kurulu belirleyecek. Umumi Müfettişi Bakanlar Kurulu tayin ve azil yetkisini elinde bulunduracak.

c-) İçişleri Bakanlığına bağlı olup emri altındaki bölgelerde asayiş ve emniyeti sağlanmasından sorumlu oldukları belirtilmiştir.²²

Umumi Müfettişliklerin kurulmasına dair kanun yürürlüğe girdikten sonra 27 Kasım 1927 tarihinde kurumun yetki ve görevlerinin belirtildiği 5858 nolu 17 maddelik kararname yayımlanmıştır.²³

IV.I.I. Birinci Umumi Müfettişlik

I. Umumi Müfettişlik 1 Ocak 1928 tarihinde Diyarbakır merkez olmak üzere kurulmuştur.²⁴ Diyarbakır Milletvekili İbrahim Tali Bey I. Umumi Müfettiş olarak ataması yapılmıştır.²⁵ Bu görevi yürütebilmek için atama kararından sonra milletvekilliğinden istifa etmiş ve bu görevi beş yıl boyunca yapmıştır.²⁶ İbrahim Tali Umumi Müfettişlik görevine başladıktan sonra; Müfettişlik bünyesinde askerlik, adliye ve maliye müşavirlikleri, istihbarat ve asayiş, yazı, iskân müdürlükleri, evrak, levazım

²¹ TBMM Zabut Ceridesi, (Devre I İçtima II), Ankara 1958, s 57; Çağatay Arpaçay, *Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010, s 70-71.

²² Arpaçay, *Birinci Umumi Müfettişlik*... s. 72.

²³ *Düştur*, III, Tertip, c IX, İstanbul 1931, s. 19.

²⁴ Koçak, *Umumi Müfettişlikler*... s. 81; Aydoğan, *Dr. İbrahim Tali*... s. 93.

²⁵ BCA: 030.18.01.01/26.67.17

²⁶ Koçak, *Umumi Müfettişlikler*... s. 82; Arpaçay, *Birinci Umumi*... s. 77

memurlukları, polis amirlikleri, özel kalem müdürlükleri gibi dairelerle Müfettişliği faal hale getirerek göreve başlamıştır.²⁷

Umumi Müfettişliğin kadrosu ilk etapta 29 iken daha sonraları 32'ye kadar yükselmiştir.²⁸

I. Umumi Müfettişlik görevinde bulunanlar sırasıyla;

1: 11 Aralık 1927-12 Ocak 1933 İbrahim TALİ

2: 12 Ocak 1933-23 Mart 1935 Ahmet Hilmi ERGENELİ

3: 11 Haziran 1935-18 Haziran 1943 Abidin ÖZMEN

4: 18 Haziran 1943-31 Aralık 1947 Avni DOĞAN.²⁹

Umumi Müfettişlikler 1947 tarihinde fiilen kaldırılmıştır.³⁰

IV.II. Ağrı İsyanları

Anadolu insanının savaş serüveni 1911 yılında başlayan ve 1922 yılında sona erdiğinde Anadolu'nun birçok yerinde fakirlik yoksulluk baş göstermiştir. Bu durum Ağrı'ya da yansımıştır. Bölgede ekilebilir alan az olmakla birlikte var olan araziler ya aşiret reislerinin ya da ağaların elinde bulunmuştur. Aşiret sistemi Ağrı bölgesinde kendini güçlü bir şekilde varlığını devam ettirirken, asırlardır devam eden bu toplumsal düzen en ilkel hali ile varlığını devam etmiştir.³¹

Ağrı ve çevresinde sanayi olmaması nedeniyle halk tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlarken konargöçer yaşantı da devam etmektedir. İran ve Nahcivan ile sınır olması nedeniyle de kaçakçılık ön plandadır. Bununla beraber kaçakçılık yapan aşiretler ziraat yapan aşiretlere göre ekonomik olarak daha iyi konumdadırlar. Aşiretçilik, ağalığın yanı sıra bölgede tarikatçılık da çok fazladır. Öyle ki zaman zaman şeyhlik sistemi bazı zamanlar da ağaların da üzerinde yer almaktadır. Tüm bu sistemler bir araya gelince bölgeden asker ve vergi toplamak oldukça zorlaşmaktadır. 1925-1930 yılları arasında bölgede ki verginin ancak %10'u toplanabilmiştir.³² Tarım ve

²⁷ Aydoğan, *Dr. İbrahim Tali...* s. 101

²⁸ Koçak, *Umumi Müfettişlikler...* s. 81

²⁹ Koçak, *Umumi Müfettişlikler...* s. 82-91.

³⁰ M Kalman, *Belge Kanıt ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi*, Perî Yayınları, İstanbul 1997, s 15.

³¹ Ahmet Edi, “Şeyh Said İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları” *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, İstanbul 2011, s 188.

³² Kalman, *Belge Kanıt ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi*, s 15.

hayvancılığın yanında kaçakçılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Bu durum zaman zaman aşiretlerin birbirleri ile çatışmasına sebep olmuştur. Ağrı, arazisinin dar olmasına rağmen çok fazla aşireti bünyesinde barındırmaktadır. Bu aşiretleri şöyle sıralayabiliriz.

- 1: Celali
- 2: Zılanlı
- 3: Zerkanlı
- 4: Haydaranlı
- 5: Milanlı
- 6: Cinikanlı
- 7: Melikanlı
- 8: Hassas Örenli
- 9: Sekanlı
- 10: Cibranlı
- 11: Şipkanlı
- 12: Kesko
- 13: Kızılbaşoğulları.³³

Ağrı'da bu kadar fazla aşiret olması; gerek bölge halkı gerekse aşiretler arasında çatışmaları arttırmasının yanı sıra genç Cumhuriyeti zor duruma sokmak isteyen devletlerin iştahını kabartıyordu. Bunu 1925-1930 yılları arasındaki isyanlarda görmekteyiz.

Ağrı isyanlarının sebeplerine baktığımızda; Kürtlerle Türkler arasında çıkacak bir çatışma, sınırlarda karışıklık çıkararak İngiliz ve Fransızların işine gelecektir. Bu durum ise Türkiye Cumhuriyetini uğraştıracaktı.³⁴ Büyük güçlerin yanı sıra karşımıza çıkan ilk devlet olarak İran görülmektedir. Dönem itibariyle İran kendi içerisindeki aşiret çatışmalarının yanı sıra İran'daki Azeriler arasındaki milliyetçilik akımının

³³ Zühtü Güven, "Doğu İsyanlarında Bir Türk Subayı" *Dünya Gazetesi*, 09.03.1953

³⁴ Rohat Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Basın Yayın, İstanbul 1998, s 65-69.

artmasıyla; Azeriler ile Türkiye arasındaki bağı koparmak için isyanları bir fırsat olarak görüp isyancı aşiretlere gerek destek gerekse teçhizat yardımıyla bulunacaktır.³⁵

Öteden beri İngiliz istihbarat servislerinin bölgedeki aşiretlerle yakın temasta bulundukları bilinmekle birlikte bölgede bağımsız bir Kürt Devleti kurma çabaları I. Dünya Savaşının hemen sonrasında da görülmektedir.³⁶ Bu ve buna benzer ülkelerin de kışkırtıcı, isyana yönelik çalışmaları neticesini vermiş ve 1925 ile 1930 yılları arasında ülkede büyük bir ayrılıkçı isyan hâsıl olmuştur.

Ağrı isyanları çok geniş bir alana yayılmış, beş yıla yakın bir süre Ankara'yı meşgul etmiştir. İsyancılar Ağrı, Iğdır topraklarının tamamıyla Kars, Van, Bitlis, Muş topraklarının büyük bir bölümünde ve Ağrı Dağı ve çevresindeki kırık arazilerde etkili olmuşlardır.³⁷

Milli Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisine destek veren gruplar birden bire Şeyh Said isyanı sonrasında destek verdikleri meclise karşı isyana başlamışlardır. Bu durum Hoybun Cemiyeti'nin³⁸ faaliyetlerine bağlanmıştır.³⁹ İsyana elebaşlarından Osmanlı eski paşalarından İhsan Nuri isyanı Bro Heski Tello'nun başlattığını belirterek; *“Celali aşiret reislerinden olan İbrahim ağa 1925 kış sonlarına doğru devletle ters düşmüş ve isyan sürecindeki ilk adımı 1926 kışında atmıştır”*.⁴⁰ Bro Heski Tello'nun isyanı başlatma sebebi olarak: Şeyh Said İsyanı sonrası bölgeden zorunlu göçe tabi tutulan aşiretlerin göç edip etmediklerini kontrole giden askerleri şehit etmesini görebiliriz. İsyanın görünen sebebi ise: Yusuf Taşo⁴¹ ve yandaşlarından oluşan bir eşkıya gurubunun köylerden çaldıkları koyunları Ağrı Dağı'na kaçırmaları ve Beyazıt'ta bulunan 27. Alayın olayla ilgilenmesi için memur edilmeleri ardından; bu grup üzerine 16 Mayıs 1926'da askeri harekât düzenlemeleri isyanın resmi başlangıç tarihidir.⁴²

³⁵ Yavuz Selim, *Taşnak-Hoybun*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 32.

³⁶ Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 11.

³⁷ Edi, *“Ağrı İsyanları...”* s. 189.

³⁸ 5 Ekim 1927 tarihinde Lübnan'ın Bihamdun kentinde Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası, Comite de Independence Kurde başta olmak üzere Kürt milliyetçi örgütler Irak, İran ve Suriye'de bulunan Kürt aydınlar ve Taşnak kökenli Ermeniler tarafından gizlice düzenlenen ve 45 gün süren bir kongrede kurulmuştur. Cemiyet'in amacı bağımsız bir Kürdistan kurmaktır. Selim, *Taşnak-Hoybun*, s. 33-35.

³⁹ Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, s. 164.

⁴⁰ İhsan Nuri, *Ağrı Dağı İsyanı*, Med Yayınlar, İstanbul 1992, s. 22.

⁴¹ Beyazıt bölgesindeki büyük eşkıya gruplarından birinin çete lideridir.

⁴² Nuri, *Ağrı Dağı İsyanı...* s. 22-26.

I. Ağrı isyanında 27. Alayın etkisiz harekâtı neticesinde isyana katılan asi sayısında artış görülmüş ve halk nezdinde de büyük bir etkiye sebep olmuştur. Bunun üzerine III. Ordu müfettişliği yeni bir plan hazırlamış ve nispi bir başarı elde etmiştir. Ancak asilerin İran'a kaçması ve İran'ın desteğiyle tekrar geri gelmesi ve isyan hareketlerine devam etmeleri neticesiyle kalıcı bir sükûnet oluşturulamamıştır. Bunun üzerine Hükümet bir müzakere planı hazırlamıştır. Bunun için hükümeti temsilen 12 milletvekili, Karaköse Valisi, Jandarma Komutanı gibi isimler ile isyancıları temsilen İhsan Nuri ve Halis Öztürk bir görüşme yapmışlardır.⁴³

Yapılan görüşmeler neticesinde hükümet isyancılara; rahat durmaları, saldırılara ve yolların tahribine son vermeleri, tüccarların ellerinden alınan sürüleri geri vermeleri gibi şartlar sunmuş ve karşılığında isyana katılanların affedileceklerini söylenmiştir.⁴⁴ Bu şartlar isyanın diğer liderleri olan Bro Heski Tello, Şeyh Abdulkadir ile de görüşülmüş ancak bütün görüşmeler neticesiz kalmış ve isyan liderleri isyana devam etmişlerdir.

Hükümet, isyanı ılımlı bir şekilde çözme taraftarıydı. Şeyh Said İsyanından sonra çıkarılan kanun⁴⁵ çerçevesindeki durum bile affedilmiş ve sürgüne gönderilen halkın geri gelmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu durum da netice vermemiş ve isyan devam etmiştir. İbrahim Tali Bey'in bu ılımlı tavrı 1930 yılına kadar devam etmiştir. Ancak bu tavrı 1930 yılında tam ters halde zuhur etmiştir. Öyle ki isyan; çok sert bir şekilde bastırılmıştır. İsyanın bitiş tarihi olarak 18 Eylül 1930 tarihi gösterilebilir.⁴⁶

⁴³ Nuri, *Ağrı Dağı İsyanı*, s. 40

⁴⁴ Kalman, *Belge Kanıt ve Yaşayanlarıyla...* s. 26.

⁴⁵ 16 Haziran 1927 tarihli 1515 sayılı kanun: Bu kanunla Beyazıt merkez olmak üzere 1400 kadar şahsın batı illerine zorunlu göçe tabi tutulmalarıyla ilgili kanundur.

⁴⁶ Hallı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar...* s. 343.

BİRİNCİ BÖLÜM

AĞRI'DA İDARİ YAPI VE YÖNETİCİLER

1.1. İDARİ YAPI

Anadolu'nun giriş kapısında yer alan Ağrı tarih boyunca doğu-batı arasında geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır. Osmanlı devrinde Erzurum Beylerbeyliğine bağlı Beyazıt Sancakbeyliğinin bir nahiyesi olan Ağrı 1876 tarihinde Ermeniler siyah taşlardan oluşan bir kilise yapmışlar ve nahiye'nin adı Karakilise olarak kalmıştır.⁴⁷ Daha sonra İttihat ve Terakki yönetimince 1917 yılında nahiye'nin ismi Karaköse olarak değiştirilmiş ve 1937 yılında Cumhuriyet döneminde ise Ağrı ismini almış ve halen Ağrı olarak devam etmektedir.

Osmanlı döneminde Beyazıt Sancağı Erzurum Beylerbeyliğine bağlı serhat sancağıdır. Sancak bu günkü Ağrı sınırları içerisinde yer alan Doğubayazıt'tır. XIX. yy'ın son dönemlerinde Beyazıt Sancağı 18 nahiye ve 418 köyden oluşup 8.448 evden oluşmaktadır.⁴⁸ Cuinet'in⁴⁹ araştırmaları neticesinde bölgenin demografik yapısı aşağıdaki tablodaki gibidir.⁵⁰

Tablo 1. 1. Vital Cuinet'in Kitabındaki Beyazıt Demografik Yapısı

Dinler	Kişi Sayısı
Müslümanlar	41.471
Katolik Ermeniler	1.754
Gregoryenler	8.652
Protestanlar	99
Yabancılar	437
Ecnebler	131
Toplam	54.544

Tablodan da anlaşıldığı gibi Beyazıt Sancağı kozmopolit bir nüfus yapısına sahiptir. Bu kozmopolitiklik yanında bir de serhat şehri olması, Ağrı'yı idari manada çok fazla

⁴⁷ *Erzurum Salnamesi*, 1313-1899 (1897-1899) s, 204-210.

⁴⁸ Vital Cuinet, *La Turquie D'asie, Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'asie Mineure, C1*, Paris 1892, s 228.

⁴⁹ 1833-1896 yılları arasında yaşamış Fransız oryantalisttir.

⁵⁰ Cuinet, *La Turquie D'asie*, s 228-230.

öneme sahip bir yer haline getirmiştir. Osmanlı Devleti bu yüzden bölgeye çok önem vermiştir. Öyle ki Asya'nın kapısı konumundaki şehirde İstanbul dışındaki en büyük saray bulunmaktadır.⁵¹ Ancak serhat şehrinin olumsuz yanlarını yaşayan Beyazıt, Devletin zayıflamaya başladığı dönemlerde doğudan gelene akınlara maruz kalmış ve XIX yy boyunca sürekli el değiştirir bir duruma gelmiştir. Bu yüzyıl boyunca biri İran, üçü Rus olmak üzere dört kez işgale uğramıştır.⁵²

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar 31 Ekim 1914'te Osmanlı topraklarına ilk saldırıyı bu sancak üzerinden yapmış ve Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiştir. Brest Litovsk Antlaşmasıyla Rusların savaştan çekilmesinin ardından Ermenilerin şehirde çetecilik faaliyetleri başlamıştır. Kazım Karabekir komutasındaki ordu ile şehir 15 Nisan 1918 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur.⁵³

1.1.1. Ağrı'nın İl Merkezi Olması

Beyazıt, Türkiye Cumhuriyetinin idari taksimatındaki illerinden biri olarak 1927 tarihine kadar kalmıştır. Ancak yaşanan bazı olaylar neticesinde il merkezi yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de il merkezlerinin yer değiştirme nedenleri çeşitli sebeplerle olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

1: Korunma endişesiyle yer değiştirilen yüksekteki şehirler daha sonra eteklere inmiştir. Örnek olarak Bergama verilebilir.

2: Savaş, isyan, iç karışıklık vb durumlarda yer değiştirilen şehirler. Örnek Malatya, Van, Ağrı şehirleri gösterilebilir.

3: Ekonomik nedenlerden dolayı yer değiştirilen şehirler. Gümüşhane bu kategoriye örnek gösterilebilir.

4: Su kaynaklarına yakınlık bakımından yer değiştirilen şehirler. Bu kategoriye örnek olarak Denizli'yi gösterebiliriz.⁵⁴

İl merkezindeki değişikliği iki kısma ayrılabilir; Birincisi, Cumhuriyet devrinde Beyazıt'ın bu günkü yerine taşınması. Eski yeri, bu günkü şehrin 8 km kadar güneyinde kalan ve İshak Paşa Külliyesinin bulunduğu alandır. Burası Urartular döneminde

⁵¹ İshak Paşa Sarayı, XVIII. yy. sonlarında yaptırılmıştır.

⁵² Karataş, *Bayezid Sancağı*... s. 12.

⁵³ Halaçoğlu, "Ağrı", *Türkiye Diyanet Vakfı*... s 479

⁵⁴ Metin Tuncel, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, İstanbul 2009, s. 388.

kurulduğu bilinen bir kale ile muhafaza edilen ve nâkile kadar Beyazıt merkezliğini yapan bir coğrafyadır. İkincisi; 1926 yılında Ağrı İsyanlarının patlak vermesiyle birlikte Beyazıt'ın güvenliği tehlikeye girmiştir. Olası bir baskın ve saldırı neticesinde şehrin düşme ihtimali ve bu düşüşle genç cumhuriyetin düşeceği durum dikkate alınmıştır. İhtimal dahi olsa böyle bir olayın hem halk hem de uluslararası platformlarda Türkiye Cumhuriyetini fevkalade kötü etkileyeceğinden Bakanlar Kurulu kararıyla il merkezi Karaköse'ye taşınmış ve Beyazıt'ta ilçe merkezi yapılmıştır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

1.2. AĞRI'DA GÖREV YAPAN VALİLER

Osmanlı Devleti döneminde Erzurum Beylerbeyliğine bağlı olan Beyazıt Sancak Beyliği Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarda devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni Türkiye'nin idare şekli belirlenmiştir. Osmanlı dönemindeki eyalet sisteminden vazgeçilmiş ve vilayet esaslı sisteme geçilmiştir. Bu vilayetlerden biri olan Beyazıt 1927 yılına kadar il merkezi olarak idari hayatını devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra şehir merkezinin Ağrı'ya taşınmasıyla il merkezi burası olmuştur. Bölgede 1960 hükümet darbesine kadar görev yapan valileri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

1.2.1. Hilmi Kamil Bey

01.07.1922 – 28.03.1926 tarihleri arasında Ağrı il merkezi olmadan önce il olan Beyazıt Valiliği görevini yapmıştır.⁵⁵

1.2.2. Osman Ziya Tekeli

28.03.1926-11.08.1927 tarihleri arasında Ağrı il olmadan önce il merkezi olan Beyazıt Valiliği görevini yapmıştır. Hukukçu olan Tekeli, Pavli Mülkiye Müdürlüğü, Kaymakamlık, Afyon, Aydın Niğde gibi illerde de valilik görevinde de bulunmuştur.⁵⁶

1.2.3. M. Süreyya Yurdakul

11.08.1927-21.09.1928 tarihleri arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. Şehir il olduktan sonra ilk valisi olan Yurdakul; Mekteb-i Harbiye mezunudur. Orduda çeşitli görevler yapmış ve Çanakkale, Sinop, Burdur gibi illerde valilikler yapmıştır.⁵⁷

⁵⁵ Hakkındaki bilgilere Ağrı Valiliği ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

⁵⁶ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı, C.I*, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 239.

1.2.4. İbrahim Ethem Akıncı

21.09.1928-18.01.1931 tarihleri arasında Ağrı Valiliği görevini yürütmüştür. 1889 Bulgaristan doğumludur. İlk, orta ve lise tahsilini Bulgaristan'da tamamlamıştır. Selanik Öğretmen Okulu'nda tarih ve yazı öğretmenliği yapmıştır. 1912 yılında Selanik Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Ayvalık, Demirci, Kula Kaymakamlıklarından sonra, 21.09.1928-18.01.1931 tarihlerinde Ağrı, 1931 yılında Samsun, 1931-1933 yılları arasında Balıkesir, 1933-1939 yılları arasında Malatya, 1939-1949 yılları arasında Muğla Valilikleri yapmıştır. 1949 yılında emekli olmuştur. Akıncılar döneminin günlükleri Genelkurmay ve Türk Tarih Kurumunca "*Demirci Akıncıları*" adıyla yayımlanmıştır.⁵⁸

1.2.5. Mehmet Murat Bey

18.01.1931-13.04.1932 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır.⁵⁹

1.2.6. Ali Kemali Aksüt

13.04.1932-14.06.1933 yılları arasında Ağrı'da Valilik yapmıştır. 1884 Yanya'da doğmuştur. İstanbul Mektebi Mülkiye mezunudur. Yanya vilayeti maiyet memurluğu, Filat, Mecidiye, Mucur, Haymana ve Kalecik kaymakamlıkları, Ankara Vilayeti Umur-i Hukukiye müdürlüğü, Dâhiliye vekâleti müfettişliği, Ordu, Erzincan, Ağrı ve Bilecik valilikleri yapmıştır. 1934 yılında emekli olmuştur.⁶⁰

1.2.7. Ahmet Rifat Vona

14.06.1933-05.26.1934 tarihleri arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1887 yılında Perşembe doğumludur. Rifat Bey Ordu Rüştîyesinde okuduktan sonra, Mercan İdadisinde lise öğrenimini tamamladı. Rifat Vona, Mercan İdadisinden sonra Mülkiye Mektebi'ne girdi ve 1911'de mezun olmuştur. 1920'de Trabzon Maçka, Aralık 1921'de Terme, Eylül 1922'de Çarşamba, Kasım 1923'te Ünye Kaymakamlıklarında bulundu. Aralık 1923'te yeniden Çarşamba'ya, Mart 1924'te 2. defa Ünye kazasına kaymakam olarak atandı. Ünye kaymakamlığından sonra valilik görevine yükseltildi ve 5 Şubat

⁵⁷ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 39.

⁵⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 116.

⁵⁹ Hakkındaki bilgilere Ağrı Valiliği ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

⁶⁰ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 1324.

1924'te Ordu Valisi Fazıl Beyin Mülkiye müfettişliği görevi nedeniyle Ordu'dan ayrılmasıyla Ordu iline vali olarak atandı. Ordu Valiliğine önce vekâleten atanan Rıfat Vona'nın asaleti, Mustafa Kemal'in 19 Eylül 1924'te Ordu'ya gelişinden sonra tasdik edilmiştir. 1925 ile 1927 yılları arasında Ergani, Nisan 1931'de Hakkâri'de vali olarak görev yapmıştır. Rıfat Vona'nın son valilik görev yeri ise Haziran 1933'te Ağrı'dır. Ağrı Valisi iken, 26 Mayıs 1934'te ve 47 yaşında emekliye sevk edilmiştir.⁶¹

1.2.8. İmadettin Arda

14.06.1934-30.05.1935 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1890 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mülkiye mektebi mezunu olan Arda, 1918 yılında Gönen'e kaymakam olarak atanmıştır. Artvin valiliği yaptıktan sonra Ağrı valiliği görevine getirilen Arda ağrıda vefat etmiştir.⁶²

1.2.9. Burhanettin Şevki Teker

30.06.1935-09.06.1939 yılları arasında Ağrı Valiliği görevini yürütmüştür.⁶³

1.2.10. Hasip Kuylan

14.06.1939-10.12.1940 tarihleri arasında Ağrı Valiliği görevini yürütmüştür.⁶⁴

1.2.11. Ahmet Niyazi Mergen

21.12.1940-03.07.1944 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1887 Serez, Yunanistan'da doğmuştur. 1911 yılında Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olup, Nahiye müdürlüğü, kaymakamlık ve mülkiye müfettişliği yapmıştır. Niğde, 1936 ile 1937 yılları arasında Muş, 1937 ile 1939 yılları arasında Edirne, 1939 ile 1940 yılları arasında Gümüşhane, 1940 ile 1944 yılları arasında Ağrı ve 1947 ile 1949 yılları arasında Çorum valilikleri yapmıştır.⁶⁵

1.2.12. Hilmi Balcı

28.07.1944-10.03.1946 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır.⁶⁶

⁶¹ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 75.

⁶² Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 1912.

⁶³ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 12.

⁶⁴ Hakkındaki bilgilere Ağrı Valiliği ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

⁶⁵ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 706

⁶⁶ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 718.

1.2.13. Memduh Payzın

25.03.1946-20.07.1949 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1926 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezundur. 1938 yılında İskilip, 1941 yılında Köyceğiz, 1937-1939 yılları arasında Darende kaymakamlıkları, 1946-1949 yılları arasında Ağrı, 1950-1951 yılları arasında Trabzon, 1954-1956 yılları arasında Muş, 1960-1962 yılları arasında Sivas valilikleri yapmıştır. Sivas valiliği sırasında aynı zamanda belediye başkanlığı yapmıştır. 16 Mayıs 1981 günü vefat etmiştir.⁶⁷

1.2.14. Turgut Başkaya

25.07.1949-09.07.1950 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. Yozgat, Edirne ve Ağrı Valilik görevlerini yürütmüştür.⁶⁸

1.2.15. Muzaffer Kuşakçioğlu

13.07.1950-25.07.1951 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 25 Aralık 1905Kastamonu'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Sırası ile İstanbul 3. Daire İcra Kâtipliği (1929-1930), Konya Maiyet Memurluğu (1930-1931), Antalya Nüfus Müdürlüğü (1931-1932), Nüfus Genel Müdürlüğü 2.Şube Memurluğu (1932 beş ay), Vilayetler İdaresi 3. Şube Müracaat Memurluğu (1932-1933), Sındırgı Kaymakamlığı (1933-1936), Tutak Kaymakamlığı(1936-1939), 3. Umumî Müfettişlik Ev. Müdürlüğü (1939-1940), Bartın Kaymakamlığı (1940-1943), Mülkiye Müfettişliği (1943-1949), Muğla Valiliği (1949-1950), Mülkiye Müfettişliği (1950 Üç ay), Ağrı Valiliği (1950-1951), Mülkiye Müfettişliği (1951-1952), Yozgat Valiliği (1952-1953), Merkez Valiliği (1953-1954) yapmıştır. Daha sonra X. dönem TBMM Kastamonu Milletvekilliği yapan Kuşakçioğlu, 1958-1959 yılları arasında İller Bankası İdare Meclisi Üyeliği ve 1959-1970 yılları arasında da Danıştay Üyeliği yapmıştır.⁶⁹

⁶⁷ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 17.

⁶⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 216.

⁶⁹ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 108

1.2.16. Şekip Yurdakul

25.07.1951-15.02.1952 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. İstanbul Mekteb-i Mülkiye'den mezunu olan Yurdakul; Karasu kaymakamlığı, Kocaeli ve Ağrı valilikleri görevini yürütmüştür.⁷⁰

1.2.17. Esat Kaya Ayman

28.02.1952-12.06.1953 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1950-1951 yılları arasında Balıkesir, 1952-1953 yılları arasında Ağrı, 1953-1960 yılları arasında Muğla Valilikleri yapmıştır. Muğla Valiliği sırasında 1955-1960 yılları arasında Muğla Belediye Başkanlığını da yüklenmiştir. Merkez valisi olarak görev yaparken 14 Aralık 1977 tarihinde emekli olmuştur.⁷¹

1.2.18. Muhlis Babaoğlu

18.06.1953-11.12.1954 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1911 Kahramanmaraş'ta doğmuştur. Hukuk öğrenimi görmüş, Gündoğmuş, Ilgın, Bulanık, Gerze, Ereğli Kaymakamlıkları, Mülkiye Müfettişliği, Ağrı, Kars, Trabzon, Çankırı, Diyarbakır, Konya, Kocaeli, İçel (Mersin) Valilikleri ile İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı yapmıştır. Kocaeli Valiliği sırasında Kocaeli Belediye başkanlığı da yapmıştır.⁷²

1.2.19. Ali Akseven

27.12.1954-05.01.1958 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır.⁷³

1.2.20. H. Nevzat Baykal

31.07.1958-17.10.1959 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır.⁷⁴

1.2.21. Rahmi Sanalan

21.10.1959-09.06.1960 yılları arasında Ağrı Valiliğini yapmıştır. 1902, Erzincan'da doğmuştur. Harp Akademisi mezunudur. Doğu Cephesi 9.Tümen Hücum Taburu Piyade Asteğmenliği, 28.Alay Komutanlığı Teğmenliği, Tire 39.Alay ve Ankara 189.Alay Komutanlığı Üsteğmenliği, Çanakkale 9.Piyade Alayı Komutanlığı Kurmay Yüzbaşılığı, Genelkurmay Başkanlığı Subaylığı, Hava Savunma Genel Komutanlığı

⁷⁰ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 252.

⁷¹ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 319.

⁷² Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 216.

⁷³ Hakkındaki bilgilere Ağrı Valiliği ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

⁷⁴ Hakkındaki bilgilere Ağrı Valiliği ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

Kurmay Subaylığı, Sivas 12.Tümen 34.Alay Bölük Komutanlığı, Eskişehir 4.Kolordu Komutanlığı 1.Şube Subaylığı, İstanbul Komutanlığı İstanbul 3.Zırhlı Alayı Tabur Komutanlığı, 1.Zırhlı Tugay Kurmay Başkanlığı, Motorlu Vasıtalar Müdürlüğü, Erzurum 18.Kolordu Kurmay Başkanlığı, 6.Zırhlı Tugay 4.Tank Alayı Komutanlığı, Genelkurmay Haber Alma Heyeti Uzmanlığı yapmıştır Kurmay Albaylıktan emekli olmuştur. Emniyet Başmüfettişliği, Başbakanlık Plan ve Prensipler Dairesi Doğu Bölgesi Başmüfettişliği, Makina ve Kimya Endüstrisi Yönetim Kurulu Üyeliği, Ağrı Valiliği, TBMM X. Dönem Erzincan Milletvekilliği, Cumhuriyet Senatosu Erzurum üyeliği (15 Ekim 1961-7 Haziran 1964) yapmıştır.⁷⁵

1.3. AĞRI'DA YEREL SEÇİMLER, BELEDİYE BAŞKANLARI VE FAALİYETLERİ

Belediye; bir belde halkının ortak, mahalli ihtiyaçlarını karşılayan ve hizmetlerini gören, kamu tüzel kişiliğine sahip mahalli idare birimi, şehremanetidir. Belediye kelimesi kökü bakımından Arapça olan ve bir insan topluluğunun yerleşme niyeti ile oturduğu yer anlamını taşıyan belde kelimesinden gelir. Beldeye ilişkin kuruluş veya yönetim anlamındadır belediye.⁷⁶

Osmanlılar zamanında, devlet hizmetleri anlayış ve uygulaması bakımından İslam dini esaslarına bağlı olduğundan, kadılar, ihtisap ağası ve vakıflar, belediye hizmetlerinin yürütülmesini üstlenmişlerdi. Bugünkü anlamda ilk belediye yönetiminin kurulması çalışmaları Tanzimat'ı takip eden senelerde özellikle 1854-1856 Kırım Savaşı sırasında ortaya çıkmış, Fransız komün idarelerinden örnek alınarak 1855 yılında İstanbul'da ilk defa belediye kuruluşu denemesine girişilmiştir.⁷⁷ İki sene sonra yürürlüğe konulan Belediye Nizamnamesi (tüzüğü) ile İstanbul'da semt semt belediye daireleri kurulması öngörülmüştür. Önce azınlıkların çoğunlukta bulunduğu Beyoğlu ve Galata semtinde kurulması ve sırasıyla diğer semtlere de yaygınlaştırılması kabul edilmiştir. 1869 senesinde Devlet Şurasınca hazırlanan Dersaadet İdaresi Belediye Nizamnamesi ile belediye teşkilatının bütün İstanbul'a yayılması kararlaştırılmıştır. Bütün belediye dairelerinin üstünde olan şehreminliğinin üç organı vardır:

a) Şehremini (Belediye Reisi),

⁷⁵ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.I*, s. 281.

⁷⁶ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, "Belediye" Maddesi.

⁷⁷ Fethi Aytaç, *Açıklamalı Belediye Kanunu*, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998, s. 18.

b) Şehremaneti Meclisi,

c) Cemiyet-i Umumiyye.

Osmanlı Devletinde XIX yy. ortalarında kurulan belediyeler, 1868’de taşrada da belediye kurulması için resmi talimatla hayata geçmiştir⁷⁸. 1876’da Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu, 1877’de Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilayet Belediye Kanunu kabul edilip; 1912’de Belediye şubeleri ve Şehremaneti Meclisi yerine bir Encümen kurulduktan sonra Ankara için 16 Şubat 1924’de Ankara Şehremaneti Kanunu çıkartılmıştır.⁷⁹

1930 senesinde çıkarılan 1580 sayılı kanun ile cumhuriyet devri belediyeciliğinin temeli atılmış oluyordu. 1984’te çıkarılan kanunla metropoliten kentlerin yönetimi için, Büyük Şehir belediyeleri kurulup, imar planlama konusunda belediyeler tek başına yetkili kılınmış ve belediye gelirleri arttırılarak güçlendirilmiştir⁸⁰.

Kanunen bir yerde belediye kurulması için bazı şartlar gereklidir. Bir belediye ya tek bir köyde, ya bir kaç köy birleşerek, köylerle köy kısımları birleşerek, bir yerin il veya ilçe merkezi olması ile veya boş bir yerde yeni bir yerleştirme yapılmak suretiyle kurulur.

Belediye Meclisi: Belediye organlarından olan meclis, doğrudan doğruya halk tarafından seçilir ve normal süresi beş sene olup, bazı özel durumlarda bu süre uzatılır. Meclis üyelerinden herhangi biri görevden ayrıldığı takdirde belediye başkanı meclise katılacak olan yedek üyenin adını ilçe seçim kurulu başkanlığına yazılı olarak sorar ve alınacak cevaba göre sırası gelmiş olanı üyeliğe davet eder. Üyelikten boşalan yer, partiye aitse davet edilen yedek üye de partili olur.

Cumhuriyet 29 Ekim 1923’te kurulduğunda bir liva olan Beyazıt, Büyük Millet Meclisi’nin 18 Ağustos 1923 tarihli 36 numaralı kanunu ile Erzurum iline bağlı bulunan bu livanın müstakil bir il olmasına karar verilmiştir. 28 Kasım 1926 tarihli ve 4395 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Karaköse ilçesi transit yolların buluştuğu bir kavşak olması sebebi ve Karaköse’de bulunan binaların resmi daireleri ve memurların ihtiyaçlarına cevap vereceği gerekçesiyle teşekkül olarak Beyazıt ile yer değiştirilmiştir.

⁷⁸ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Erkam Matbaası, İstanbul 2007, s. 188.

⁷⁹ *Resmi Gazete*, 21 Şubat 1924, S. 59, s. 5.

⁸⁰ *Resmi Gazete*, 9 Temmuz 1984, S. 18453, s. 1-2.

1927 yılında yine aynı kararname ile Karaköse il merkezi yapılmıştır.⁸¹ İl merkezi olan Karaköse'nin ilk belediye teşekkülü 1927 yılında olmuştur.⁸²

Ağrı Belediye Başkanlarını iki kısımda incelememiz gerekir.

1. İl merkezinin Beyazıt olduğu dönem. Bu dönemde Osmanlı eski livası Cumhuriyet döneminin ilk şehirlerinden biri olan Beyazıt'ın ilk valisi ve aynı zamanda Belediye Başkanı, 1923-1927 yılları arasında görev yapan İmadettin Arda'dır.⁸³

2. Ağrı İsyanları sebebiyle kamu kurumlarının ve memurlarının Karaköse'ye taşınması ve ardından buranın il merkezi yapılmasından sonra belediyecilik hizmetleri de doğal olarak Karaköse'ye taşınmıştır. 1927 tarihinden itibaren belediye Karaköse'de teşekkül etmiştir. 1960 Hükümet Darbesine kadar görev yapan Beyazıt ve Ağrı Belediye Başkanlarını aşağıdaki tabloda gösterildiği şekliyle olmuştur.

Tablo 1. 2. 1923-1946 arası Ağrı Belediye Başkanları

Adı Soyadı	Görev Yaptığı Yıllar
İmadettin Arda (Beyazıt)	1923-1927
H. Nuri Karaca	1927-1928
Piri Tekdal	1928-1932
Hamdi Acarbay	1932-1936
Burhanettin Teker (Vali)	1936-1940
Hasip Kuylan (Vali)	1940-1944
Hilmi Balcı (Vali)	1944-1946
Ahmet Tokar	1946-1950
Ahmet Tokar	1950-1955
Şevki Karaca	1955-1956
Şeref Saraçoğlu	1956-1957
Fazıl Karacan	1957-1960

1.3.1. 1946 Belediye Seçimleri

1944-46 yılları arasında Ağrı Valisi olan Hilmi Balcı hem valilik hem de Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu

⁸¹ Resmi Gazete, 30 Kasım 1926, S. 564, s. 6.

⁸² İsmet Alpaslan, *Her Yönüyle Ağrı*, Ankara 1995, s. 181.

⁸³ Alpaslan, *Her Yönüyle Ağrı...* s. 185.

savaş ortamından dolayı ülke içi işlerin daha hızlı uygulanabilmesi noktasında valilerin belediye başkanlıklarını yürütmesi savaşın bitimiyle sona ermiştir.

Savaş sonrası normale dönen siyasi hayatla birlikte ülke içerisinde de hayat normale dönmeye başlamıştır. Demokratikleşme hamlelerinin arttığı dönem olan 1946 yılı içerisinde belediye başkanlığı seçimleri yapılırken, Ağrı’da da seçimler olmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi tek başına girdiği seçimde partinin adayı olan Ahmet Tokar, yapılan seçim neticesinde halkın oylarıyla Ağrı Belediye Başkan seçilmiştir.⁸⁴

Ahmet Tokar, belediye başkanı seçildikten sonra şehri kalkındırma, imar ve intizam noktasında gayretleri olmuştur. 1927 yılında il olan Ağrı halen daha kasaba görünümünden kurtulamamış ve şehircilik olgusunu geliştirememiştir. Bunun için bir eylem planı hazırlamıştır. CHP İl İdare Kurulu tarafından hazırlanan bir raporda, Ahmet Tokar’ın eylem planı ve tatbiki şöyle olmuştur:

1: İmar planı: şehrin güzelleştirebilme ve modern görünüme kavuşturabilmek için bir imar planı hazırlanmış ve tatbiki için kaynak beklentisine gidilmiştir.

2: 250 kilovat gücünde bir hidroelektrik projesi ve ihalesi: 250 kilovat gücünde 703 bin liralık keşif bedelli hidroelektrik tesisi için ihale yapılmıştır. Bu tesisin inşaatı 1950 yılının Eylül ayında tamamlanıp şehre elektrik verilmesi planlanmıştır.

3: İçme suyu projesi: Şehre yaklaşık 5 kilometre uzaklıktaki kaynaktan içme suyu getirilmesi planlanmıştır. Bunun için yapılan keşif neticesinde işin maliyeti 560 bin lira olarak hesaplanmıştır. Bu ihaleyi İller Bankası’nın projenin uygulanabilir hale getirilmesi beklenmektedir.

4: Kanalizasyon projesi: Ağrı’nın en büyük problemlerinden biri olan atık su ve kanalizasyon projesidir. Bunun çözümü için Ahmet Tokar ve ekibi konuyla ilgili çalışma yürütmekte olup konuyla ilgili 1949 yılında henüz proje olmadığı beyan edilmiştir.⁸⁵

Projeler tamamlandıktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi ve ilgili Bakanlıklara konuyla ilgili müracaatlarda bulunulmuştur. Harita, plan ve proje bedelleri belli olan elektrik santrali, içme suyu tesisi için inşaat bedeli olan 1.280.000 liralık

⁸⁴ BCA: 490.1.0.0.243.966.3-5.

⁸⁵ BCA: 490.1.0.0.243.966.3-5.

kaynak İçişleri Bakanlığı emrindeki fonlardan temin edilerek yatırım için Mart 1950 tarihinde Ağrı'ya aktarılmıştır.⁸⁶ Yatırımların özellikle 1950 seçimleri öncesinde onaylanması ve aktarılan miktarın bu tarihe denk gelmesi bir seçim yatırımı olarak görülmesine sebep olmuştur.

Aynı raporda Belediye Başkanı Ahmet Tokar'ın il merkezi ve kasabalarda imar, iskân, alt yapı gibi asli belediye işlerinde ilmi noktalarla hareket ederek halkın beğenisini topladığı ve yürütmekte olduğu Belediye Başkanlığı görevinde layık hareket ettiği vurgulanmıştır. Belediyeyle ilgili diğer işlerde de yürütülen çalışmalar neticesinde Ahmet Tokar hakkında her hangi bir şikâyet veya yolsuzluk olayına rastlanmadığı da raporda beyan edilmiştir.⁸⁷

1.3.2. 1950 Belediye Seçimleri

1950 yılı Genel Seçimlerine giderken Ağrı ili ihtiyaçları ve belediye işleri mucibince yukarıda da belirttiğimiz gibi çeşitli fonlardan Belediyenin tasarrufu için ayrılan paralar bir seçim yatırımı olmasından dolayı halk nazarında dikkate şayan olmamış ve CHP Ağrı'dan milletvekili çıkaramamıştır. Milletvekili seçimlerinden sonra Yerel Seçimler, Eylül ayı içerisinde gerçekleşmiştir. Seçimler neticesinde Ahmet Tokar tekrar Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir.⁸⁸ Bu seçimde Ahmet Tokar Demokrat Parti saflarında seçime girmiştir. İçişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanının onayı ile Belediye Kanunu'nun 89. Maddesi gereğince ataması yapılmıştır.⁸⁹

1.3.2. 1955 Belediye Seçimleri

1955'in Haziran ayı içerisinde yapılması gereken mahalli idareler seçimi Demokrat Partinin teklifi ile mecliste yapılan oylama neticesinde 23 Eylül 1955 Pazar gününe alınmıştır. Demokrat Parti bu durumu masrafları kısmak amacıyla yapılan bir uygulama olarak savunulmuştur.⁹⁰

Ağrı'da 1955 Mahalli İdareler seçimine iki parti girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi hali hazırda Belediye Başkanı olan Ahmet Tokar'ı aday göstermiştir. Tokar 1946 seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ağrı belediye başkanı adayı gösterilmiş

⁸⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri*, 490.1.0.0.243.966.3-6.

⁸⁷ *BCA*: 490.1.0.0.243.966.3-4-6.

⁸⁸ *BCA*: 030.11.218.38.2-1.

⁸⁹ *BCA*: 030.11.218.38.2-2.

⁹⁰ *Demokrat Ağrı*, 13 Mayıs 1955.

ve seçilmiş, 1950 yılındaki seçimlerde Demokrat Partiden belediye başkanı adayı olan Tokar bu seçimde de başkan olmuştur. 1955 yılındaki belediye seçimlerinde Demokrat Parti Şevki Karaca'yı aday gösterilince Ahmet Tokar Cumhuriyet Halk Partisinden aday olmuştur.

Belediye seçimlerinden önce yapılan muhtarlık seçimlerinde Ağrı, Doğu Anadolu'da farklı bir grafik çizmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ülke genelinde oy kaybederken Ağrı'da oy sayısını arttırmıştır. Ağrı'da; Demokrat Parti 468, Cumhuriyet Halk Partisi 41 Muhtarlığı kazanmıştır.⁹¹ Bu durum belediye seçimlerinde de kendisini göstermiştir.

23 Eylül 1955 tarihinde yapılan belediye başkanlığı seçimini Demokrat Parti adayı Şevki Karaca oyların %68'ini alarak kazanmıştır.⁹²

1955 seçimlerini kazanan Şevki Karaca, bir yıl sonra görevi belediye meclisi içerisindeki desteğini kaybetmesi neticesinde bırakmıştır.⁹³ Karaca'nın görevi bırakmasının ardından belediye meclisinde yapılan seçimler neticesinde Belediye Başkan Yardımcısı Şeref Saraçoğlu, 21 Aralık 1956 tarihinde İçişleri Bakanlığının onay yazısıyla Belediye Başkanlığı'na ataması yapılmıştır.⁹⁴

Şeref Saraçoğlu 1957 Genel Seçimlerinde Demokrat Parti Ağrı Milletvekilliği adaylığı için belediye başkanlığı görevinden istifa etmiştir.⁹⁵ İstifası sonrasında döneminde yaptığı icraatları anlatan Yayla Gazetesindeki makalesi şöyledir:

“Muhterem Ağrılı hemşehrilerim; muhterem meclis azaları arkadaşlarımın vermiş oldukları geniş salahiyyet ve yetkiye dayanarak encümen azaları arkadaşlarımla beraber, yıllarca ihmal edilmiş, bu güzel beldeyi modern bir şehir haline getirebilmek için sarf ettiğim mesaimde muvaffak oldum isem kendimi bahtiyar addeder bu çalışmalarda müzahir olan ve yakın alakalarını hiçbir zaman esirgemeyen Valimiz Ali Akseven'e ve tümen Kumandanımız Sayın Sait Börtcen'e, belediye encümeni azalarına, mesai arkadaşlarıma ve kadir biliş, siz Ağrılı muhterem hemşehrilerime minnettar bulunduğumu alenen açıklarım.

⁹¹ BCA: 030.10.0.69.438.20.6.

⁹² Yayla, 25 Eylül 19556.

⁹³ Demokrat Ağrı, 30 Ekim 1956; Yayla, 31 Ekim 1956.

⁹⁴ BCA: 030.11.1.262.51.7.

⁹⁵ Demokrat Ağrı, 30 Eylül 1957; Yayla, 19 Eylül 1957.

Bugün, bu şerefli vazifeden, Ağrı'ya daha faydalı olabilmek için ayrılıyorum. Bu amaç ile fırsat bulup yapılan işlerden kıymetli hemşehrilerim olan sizlere bilgi vermek faydalı olur kanaatindeyim. Belediye Reisliğine ilk getirildiğimde karşılaştığım ilk sorun ekmek ve akaryakıt darlığını kısa bir zamanda yapıcı hükümetin müzaheretıyla gidermek olmuştur.

Kör bir kandili andıran elektrik şebekesine zecri tedbirler alarak ıslah etmiş, vatandaşların ihtiyaçları giderilmiştir. Bu tedbirler alınırken bazı arkadaşlarımın cereyanları da kesilmiştir. Mutazarrır olan vatandaşları kurtarmak için bir motor muvaba'a ettik. Motorun gümrüğe geldiğini bütün vatandaşlarıma müjdelerim.

Coğrafi durumu ile kısa olan inşaat mevsiminde inşaatı Temmuzda başlanılmış, hiçbir semt gözetmeksizin 130 metre uzunluğunda 6 metre genişliğinde 780 metre kare yol ve parkesi yapılmıştır.

8 numaralı caddenin 60 metre uzunluğunda 7 metre genişliğinde 420 metre kare yol yapılmıştır.

23 numaralı caddenin parke ve kaldırımı 210 metre uzunluğunda 8 metre genişliğinde 1680 metre kare parke yapılmıştır.

Söğütlü kahve önündeki caddenin 200 metre uzunluğunda 8 metre genişliğinde 1600 metre kare stabilize yol yapılmıştır.

Tayyare mahallesinde 400 uzunluğundaki yolun toprak tasfiye işi tamamlanmış, stabilize dökülecek hale gelmiştir.

15 numaralı caddenin devamı olan 90 metre uzunluğunda 8 metre genişliğindeki caddenin toprak tasfiye işi bitmiş bordür taşları dizilmiş parkesine de başlanmıştır.

Bitlis mahallesine 9 metre açıklıkta betonarme köprü yapılmıştır. İki eczane karşısında biri de İş Bankası yanında olmak üzere üç dükkân yaptırılmış ve icara da verilmiştir. Memleketin tek camisinin bahçesinde bir havuz yaptırılmıştır.

Çarşı ve mahalle arasında gürültü yapan zanaatkârlara meydanda yer temin edilerek ucuz fiyatlara kendilerine dükkân yaptırılmıştır.

Meydanda dükkânsız vatandaşlara verilen 70 dükkân yerinin inşaatı bitmiş ve modern bir çarşı sitesi kurulmuştur.

*Meskensiz vatandaşlara mesken yapmak için hazineden alınan 50 bin metre kare arsa 10 sene müddetle vatandaşlara verilmesi kararlaştırılmış ve bu kararın tatbikatına başlanmıştır.*⁹⁶

Şeref Saraçoğlu'nun istifasının ardından Belediye Meclisi tarafından Belediye Başkan Yardımcısı Fazıl Karacan belediye başkanlığına seçilmiştir. İçişleri Bakanlığının 14 Ekim 1957 tarihli onayı ile ataması yapılmıştır.⁹⁷ Karacan bu görevi 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürdürmüştür.

1.4. AĞRI'NIN KAMUSAL İHTİYAÇLARI VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Siyasi, askeri, güvenlik gibi nedenlerden dolayı il merkezi yapılan Karaköse, müteakip dönemlerde Ağrı adı ile Türkiye idari hayatında yerini almıştır. İl olduktan sonra sosyal ve ekonomik yönden gelişmeye başlayan Ağrı; zamanla bu gelişmenin de etkisiyle kamusal ihtiyaç noktasında eksikler yaşamaya başlamıştır. Ekonomik noktada merkezi bütçeye muhtaç bir yapıya sahip olan şehir, sanayi kuruluşları noktasında eksiklikleri nedeniyle merkezi bütçenin yardımlarına çok fazla ihtiyaç duymaktaydı. Kamusal alandaki eksiklikler belirlenerek ilgili bakanlıklardan yardımlar istenerek eksiklerin giderilmesine çalışılmış. Ağrı'nın 1949-1955 yılları arasındaki kamusal alandaki ihtiyaçları, ilgili bakanlıklarla olan yazışmaları ve cevapları şöyledir:

1.4.1. Adalet Bakanlığı

Ağrı'da 1950 tarihine kadar tapu ve kadastro olmadığı için; Ağrı Valiliği tarafından Tapulama Kanunu çerçevesinde yapılacak çalışmalarda Ağrı'nın ön plana alınması istenmiştir. İlden yapılan teklif neticesinde; Adalet Bakanlığı tarafından: *“Doğu illerinin ihtiyaçlarına göre tapulamalarının temini için gerekli tedbirlerin düşünülmekte olduğu ve programın tanziminde Valilik talebinin nazarı dikkate alınmak üzere not edildiği bildirilmiştir.”* cevabı verilmiştir.⁹⁸

1.4.2. İçişleri Bakanlığı

1: Polis Kadrosuna yedi polisin daha eklenmesi ve bir adet polis arazi aracı verilmesi ile ilgili istek üzerine İçişleri Bakanlığı: *“Bu günkü kadro kifayetsizliği ve*

⁹⁶ Yayla, 19-20 Eylül 1957.

⁹⁷ BCA: 030.11.1.267.29.3.

⁹⁸ BCA: 030.10.66.438.4-8.

mali durum dolayısıyla İl Emniyet kadrosuna takviye ve Doğubayazıt ilçesine bir jip arabasının teminine imkân olmadığı, müteakip yılda il merkezine satın alınan otolardan bir adet verilebileceği bildirili.” şeklinde cevap gelmiştir.⁹⁹

2: Doğubayazıt’ın içme suyu ve elektrik işinin Doğu Kalkındırılması fonundan¹⁰⁰ veya İller Bankası fonundan temini yönündeki isteğe; İçişleri Bakanlığı: *“Doğubayazıt’ın içme suyu için 230861 keşif bedelinin not edilmiş olduğunu, Bakanlığın son fon kaynakları tamamen tahsis edilmiş olduğundan ikinci bir programa ilhak edileceği bildirilmiştir.*

Elektrik iş için de her hangi bir talep bulunmadığından, tanzim olunacak elektrik projesinin Bayındırlık Bakanlığına tasdik edildikten sonra keşif bedeline göre fon kaynakları müsait olduğu takdirde yardım yapılmasının mümkün olabileceği” şeklindeki yazısıyla bildirilmiştir.¹⁰¹

3: Müşkül durumda bulunan Özel İdareye 100 bin lira yardım yapılması, mümkün olmadığı takdirde halen ortaokulun işgalinde bulunan binanın Milli Eğitim Bakanlığına satılması ve memleket hastanesi ile aygır deposunun muvazeneye alınması yönündeki yazıya Bakanlık: *“Özel İdare mali durumunun düzenlenmesi için 100 bin liralık yardımın mümkün olmadığını.*

Kamulaştırma ve satın alma ödeneği yetersizliği dolayısıyla Karaköse Ortaokul binasının 60 000 lira bedelle satın alınmasına imkân görülmediği.

Atçılık bakımından önemli bir il olan Ağrı ilindeki aygır deposunun lüzumlu olduğundan yapılacak bir işlem olmadığı.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰²

4: 1951 yılındaki elektrik ile ilgili dilekçe ve verilen cevap neticesinde gelen keşif bedeli ve ayrılan bütçe neticesinde 1952 yılının son günlerinde nihayet bulmuş ve şehre elektrik verilmiştir.¹⁰³

5: Ağrı merkezin geniş ovanın orta kısmında bulunduğu için içme suyu noktasında sıkıntılı bir bölgedir. Bu sorunun çözümlenebilmesi için gerekli çalışmaların

⁹⁹ BCA: 030.10.66.438.4-12.

¹⁰⁰ Doğu bölgelerinin kalkındırılması için kurulan resmi teşekkül

¹⁰¹ BCA: 030.10.66.438.4-12.

¹⁰² BCA: 030.10.66.438.4-12.

¹⁰³ Ağrı Dağ, 8 Aralık 1952

yapılmasına yönelik Belediye'nin girişimleri neticesini göstermiş ve 1952 yılı bütçesinden Ağrı İçme Suyu projesi için 40.000 liralık bütçe ayrılmıştır.¹⁰⁴

Ağrı ilçelerinin su sorunu için Valilikçe yapılan fizibilite çalışmaları neticesinde bakanlıktan alınan 40.000 liralık fon; merkeze bağlı 4, Doğubayazıt'a bağlı 10, Diyadin'e bağlı 5, Eleşkirt'e bağlı 9, Tutak'a bağlı 5 ve Patnos'a bağlı 6 köyün içme suyu şebekelerinin yapımında kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.¹⁰⁵

1.4.3. Tarım Bakanlığı

1: Ağrı'da bir tohum ıslah istasyonu ayrıca bir hara tesisinin kurulmasına yönelik talebe Tarım Bakanlığı: *"Şimdilik ilde bir tohum ıslah müessesesi kurulmasının düşünülmeyeceği, Ağrı iline komu, Van'ın Erciş mevkiinde 'Doğu Altındere Harası' mevcut olduğundan bu ile ayrıca bir hara tesisine ihtiyaç olmadığı sonucuna varılmıştır."* cevabını vermiştir.¹⁰⁶

2: Ziraî Donatım Kurumunun Ağrı'da bir şubesinin açılması yönündeki Valilik talebine; Tarım Bakanlığı: *"Ağrı ilinde Ziraî Denetim Kurumunun bir şubesi açılması mali bakımdan imkân görülmediği, bu ilde temsilcilik ihdası hususunda teşebbüse geçilerek Valilikle yapılan temas neticesinde mahalli tüccarlardan temsilciliğe talip bir şahsın çıkmadığı anlaşıldığı, bu vazifeyi başarabilecek bir tüccar bulunduğu takdirde gereğinin yapılacağı anlaşılmıştır."* cevabını vermiştir.¹⁰⁷

3: Meclis tarafından çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde kanunun uygulanması noktasında Ağrı'yı ön plana alınması hakkında yapılan valilik isteğine; Tarım Bakanlığı tarafından *"Toprak Dağıtımı için şimdilik bir karar alınmadığı, kadro, eleman ve tahsisat imkânları dâhilinde Ağrı'da toprak komisyonu kurulacağı"* bildirmiştir.¹⁰⁸

1.4.4. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

1: Memleket Hastanesinin yatırımlara alınmasına dair Valilik isteğine, Bakanlık tarafından; *"bu hastanenin diğer 22 hastane arasında devlet teşkilatına alınması teklif edilmişse de kabul olunmadığından memleket hastanesinin umumi muvazeneye"*

¹⁰⁴ Ağrı Dağ, 18 Haziran 1952.

¹⁰⁵ Ağrı Dağ, 20 Haziran 1952.

¹⁰⁶ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹⁰⁷ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹⁰⁸ BCA: 030.10.66.438.4-9.

alınmasına imkân olunmadığı, buna mukabil özel idareler ve belediyeler hastaneleri yardım ödeneginden bu hastaneye de mümkün olacak yardımı yapılacağı bildirilmiştir.” cevabı verilmiştir.¹⁰⁹ 1954 yılı içerisinde bütçeye alınan Ağrı Devlet Hastanesi tam bir muammaya dönüşmüştür. Ne doktor ne hemşire ne de bina ile ilgili bir teşebbüs bulunmamıştır. Demokrat Ağrı Gazetesinde yayımlanan bir makalede bu durumdan pek de memnun olunmadığı görülmektedir. Makalede: “Hastane için yazdığımız yazılardan bazılarına gına gelmiş olabilir. Amma bize hiçbir şey olduğu yok. Yine yazacağız. Dediklerimiz oluncaya kadar yazacağız. Yalnız hastane mi? Hayır hastane gibi nice dertlerimiz var. Fakat hastane dile kolay. Öyle bir iki yazıyla ne halledilir ne de bir çare bulunur.

Allah insanı ne dert verip hâkime, ne de dava verip hâklime düşürsün. Yalnız Allah'ta âlâ her ikisinin de eksikliğini göstermesin... diye bir söz vardır.

Hele burada dert verip devlet hastanesine hiç düşürmesin. Mesela kulağın. Başın. Dişin. Gözün doktorluktan anlamam yok amma bir cerrahiden başka neyin olursa acaba buna buraca bir çare bulunabiliri mi? tabi hayır

Buraya altı kadro lazımmiş. Çok şükür bir dahiliyeci vermişler. Buna çok sevindik amma buda bir netice vermez. Buda bir derde deva vermez. Artık köse yahşi zamanı da geçmiştir. Her branş adamını istemektedir. Hatta ehliyetsiz bir elin iğne vurmasının zararına, film çekmesine elinden müsaadeye kadar, kılı kırk yarma zamanındayız. Bundan kimsenin alınmaya hakkı yoktur, olamazda.

Mademki devlet bütçesinden alınmış bir hastanemiz vardır, öyleyse kadrosunun da tamamlanması lazımdır. Sayın başhekim, altı kadrosunun yerini esasında salahiyetsizlik itibar ile de tutulamaz. Bu8nun ilmende imkânı yoktur. Maddeten imkân dâhiline giremez...

Paranın layıkıyla harcanması için ilk defa kadro işinin halledilmesi lazım gelir. Devlet bütçesine hastanemiz alındığı zaman artık Erzurum'a, İstanbul'a gitmeye ihtiyaç kalmayacak deniliyordu. Şimdi soruyoruz. Değişen ne oldu? Yatan hasta adedi mi? Yoksa taşraya gidenler çoğaldı mı?

¹⁰⁹ BCA: 030.10.66.438.4-9.

Bir on liralık film için haftalarca Erzurum'da gezip, 200 lira yemek pek sukut edilecek mevzulardan değildir. Anlayamayacağımız cihet için buraya doktor vermiyorlar. Vermiyorlarsa niye buraya devlet hastanesi yaptılar. Yoksa veriyorlar da gelen mi yok? Eğer bu halk var ise niçin nefisini vatan tercih edenlere hain damgası vurulmuyor?...

Vaziyet hangi merkezde ise onu biz bilmiyor ve kestiremiyoruz. Yalnız bildiğimiz bir cihet var o da, doktorsuzluktur. Bunun için mesul makamlardan ve mebuslarımızdan soruyor, istiyoruz. Mademki hastanemiz devlet hastanesidir; öyleyse hani binası, hani kadrosu, hani doktoru?" Sözleri ile yetkilileri, sorumluları göreve çağırmaktadırlar.¹¹⁰

1.4.5. Milli Eğitim Bakanlığı

1: İl Milli Eğitim kadrosuna 30 öğretmen talebine Milli Eğitim Bakanlığı: *"bütçe imkânları neticesinde bunun Maliye Bakanlığı ile görüşülmekte olduğu"* bilgisini vermiştir.¹¹¹

2: Ağrı ve köylerine toplam 30 okul yapımı için istek üzerine Milli Eğitim Bakanlığı: *"Ağrı ili ve köylerine 24 ile 30 ilkokulun yapımı için programa alındığı"* bilgisini vermiştir.¹¹²

3: Ağrı ilinde hâlihazırda bulunan Kız Sanat Okulunun Orta Sanat Okuluna çevrilmesi yönündeki İl Milli Eğitim Müdürlüğünün isteğine Bakanlık tarafından; *"Akşam Kız Sanat Okulunun binası müsait olmadığından Orta Sanat Okulu açılmasına imkân olmadığı"* bildirilmiştir.¹¹³

4: Ağrı Erkek Sanat Okulu için halkın taleplerine binaen Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın da üstün gayretleriyle Erkek Sanat Okulu için 20000 lira bütçe ayırarak okulun yapımı için bütçeye madde koydurmuştur.¹¹⁴

5: İl merkezinde bulunan Ağrı Erkek Orta Sanat Okulu'nun ilin zanaatkâr yetiştirmede önemli katkılar sağladığı vurgulanarak devamında bu okuldan mezun olanların Enstitü okumak için diğer illere gittiğini Tüccar Yunus Koç'un beyan etmiştir. Bu durumun değiştirilmesi yönünde bir çalışma olup olmadığı hakkındaki Koç'un

¹¹⁰ *Demokrat Ağrı*, 25 Aralık 1954

¹¹¹ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹¹² BCA: 030.10.66.438.4-9; *Ağrı Dağ*, 22 Temmuz 1952

¹¹³ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹¹⁴ *Demokrat Ağrı*, 26 Mart 1955

telgraf dilekçesine¹¹⁵ Bakanlık; *"Ağrı Erkek Orta Sanat Okulu 1953-54 öğretim yılından itibaren Enstitü olarak faaliyetine devam edecektir."* cevabını vermiştir.¹¹⁶

6: Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, seçimler öncesi verilen Ağrı'ya lise yapma ve eğitim için gerekli bütün işlerin yapılacağı yönündeki vaadini yerine getirmek için Milli Eğitim Bakanlığının bütçesinden Ağrı Naci Gökçe Lisesi için pay ayırarak Ağrı'yı lise ile buluşturmuştur.¹¹⁷

1.4.6. Bayındırlık Bakanlığı

1: Ağrı'ya tayin olan memurların barınma noktasında yaşadıkları sıkıntıların giderilebilmesi için lojman yapılması yönündeki talebe Bayındırlık Bakanlığı: *"Bu konuda ödenek sağlandığı takdirde gereği yapılacaktır"* cevabını vermiştir.¹¹⁸

2: Ağrı'nın en büyük problemlerinden biri ulaşımdır. Kış aylarında daha da çileli bir hale gelmektedir. Ağrı-Erzurum güzergâhı nedeniyle kış aylarında sürekli kapalı kalmakta olduğundan; tespit ve planı çizilen yeni güzergâhın bir an evvel açılması yönündeki talep üzerine Bakanlık: *"Erzurum-Horasan yolunun daimi bakım altında bulunmakta ve kış yaz geçit sağlanmasına çalışılmakta olduğu, imkân oldukça Karaköse-Kağızman yolunun ilçeyi ile bağlayan ikinci derecede bir yol olduğundan devlet yolları arasına alınmasına imkân görülmemiştir"* cevabı verilmiştir.¹¹⁹

3: Tarım arazileri noktasında geniş düzlüklere ve ovalara sahip olan Ağrı bu noktada tarımdan fazla yararlanamamıştır. Bu yöndeki sıkıntılardan bir olan Eleşkirt Ovasının sulanması için Şeryan Suyuna bir baraj yapılması gerekmektedir. Bunun için Bayındırlık bakanlığına sunulan dilekçeye cevap olarak: *"Doğubayazıt ve Diyadin ilçelerinin Osmanpaşa Suyu ile sulanması için tetkik edilmişse de buna imkân olmadığı neticesine varıldığı, Eleşkirt Ovasının sulanabilmesi için Şeryan üzerinde yaptırılması istenilen baraj hakkında tetkikat yapılacaktır."* Bilgisini verilmiştir.¹²⁰

4: Ağrı Belediyesince ilin ihtiyaçları doğrultusunda şehir merkezine bir iş hanının yapılması yönündeki talepler üzerine, Celal Yardımcı'nın da gayretleri ile

¹¹⁵ BCA: 030.110.90.566.1-1.

¹¹⁶ BCA: 030.110.90.566.1-2.

¹¹⁷ Demokrat Parti Ağrı, 22 Eylül 1954; Karaköse, 23 Eylül 1954.

¹¹⁸ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹¹⁹ BCA: 030.10.66.438.4-9.

¹²⁰ BCA: 030.10.66.438.4-10.

Bayındırlık Bakanlığının bütçesine bu konuda pay ayrılarak iş hanının yapımına karar verilmiştir.¹²¹

1.4.6. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı

1: Ekonominin daha iyi işleyebilmesi ve çiftçinin banka kredilerini daha kolay ve hızlı bir şekilde alabilmeleri için Tutak, Eleşkirt ve Diyardin ilçelerine birer Ziraat Bankası açılması ve il merkezinde hâlihazırda bulunan Ziraat Bankasının şube haline getirilmesine yönelik istek üzerine, Bakanlık: *“Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünce yapılan inceleme ve etütler neticesinde beliren ihtiyaç ve ehemmiyet derecelerine göre ajans açma işinin sıraya konulmuştur.”*¹²²cevabını vermiştir.

2: Toprak Mahsulleri Ofisinin Ağrı Şubesi tarafından her yıl alınan 1500 tonluk siloya ek olarak 2000 tonluk alım daha yapması yönündeki isteğe Bakanlık: *“Ofisin Ağrı’da mevcut siloları ile kira ile sağlanan depoların mahsulün normal olduğu yıllarda ihtiyacı karşıladığı,”* bildirmiş, ekstradan bir alıma gidilmeyeceği bilgisi verilmiştir.¹²³

1.4.7. İşletmeler Bakanlığı

Ağrı sınırları içerisinde bulunan Balkaya ve Köseadağ da ki madenlerin yerel kaynaklarla çıkarılamaması üzerine bu durumun değiştirilerek mevcutta bulunan kömür madenlerinin devlet tarafından işletmeye açılması yönündeki teklife Bakanlık aşağıdaki şekilde cevap vermiştir: *“Eldeki propeksiyon raporlarına göre Köseadağ havalisindeki Linyit görüntüsünün işletmeye elverişli olmadığı anlaşılmıştır. Balkaya kömür madeni üzerindeki M.T.A. Enstitüsü çalışmalarının henüz neticelenmemiş olduğu.”*¹²⁴

1.4.8. Ulaştırma Bakanlığı

1: Ağrı’nın şehirlerarası haberleşmede tek aracı olan telgrafın artık çok geride kaldığını ve Erzurum’dan Gürbulak Gümrük Kapısı’na¹²⁵ kadar bir telefon hattı çekilmesi yönündeki isteğe,¹²⁶ Ulaştırma Bakanlığı: *“Gürbulak Sınır Kapısının şehirlerarası telefon şebekesine bağlanmasının programda yer almadığı, ancak*

¹²¹ Karaköse, 31 Ocak 1957.

¹²² BCA: 030.10.66.438.4-10. Demokrat Ağrı, 8 Ağustos 1953.

¹²³ BCA: 030.10.66.438.4-10.

¹²⁴ BCA: 030.10.66.438.4-10.

¹²⁵ Gürbulak: Türkiye-İran sınır kapısı olması nedeniyle hem ticari noktada hem de İran’la ilişkiler noktasında önemli bir merkezdir.

¹²⁶ Yayla, 29 Haziran 1953.

Erzurum-Karaköse-Doğubayazıt arasında telefon devriyesi çekilmesi program dâhilinde ise bütçe dolayısıyla hattın dönem içerisinde inşasına mümkün görülmediği, bununla beraber Erzurum-Karaköse arasındaki telefon irtibatının sağlanması maksadıyla telgraf tellerinin kruvaze edilmesi ve malzeme tedariki yapılacaktır.” şeklinde cevap vermiştir.¹²⁷

¹²⁷ BCA: 030.10.66.438.4-10-11; *Ağrı Dağ*, 22 Temmuz 1952.

İKİNCİ BÖLÜM

AĞRI'DAKİ SİYASİ PARTİLER VE FAALİYETLERİ

2.1. SİYASİ PARTİLER

Siyasi Parti, “*Siyasi iktidarı elde etmek ve toplumu yönetmek maksadıyla ortaya çıkan, belirli bir görüşe ve çalışma programına dayanan ve demokratik siyasi hayatın vaz geçilmez en önemli unsurlar arasında yer alan kuruluş, siyasi dernek, politik parti*” manasındadır.¹²⁸

Siyasi partilerin geçmişi insanlığın toplumsallaşmaya başlaması ile başlar dersek sanırım yanılmayız. Öyle ki ilk kabile devletlerinde bile var olan iktidara karşı oluşan muhalefetin birleştiği ortamlar görülmüştür. Buna mukabil siyasi partilerin geçmişinin demokrasiden daha da geride olduğunu belirtebiliriz. Gerek teokrasi gerek monarşi yönetimlerinde bile muhalefetin varlığı ve yönetime ortak olma çabalarını görmekteyiz. Osmanlı Devletinde Yeniçerilerin zaman zaman padişah tahttan indirmeleri bunlara bir örnek teşkil edebilmektedir.

Modern anlamda siyasi partilerin kuruluşu Fransız İhtilali ile başlamıştır. Fransa ile beraber önce Avrupa’ya sonra bütün dünyaya yayılan sistematik bu derneklerin Osmanlı Devletinde de yer aldığı görülmüştür. XIX. yüzyılda başlayan modernleşme süreci ile Osmanlı Devletinde ilk olarak “*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*” adlı gizli bir örgüt 1865’te kurulmuş ve bu günkü manada olmasa da ilk siyasi parti diyebileceğimiz örgüttür.¹²⁹ I Meşrutiyet’in rafa kaldırılmasından sonra siyaset hareketler çoğu zaman yer altına inmek zorunda kalmıştır. 1899 yılında Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında “*İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti*” yönetimin de etkisiyle gizli olarak kurulmuştur. Aynı kuruluş daha sonra Jön Türklerin lideri konumundaki Ahmet Rıza Bey’le ilişki kurarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alarak Türk siyasi tarihindeki yerini almıştır.¹³⁰

¹²⁸ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* “Siyasi Parti” Maddesi.

¹²⁹ Mete Tunçay, “Siyasi Gelişmelerin Evreleri” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII*, İstanbul 1983, s. 2005-2006.

¹³⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (II. Meşrutiyet Dönemi -1908-1919) I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 51.

II Meşrutiyetin ilanından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede çeşitli siyasi partiler kurulmuştur.¹³¹ Bu partilerin en büyük getirisi Osmanlı'da demokrasinin emeklemeleri olarak görebiliriz. Bu durum yeni kurulan cumhuriyete de sirayet etmiştir.

Milli mücadele başlarken Erzurum'da oluşturulan Heyet-i Temsiliyye ve Sivas Kongresi'nin ardından kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1920-1923 yılları arasında Anadolu'yu Meclis Hükümeti sistemi ile yönetmiştir. Demokrasinin vazgeçilemez unsurlarından olan siyasi iktidar yanında olmazsa olmazı da muhalefettir. Bu genelde siyasi partilerle olurken Birinci Meclis döneminde olduğu gibi gruplarla da olmuştur. Birinci Grup ve İkinci Grup olarak nitelendirilen gruplardan; birincisi Mustafa Kemal önderliğinde meclisi yönetirken, ikinci grup muhalefet yapmaktaydı.¹³² Bu muhalefet İkinci Meclis seçimlerinde meclis dışı kalmıştır. Milli

¹³¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler...*

Kuruluş Yeri ve Yılı	Parti İsmi	Kurucuları
İstanbul-1908	Osmanlı Ahrar Fırkası	Nureddin Ferruh, Ahmet Fazlı
İstanbul-1908	Osmanlı Demokrat Fırkası	İbrahim Naci, Giritli Ali
İstanbul-1908	Fadakâran-ı Millet Cemiyeti	
İstanbul-1909	Heyet-i Müttetika-i Osmaniye	
İstanbul-1909	İttihad-ı Muhammedi Fırkası	Süheyl Paşa Mehmet Sadık
Paris-1909	Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası	Şerif Paşa
İstanbul-1909	Mutedil Hürriyetperveran Fırkası	
İstanbul-1910	Ahali Fırkası	Gümülcineli İsmail Bey
İstanbul-1910	Osmanlı Sosyalist Fırkası	İştirakçi Hilmi
İstanbul-1911	Hürriyet ve İtilaf Fırkası	İsmail Hakkı Paşa
İstanbul-1912	Halaskaran Zabitan Grubu	Gelibolulu Kamil
İstanbul-1912	Milli Meşrutiyet Fırkası	Ahmet Refik
İstanbul-1918	Radikal Avam Fırkası	Mevlanazade Rıfat
İstanbul-1918	Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası	Ali Fethi, Hüseyin Kadri
İstanbul-1918	Teceddüt Fırkası	Hüsnü Paşa
İstanbul-1918	Ahali İktisat Fırkası	Mehmet Nuri
İstanbul-1918	Selamet-i Osmaniye Fırkası	İsmail Hakkı Paşa
İstanbul-1918	Sosyal Demokrat Fırkası	Hasan Rıza
İstanbul-1919	Milli Ahrar Fırkası	Asaf Muammer
İstanbul-1919	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası	Ahmet Akif
İstanbul-1919	Milli Türk Fırkası	Ahmet Refik
İstanbul-1919	Hürriyet ve İtilaf Fırkası	Müşir Nuri Paşa
İstanbul-1919	Osmanlı Mesai Fırkası	İşçi ve Müstahdemler
İstanbul-1919	Türkiye Sosyalist Fırkası	Hüseyin Hilmi
İstanbul-1920	Türkiye Komünist Fırkası	Mustafa Suphi
Ankara-1920	Halk İştirakiyun Fırkası	Nazım Resmor
İstanbul-1920	Türkiye Zürra Fırkası	Cevat Rüştü
İstanbul-1920	Türkiye Komünist Fırkası	Dr. Tevfik Rüştü
İstanbul-1922	Müstakil Sosyalistler Fırkası	Tramvay İşçileri Kurmuşlardır

¹³² Detaylı bilgi için Bkz. Yavuz Aslan, *TBMM Hükümetinin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumlulukları* (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Mücadele döneminde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; savaşın kazanılmasından sonra yeni ülke kurulurken fırkaya dönüşmüştür.

2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyetin ilanından sonra iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası, yurdun hemen her yerinde şubeler açmaya başlamıştır. Ülke yönetimi bu parti üzerinden yapılırken, il başkanlıkları, il teşkilatı, ilçe teşkilatları da kurulmuştur. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi arşivi olmaması ve var olan belge ve dokümanların da kaybolmasıyla birlikte resmi olarak Cumhuriyet Halk Partisi arşivinde belge bulunamamıştır..

Cumhuriyetin ilk yıllarında il merkezi olan Beyazıt, merkezinin taşınmasıyla da Karaköse'de CHP teşkilatına 1945 yılına kadar teşekkül etmemiştir. Buna sebep olan birkaç faktörü maddelersek:

1: 1925-1930 Ağrı İsyanları

2: Şeyh Said İsyanı sonrası oluşan siyasal yasakların bölgede uygulanması.

3: Umumi Müfettişliklerin faaliyetleri neticesinde zaten var olan CHP yönetiminin ekstra bir parti teşkilatına ihtiyaç duymaması.

4: Erzurum ve Kars illerinin siyasi etkisi altında kalması,

gibi nedenlerden dolayı CHP'nin il teşkilatlanması; eldeki belge, bilgi ve dokümanların ışığında 1945 yılına kurulduğunu görmekteyiz.¹³³ 1944 tarihinde, Ağrı'da CHP İl Kongresi yapılana kadar bir Muvakkat İdare Kurulu oluşturulmuş¹³⁴ ve partiyi seçime bu kurul götürmüştür. Bu tarihe kadar Ağrı'da siyasi işler genelde Valilik, Halkevleri, Halkodaları ile Erzurum ve Kars CHP İl Başkanlıklarından yürütülmüştür.

Ağrı'da Cumhuriyet Halk Partisi il teşkilatını kurduktan sonra 20 Eylül 1945 tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden Ağrı CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına şu yazı gönderilmiştir: 3,8,1945 tarih ve 1/2659 sayılı genelgeye ektir:

1. Parti teşkilatı yeni kurulan ilinizde, özel talimatın 9. Maddesi gereğince bu yılki parti kongresi Eylül başından Ekim ayı sonuna kadar olan müddet içerisinde yapılacaktır.

¹³³ BCA: 490.01.134.544.1

¹³⁴ BCA: 490.01.134.544.4

2: *Parti teşkilatı yapılmış ilçe varsa o ilçede de o müddet içinde ilçe kongresi yapılacaktır.*

3: *Talimatın 10. Maddesi: “Kazada kayıtlı her partilinin Kaza Kongresinin, Vilayet merkezine kayıtlı her partilinin Vilayet Kongresinin azasıdır.” dediğine ve 11 inci maddesinde de “kaza kongresinde 3-5 ve Vilayet kongresinde 5-7 kişilik Vilayet İdare Heyeti seçilir.” dendiğine göre, bu defaya mahsus olmak üzere, kongre gününe kadar partiye kayıt muamelesi tamamlanmış olan her partili –tüzükteki 3 ay ve 1 yıl kayıtlarına bakılmaksızın- kongreye katılmak, oy vermek ve seçilmek hakkına sahip olacaktır.*

4: *Hakkâri ve Muş illerinde, henüz parti yeni kurulduğu için kongre yapılmayacaktır.*

5: *Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Mardin, Van, Urfa, Siirt Parti İl İdare Kurullarına ve bu illerin Parti Bölge Müfettişlerine; ilgili Genel Müfettişlere gönderildi.”¹³⁵ Gelen bu yazı neticesinde yeni kurulan parti teşkilatının, teşkilat yapılanmasını kurması bildirilmiştir.*

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de yeni kurulan parti teşkilatları açıklanmıştır. Siyasi olarak tecrübesi olmayan illere heyetler gönderilerek bu bölgelerdeki hem seçimler neticesinde oluşacak olan kadrolar belirlenmiş olacak hem de CHP Genel Merkezinin talimatlarına riayet edilmesine çalışılacaktır.

CHP Genel Sekreterliğinden gönderilen emirler doğrultusunda CHP İl Kongresi 27.09.1945 tarihinde yapılmıştır. Kongre müfettişi olarak Erzurum Bölge Müfettişi, Bitlis Milletvekili Muhtar Ertan tarafından kongre bir zabıt tutularak şu bilgiler verilmiştir.

“Karaköse İl Kongresi 27/9/1945 tarihinde saat 15 de Halkevi salonunda yapıldı. Mevcut 83 partiliden 59’u iştirak etti. Vali ve Belediye Başkanı, daireler reisleri ve bütün halk davet edildi, salon tamamen doldu.

Vilayette ilk parti kongresi yapılmış olmasına rağmen, iltizam içinde olduğu kadar heyecan içinde oldu.”¹³⁶

¹³⁵ BCA: 490.01.134.544.1

¹³⁶ BCA: 490.01.134.544.4

CHP Ağrı İl Başkanlığı ve İl İdare Kurulu'na seçilen adaylar, CHP Ağrı Vilayet İdare Heyeti Reisliği tarafından Ankara'ya; "27.9.1945 Perşembe günü yapılan Vilayet Parti Kongresi sonunda idare kuruluna seçilen yedi kişilik idare kurulu üyelerinin adlarını gösterir liste:

ASIL

Başkan : Müştak Aktan

Musahip Üye : Abdurrezak Sidal

Katip Üye : Celal Ünsal

Üye : Nimet Sümer

Üye : İsmail Şefkatli

Üye : Abdullah Güngör

Üye : Şükrü Şenol

YEDEKLER

Aziz Gökbakan

Ziver Tütüncüoğlu

Aziz Yurtkuran

Fazıl Altındaş

Rıfat Tokar

Şevki Karaca

Abdullah Bingöl,

bildirilmiş ve onayı talep edilmiştir.¹³⁷ CHP İl Kongresi tarafından seçilen İl İdare Kurulu CHP Genel Merkezince de onaylanması gerekiyordu.¹³⁸ Bunların yanında CHP'nin Büyük Kurultayına da delege seçimi yapılmış "Müştak Aktan, Nimet Sümer ve

¹³⁷ BCA: 490.01.134.544.4

¹³⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Parti Tüzüğü 1945.

Abdullah Güngör” isimleri büyük kurultay delegesi seçilerek merkezin onayına sunulmuştur.¹³⁹

Kongre neticesinde seçilen üyeler CHP Genel Merkezince kabul edilmiş ve 17.12.1946 günü 1/83970 sayılı emirle Ağrı İl Başkanlığından seçilen üyelerin ad ve soyadları ile yaptıkları mesleklerin genel merkeze bildirilmesi istenmiştir.¹⁴⁰ Buna cevap olarak CHP Ağrı İl Başkanı Müştak Aktan 02.01.1946 günü CHP Genel Merkezine gönderdiği telgrafla; “1945 yılı kongresinde Ağrı il idare kuruluna seçilen asıl ve yedek üyeler

ASILLAR

<i>Başkan</i>	<i>: Müştak Aktan</i>	<i>Davavekili</i>
<i>Üye</i>	<i>: Abdullah Güngör</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Üye</i>	<i>: Abdurrezzak Sidal</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Üye</i>	<i>: İsmail Şefkatli</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Üye</i>	<i>: Şükrü Şenol</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Üye</i>	<i>: Nimet Sümer</i>	<i>Eczacı</i>
<i>Üye</i>	<i>: Celal Ünsal</i>	<i>Dava Takip İşleri</i>

YEDEKLER

<i>Ziver Türüncü</i>	<i>Müteahhit</i>
<i>Aziz Gökbakan</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Aziz Yurtkuran</i>	<i>Tüccar</i>
<i>Fazıl Altıntaş</i>	<i>Tekel Bayii</i>
<i>Rıfat Tokar</i>	<i>Zürra, Meclisi Umumi Üyesi</i>
<i>Şevki Karaca</i>	<i>Değirmenci ve Zürra</i>
<i>Abdullah Bingöl</i>	<i>Tacir”, bildirmiştir.¹⁴¹</i>

¹³⁹ BCA: 490.01.134.544.4

¹⁴⁰ BCA: 490.01.134.544.2

¹⁴¹ BCA: 490.01.134.544.4

Böylece CHP Ağrı İl Teşkilatı ilk kez 1945 yılında kurulmuş, Genel Merkezden de onay almış ve çalışmalarına başlamıştır. Erzurum ve Kars'ın hegemonyasından kurtulan Ağrı, Valilik ve Halkevlerinin yönetiminden de çıkarak parti yönetimini parti teşkilatıyla yürütmeye başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı'da 1946 seçimlerine yeni seçilen il yönetimiyle girmiştir. Seçim çalışmaları bu kurul tarafından organize edilmiştir. Ancak Ağrı İl İdare Kurulu Başkanı Müştak Aktan'ın milletvekili seçilmesi parti yönetiminin yenilenmesini zorunlu kılmıştır. Yapılan seçimler CHP Genel Sekreterliğine;

*“CHP İl İdare Kurulu Başkanı Müştak Aktan'ın Ağrı Milletvekilliğine seçilmesi dolayısıyla geri kalan İdare Kurulu mevcut üyeleriyle ve gizli oy usulü ile yapılan seçimde İdare Kurulu üyelerinden Abdullah Güngör İl İdare Kurulu Başkanlığına (İdare Kurulunun 24.7.1946 günkü toplantısında) seçilmiştir.”*¹⁴² yazısıyla bildirilmiş ve seçilen yeni başkan ve üyelerinin onayı istenmiştir. Buna mukabil CHP Genel Sekreterliği 14.08.1946 günlü yazısıyla;

“Müştak Aktan'ın yerine İl İdare Kurulu Başkanlığına seçilen Abdullah Güngör'ün görevi Genel İdare Kurulunun 08.08.1946 tarihli toplantıda onanmıştır.

Açılan İl İdare Kurulu Üyeliğine, yedekten usulüne göre çağrılacak arkadaşın görevi onanmak üzere, adının bildirilmesi ve sicil kâğıdının gönderilmesini rica eder sevgiler sunarım” yeni yönetim onaylanmıştır.¹⁴³ Abdullah Güngör başkanlığında CHP Ağrı İl Teşkilat seçime gitmiş ve İl Teşkilatı aşağıdaki tablodaki şekliyle yenilenmiştir.

Tablo 2. 1. 1946 CHP Ağrı İl Teşkilatı Asil ve Yedek Üyeleri

<i>Asıllar</i>						
<i>Adı Sanı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>Partideki Görevi</i>	<i>İdare Kurulu üyeliğinden Başka Parti Dışındaki</i>		<i>Seçimde Aldığı Oy Sayısı</i>	<i>İdare Kuruluna Yeni veya İpkaen Seçildiği</i>
			<i>Ücretli Görevi</i>	<i>Ücretsiz Görevi</i>		
<i>Abdulkadir Şefkatli</i>	<i>Tüccar</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Daimi Encümen Üyesi</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>21</i>	<i>Yeni</i>
<i>Ali Osman</i>	<i>Tüccar</i>	<i>CHP</i>	<i>Daimi Encümen</i>	<i>CHP</i>	<i>21</i>	<i>Yeni</i>

¹⁴² BCA: 490.1.0.0.134.544.4

¹⁴³ BCA: 490.1.0.0.134.544.4

<i>Kılıç</i>		<i>Üye</i>	<i>Üyesi</i>	<i>Üyesi</i>		
<i>Rifat Tokar</i>	<i>Tüccar</i>	<i>CHP Üye</i>	<i>Daimi Encümen Üyesi</i>	<i>CHP Üyesi</i>	21	<i>İpkaen</i>
<i>Abdurrezzak Sidal</i>	<i>Tüccar</i>	<i>CHP Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Üyesi</i>	19	<i>İpkaen</i>
<i>Aziz Gökbakan</i>	<i>Belediye Daimi Kom. Üyesi</i>	<i>CHP Üye</i>	<i>Belediye Daimi Komisyon Üyesi</i>	<i>CHP Üyesi</i>	17	<i>Yeni</i>
<i>Ömer Karaca</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Muhasip Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>Muhasip Üye</i>	16	<i>Yeni</i>
<i>Fikri Biçer</i>	<i>Tüccar Terzi</i>	<i>CHP Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Üyesi</i>	16	<i>Yeni</i>
<i>Abdulkadir Kurt</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Katip Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Katip Üye</i>	19	<i>Yeni</i>
<i>Zekeriya Yontar</i>	<i>Müteahhit</i>	<i>CHP Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Üyesi</i>	17	<i>Yeni</i>
<i>Yedek Üyeler</i>						
<i>Fazıl Altıntaş</i>	<i>Bayi</i>	<i>Yedek Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>Yedek Üye</i>	10	<i>Eski</i>
<i>Nizamettin Koç</i>	<i>Tuhafiyeci</i>	<i>Yedek Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>Yedek Üye</i>	10	<i>Yeni</i>
<i>Abdurrahman Memiş</i>	<i>Fabrikatör</i>	<i>Yedek Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>Yedek Üye</i>	7	<i>Yeni</i>
<i>Hamdi Acarbay</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Yedek Üye</i>	<i>Yoktur</i>	<i>Yedek Üye</i>	7	<i>Yeni</i>
<i>İbrahim Ergül</i>	<i>Eski D.K Üyesi</i>	<i>Yedek Üye</i>	<i>Yoktur 4901.0.0.1 34.546.3</i>	<i>Yedek Üye</i>	6	<i>Yeni</i>

Tabloda da gösterildiği gibi CHP İl Teşkilatı yenilenmiş yeni yönetimle zaten geç kalınmış çalışmalarına başlamışlardır.¹⁴⁴ İl merkezinde seçimler yapılırken ilçe merkezlerinde de CHP İdare Kurulu seçimleri yapılmış;

¹⁴⁴ BCA: 4901.0.0.134.546.3

Tablo 2. 2. 1946 yılı CHP Merkez İlçe Teşkilatı

<i>İlçenin Adı</i>	<i>Başkanlığa Seçilenin Adı Sanı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>İdare Kurulu Başkanlığından Başka Parti Dışındaki</i>		<i>İdare kuruluna yeni ipkaen seçildiği</i>
			<i>Ücretli Görevi</i>	<i>Ücretsiz Görevi</i>	
<i>Doğubayazıt</i>	<i>Kemal Teomete</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Yeni</i>
<i>Diyadin</i>	<i>Muharrem Akbaba</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Yeni</i>
<i>Eleşkirt</i>	<i>Ahmet Turan</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Belediye Komisyon Üyesi</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Yeni</i>
<i>Tutak</i>	<i>Bedri Kılıç</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Yeni</i>
<i>Patnos</i>	<i>Salih Ataseven</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Yoktur</i>	<i>CHP Başkanı</i>	<i>Yeni</i>

Ağrı'da CHP teşkilatı, yukarıda da belirttiğimiz gibi çok geç kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. İl merkezinde kurulan teşkilat benzeri örnekleri ilçelerde görememekteyiz. Daha merkezde yeni kurulmuş olan CHP teşkilatı bu durumu aşabilmek için ilçelerden İl Genel Meclisi Üyesi seçerek durumu kurtarmaya çalışmıştır. Bunun için seçimleri 1946 yılında “İlimiz Genel Meclis üyeliklerine ilişik listede gösterilen partimiz mensuplarını seçilmiş olduklarını saygılarımla arz ederim.

Tablo 2. 3. 1946 CHP İl Genel Meclisi Üyeleri

<i>Kazası</i>	<i>Doğum Tarihi</i>	<i>Adı ve Soyadı</i>	<i>İşi</i>	<i>Hangi Partiye Bağlı Olduğu</i>
<i>Ağrı</i>	<i>325</i>	<i>Abdulkadir Şefkatli</i>	<i>Tüccar</i>	<i>CHP</i>
<i>Ağrı</i>	<i>307</i>	<i>Arif Kaya</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>CHP</i>
<i>Ağrı</i>	<i>305</i>	<i>Abdullah Güngör</i>	<i>Manifaturacı</i>	<i>CHP</i>
<i>Eleşkirt</i>	<i>300</i>	<i>Rıfat Tokar</i>	<i>Alışverişçi</i>	<i>CHP</i>
<i>Eleşkirt</i>	<i>330</i>	<i>Mehmet Kaya</i>	<i>Alışverişçi</i>	<i>CHP</i>

Tutak	293	Ali Osman Kılıç	Alışverişçi	CHP
Diyaadin	316	Mehmet Özmen	Çiftçi	CHP
D. Beyazıt	331	Mehmet Ali Konyar	Çiftçi	CHP
D. Beyazıt	331	Abdullah Baydar	Çiftçi	CHP
Patnos	320	Salih Ataseven	Çiftçi	CHP

Tablodaki haliyle genel merkeze bildirilmiştir.¹⁴⁵

1946 yılı genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin seçimlerde kısmi başarı elde etmesi, buna mukabil bölgede parti teşkilatının yeni olması ve diğer bölgelere nazaran daha tecrübesiz olması dolayısıyla bölge müfettişlerinden Kars Bölge Müfettişi Hüsamettin Tugaç tarafından hazırlanan; *"Ağrı milletvekili Ahmet Alparslan'ın bölgeyi ve halkı iyi tanıması dolayısıyla bu kış bölgede bulunması İçişleri Bakanı Sayın Şükrü Sökmener, Ankara eski genel sekreteri Sayın N. Kansu'ya teklif etmişti.*

Ağrı'da yaptığım tetkikler sonunda bendenizde, Milletvekili Ahmet Alparslan'ın bu kış buralarda bilhassa Doğubayazıt'ta hudut şekavetile ilgili bir takım işleri daha yakından incelemek için faydalı olacağı kanaatine vardım. Bu sebeple, keyfiyeti yüksek tahsislerinize derin saygılarımla arz ederim." raporlar doğrultusunda; hem Ağrı parti teşkilatına yardımcı olmak hem de bölge halkının nabzını tutmak için Ağrı Milletvekili Ahmet Alparslan'ın görevlendirilmesi 21.10.1946 günü *"Ağrı Milletvekili Ahmet Alparslan'ın bölgeyi ve halkı iyi tanıması dolayısıyla bu kış bölgede kalması HK."* uygun görülmüştür.¹⁴⁶

CHP Genel Merkez ve bölge müfettişleri tarafından gelen emirler neticesinde 1946-1947 yılı kışını seçim bölgesi olan Ağrı'da geçiren Ahmet Alparslan bölgede incelemeleri neticesinde tuttuğu raporu 09.03.1947 günü Genel Merkeze; *"Başbakanlık yüksek makamına*

1: İçince bulduğum bölgedeki millet ekseriyetle CHP partisine mensup oldukları ve bu partiye karşılık bağlılık sevgi duyduklarının daha fazla olduğu yapılan incelemeler neticesinde anlaşılmaktadır. Mümkün mertebe bu parti hakkında önemli konulardan bahsedilmekte halkı ikna etmek ve partimizi her zaman için vatandaşlarımıza tavsiye etmekte ve bu yolda vazifemiz icabı bütün gayretlerimizi sarf

¹⁴⁵ BCA: 490.1.0.0.243.966.4

¹⁴⁶ BCA: 490.1.0.0.134.544.6

etmekle çalışmaktadır. Gerek il ve gerekse ilçe halkları arasında asılsız soysuz hükümete karşı yanlış harekette bulunan devletçilik istemeyen hiçbir fert mevcut değildir. Bu bölgede bulunan halk huyu, soyu ve mazisi temiz halis Türk kanını taşıyan kimselerdir.

2: Demokrat Parti mensupları da vardır. Millet ekseriyetle C. H. Partisine mensup oldukları için açıkça propaganda yapan bu partiyi canlandıracak teşkilatı büyütecek belli başlı kimseler bulunmadığı dolayısıyla bu yüzden kuvvetleri zayıf ise de mümkün mertebe bu yolda hararetle çalışmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen il merkezi Halk Partimiz tüzükler ve nizamnameler gereğince hareket etmedikleri parti başkanı ve mensuplarının ilgisizlikleri yüzünden ve parti başkanının 2 aydan beri Erzurum'da bulunmasından bu hususta halkla hareke edilmemekte ve çalışmamakta olduğu görülmektedir. Yalnız ilçe ve bucak kurullarının oldukça gayret sarf ettikleri ve çok iyi çalışmakta olduğu takdiri şayandır.

3: Komünistlikle ilgili ve komünistliği isteyen ve bu düşünce sahibi olan kimseler olmadığı gibi bu yolda olanlarda halk tarafından nefret edilmekte olduğuna asla şüphe edilemez.” Haliyle iletmiştir.¹⁴⁷ Rapordan da anlaşılacağı üzere bölge halkı oldukça fakir ve ekonomik olarak da geri kalmış durumdadır. Ahmet Alparslan her ne kadar iyimser olsa da 1950 seçimleri neticesi ile bu görüşlerin sadece görmek istediği ve temennide kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca raporun ilk üç maddesinde CHP'nin il durumunu aktardıktan sonra ki dört maddesinde ise;

“4: Halkın noksanlığı sıkıntı ve üzüntüsü varsa o da bu yüzdendir. Vilayetimiz asırlardan beri sanayileşmemiş ilim ve terakki yolunda çalışılmamış, yurdun her tarafında şose, asfalt ve D. D. Yolları seferleri yapılmış ve yıllardan beri faal bulunduğu rağmen her nedense bölgemize bu ana kadar önem verilmemiş olduğundan şimdiki durumda yollarda kapalı bulunmaktadır. Bu yüzden milletin zaruri ihtiyaçları temin edememekte, halk hem geliş gidişte zorluk görmekte ve hem de gıda maddeleriyle giyim eşyasının hem ihtiyacı karşılamadığı ve hem de çok pahalıya mal olduğu görülmektedir.

5: İl milli eğitim teşkilatı gayet zayıftır. İl ve ilçelerde gerek ilkokullarda ve gerekse ortaokulda 200 mevcuttan fazla öğrenci bir tek öğretmen tarafından idare

¹⁴⁷ BCA: 30.10.0.0.5.27.4

edildiği görülmektedir. Ağrı ortaokulundan mezun olan bir talebe lise veya muadili okullara gönderildiği zaman daha evvelce olgunlaşmadığı için muvaffak olmayacağına ve cahil kalmasına başlıca sebep olduğu anlaşılmaktadır.

6: İl ve gerekse ilçelerde hükümet tabipleri bulunmadığı ve ilçelerde millet hastaneleri, tabip, eczane olmadığı gibi Sağlık Sosyal ve Yardım Müdürlüğü ile Memleket hastanesinde bir tek baştabibin idaresine kalınca halkın ekserisine bakılmamakta ve sıhhi tedbirlerinde bu yüzden pek zayıf olduğu görülmektedir.

7: Arazi ve bina vergilerinin fazlalaşmasından şikâyet edilmekte olduğu yapılan tahkikat ve soruşturmalar neticesinde anlaşılmaktadır. Bu suretle yapılan zamlar halkın gözüne çok görülmekte ve birçok ağır yüklerden muaf kalacağız bunu beklediğimiz halde git gide vergilerin fazlalaştığı halk arasında sık sık konuşulmaktadır. Ve aynı zamanda bölgemiz şark memleketinde bulunduğundan 6 ay devam eden kış münasebetiyle halkın idaresi bulunan malcılık ve hayvancılıktan başka bir ticari yolları bulunmadığından bu sene devamlı yağın yağmurlar neticesinde çürüyen hayvan alaflarının ihtiyaca yeter derecede olmadığı ve evvelce olduğu gibi bu senede hayvan zayıflatının fazla olduğu işitilmektedir. Bu durum karşısında kanuni olarak bir senesini ihmal etmeyen kusurların rüsumu aşıldığından bu hal hem halkı mağdur etmekte ve hem de malcılık ve koyunculugumuz zayıf kalmasına mahal bırakılmaktadır. Memleketin durum ve görünüşü bu şekil olduğunu üstün saygılarımla arz ederim” halkın ekonomik durumu izahat edilmiş ve bu duruma bir çare bulunması istenmekte olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁸ Ancak genel çerçeve itibariyle ne bu mektup nede benzeri mektuplar bölgedeki durumu düzeltmemiştir. 1950 seçimlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde bir oy oranı ile Demokrat Parti Ağrı’da seçimleri kazanmıştır. Halkın büyük tepkisi olarak nitelendirilebilen bu durumun en büyük ispatı olarak Ahmet Alparslan’ın 1947 yılında yazdığı rapor örnek gösterilebilir. Özellikle Demokrat Parti’nin tüm yurttaki olduğu gibi Ağrı’da da faaliyetlerine başlaması ve teşkilatını kurmaya çalışması bunun yanında da CHP Ağrı İl İdare Kurulu üyelerinden Fettah Aktan’ın Genel Merkeze “... Ağrı CHP idare heyetinin içtimai bir zamanında arz etmişken uzun zamana kadar ve incelemeyerek ilgili makamlara yazı ile yazılmadığı için mecburi keyfiyet tekrarlanmakla hatırlatılmış buna karşı arkadaşların sükûta geçmesi ve aynı zamanda

¹⁴⁸ BCA: 30.10.0.0.5.27.4

bu iki arkadaşın sözleri bu gibi işler partimizi ilgilendirmez diye cevabı verilmekte olduğundan teessüre mucip bu halin siz büyüklerimizin yüksek huzuruna arz etmek zorunda kaldım.

1: Memleketin menfaati ve gerekli işlere başvurulması partimiz prensibine mugayir bir hareket gereklinin izah edilmesini.

2: Bu günkü efkârı umumiyeye karşı partimizi canlandırmak ve yenilikleri meydana getirmek suretiyle halkı parti hükümetimize ısındırmak suretiyle hak ve menfaat işlerinin ele alınmasını ve ele alındığında halk matbaaları vasıtasıyla yayındırmasının sağlanmasıdır ki parti hükümetimize daha fazla rağbet gösterileceği muhakkaktır.

Bu hususta hevesli ve çalışkan eleman arkadaşların çalışmalarına mani olunmaması ve gayenin parti tüzüğüne mugayir olmadığından fikirlerimizin menfi görünmemesi ve her hangi yanlış tahvil edilmemesi kurulca herhangi bir fikrin tesiri altında incelenmeden bıraktırılmaması ve samimi olarak görüşülmesini ve halkın dileklerini imkânlar dâhilinde yerine getirilmesi hususundaki yüksek tenvirli emir ve müsaadelerinizi derin saygılarımla arz ederim”¹⁴⁹ gönderdiği mektup ve daha önce gönderdiği mektup neticesinde; CHP Genel Merkezinin Ağrı’ya bir müfettiş göndermesine vesile olmuştur.¹⁵⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Kars Bölge Müfettişi, Giresun Milletvekili Galip Kenan Zaimoğlu ilde incelemelerde bulunmuş ve bunu bir raporla Genel Merkeze iletmiştir. Raporda: “Bölge teftişine ait umumi raporda da belirttiğim gibi Ağrı İl İdare Kurulu zayıf ve alakadarsızdır. İdare kurulunda parti anlayışı bakımından bir beraberlik ve iş görme ruhu esasen teessüs etmiş olmadığından aralarında tesis sahası şümulü bir mahiyet alabilecek bir anlaşmazlığın mevcudiyeti kabul ve tasavvur edilemez. Muş’un Karasur ve (Karasipi) memlehalarından tuz almak için giden Patnos ve tutak halkının tuz çıkarma işinde ücretsiz çalıştırıldıkları ve ancak bu suretle tuz alabildiklerini rivayet olarak da işittim. Bu hususun ve ayrıca bu iki ilçeye

¹⁴⁹ BCA: 490.01.134.545.2

¹⁵⁰ Fettah Aktan’ın gönderdiği mektuba Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinden belgenin elektronik nüshasına ulaşılmıştır. Ancak belge incelendiğinde okunamaz olduğu görülmüş, orijinal belge istenmiştir. Gelen orijinal belgede incelendikten sonra genel olarak belge okunur halde olmadığı görülmüş ancak sonraki mektuplar ve müfettişin raporları ile karşılaştırılması sonucu belgenin özünde CHP Ağrı İl Teşkilatının çalışmada yetersiz olduğu, halkın ihtiyaçları ve tuzla ilgili konuların işlendiği anlaşılmaktadır.

pek yakın olan Malazgirt'in Bahçe köyündeki tuzlanın halkın tuz temini işini kolaylaştırma bakımından Tekel Bakanlığına tetkik ettirilmesi muvafık olur.

Merkezde bir mahalle muhtarı olan Fettah Aktan sakin ve mütevazı bir insandır. Evvela tahsildarlık vazifesinde bulunmuş olan bu arkadaş parti içinde kendi görüş ve anlayışı ölçüsünde faal olmak ve kendini göstermek arzusundadır. Ekli raporda mütalaaları da bu gayret ve hevesin basit bir tezahürüdür. İl İdare Kuruluna tam bir ahenk ve anlaşma esası içinde çalışma telkin ve tavsiyesinde bulunulmuştur.

Yeni yapılacak il kongresinde, muhitte sevilen ve sayılan ve parti içinde çalışmaya hevesli genç ve hamiyetli arkadaşların idare kuruluna seçilmelerine bir lüzum ve zaruret hâsıl olduğunu ve bunun teminine çalışılacağını bu vesile ile bir defa daha arz ederim.

Bölge teftişine ait umumi raporda da belirttiğim gibi Ağrı İl İdare Kurulu zayıf alakasızdır. İdare kurulunda parti anlayışı bakımından bir beraberlik bir iş görme ruhu esasen teessüs etmiş olmadığından aralarında tesir sahası şumullu bir mahiyet alabilecek.” Ağrı CHP İl Teşkilatının yetersizliğine vurgu yapılarak durumun düzeltilmesi istenmiştir.¹⁵¹ Ayrıca raporda halkı ilgilendiren konularda özellikle parti teşkilatının ilgisizliği de dile getirilmiştir.

1947-1948 yılları Ağrı CHP İl Teşkilatı için sıkıntılı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek 1947 yılında CHP Genel Merkezinden gönderilen müfettiş ve 1948 yılındaki; “... Biz aşağıda mührü ve imzaları bulunan muhtar, üyeleri ilçe parti başkanımız Bedri Kılıç'ın tezviratından ve onun adam kıymeti bilmeyen beyliğinden bıktık usandık. Bir dert için ne zaman Halk Partisine başvurmak istersek partiyi kapalı ve bizlere kıymet verilmez bulduk. Çok zaman biraz ileri gitsek bizi ölümle tehdit ederek aslen katil olan bu şahıs orada bu parti Kürtlerin partisi diyerek bizleri Türk saymamaktadır. İlçede akrabaları ile dahi iyi geçinemeyen bu adamın elinden kimse partiye uğramaz oldu. Eğer bütün ilçe bu adama bedelse bizler başımızın çaresine bakalım. Yoksa bir müfettiş gönderin bu durumu gördükten sonra bu adamı başımızdan atın. Bizde rahata kavuşalım. Bu suretle partide layık olduğu bir baş seçsin, hepimiz onun kölesi olalım...”¹⁵² Milan Köyü muhtarının yazdığı bu yazı ile ilçe teşkilatını

¹⁵¹ BCA: 490.01.134.545.2

¹⁵² BCA: 490.01.134.546.3

şikâyet etmesi gibi örnekler artmasından dolayı 1949 yılında Genel Merkezden bir müfettiş görevlendirilerek bölgenin durumu ve şikâyetlerin yerinde tespiti sağlatılmaya çalışılmıştır. Bunun için Giresun Milletvekili Kars Bölge Müfettişi Galip Kenan Zaimoğlu görevlendirilmiş ve raporunda: “... İlçe başkanı Bedri Kılıç hakkındaki şikâyet mevzuu yerinde incelenmiş... İddia ve şikâyetlerin tamamen asılsız olduğu görülmüştür...”¹⁵³ Şekliyle anlatmıştır. Ancak raporun ilerleyen kısımlarında şikâyetin asıl sebebine değinirken “... Eski aşiret reislerinden Binbaşı Mecit Bey’in oğlu Halis’in teşvikleriyle muhtarlar bu girişimi yapmıştır”¹⁵⁴ ibaresi ve ardından bu kişinin umumi seçimlerde Ağrı’dan bağımsız milletvekili adayı olduğunu beyan etmiş ve Demokrat Parti ile sıkı ilişkiler içerisinde de olduğu beyan edilmiştir.¹⁵⁵

Yaklaşan genel seçimler öncesinde Ağrı’da aşiretler arasında çeşitli siyasi faaliyetlerin ön plana çıkmış ve bu durum zaman zaman CHP yönetimine karşı iftira gibi söylemleri artmıştır. Bunun yanında parti içi muhalefet ve Ağrı Milletvekili Ahmet Alparslan’ın;

“1: Başta valinin idare sistemi bozuk ve yolsuz hareketleri gerek halkı ve gerekse partili arkadaşları gücendirmekle bu fena duruma düşürmüştür.

2: Partimizin bu vesile ile durumunu çok sönük ve hatta tavassut etmiş bir hale geldiği görülmektedir.

3: Partili arkadaşlar arasında bir ahenksizlik ve ikilik husule geldiğini ve buda partiden ziyade şahsi menfaatler güdülmekten ileri gelmektedir.

4: bir partili milletvekili olarak görüşlerimi söylemekte kendimi geri alamayacağım. Şöyle ki şehrimizi ziyaret eden Kırşehir Milletvekili Sayın Şakir Kurutluoğlu, Isparta Milletvekili Sait Köksal ve Yozgat Milletvekili İhsan Olgun arkadaşlarında partimizin ne derece kadar fena bir duruma düştüğünü ve benimde bu husustaki görüşlerimin ne dereceye kadar gerçekliğini sayın milletvekili arkadaşlarımdan alınacak izahatla da teyit edileceği şüphe götürmeyeceği kanaatimi...”¹⁵⁶ bu mektubu neticesinde Cumhuriyet Halk Partisinin Ağrı’daki durumunu anlatırken parti içinden aynı doğrultuda sesler yükselmeye başlamıştır. CHP

¹⁵³ BCA: 490.01.134.546.3

¹⁵⁴ BCA: 490.01.134.546.3

¹⁵⁵ BCA: 490.01.134.546.3

¹⁵⁶ BCA: 490.01.134.547.3

Ağrı İl İdare Kurulu üyelerinden Ömer Karaca, Fettah Aktan ve Fikri Biçer'in mevcut yönetimle ilgili olarak Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderdiği mektup şöyledir: *"İlimizdeki parti idare kurulunun bu güne kadar maalesef bir niyet göstermediğinden teşkilatımızın bu mühim anlarında çalışması gün geçtikçe kötümser bir vaziyet almakta hatta bu durum karşısında partili yurttaşlarımız arasında cidden burasını büyük üzüntü içerisinde ve heyecanla arz etmekteyiz ki ahenksizlik gün geçtikçe artmakta ve çözüntüler gün geçtikçe artmaktadır.*

Bunu sebebi her ilde iktidarı temsil eden idare kurullarının murakabesi sayesinde bozulan muvazenenin sağlanmasına yegâne merci bulunan bu kurullar ki kurulumuzda aynı vazifeleri yapmakla muvazene sağlayacak yerde maalesef yukarıda arz ettiğimiz gibi şahsi menfaatlere alet olarak huzursuzluk yaratmak ve ahenksizlik doğurmaktan başka bir iş temin etmemektedir. İşte bu yüzden ki ilimiz mevcudiyetiyle âdemi mevcudiyeti bilmeyen muhalefet partisine fırsat verilmiştir.

Çok bağlı bulunduğumuz ve sonuna kadar partiden ayrılmak bilmeyen bizler bu durum karşısında büyük teessür duymakta ve bu teessürümüzün idaresine bir çare vaziyeti siz büyüklerimize açıklamak mecburiyeti karşısında kalmışız...

Yüce yüce Genel Sekreterliğimizin emirleri gereğince 949 yılı nisan ayında yapılması gereken semt ocakları kongreleri yapılmış ise de bu kongrelerde idare kurulu başkanının bulunmaması bir defa daha partililer arasında iyi karşılanmamıştır. Bu yüzden husule gelen ahenksizliği bizler kısmen önlese de... Tutanakların nerelerde oldukları bilinmemekle berabere bu teşekküle ait dileklerle nerede olduğunu biz idare kurulunun vazifeleri iken maalesef ahenksizlik yüzünden bilinmemektedir. Bu durum karşısında ilçe, ocak ve bucak ve semt partililerin sık sık müracaatları tarafımızdan cevaplandırılmamakta ve bir neticeye varılacağı kestirilememektedir...

Binaenaleyh parti müfettişi bu güne kadar ilimize gelmemeleri bizleri büsbütün üzmemekte ve sukut-u hayale uğratmaktadır.

Partimize ahenk sağlamak ve çalışmamızla hızla düzen vermek bilhassa muhalefet partisine karşı her zamandan daha kuvvetli ve sarsılmaz bir vaziyete gelmemiz için bu teşekküle yeni bir veçhe verilmesi için bölge müfettişinin bir an evvel ilimize gönderilmesine yüksek emirlerinizi..." mektup incelendiğinde hem parti içi muhalefetin hem de Demokrat Parti'nin Ağrı'da ciddi manada yükselişe geçtiği

görülmektedir.¹⁵⁷ Mevcut yönetimle Cumhuriyet Halk Partisi seçime girdiği takdirde kaybedeceği kanısı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

“Ocak Bucak Kongreleri 15 Eylül'den 30 Eylül'e kadar, İlçe Kongreleri 1 Ekim'den 15 Ekim'e kadar, İl Kongresi de 15 Ekim'den 25 Ekim 1949'a kadar yapılması planlanmıştır.” 1950 genel seçimlerine taze kanla gitmek hedeflendiği görülmektedir.¹⁵⁸ Bunun için 1949 yılında Ağrı Genel Kongreye gitmiş ve yeni yönetimini oluşturmuştur. Bu yeni yönetim şu şekilde;

Tablo 2. 4. 1949 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Asil Üyeleri

1949 Yılında Yapılan CHP Kongresinde Ağrı İli İdare Kuruluna Seçilenler					
<i>Adı ve Soyadı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>İdare K. Aldığı Görev</i>	<i>Yeniden İpkaen</i>	<i>Aldığı oy</i>	<i>Parti kurulu dışında uhdesinde</i>
<i>İsmail Elçi</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Başkan</i>	<i>Yeniden</i>	21	Yoktur
<i>Habip Hazar</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Muhasip</i>	<i>İpkaen</i>	16	Belediye Üyesi
<i>Nevzat Güngör</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Katip</i>	<i>Yeniden</i>	21	Yok
<i>Zekeriya Yontar</i>	<i>Müteahhit</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	24	Yok
<i>Ahmet Tokar</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	21	Belediye Başkanı
<i>Aziz Gökbakan</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	21	Yok
<i>Fuat Murat</i>	<i>Avukat</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	21	Halkevi Başkanı
<i>Arif Kaya</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	20	Belediye Üyesi
<i>Ali Osman Kılıç</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	18	Belediye Üyesi
<i>Şükrü Şenol</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	18	Yok
<i>Fazıl Altıntaş</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Üye</i>	<i>Yeniden</i>	15	Yok

¹⁵⁷ BCA: 490.01.134.547.3

¹⁵⁸ BCA: 490.01.134.547.3

Meydana gelmiştir.¹⁵⁹ Kongrede asıl üyeler bu doğrultuda olurken yedek üyeler ise:

Tablo 2. 5. 1949 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Yedek Üyeleri

<i>Kongrede Yedek Üyeliklere Seçilenler</i>					
<i>Adı ve Soyadı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>İdare K. Aldığı Görev</i>	<i>Yeniden İpkaen</i>	<i>Aldığı oy</i>	<i>Parti kurulu dışında uhdesinde bulunan görevler</i>
<i>Abdullah Bingöl</i>	<i>Hamamcı</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>İsa Aslan</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>Ömer Olur</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>Ali Aldemir</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>İhsan Çakan</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>Ziver Tütüncü</i>	<i>Müteahhit</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>23</i>	<i>Yok</i>
<i>Ali Gökalp</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>22</i>	<i>Yok</i>
<i>Nizamettin Koç</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>22</i>	<i>Yok</i>
<i>Kazım Özgül</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>22</i>	<i>Yok</i>
<i>M. Ali Acarbay</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>21</i>	<i>Yok</i>
<i>Fazıl Karaca</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Y. Üye</i>	<i>Yeniden</i>	<i>19</i>	<i>Yok</i>

Şeklinde oluşmuştur.¹⁶⁰

Cumhuriyet Halk Partisi, Ağrı'da teşkilatlanmaya başladığı 1945 yılından 1949 yılına kadar dört kongre yapmıştır. Son kongresinde ismi yukarıdaki tablolarda verilen kişilerle teşkilat oluşturulurken İlçe Teşkilatlarında da seçimler olmuş;

¹⁵⁹ BCA: 490.01.134.546.3

¹⁶⁰ BCA: 490.01.134.546.3

Tablo 2. 6. 1949 yılı CHP Ağrı İlçe Teşkilatı Başkanları

<i>İlçelerin Adları</i>	<i>İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarına Seçilenlerin</i>			
	<i>Öz ve Soyadı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>İpkaen Yeniden</i>	<i>Parti Başkanlığından Başka Uhdesinde Bulunan Görevleri</i>
<i>D. Beyazıt</i>	<i>Hakkı Tanrıverdi</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Yeniden</i>	<i>Belediye Üyesi</i>
<i>Diyadin</i>	<i>Muharrem Akbaba</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>İpkaen</i>	<i>Belediye Başkanı</i>
<i>Eleşkirt</i>	<i>Ahmet Turan</i>	<i>Ticaret</i>	<i>İpkaen</i>	<i>Yok</i>
<i>Tutak</i>	<i>Bedri Kılıç</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>İpkaen</i>	<i>Belediye Üyesi</i>
<i>Patnos</i>	<i>Kerem Şahin</i>	<i>Ticaret</i>	<i>İpkaen</i>	<i>Belediye Başkanı</i>
<i>Merkez İlçesi</i>	<i>Rıfat Toker</i>	<i>Çiftçi</i>	<i>Yeniden</i>	<i>Vilayet Daimi Encümen Üyesi</i>

Tablodaki şekliyle neticelenmiştir.¹⁶¹

İlçe teşkilatları noktasında zayıf kalan belgeler ve dönemde yerel basın olmayışı¹⁶² nedeniyle ilçe kongreleri ile ilgili fazla bilgiye sahip olunamamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde il, ilçe ve ocak-bucak kongreleri olmasına rağmen parti içi, huzursuzluk devam ettiği görülmüştür. Parti içerisindeki muhalefet mevcut yapılan seçimlerde yolsuzluk olduğunu iddia etmişlerdir. Durumu CHP Genel Merkezine değil direk Cumhurbaşkanı'na yazdıkları telgrafla bildirmişlerdir.¹⁶³ Bu durum sadece Genel İdare Kurulu üyelerinde değil Ağrı CHP Milletvekili Ahmet Alparslan tarafından da dile getirildiği; “

1: Ağrı CHP İl idare kurulu üyesi ve Halkevi ve Kızılay Başkanı Sayın Ömer Karaca

2: CHP İl İdare Kurulu üyesi ve Sıtkiye Mahallesi Muhtarı Fettah Aktan

3: CHP Ağrı İl İdare Kurulu eski başkanı Sayın Abdulkadir Şefkatli

¹⁶¹ BCA: 490.01.134.546.3

¹⁶² Ağrı'da ilk gazete olan Yayla Gazetesi 1952 yılında neşredilmiştir. Yapılan alan araştırmaları neticesinde daha öncesinde her hangi gazeteye rastlanmamıştır.

¹⁶³ BCA: 490.01.134.547.3.60

4: Belediye Encümeni Daimi Üyesi ve Leylek Pınar Sanat Ocağı Başkanı Sayın Mustafa Ataberk

İle Ağrı ili CHP Ocak ve Bucaklarından aldığım şikayet mahiyetine haiz telgraf, mektup ve layihaları çok önemli, bulduğumdan dolayı yüksek huzurunuzda arz etmeyi partimiz namına bir borç addeyledim... Bunların hepsi de partimizin hakiki ve sadık evlatları olan bu vatandaşlar şikayetlerinde;

1. 1930 yılından itibaren partinin gaye ve emellerine hadim olduklarını
2. Memlekete ve partiye olan bağlılık, sadakat ve gayelerinden dolayı halkın teveccüh ve muhabbetini kazandıklarını.
3. Kendilerine inanan ve bağlanan vatandaşları da partiye kazandırdıkları.
4. Bu yıla kadar geçmiş olan parti kongrelerinde partili arkadaşlardan sevgi saygı gördüklerini.
5. Bu samimiyet ve sevginin eseri olarak da parti idare kuruluna ve hatta parti başkanlıklarına seçildiklerini
6. Partinin yüksek menfaatini göz önüne alarak zaman zaman teklif edilen mevkileri bile, yetişmesi icap edenler lehine terk ettiklerini.

... 9. Bu yıl yapılan İl ve İlçe Kongrelerinde tüzüğe ve kanuna muhalif bir çok yolsuz ve usulsüz haller cereyan ettiği.

... 12. Bu gibi yolsuz ve usulsüz hareketlerin partinin manevi varlığına bir darbe olduğunu, bundan başka bir halatın kendilerine karşıda bir haksızlık ve adete bir hakaret olabileceğini, bütün bu hususların bunca yıllık parti hizmetlerinde bulunmuş kendilerini bihakkın rencide ettiğini.

13. Bütün bu iddiaların tahkik edilmesinin partinin geleceği hesabına çok faydalı ve lüzumlu bulduklarını, CHP Ağrı Bölge Müfettişinden başka tensip edilecek bir milletvekilinin durumu incelemek üzere Ağrı'ya gönderilmesini, istirham etmektedirler.

Ağrı ilinde halen bir huzursuzluk yaratmış olan bu durumu incelenmesine yüksek izinlerinizi diler, gerekli tedbirlerin alınmasına müsaadelerinizi istirham eylerim.¹⁶⁴

¹⁶⁴ BCA: 490.01.134.547.3.

CHP Genel Sekreterliğinden Erzincan Milletvekili, Kars Bölge Müfettişi Rauf Bayındır görevlendirilmiş ve incelemede bulunulması istenmiştir. Bu inceleme neticesinde Bayındır, raporunda herhangi bir yolsuzluk olmadığına hükmetmiş şikâyetlerin menfaat üzerine olduğunu belirterek şikâyetçilerin cezalandırılmasını talep etmiştir.¹⁶⁵

1945 yılında CHP'nin Ağrı teşkilatlanması hayata geçmiştir. Ancak aradan geçen dört yılın sonunda CHP kendi içerisinde Ocak, Bucak, İlçe ve İl bazında iç çekişmeler yaşayarak parti içerisinde huzursuzluklar yaşamıştır. Bu durumun Ağrı milletvekillerine kadar ulaştığını arşiv belgelerinden de görmekteyiz. Bu hal üzere Mayıs 1950 seçimlerine girilirken ülkenin tamamında olduğu gibi Demokrat Parti Ağrı'da da üstün başarı elde etmiştir. Hatta Ağrı ülke ortalamasının üzerinde bir destekle Demokrat Parti'yi desteklemiştir.

Kaybedilen genel seçimlerden sonra CHP Ağrı'da 1950 yılı sonunda doğru yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde de hezeyana uğramıştır. Kasım ayı içerisinde yapılan İl ve İlçe Genel Meclisi Seçimlerinde Demokrat Parti ile yarışmıştır. Merkez, Doğubayazıt ve Diyadin ilçelerindeki seçim sonuçları aşağıdaki Şekliyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁶

Merkez İlçe

Tablo 2. 7. 1950 İl Genel Meclisi Merkez İlçe Seçim Sonuçları

CHP		DP	
<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>	<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>
Ahmet Alparslan	4052	Halit Acarbay	8540
İsmail Elçi	3231	İsmail Aras	7809
Aziz Gökbakan	2989	Şevki Karaca	7684
Fazıl Karaca	3050	Arif Kaya	8135
Mustafa Koç	2801	Yusuf Yavaşoğlu	8082
Şükrü Şemal	2704	Abdulkadir Şefkatli	8860

¹⁶⁵ BCA: 490.01.134.547.3.

¹⁶⁶ BCA: 490.01.243.966.4.

*Doğubayazıt***Tablo 2. 8.** 1950 İl Genel Meclisi Doğubayazıt Seçim Sonuçları

CHP		DP	
<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>	<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>
<i>Abdullah Baydar</i>	<i>3804</i>	<i>Abdulkadir Eryılmaz</i>	<i>3877</i>
<i>M. Ali Konyar</i>	<i>3748</i>	<i>Hasan Yardımcı</i>	<i>3436</i>
<i>Ali Dumlu</i>	<i>3643</i>	<i>Şevket Konyar</i>	<i>2905</i>
		<i>Müdür Tekdemir</i>	<i>2718</i>

*Diyadin***Tablo 2. 9.** 1950 İl Genel Meclisi Diyardin Seçim Sonuçları

CHP		DP	
<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>	<i>Adayların Adı</i>	<i>Aldığı Oy</i>
<i>Mehmet Örtmen</i>	<i>3591</i>	<i>Mirza Mehmet Çiftçi</i>	<i>2570</i>

Seçimlerin dikkat çeken en önemli yanı il merkezinde ki seçim sonuçlarında Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisinin iki katı oy alması yanında ilçelerde ya baş başa ya da Cumhuriyet Halk Partisinin, Demokrat Partiyi geride bırakmasıdır. Bu duruma en büyük sebep olarak merkezdeki parti içi muhalefet gösterebilir. Gerek milletvekilleri arasındaki gerekse Genel İdare Kurulu Üyeleri arasındaki çekişme neticesinde partide kopmalar meydana gelmiştir. Buna Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezinin de olumsuz noktada katkı sağladığı görülmektedir. Bütün şikâyetlere rağmen Ağrı'ya müfettiş gönderme noktasında aciz kalınması veya gönderilen müfettişlerin ya gelmemesi ya da gelen müfettişlerin günü birlik hareket ederek sadece üst düzey yetkililerle görüşerek karar vermesi de bunda büyük etken olmuştur. Küstürülen partililer ve parti yöneticileri kendilerine yeni bir yol çizerek Demokrat Parti saflarına geçmişlerdir. Bu durum daha sonraki yıllarda daha sık görülmüştür.

Ağrı merkezde bu durum yaşanırken; ilçelerde durum farklı cereyan etmiştir. Durumu değerlendirdiğimizde taşra teşkilatının merkez teşkilata göre daha uyumlu ve koordineli çalıştıkları görülmüştür. Parti içi çekişmenin daha az oluşu ve Demokrat Parti'nin de ilçelerde yeteri kadar örgütlenemeyişi buna sebep olarak gösterilebilir. Tek parti döneminin alışkanlıkları gibi birçok etken toplanınca ilçelerde Cumhuriyet Halk

Partisi'nin gücünü kaybetmesine rağmen hala varlığını üst noktada devam ettirdiğini görmekteyiz.

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Türkiye gibi Ağrı'da da dönüşüm ve değişim kaçınılmaz hale gelmiştir. 27 yıl boyunca ülke yönetiminde tek başına söz sahibi olan parti artık muhalefetteydi. Bu dönüşüm il merkezlerinde kolay olurken yukarıda da bahsettiğimiz gibi taşra teşkilatlarında kolay olmamıştır. Ancak Ağrı'daki çözülmenin 1952 yılı itibariyle hızlandığını söylersek yanılmış olmayız. Özellikle yerel basının neşriyata başlamasıyla bu durumun daha da arttığını söyleyebiliriz. Yazılan köşe yazıları, yapılan haberler, sorgulayıcı yaklaşımlar halk nezdinde bu durumu arttırmıştır. Bu ana kadar bölgeye müfettiş göndermekte bile ağır kalan Cumhuriyet Halk Partisi, üst düzey yöneticilerini Ağrı'ya ve Ağrı gibi olan illere göndermeye başlamıştır.¹⁶⁷ Bunu yapılacak olan 1954 seçimlerine bir yatırım olarak da görmemiz mümkündür.

Cumhuriyet Halk Partisinin doğudaki propagandasını üç ana temel üzerine oturttuğu anlaşılmaktadır.

Birincisi; Atatürk'ün kurduğu parti olan Cumhuriyet Halk Partisi ülkede gelişimi sağlamıştır, yeri geldiğinde Demokrat Parti'ye iktidarı itirazsız vermiştir. Bu yüzden Cumhuriyet Halk Partisi demokrasinin en büyük kalesidir.

İkincisi; Demokrat Parti içindeki mebusların bir kısmı Cumhuriyet Halk Partisi içinden geçmiştir. Böylece CHP içindeki “çürükleri” temizlemiştir.

Üçüncüsü: Demokrat Parti seçimler öncesi “ucuzluk, daha demokratik” gibi vaatlerini yeri getirememiştir.

Bu düşünceleri Kasım Gülek Ağrı'da 1953 yılında yaptığı konuşmada şöyle dile getirmiştir: “ ... *Birinci Cihan Harbinden sonra memleketin bir harabe haline gelmiştir. Halk Partisi fabrikalar kurarak memleketi refaha kavuşturup ileri memleketler seviyesine getirerek demokrasi hamlesini direk Halk Partisi yapmıştır... 14 Mayıs'ta seve seve iktidarı devrettik. İktidarı devralan Demokrat Partinin Halk Partisi içindeki midecileri kendi saflarına almıştır ve Halk Partisi bu midecilerden, menfaatçilerden kurtulmuştur. Şimdi gözümüz daha açık olmuştur. Demokrat Parti birçok vaatler yapmış; ucuzluk getireceğini, askerliği herkesin kendi köyünde yapacağını söylemiş,*

¹⁶⁷ “CHP Genel Sekreteri Sayın Kasım Gülek Ağrı'da” Yayla, 16 Ağustos 1953.

sigarayı 10 kuruş söylemesine rağmen hepsi yalan oldu ve her şey artmıştır.”¹⁶⁸ Kasım Gülek’in bu konuşması sonrası cevap olarak Yayla Gazetesi genel yayın yönetmeni ve imtiyaz sahibi, daha sonrada Demokrat Partiden milletvekili olacak olan Şeref Saraçoğlu; “Yirmi yedi yıldır neredeydin? Bayındırlık Vekiliyken yol programını imzalarken şarkı yolsuz bırakmadınız mı? Maarifsiz bırakmadınız mı? Bunun acısını hala duyuyor musunuz?

Sandalye hırsı ile bu gün yurdun bu ücra köşesine gelirken gönül isterdi ki yıllar evvel gelseydiniz.

Hayır, Gülek Bey demokrasiyi siz istemediniz Aziz Türk milleti yıllarca tek parti diktatör idaresinden bıkip usandığı için istedi... Evet sigara 15 kuruş arttı, basma 30 kuruş arttı fakat yol vergisi kalktı, şeker fiyatları azaldı. Evet benzin fiyatları arttı ama buğday fiyatları da arttı. Hayvan fiyatları da arttı.” Bu sözlerle Kasım Gülek’in şahsında Cumhuriyet Halk Partisine ağır eleştirilerde bulunmuş ve halkın itibar etmeyeceğini söylemiştir.¹⁶⁹

1950 yılından 1953 yılına kadar Ağrı’da Cumhuriyet Halk Partisinin faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Sadece İl Genel Meclisi katında siyaset yaptığı görülmektedir. Ancak ilçelerde üstünlüğü devam eden CHP’nin bu durumu 1953 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. CHP Ağrı İl Başkanı Fuat Fırat’ın 13 Ocak 1953 tarihli Yayla Gazetesine verdiği röportajda: “... Partimiz İl İdare Kurulu ile ilçe teşkilatlarımızın çalışmaları fevkaladedir. Arkadaşların fedakârlığı ile yeni binamıza taşındık. Partimizin Ağrı’da herhangi bir seçimi kazanacağı kanaatindeyim.

Sayın Valimizin bitarane hareketlerini de müşahade etmekteyiz. Muhalefetten yegâne gayemiz memleketin menfaati ve selametidir. Sözleriyle Seçimlere hazırlandıklarını alenen beyan etmektedir.¹⁷⁰ Bu noktada Ankara’daki genel merkezle koordineli çalışan CHP İl Teşkilatı Haziran ayındaki CHP Kurultayına iştirak etmişlerdir.¹⁷¹

¹⁶⁸ “CHP Genel Sekreteri Sayın Kasım Gülek Dün Eski Meydanda Bir Konuşma Yaptı” *Yayla*, 17 Ağustos 1953.

¹⁶⁹ “Sayın Gülek Konuşurken” *Yayla*, 17 Ağustos 1953.

¹⁷⁰ “CHP İl Başkanı Fuat Fırat’ın Konuşması” *Yayla*, 13 Ocak 1953

¹⁷¹ “CHP Kurultayına İştirak Edecek Olan İlimiz CHP Heyeti Ankara’ya Gitti” *Yayla*, 20 Haziran 1953

1954 seçimleri yaklaşırken Cumhuriyet Halk Partisi'nde de hareketlenmeler görülmüştür. Muhalefete düştükten sonra sessizliğe gömülen CHP seçimlerin yaklaşması dolayısıyla çalışmalarına başlamıştır. *“İsmi epey zamandan beri unutulmuş olan CHP seçimlerin yaklaşması dolayısıyla daldığı uykudan uyandı. Bektaşı'nın akşamdan akşama tekerlemesi gibi muhalefet partilerinde de seçimden seçime bir uyanma başlar ve söylemek caizse iş bu sebepten ötürü bizde muhalefete düğüldü mü bir daha başkaldırma imkânı görölmez...”* Sözleri aslında Ağrı'da Cumhuriyet Halk Partisinin durumunu gösterir niteliktedir.¹⁷² Seçim çalışmalarına başlayan Ağrı CHP İl Örgütüne en büyük şok kalesi olarak görülen Diyadin İlçesinden gelmiştir.¹⁷³ 1950 seçimlerinde alınan oylar neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin kalesi sayılan Diyadin'de 1954 seçimleri yaklaşırken durum tersine dönmeye başlamıştır. Buna sebep olarak; Cumhuriyet Halk Partisinin, Diyadin ve köylerinde bulunan teşkilat ocaklarını kapatarak merkeze önem vereceğı hakkındaki haberlerin gitgide artmasıdır.¹⁷⁴ Partiden istifa eden bu köyler toplu halde Demokrat Parti'ye geçerek teşkilatlanmasını tamamlamış ve seçime hazır hale gelmişlerdir.

Diyadin ve köylerinde meydana gelen bu istifalar aslında Cumhuriyet Halk Partisini Ağrı'da çöküntüye uğradığının habercisi niteliğindeydi. CHP'nin kalesi olarak nitelendirilen Diyadin'in CHP teşkilatının toplu halde Demokrat Parti'ye geçmesi bir domino taşı etkisi yapması kaçınılmaz olmuştur. Diyadin'den sonra ilk istifa haberi Taşlıçay ilçesinden gelmiştir. *“CHP'den 85 İstifa”* başlığıyla verilen haberde; *“Taşlıçay'dan aldığımız habere göre, Halk Partisi'nin burada çökmekte olduğu anlaşılmaktadır... 85 kişi istifalarını partiye vererek Demokrat Partiye üye olmuşlardır.”*¹⁷⁵ CHP bir bir ilçeleri kaybederken çok geçmeden Eleşkirt'ten de istifa haberi gelmiştir. *“CHP Eleşkirt bucağı istifa ederek Demokrat Parti'ye geçti.”*¹⁷⁶ Eleşkirt'ten sonra Tutak'tan da istifa haberleri gelmeye başlamıştır. *“CHP'den 150 kişi istifa etti”* haberi altında *“Tutak Cumhuriyet Halk Partisi kalesi sayılan Bayındır Köyü'nden 150 seçmen Demokrat Partiye müracaat ederek kayıt sildirmişlerdir.”* Bu istifalar ile taşra teşkilatını kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi tamamen merkeze

¹⁷² “CHP Kongresi Dolayısıyla” *Yayla*, 7 Eylül 1957

¹⁷³ “C. Halk Partisinin Kalesi Diyadin Kazasında 17 Köy Toptan İstifa Etti” *Yayla*, 8 Mart 1954

¹⁷⁴ *Şark Ekspres*, 7-9 Mart 1954; *Yayla* 8-10 Mart 1954.

¹⁷⁵ *Yayla*, 9 Mart 1954.

¹⁷⁶ *Ağrı Dağ*, 14 Mart 1954

yönelik bir siyaset yapmaya başlamıştır.¹⁷⁷ Yaklaşan seçimlerde merkezi ön plana alan CHP adaylarını da bu doğrultuda göstermeye başlamıştır. “*Dolaşan şayialara göre CHP’nin adayları hemen hemen tespit edilmiştir. Gizli konuşmalar İbrahim Toker, Nadir Süphandağ, Fuat Fırat ve Salih Türkmen üzerinde durulacağını göstermektedir.*”¹⁷⁸ Adaylar incelendiğinde Fuat Fırat CHP Ağrı İl Başkanı iken diğerleri ticaretle uğraşan mali durumları oldukça iyi vatandaşlardan olduğu dikkati çekmektedir.¹⁷⁹ Cumhuriyet Halk Partisi özellikle varlıklı ailelerin önderlerini veya onların belirlediği isimleri aday göstererek halk nazarında oy almayı planlamıştır. Sanayi kuruluşlarından yoksun iş imkânları noktasında zayıf olan bölgede CHP bu taktiği ile oy oranını arttırmayı amaçlamıştır.

Yaşanan bu hadiseler Cumhuriyet Halk Partisinin özellikle taşra seçmenleri bakımından seçimler öncesi büyük oranda kan kaybetmesine neden olmuştur. Peş peşe gelen istifalar ile sarsılan parti özellikle kale diye nitelendirilen yerlerden olması ve Ağrı İl Teşkilatı’nın da yetersi kalması gibi olumsuz etkenler bir araya toplanmış ve bu minval üzere Cumhuriyet Halk Partisi 1954 seçimlerinde yine büyük bir yenilgi almıştır. 14 Mayıs 1950’deki gibi yine muhalefette kalmak zorunda kalmıştır.

1954 yılı seçimlerinden sonra aynı 1950 seçimleri gibi kabuğuna çekilen bir siyasal parti karşımıza çıkmaktadır. 1954 ile 1957 yılları arasında basında da fazla yer almayan Cumhuriyet Halk Partisi sadece istifa edip Demokrat Partiye geçen partililer ile haber niteliği olan olaylarla gündeme gelebilmiştir. Ancak 1957 yılı genel seçimleri yaklaştıkça CHP’nin tekrar siyaset meydanına çıktığını görmekteyiz. Ancak bu kez il genelinde sadece Demokrat Parti değil diğer siyasal partilerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1957 seçimlerine yeni yönetimle girmek isteyen Cumhuriyet Halk Partisi 5 Eylül 1957 tarihinde kongresini yapmıştır.¹⁸⁰ Yapılan seçimlerde Kongre Başkanlığına Patnos delegesi Ali İhsan Erhan, kâtipliklere de Eleşkirt delegesi Naşit Aydın ve merkez delegesi Avukat Sadrettin Sürbahan seçilmiştir. Yapılan seçimler

¹⁷⁷ *Yayla*, 19 Mart 1954

¹⁷⁸ *Yayla*, 13 Mart 1954

¹⁷⁹ Bahsi geçen kişiler hakkındaki bilgiler; Ağrı’da yapılan araştırmalar neticesinde alınan bilgiler ışığındadır.

¹⁸⁰ “CHP İl Kongresi Bugün Parti Binasında Yapılacak” *Demokrat Ağrı*, 5 Eylül 1957; “Dünkü CHP Kongresinde” *Karaköse*, 6 Eylül 1957; “CHP İl Kongresini Dün Yaptı”, *Ağrı Dağ*, 6 Eylül 1957; “CHP İl Kongresi Dün Yapıldı” *Demokrat Ağrı*, 6 Eylül 1957.

Tablo 2. 10. 1957 yılı CHP Ağrı İl Teşkilatı Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi	Aldığı Oy
Fuat Fırat	Başkan	41
Mustafa Kurtkaya	İdare Heyeti Üyesi	45
Sıtkı Seyhan	İdare Heyeti Üyesi	40
Fazıl Karaca	İdare heyeti Üyesi	39
Mustafa Koç	İdare Heyeti Üyesi	38
İzzet Yalçın	İdare Heyeti Üyesi	38
Nizamettin Koç	İdare Heyeti Üyesi	31
Celal Ayhan	İdare Heyeti Üyesi	28
Ahmet Tokar	İdare Heyeti Üyesi	28
Maruf Demirci	İdare Heyeti Üyesi	27
Ali Gökhandan	İdare Heyeti Üyesi	27

Şekliyle sonuçlanmıştır.¹⁸¹

CHP, Ağrı İl Başkanlığı ve İdare Heyeti Üyesi seçimlerinden sonra 1957 yılı seçim çalışmalarına başlamıştır. Ancak bu seçimden seçime meydanlara gelen yapı Ağrı Basınında *“ilimizde epey zamandan beri unutulmuş olan CHP seçimlerin yaklaşması dolayısıyla daldığı uykudan uyandı... Her ne hal ise CHP 954 seçimlerinden buyana uyumuş ve bir dahaki seçime kadar uyanmayı tehir etmişti. 5 Eylül 1957’de binasında yapmış olduğu kongresinde Diyadin hariç iştirak eden beş kaza ve merkez teşkilatından 47 delegeden 4 delege konuşma yapmıştır...”* Şekliyle olumsuz olarak yer etmiştir.¹⁸²

Seçimler öncesi çalışmalar neticesinde; yurt genelinde olduğu gibi Ağrı’da da 1957 Genel Seçimleri yapılmış ve önceki iki seçim gibi Demokrat Parti’nin başarısıyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi yine muhalefette kalmıştır.¹⁸³

Teşkilatlanmasından 1957 yılı genel seçimlerine kadar CHP Ağrı İl Teşkilatına baktığımızda; teşkilatın 1945 yılında çok geç kalınarak kurulduğunu görüyoruz. Bu durum partinin halk tarafından içselleştirilememesine neden olmuştur. Zaten bölgede zayıf olan Cumhuriyet Halk Partisi, gerek başkanları gerekse yönetim noktasında oldukça etkisiz kalmıştır. Halkın sorunlarına fazla ilgilenmeyen, parti içi iktidar

¹⁸¹ Karaköse, 6 Eylül 1957

¹⁸² Yayla, 7 Eylül 1957

¹⁸³ TÜİK 1923-2011 Genel Seçimler ve Sonuçları, s. 11.

kavgasının yoğun olarak yaşandığı bir teşkilat karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ağrı'da güçlenmesini değil daha güçsüz duruma gelmesini de beraberinde getirmiştir.

Taşra teşkilatı oldukça zayıf olan Ağrı'da Ocak, Bucak ve İlçe teşkilatları var olmasına rağmen pek fazla faal değillerdir. Tek parti yönetimi döneminde oldukça işlevsel olan bu teşkilatlar hakkında fazla belge ve bilgi bulunamadığından çalışmaları net olarak bilinmemektedir. Bunun yanında 1950 seçimlerinden sonra merkezden ziyade taşra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy aldığı bölgeler olarak dikkati çekmektedir. Yerel basının ortaya çıkması ve iktidarı Demokrat Parti'nin devralmasıyla beraber, CHP taşra teşkilatı özellikle 1954 seçimlerinden az önce istifalar ile DP safına geçmişlerdir. Zaten merkezde kan kaybı yaşayan CHP bu istifalar ile iyice zayıflamış ve 1957 seçimlerinden sonrada hemen hemen Ağrı siyasi yaşamında görülmemiştir.

2.1.2. Demokrat Parti

Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'de biri altı ay diğeri üç ay süren dönemler sayılmazsa Cumhuriyet Halk Partisi ülkeyi rakipsiz bir biçimde yönetmiş ve her türlü sorumluluğun sahibi olarak kendini görmüştür. Cumhuriyetin ilanından Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946 yılına kadarki döneme baktığımızda; 17 Kasım 1924 ile 5 Haziran 1925 yılları arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 12 Ağustos 1930 ile 17 Kasım 1930 arasındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası Karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁴ Bu tarihten itibaren Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisinin kesin otoritesi görmekteyiz. Ancak bu dönemi 1930-1938 Mustafa Kemal Atatürk dönemi, 1938-1946 İsmet İnönü dönemi diye ikiye ayırmamız gerekmektedir.

II. Dünya Savaşından sonra dünyada değişim rüzgârları esmeye başlamıştır. Rıfki Salim Burçak bu durumu “*Milli Şef dönemine baktığımızda ise artık bu dönem demode olmuştu. Öyle ki XX.yy'ın rejimi olarak gösterilen Hitler ve Mussolini'nin tek parti yönetimleri, batı demokrasileri karşısında yenik düşmüş ve dünya hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu durum karşısında İsmet İnönü ne yapacaktı, daha ne kadar Milli Şefliği devam ettirebilecekti? Bu sorunun çok basit bir cevabı vardı: Çok fazla değil. Bir başka tehlike de Sovyet Rus tehdidi idi. Sovyetlerin ağır baskısı altında olan*

¹⁸⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 621; Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 79-81; Mete Tunçay, *T. C'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 245

Türkiye, yalnızlıktan kurtulmak için batıya yaklaşmak için tek parti ve Milli Şef rejimini değiştirip demokrasiye yaklaşmak zorunluluğunu, gün geçtikçe kendi içerisinde duyuyordu” sözleriyle değerlendirirken artık ileri demokrasiler gibi çok partili sisteme geçmenin zaruri olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵ Bu düşünceler doğrultusunda Demokrat Parti kurulurken; CHP, tek partili yönetimden vazgeçerek, çok partili hayatı bir başka deyişle demokrasiyi benimsemesi, onun iktidardan seçim yoluyla da olsa bir gün iktidardan ayrılmak veya düşmek istediği manasına gelmemektedir. Nitekim bu düşüncesini hem demokrasi, hem iktidar formülü olarak düşünüyor, Demokrat Parti’ye sadece eleştiri görevini vermeyi planlıyordu.¹⁸⁶ CHP’nin DP’ye “bahsettiği” görevi Adnan Menderes bir konuşmasında şöyle ifade etmektedir: “Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, fakat Halk Partisince çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartıyla, meclise verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmektir.”¹⁸⁷

Demokrat Parti bu tür gelişmeler ışığında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 yılında kurulmuş¹⁸⁸ ve çalışmalarına başlamıştır. Parti kurulduktan hemen sonra yurt genelinde teşkilat yapılanmasına gitmiş ve örgütlenmeyi ilk hedef olarak görmüştür.¹⁸⁹ Teşkilatlanmada tüzükte de belirtilen; partinin halka açılması için teşkilatlanmasını uygun gördüğü il ve ilçelerde 3en az 3 en fazla 7 kişiden oluşan Müteşebbis Heyetler kurmuşlardır.¹⁹⁰ Türkiye’nin her tarafından Demokrat Parti’nin şubelerini açmak için müracaatlar başlamış, seçimlere bir yıldan fazla zaman olması dolayısıyla teşkilatlanmasını bitirip seçime hazır hale gelmeye çalışıyordu.¹⁹¹ Bayar’ın bu sözlerinden sonra partiye gönül vermiş kişiler Anadolu’nun her tarafına dağılarak partinin teşkilatlanması noktasında çalışmalarına başlamışlardır. Ancak Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in “İstanbul’da teşkilat çok zor şartlarda ilerliyordu, maddi yetersizlikler ve teşkilatlanmayı üstlenecek iş bilirkişiler

¹⁸⁵ Rıfık Salim Burçak, *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü yayınları, Ankara 1994, s. 9.

¹⁸⁶ Burçak, *Türkiye’de*, s. 10.

¹⁸⁷ Haluk Kılçık, *Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, I*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1984, s. 93-94.

¹⁸⁸ *Vatan*, 8 Ocak 1946; *Tanin*, 8 Ocak 1946,

¹⁸⁹ Mehmet Kabasakal, *Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s. 169.

¹⁹⁰ Demokrat Parti Tüzük ve Program, Ankara 1946, s. 12.

¹⁹¹ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen İsmet Bozdağ), Tercüman Yayınevi, İstanbul 1986, s. 49.

*bulmak oldukça zordu” sözleriyle İstanbul’da parti teşkilatının kurulumunun zorluğunu anlatırken Anadolu’nun diğer yerlerinde teşkilatlanmanın zorlukları daha da gün yüzüne çıkmaktadır.*¹⁹² Bütün bu olumsuzluklara rağmen Demokrat Parti 1946 yılı içerisinde hızlı bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Mart ayı içerisinde 16 il ve 36 ilçe Haziran sonunda 40 il ve 200 ilçe yılsonuna doğru da 53 ve 218 ilçede teşkilatını kurmuştur.¹⁹³

Ağrı’da Demokrat Parti’nin teşkilatlanması da 1946 yılı içerisinde olmuştur. Parti kurucularından Şevket İnce’nin Genel Merkezden gönderdiği izin yazısıyla Ağrı Demokrat Parti Teşkilatı Eczacı Nimet Sümer’in eczanesinde kurulmuş, yapılan toplantı neticesinde Müteşebbis Heyete Nimet Sümer, Abdurrahman Memişoğlu, Mehmet Bilgin ve Ahmet Genç seçilmişlerdir.¹⁹⁴ İlerleyen dönemde Demokrat Partiden belediye başkanı ve milletvekili olacak olan Şeref Saraçoğlu Müteşebbis Heyette bulunmamasına karşın kurucular arasında yer almıştır.¹⁹⁵ Ancak bu kuruluş aşaması hele de tek parti döneminden yeni yeni çıkılırken o kadarda kolay olmamıştır. Şeref Saraçoğlu Demokrat Parti Ağrı Teşkilatının kuruluş sürecinin ilk aşamasını anlatırken; “ *Sayın Celal Bayar’ın “aman dikkatli olun kanun yoluyla hakkımızı arayacağız, kahve dedikodularına kulak asmayacağız sabır ve metaneti elden bırakmayın Allah muvaffak etsin” sözü ile ağrıya geldim.*

Günün icabı her şeyi gizli tutmak lazım, ilk olarak Nimet Sümer ve Ahmet Genç’e durumu anlattım. Vaziyet icabı o gün davavekili Fahri Öztürk, emlak sahibi Mal Müdürlükten ayrılma Şeref Saraçoğlu, müteahhit Aziz Yurtkuran, müteahhit Halit Efendioğlu, müteahhit Şevki Genç’ten müteşekkil Müteşebbis Heyeti kurularak beyannameyi vilayete verdik. Zamanın mektupçusu beyannameyi almadı. Yaptığımız istişare sonunda posta ile taahhütlü gönderme kararı aldık... Eleşkirt’te kuzu ziyafetinde olan Vali, Parti Müfettişi, Emniyet Müdürü, Jandarma Alay Komutanı hemen Ağrı’ya geldiler.

Tazyik isticvap başladı. Mal Müdürünün istifası bizde yok partiyi kuramaz, olan bu istifada size olmaz 24 saat evvel verilmesi lazım, yeni ahkâm icadına kalkıyorlar. Bilmiyorlar ki biz müsaade istemiyoruz. Kanunla kurulan bir teşkilattan bilgi veriyoruz.

¹⁹² Kenan Öner, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948, s. 18.

¹⁹³ Asım Us, *1930-160 Hatıra Notları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1966, s. 690-692.

¹⁹⁴ Mehmet Pınar, “Ağrı’da (Karaköse) Demokrat Parti Teşkilatlanması”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van 2013, s. 187.

¹⁹⁵ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, S. No. 2232.

İfadelerini kullanarak dönemde yeni bir oluşumun çok da kolay olmadığını keza var olan bütün yöneticilerin aynı parti kökenli olması neticesinde yaşanan sıkıntıları anlatmıştır.¹⁹⁶

Parti teşkilatını kurmak için Genel Merkez'e gönderilen telgrafa cevap gelmekte gecikmiş; cevap gelene kadar Vali huzura çağırdığı Müteşebbis Heyeti'ne "...Genel Merkezden tel gelmemiştir, hiçbir teşebbüse geçemezsiniz hatta parti mevcudiyeti dahi konuşma mevzuu edilmeyecek..." Sözleriyle parti teşkilatına olumsuz tavrını belli etmiştir.¹⁹⁷ Valiyle yapılan bu görüşme ardından Demokrat Parti Genel Merkezinden Refik Şevket imzasını taşıyan izin belgesi almış ve çalışmalara başlamışlardır.

Çalışmaların ilk safhasında çekilen zorlukları Saraçoğlu: "*Karargâhımız olan dört yol ağzı eczaneye toplandık daha biz gelmeden Sultan Hamid'in polis hafiyeleri duvar köşelerinde arzı endam eylemişlerdi. Eczacı Nimet Sümer tabandan kızıp işte tasdik emri de geldi Halk Partisine açıkça cephe alıyoruz git efendilerine söyle...*" ifadeleriyle dile getirmiştir. Bu şekilde Demokrat Parti Ağrı İl Teşkilatı kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Ancak Müteşebbis Heyetten olan Abdurrahman Memiş'in; "*Beyannameyi erken verdiniz, kazalarla temasa geçip beyannameyi verse idiniz ve kazaları da hazırlasa idiniz daha iyi olurdu. Şimdi kazalarda teşkilat kurmakta zorluk çekeceksiniz*" sözleri heyetin acemice davrandığını göstermiştir.¹⁹⁸ İl merkezinde teşkilat çok hızlı bir şekilde kurulmasına karşın taşra teşkilatında aynı süratle gidilememiştir.

Merkez teşkilatı kurulduktan sonra İlçe İdare Heyeti kurma çalışmaları başlamıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde Nuri Ünsal, Ali Akbay, Behçet Alpdoğan, Karip Kale, Mehmet Bilgin, Şamil Çakan, Mensur Özer ve Gazi Alyaptan isimlerinden oluşan bir kurul teşkil edilmiştir.¹⁹⁹ Parti teşkilatı kurulmuş, merkez ilçe teşkilatı kurulmuş olmasına rağmen çalışmalara bir türlü geçilememiştir. Partinin kullanacağı bir bina bulmakta gerek Ağrı Valisinin gerek Ağrı İl Emniyet Müdürünün engellemeleri ile zorlanan Müteşebbis Heyet bunların yanında Ağrı İsyanlarından kalma tedirginliğin

¹⁹⁶ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu VII" *Yayla*, 11 Temmuz 1953.

¹⁹⁷ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu VIII", *Yayla*, 14 Temmuz 1953

¹⁹⁸ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu VIII", *Yayla*, 14 Temmuz 1953

¹⁹⁹ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu IX", *Yayla*, 15 Temmuz 1953

verdiği etkiyle üye bulmakta zorlanmaktadır. Son olarak Şamil Çakar'ın yazıhanesi parti binası olarak kullanılmaya başlamıştır.²⁰⁰

Merkez ilçe teşkilatından sonra ilçe teşkilatlarının kurulmasına sıra gelmişti. Ağrı'da Demokrat Parti'nin ilçe teşkilatlanması noktasında ilk olarak Doğubayazıt İlçe teşkilatı kurulmuştur.²⁰¹ Doğubayazıt ilçe teşkilatının kurulma aşamasını Saraçoğlu şöyle anlatmaktadır. “... Doğubayazıt'a gittik değerli tüccar Ali Dumlu ailevi ve samimiyete güvenerek teklifimizi kabul ederek Müteşebbis İdare Kurulunu kurmaya muvafakat etti. O gün ilk idare heyetini kurduk. Açılış törenine medeni cesaretini göstererek iştirak eden kaymakam Muharrem Balasaygın'ın müzaheretini takdirle anarken ilk darbeyi yiyip... Tutak'a sürgün edildi. Takdirle karşılanması tabii olarak idare amiri ve memurları sindirmeye kâfi gelmişti...”²⁰²

1946 yılında genel seçimler yapılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimlerden kesin zaferle seçimden çıkmıştır. Seçim sonucu oluşan tablo şöyledir:²⁰³

Tablo 2. 11. 1946 Yılı Seçimlerinin Partilere Göre Milletvekili Dağılımı

Parti	Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	395
Demokrat Parti	64
Bağımsızlar	6
Toplam	645

Türkiye geneli tablodaki gibi neticelenirken Ağrı'da durum biraz daha farklıdır. Dönemin seçim kanunu gereği teşkilatını tamamlamayan parti o bölgede seçime giremiyordu. 1946 seçimlerine baskın seçim denilmesinin sebebi de buradan gelmektedir. Demokrat Parti birçok ilde olduğu gibi bahsedilen nedenden dolayı Ağrı'da teşkilatını tamamlayamamış ve seçime girememiştir. Bunun üzerine parti hızlı çalışmaya başlayarak önce Demokrat Parti Ağrı Teşkilatı 1947 yılında yenilenmiştir. Yenilenen liste; Nimet Sümer, Şeref Saraçoğlu, Fahri Öztürk, Ahmet Genç, İsa Arslan, Karip Kale, Şamil Çakan, Gazi Alpay, Nuri Ünsal ve Yusuf Çetin isimlerinden oluşmaktadır. Ancak yurt genelinde seçimler neticesi ile meclise giren Demokrat Parti,

²⁰⁰ Şeref Saraçoğlu, “Demokrat Parti Nasıl Kuruldu IX”, *Yayla*, 15 Temmuz 1953

²⁰¹ BCA: 490.01.847.351.2

²⁰² Şeref Saraçoğlu, “Demokrat Parti Nasıl Kuruldu X”, *Yayla*, 16 Temmuz 1953

²⁰³ *Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması Ana Raporu, Cilt III*, İstanbul 2001, s. 209.

Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir tehdit olarak görülüyordu. Bu durum Ağrı'da da aynıdır. Demokrat Partililerin derdest edilmesi, halka bir tehdit olarak görülmesi gibi haller yaşanırken; Şeref Saraçoğlu o günleri; *"Miting için Erzurum'a gidiyoruz hangi otobüse binsem polis mani oluyordu... Her şeyi göze alıp otobüsü bayraklarla süsleyip davul zurna çaldıra çaldıra yola revan olduk. Abide önünde otobüs durdurulup davul zurnacılar derdest edildi... Erzurum'a vardık civar illerden gelen heyetlerle yapılan muazzam miting sona erdi ama bizde soluğu mahkemelerde aldık..."* Yazısıyla gazetede ki köşesinde anlatmaktadır.²⁰⁴

1948 yılında Demokrat Parti Ağrı İl Teşkilatı yeniden seçime gitmiştir. Yapılan seçimler neticesinde yeni yönetim; Rıfat Toker, Abdurrezzak Sidal, Habip Hazar, Fettah Aktan, Ömer Karaca, Fikri Biçer ve Abdulkadir Kurt seçilirken, ilçe başkanlıklarına ise Şevki Karaca, Kamil Gökalt, İsmail Elçi ve Hasan Karaca seçilmiştir.²⁰⁵ Ancak aynı gazetenin 26 Ağustos 1953 yılı sayısındaki *"Demokrat Parti Nasıl Kuruldu"* adlı makalede ise: *"947 – 949 yılları arasında İdare Kurulu Nimet Sümer, Şeref Saraçoğlu, Fahri Öztürk, Ahmet Genç, İsa Arslan, Karip Kale, Şamil Çakam, Gazi Alpay, Nuri Ünsal, Yusuf Çetin'den ibaret olarak müşkülata engele göğüs gererek çalışıyorlar..."* Yazıdan anlaşıldığına göre her ne kadar seçim olsa da aslında kurucular yönetimde devam etmişlerdir.²⁰⁶

Demokrat Parti Ağrı İl yapılanması önceliği teşkilatlanmaya verdiği görülmektedir. Bunun için önce partiye üye katmaya çalışmışlardır. 1946-1950 yılları arasında teşkilatın görev olarak addettiği bu durum 1949 yılında en yüksek noktasına çıktığı görülmektedir. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'ne mensup üyelerin gerek ikna yolu gerekse CHP iç çatışmaları neticesinde davet üzerine Demokrat Parti saflarına geçtiği belgelerden anlaşılmaktadır.²⁰⁷ Demokrat Parti teşkilatı inceden inceye Ağrı'da bu minval üzerine hareketlerine devam ederek hem partiye mensup kazandırıyor hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin etkisini gün geçtikçe azaltıyordu. Bu durumun farkına varan CHP yönetimi, hadisenin yerinde incelenmesi için CHP Ağrı Milletvekili Ahmet Alparslan'ın bölgede incelemede bulunmasını uygun görmüş ve görevlendirmiştir.²⁰⁸

²⁰⁴ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu", *Yayla*, 26 Ağustos 1953

²⁰⁵ "Cumhuriyet Halk Partisi", *Yayla*, 26 Mayıs 1953.

²⁰⁶ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu", *Yayla*, 26 Ağustos 1953

²⁰⁷ BCA: 490.01.134.545.3; BCA: 490.01.134.546.3; BCA: 490.01.134.547.3.

²⁰⁸ BCA: 490.1.0.0.134.544.6

Ahmet Alparslan bölgede incelemeleri neticesinde hazırladığı rapora göre: “İçince bulunduğum bölgedeki millet ekseriyetle CHP partisine mensup oldukları ve bu partiye karşılık bağlılık sevgi duyduklarının daha fazla olduğu yapılan incelemeler neticesinde anlaşılmaktadır. Gerek il ve gerekse ilçe halkları arasında asılsız soysuz hükümete karşı yanlış harekette bulunan devletçilik istemeyen hiçbir fert mevcut değildir. Bu bölgede bulunan halk huyu, soyu ve mazisi temiz halis Türk kanını taşıyan kimselerdir. Demokrat Parti mensupları da vardır. Millet ekseriyetle C. H. Partisine mensup oldukları için açıkça propaganda yapan bu partiyi canlandıracak teşkilatı büyütecek belli başlı kimseler bulunmadığı dolayısıyla bu yüzden kuvvetleri zayıf ise de mümkün mertebe bu yolda hararetle çalışmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen il merkezi Halk Partimiz tüzükler ve nizamnameler gereğince hareket etmedikleri parti başkanı ve mensuplarının ilgisizlikleri yüzünden ve parti başkanının 2 aydan beri Erzurum’da bulunmasından bu hususta halkla hareke edilmemekte ve çalışmamakta olduğu görülmektedir. Yalnız ilçe ve bucak kurullarının oldukça gayret sarf ettikleri ve çok iyi çalışmakta olduğu takdiri şayandır.” Rapordan da anlaşılacağı üzere Demokrat Partinin çalışmaları üst noktadadır.²⁰⁹ Buna bir de Cumhuriyet Halk Partisi Merkez İlçe Teşkilatının umursamaz ve iş bilmez tavırları da eklenince Demokrat Parti’nin merkezde yükselmesi kaçınılmaz olmuştur. 1950 seçimleri sonrasında da ortaya çıkan tablodan da anlaşılacağı üzere Demokrat Parti’nin taşra teşkilatı oldukça zayıftır. Bunun en büyük sebebi olarak Ahmet Alparslan’ın raporlarında da geçen ifadeyle halkın güveninden yoksun kişilerden oluşan teşkilat yapısıdır.

1946 seçimlerinden sonra 1950 yılına kadar olan dönemde Ağrı’da Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki rekabet gün geçtikçe artıyordu. Merkezde Ağrı’ya yeni atanan Vali Memduh Payzın’ın²¹⁰ Demokrat Parti mensuplarını derdest ederek çalışmalarına engel olmak, karakola alınarak sorguya çekilme gibi değişik engellemeler ile Demokrat Partinin teşkilat çalışmalarına mani olmuştur. Merkez dışındaki noktalarda da ilçe teşkilat başkanları üzerinden kara propaganda yapılmıştır. Demokrat Parti Diyadin İlçe Başkanı Şamil Paker’in cüzzamlı olduğu iddia edilerek Elazığ’a sevk edilmesi sağlanmış, daha sonra da İsmet İnönü’ye hakaret ettiği gerekçesiyle 8 ay hapse mahkûm edilmiştir. Doğubayazıt İlçe Teşkilat Başkanı Ali

²⁰⁹ BCA: 30.10.0.0.5.27.4

²¹⁰ İçişleri Bakanlığı Arşivi, No: 322.

Dumlu'yu hırsız vb. suçlamalarla halkın bu partiye olan ilticasını engellemeye çalışmışlardır.²¹¹ Tutak ve çevresinde etkili olan Şipkan Aşireti reisi Halis Öztürk'ün il sınırlarından içeri girmesi engellenerek²¹² Demokrat Parti nüfuzu kırılmaya çalışılırken diğer taraftan da Tutak Kaymakamı değiştirilerek Halis Öztürk'ün ilçeye girme çalışmaları engellenmiştir.²¹³

Yukarıda zikredilen türlü engellemelere rağmen Demokrat Parti çalışmalarına devam ederek 1950 yılına gelmiştir. Bu yılın önemli özelliği genel seçim yılı olmasıdır. Seçimlere girilirken 1946 yılında teşkilatlanma olmamasından dolayı seçime Ağrı'da giremeyen Demokrat Parti çalışmalarını arttırmıştır. Çalışmalar devam ederken Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek Mart 1950 tarihinde Demokrat Parti safına katılan Şevki Karaca, Abdulkadir Şefkatli, Abdurrezzak Kurt ve Fettah Aktan²¹⁴ gibi isimlerle Ağrı teşkilatı daha da güçlenmiştir. Seçimlerle beraber Ağrı'da iki parti yarışa girmiş ve Demokrat Partinin gösterdiği Celal Yardımcı, Kasım Küfrevi ve Halis Öztürk isimleriyle seçimi kazanmıştır.²¹⁵

14 Mayıs 1950 yılından itibaren 1954 seçimlerine kadar Demokrat Parti Türkiye ile beraber Ağrı'da da altın çağını yaşamıştır. Buna ekonomik alandaki hamleleri sebep olarak gösterilebilir. İktisadi alandaki başarısının merkezini tarım alanındaki yapılan icraatları oluşturmaktadır. Demokrat Parti'nin ilk iktidar döneminde tarım arazileri genişletilmiş, kullanılmayan boş alanlar tarıma açılmış, devlet elinde bulunan toprakların bir bölümü köylüye dağıtılarak kırsal alandaki işsizliğe çare bulunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında gübre, tohum, traktör ve bunların alımı için kredi imkânlarını arttırarak kalkınmayı hızlandırmıştır. Ulaşım ile ilgili yatırımları arttırırken en ucra köşelere kadar hizmet götürmeye çalışmışlardır.

Demokrat Parti'nin yurt genelinde yaptığı hizmetleri Ağrı genelinde de görmektediriz. Ancak Demokrat Parti'nin Ağrı'da yükselmesini Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin izlediği Kürtçülük politikasına bağlarken²¹⁶ Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin bu iddialarını kabul etmeyerek, yaptığı hizmetlerden ötürü

²¹¹ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu " *Yayla*, 22 Temmuz-26 Ağustos 1953

²¹² BCA: 490.1.0.288.1158.1

²¹³ Mehmet Pınar, "Ağrı'da Demokrat Parti Yapılanması"... s. 190.

²¹⁴ Şeref Saraçoğlu, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu " *Yayla*, 26 Ağustos 1953

²¹⁵ BCA: 030.01.00.77.511.16

²¹⁶ BCA: 490.1.0.240.956.1

halk tarafından takdir edildiğini savunmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yurt gezileri kapsamında Doğu Anadolu Bölgesine yaptığı ziyaret²¹⁷ sonrasında; iktisadi alanda geri kalmış olan Ağrı'nın, kalkınması için İş Bankasının Ağrı'da açılma çalışmaları başlatılmış böylece esnaf ve köylünün kullanabileceği kredilere daha kolay imkân sağlanmıştır.²¹⁸ Demokrat Parti iktidarının üçüncü yılında Ağrı geniş yatırımlar görmeye başlamıştır. Bunları maddeleştirirsek:

1: Yapılan yol açma ve yol düzeltme çalışmalarıyla Ağrı-Van arası yolculuk zamanı 11 saatten 4,5 saate indirilmiştir.²¹⁹

2: Doğubayazıt- Muradiye yolu, Tendürek Dağı geçidinden yeni bir yol 403,956 lira harcama yapılarak yapılmıştır.²²⁰

3: Doğubayazıt ve Eleşkirt'te baraj yapımı için inşaat başlatılmıştır.²²¹

4: Patnos ve Eleşkirt'te sağlık merkezleri açılarak hizmete girmiştir.²²²

5: Ağrı Havaalanı için çalışmalar başlatılmış²²³ ve çok geçmeden havaalanı çalışmaları biterek uçak seferleri başlamıştır.²²⁴

6: Demokrat Partinin tüzüğünde de geçen Doğu Anadolu Bölgesinin kalkındırılması için bölgeye Enstitüler kurulacak²²⁵ maddesi mucibince; Ağrı Erkek Sanat Okulu, Enstitü olmuştur.²²⁶

7: Toprak Reformu Kanunu²²⁷ çerçevesinde halka toprak dağıtılmıştır.²²⁸

8: Ağrı'ya ilk lise olan Naci Gökçe Lisesi yaptırılmıştır.²²⁹

Bütün bu yatırımlar yapılırken; Ağrı'da Demokrat Parti iyiden iyiye yükselmeye başlamıştı. Ancak Demokrat Parti merkezde güçlü iken taşrada hala zayıftı. Bu durumu

²¹⁷ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi* 3/3-25,1445.

²¹⁸ BCA: 030.18.1.2.131.12.8.

²¹⁹ *Demokrat Ağrı*, 25 Ekim 1953

²²⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, XXV/6, s. 305.

²²¹ *Yayla*, 1 Eylül 1953

²²² *Yayla*, 1 Eylül 1953

²²³ “Şehrimize Uçak Seferleri” *Yayla*, 26 Ağustos 1953, başlıklı makalede greyder gönderildiği vurgulanmış ve çalışmalar neticesinde ay sonunda seferlerin başlayacağı yazılmıştır.

²²⁴ “İlk Uçak Bugün Bekleniyor” *Yayla*, 5 Eylül 1953

²²⁵ *Demokrat Parti Tüzüğü*, Ankara 1946, s. 27.

²²⁶ BCA: 030.01.00.90.566.1

²²⁷ *TBMM Tutanak Dergileri*, D.8, B.70, O.1, C.25, s. 707.723.

²²⁸ BCA: 030.18.1.2.132.51.14; “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtmak İçin”, *Karaköse*, 24 Ocak 1953.

²²⁹ *Demokrat Ağrı*, 15 Ekim 1954

Demokrat Parti Hükümetinin Ağrı'daki yatırımların artmasıyla tersine çevirmeye çalışan, Nimet Sümer yönetimindeki Demokrat Parti Ağrı İl Teşkilatı, ilçelere hatta en küçük köylere kadar teşkilatını kurmuştur. Yatırımların artması yanında İl Teşkilatı ile koordineli çalışan ilçe teşkilatlarının çalışmalarını köylere kadar götürmesi neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden kopmalar başlamış, bu kopuşların CHP'nin kalesi olan yerlerden olması Demokrat Parti'nin ayrı bir zaferi olarak addedilebilir.²³⁰

1953 yılı önemli siyasi olayı ise muhtarlık seçimleridir. Bir yıl sonra genel seçim olması, seçimlere ayrı bir boyut kazandırmıştır. Bütün muhtarlık adaylarında hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti belirli adayları desteklemişlerdir. Bu durum 1954 yılında yapılacak olan genel seçimler öncesi partiler içinde bir ön yoklama olarak görülmüş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Muhtarlık seçimlerini DP İl Teşkilatı takip etmiş ve propaganda yapmışlardır. Demokrat Parti İl İdare Kurulu'ndan Zeki Toker, Fettah Aktan, Ömer Karaca, Abdurrezzak Kurdun gibi isimler bizzat takip ederek seçimlere verdikleri önemi göstermişler ve seçimi Ağrı'da kesin bir zaferle neticelendirmişlerdir.²³¹ Cumhuriyet Halk Partisi ise kırsal kesimden birkaç köyü kazanmış hatta kalesi olarak görülen Diyadin köylerinde bile büyük kopmaların olduğu görülmüştür.

Genel seçimler yaklaştıkça Ağrı'da siyasi ortamda hareketlenmeye başlamıştır. Demokrat Parti İl Teşkilatı çalışmalarını hızlandırırken milletvekilleri de şehre gelmeye başlamışlardır. Hem teşkilatın çalışmalarını yerinde görmek hem de yaklaşan seçimler öncesi halkın nabzını tutarak teşkilatın çalışmalarına yardımcı olmuşlardır. Bu bağlamda milletvekili olan Kasım Küfrevi Ağrı'ya gelmiştir.²³² Küfrevi seçim çalışmalarına başlamış ve yanına Demokrat Parti İl Başkanı Nimet Sümer'i de alarak önce Eleşkirt'te halka konuşmalar yapmış ve dertlerini dinlemiştir. İlçede şeker fabrikası kurulması için fizibilite çalışmaları başlattıran Küfrevi²³³ seçim yatırımlarına başlamıştır. Eleşkirt'ten sonra yine il teşkilatıyla beraber Tutak ve Patnos'a gitmişlerdir. Patnos'taki konuşmasında: “... *Memleket mukadderatını layık ellere tevdi etmenin sevinci içinde olduğunuzu gözlerinizden okur gibiyim... Karşınıza hür iradenizle meclise gönderdiğiniz birisi sıfatıyla, milletvekillerini ve çalışanlarını tasvir edeceğim...*

²³⁰ “C. Halk Partisinin Kalesi Diyadin Kazasında 17 Köy Toptan İstifa Etti” *Yayla*, 8 Mart 1954

²³¹ “Muhtarlık Seçimlerini Demokratlar Kazandı”, *Yayla*, 4 Mart 1953.

²³² “Mebusumuz Kasım Küfrevi Şehrimize Geldi” *Yayla*, 7 Eylül 1953.

²³³ *Yayla*, 8 Eylül 1953.

Kasım Gülek'in²³⁴ bazı sözlerini cevaplandırmış ve 1954'te ki iktidarı ele geçirecekleri hakkındaki mezkûr şahıs tarafından ileri sürülen iddiaları ayrı ayrı cevaplandırarak şimdiki mebus sayılarını dahi muhafaza edemeyeceklerini belirtmiş... İktidarın kalkınma programından inhıraf etmeyeceğini bildirerek 950 de iktidarı kazanmak kehaneti nasıl menfi neticelendi ise 954 istikbali de aynı akıbete düşecektir... Ağrı'ya yapılan mali yardımları rakamlarla geniş izahat vermiştir” ifadelerini kullanarak seçimlerde oy istemiştir.²³⁵ Kasım Küfrevi Eleşkirt, Patnos ve Tutak'ı ziyaret ederken Devlet Vekili Celal Yardımcı ise Diyadin ve Taşlıçay'a gitmiştir²³⁶ ve seçimlere kadar halkın nabzını kontrol edip Demokrat Parti'nin seçmen potansiyelini görmeyi amaçlamışlardır.

1953-1954 kış ayları Ağrı'da nispeten seçimlerle ilgili çalışmalarda kısır geçmiştir. Hem bölgenin coğrafik şartları neticesinde hem de yağın karın yerde kalım süresinin uzunluğu yüzünden bu durum yaşanmıştır. 1954 yılı bahar aylarıyla birlikte ısınan havalarla beraber siyaset havası da Ağrı'da ısınmaya başlamıştır. Celal Yardımcının bölgeyi ziyareti ile farklı bir boyuta girmiştir. Bu durum üzerine Parti Teşkilatı 1950 seçimlerinde Ağrı'da büyük başarı kazanmıştır.

1954 seçimlerine girerken Demokrat Parti Ağrı İl Teşkilatı çalışmalarını CHP'nin kalesi olan ilçeler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalar neticesini ilk önce Patnos'ta vermiştir. Patnos Belediye Başkanı Ali İhsan Erhan ve Belediye İdare Heyetinden dört kişi, CHP'den istifa ederek Demokrat Parti saflarına geçmiştir.²³⁷ Özellikle Diyadin, Tutak ilçelerinde yapılan çalışmalar neticesinde; Ağrı Tutak ilçesi Bayındır Köyü'nden 150 kişilik bir grup, Doğubayazıt'ın Örtülü Köyü'nden²³⁸ 100 kişi Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti'ye katılmışlardır.²³⁹ Diyadin'e bağlı Soran Köyü halkı toplu halde CHP'den istifa ederek DP saflarına geçmiş ve köyde bir ocak kurarak seçim yapmışlardır.

²³⁴ Dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri.

²³⁵ “Kasım Küfrevi Konuşuyor” *Yayla*, 18 Eylül 1953.

²³⁶ *Yayla*, 13-14 Eylül 1953.

²³⁷ *Yeni Ulus*, 24 Ocak 1954; Pınar, “Ağrı'da Demokrat Parti Teşkilatlanması”... s. 195.

²³⁸ CHP'nin taşradaki en önemli merkezlerinden biridir.

²³⁹ Pınar, “Ağrı'da Demokrat Parti Teşkilatlanması”... s. 195.

Tablo 2. 12. 1954 yılı Ağrı Diyadin Soran Köyü Ocak Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
Abdülkerim Kaya	Başkan
Kamil Işık	Üye
Ali Kaya	Üye
Hasan Kaya	Üye

Yapılan seçimler neticesinde yukarıdaki tablodaki görev dağılımı ortaya çıkmıştır.²⁴⁰ Yine Diyadin'e bağlı Kürdi Köyü'nde istifalar neticesinde ocak kurularak kongre yapılmış;

Tablo 2. 13. 1954 yılı Diyadin Kürdi Köyü Ocak Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
Nebi Polat	Başkan
Abdi Yılmaz	Üye
Abdullah Yaşar	Üye
Mehmet Yardımcı	Üye
Tufan Taşdemir	Üye

Yukarıdaki tablodaki sonuç ortaya çıkmıştır.²⁴¹ 1954 seçimleri bu havada yapılmış ve Demokrat Parti bir kez daha yurt genelinde olduğu gibi Ağrı'da da seçimi büyük bir üstünlükle kazanmıştır.

Seçimlerden sonra siyasi ortamında etkisiyle CHP'den DP'ye geçişler tüm hızıyla devam ederken, merkezde de teşkilat yenileme ve taze kan çalışmaları başlamıştır. Bu maksatla 13 Ekim 1954 tarihinde de Demokrat Parti Ağrı Merkez Leylekpınar Ocak kongresi yapılmıştır.

Tablo 2. 14. 1954 Ağrı Merkez Leylekpınar Mahallesi Ocak Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
İbrahim Tunay	Başkan
Tahir Altunel	Üye
Ali Pusat	Üye

²⁴⁰ *Demokrat Ağrı*, 6 Mart 1954.

²⁴¹ *Demokrat Ağrı*, 6 Mart 1954.

Sait Gürşen	Üye
Hüsni Tekkılıç	Üye

Tablodaki şekliyle sonuçlanmıştır. Aynı tarihte toplanan Tayyare Mahallesi Ocak Kongresinde ise:

Tablo 2. 15. 1954 Ağrı Merkez Tayyare Mahallesi Ocak Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
Mehmet Kutlay	Başkan
Servet Şahin	Üye
Cemal Talay	Üye
Ali Temel	Üye
Ragıp Özmen	Merkez İlçe Delegatesi
Şamil Gökalp	Merkez İlçe Delegatesi
Kamil Murat	Merkez İlçe Delegatesi

Şekliyle sonuçlanmıştır.²⁴² Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ağrı taşrasındaki kan kaybı bir türlü durdurulamıyordu. Eleşkirt CHP İl Başkan yardımcısı Suat Öztürk ve Eleşkirt CHP eski başkanı Mehmet Dişçi partilerinden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçmişlerdir.²⁴³ Ayrıca CHP ileri gelenlerinden Mehmet Kaya, Bekir Erdoğan ile birlikte Taşlıçay'dan 85 kişi istifa ederek Demokrat Parti saflarına katılmıştır.²⁴⁴

1954 yılı içerisinde bu olaylar yaşanırken Cem Eroğul'un ifadesiyle; "1954 seçimleri ve çoğunluk sistemi, Demokrat Parti'ye meclis içerisinde öylesine büyük bir çoğunluk (%93) kazandırmıştı ki, bu çoğunluk bir noktada zaaf kaynağı oldu. Yöneticiler, artık hiçbir gücün kendilerini durduramayacağı sanısına kapılarak baskı yoluna açıkça girdiler. Diğer taraftan, böyle büyük bir grubun birliğini korumak, başlı başına bir sorun haline geldi. Nitekim bir süre sonra parçalanmaları önlemek mümkün olmadı ve parti bünyesi baştan aşağı sarsıldı. Aşırı güç zaafa yol açmıştı. Bu durum iktidarın elinde bulundurduğu güç ile ben yaptım oldu hareketi neticesinde; Demokrat Parti'de değişimlerle birlikte partiden kopmalar başlamıştır."²⁴⁵

²⁴² Karaköse, 16 Ekim 1954.

²⁴³ Demokrat Ağrı, 28 Ekim 1954.

²⁴⁴ Yayla, 9 Mart 1954.

²⁴⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitabevi, İstanbul 2013, s. 149.

Ağrı’da Demokrat Parti’den ilk fire Fettah Aktan olmuştur. Partinin Ağrı İl Teşkilatının kurucularından olması dolayısıyla bu ayrılık geniş yankı uyandırmıştır. Fettah Aktan’ın ayrılık sebebi ise; Demokrat Parti mensubuyken Köylü Partisi Ağrı İl Teşkilatını kurma yolundaki girişimleri nedeniyle, parti tarafından ihraç yoluyla olmuştur.²⁴⁶ Fettah Aktan Karaköse Gazetesi’ne verdiği röportajda “*Köylü Partisinin kurulmasına yardımcı olmamdaki maksad-ı gayem Demokrat Parti karşısına sağlam bir muhalefet partisi ile çıkmak...*” Şeklinde belirtmiştir.²⁴⁷ Bu istifanın ardından parti ileri gelenlerinden Abdurrahman Kurt ve parti teşkilat kurucularından Mehmet Bilgin de istifa etmişlerdir.²⁴⁸

1955 yılı sonlarında yaşanan bu hadiselerden sonra, 1956 yılı başları oldukça hareketli geçmeye başlamıştır. Özellikle Belediye Başkanlığı seçimleri ardından Demokrat Partide istifalar artarda gelmeye başlamıştır. Usulsüzlükler olduğu iddiasıyla Merkez İlçe İdare Kurulu Üyesi Tevfik Sümer’in istifası ardından zincirleme olarak İlçe Başkanı Nuri Ünsal ve diğer üyelerde istifa etmişlerdir.²⁴⁹ Belediye Başkanlığı seçimlerinden sonra yaşanan olaylar Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne kadar gitmiştir. Demokrat Parti’nin Ağrı’da yapmış olduğu usulsüzlükleri; Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve Hürriyet partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu konu hakkında mecliste çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır.²⁵⁰ Demokrat Parti yaşanan hadiseleri akabinde Ağrı, Kars ve Van Bölge Müfettişliğine Erzurum Milletvekili Abdulkadir Eryurt’u atayarak bölgeye inceleme için göndermiştir.²⁵¹ Eryurt ilçelerdeki incelemeleri ardından Ağrı merkeze gelerek Ağrı Belediye Başkanlığına Şeref Saraçoğlu’nu getirmiştir.²⁵² Bu hareket ile parti içerisindeki huzursuzluk bir nebze de olsa dinmiştir.

Demokrat Parti Ağrı’da başta ilçeler olmak üzere tüm teşkilatlarını yenileme kararı almıştır. Bu kararın tatbiki yılsonlarına doğru uygulanmaya gitmiştir. Bu bağlamda Tutak’ta 9 Eylül 1956 tarihinde ilçe kongresi yapılmıştır.²⁵³ Yapılan seçimler

²⁴⁶ *Şark Ekspres*, 15 Ağustos 1955.

²⁴⁷ *Karaköse*, 16 Ağustos 1955.

²⁴⁸ *Yayla*, 14 Aralık 1955; *Şark Ekspres* 15 Aralık 1955; *Demokrat Ağrı*, 14 Aralık 1955

²⁴⁹ *Demokrat Ağrı*, 14 Mart 1956.

²⁵⁰ *Demokrat Ağrı*, 30 Nisan, 9 Mayıs 1956.

²⁵¹ *Zafer*, 8 Mayıs 1956.

²⁵² *Demokrat Ağrı*, 22 Kasım 1956.

²⁵³ *Şark Ekspres*, 10 Eylül 1956.

neticesinde, Osman Öztürk başkanlığa seçilmiştir.²⁵⁴ Ancak Osman Öztürk, milletvekili Halis Öztürk'ün yakın akrabası olması dolayısıyla teşkilat içerisinde hile olduğu yönünde çıkan huzursuzluk neticesinde eski başkan Mecit Yalçın'ın tekrar başkanlığa getirilmesiyle başkanlık makamındaki huzursuzluk son bulmuştur.²⁵⁵

14.05.1956 tarihinde Ağrı Merkez Demokrat Parti İl Teşkilatı seçimleri yapılmıştır. Ferhat Otel salonunda yapılan merkez ilçe kongresine 77 delege katılmıştır. Yapılan seçim neticesinde:

Tablo 2. 16. 1956 Demokrat Parti İl Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
Ömer Karaca	Başkan
Kerim Çetin	Muhasip
Rıza Avcı	Kâtip
İbrahim Tunay	Üye
Cabbar Erat	Üye
Şevket Kızılcın	Üye
Cimşit Arslan	Üye

Tablodaki isimler görev almışlardır.²⁵⁶

14 Ekim 1956'da Demokrat Parti Taşlıçay İlçe Kongresi yapılmış ve Kongre Başkanlığını Milletvekili Nimet Sümer yürütmüştür. Seçimler neticesinde;

Tablo 2. 17. Demokrat Parti Taşlıçay İlçe Kongresi Sonuçları

Adı Soyadı	Görevi
Ali Bayat	Başkan
Kamil Özer	Üye
Ferit Şahin	Üye
Yusuf Varoğlu	Üye
Haydar Turan	Üye
Halil Bayram	Üye

²⁵⁴ *Demokrat Ağrı*, 10 Eylül 1956

²⁵⁵ *Karaköse*, 10 Eylül 1956

²⁵⁶ *Karaköse*, 16 Eylül 1956; *Şark Ekspres*, 16 Eylül 1956.

Şekliyle sonuçlanmıştır.²⁵⁷ Milletvekili Nimet Sümer'in bizzat kongreye başkanlık etmesi ise istifalar ile hem Ağrı'da var olan huzursuzluğu hem de yeni teşkilatlanmaya başlayan Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne karşı yapılmış bir hareket olarak yorumlanabilir. Bu gelişmeler ışığı altında 1957 seçimleri olmuş ve Demokrat Parti yine birinci parti olarak Ağrı'dan çıkmıştır. Ağrı için bu seçimleri diğerlerinden ayıran en önemli özellik; diğer iki seçimde Türkiye ortalaması üzerinde oy almasına karşın son seçimlerde çok fazla oy kaybetmesidir.

27 Ekim 1957 seçimlerinden sonra bir yıl boyunca Ağrı'da kayda değer siyasi olay yaşanmamıştır. Ancak seçimlerden sonra parti içerisindeki sular durulmamıştır. Huzursuzluğun en önde gelen sebebi yaklaşık 3 yıldır yapılmayan Demokrat Parti İl Kongresi'nin yapılmayıdır. Gitgide artan huzursuzluklar neticesinde 28 Eylül 1958 tarihinde parti binasında yapılmıştır.²⁵⁸ Kongreye Doğubayazıt hariç diğer ilçelerin tamamı katılırken, kongreye toplam 59 delege katılmıştır.²⁵⁹ Önce Kongre İdare Heyeti

Tablo 2. 18. Demokrat Parti 1958 yılı Kongresi İdare Heyeti

<i>Adı Soyadı</i>	<i>Kongredeki İdare Heyetindeki Görevi</i>
<i>Mehmet Peker</i>	<i>Kongre Başkanı</i>
<i>Mecit Yalçın</i>	<i>Kongre İkinci Başkanı</i>
<i>Rıza Avcı</i>	<i>Kâtip</i>

İsimlerinden oluşturulmuştur.²⁶⁰ İdare Heyeti'nin belirlenmesinden sonra kongre seçimleri yapılmıştır. Seçimler neticesinde:

Tablo 2. 19. 1958 yılı Demokrat Parti Ağrı İl Kongresi Seçim Sonuçları

<i>Adı Soyadı</i>	<i>Aldığı Oy</i>	<i>Görevi</i>
<i>İsa Eraslan</i>	57	<i>Başkan</i>
<i>Zeki Toker</i>	57	<i>İkinci Başkan</i>
<i>Mehmet Ali Karaca</i>	43	<i>Kâtip</i>

²⁵⁷ Yayla, 15 Ekim 1956; Şark Ekspres 15 Ekim 1956.

²⁵⁸ Karaköse, 29 Eylül 1958.

²⁵⁹ Demokrat Ağrı, 29 Eylül 1958; Şark Ekspres, 1958.

²⁶⁰ Demokrat Ağrı, 30 Eylül 1958

<i>Şamil Gökalp</i>	51	<i>Muhasip</i>
<i>Abdulkadir Şefkatli</i>	56	<i>Üye</i>
<i>Abdurrezzak Kurt</i>	48	<i>Üye</i>
<i>Reşit Sarı</i>	46	<i>Üye</i>
<i>Mustafa Kılıçarslan</i>	42	<i>Üye</i>
<i>Medet Araz</i>	40	<i>Üye</i>

Tablodaki şekliyle Ağrı Demokrat Parti İdare Kurulu oluşmuştur.²⁶¹

İdare Kurulu seçimlerinden sonra Demokrat Parti Ağrı'da tekrar yükselişe geçmeye başlamıştır. Halkın sevip saydığı kişilerden oluşan yeni kurul neticesinde zaten bölgede fazla bir varlığı kalmayan Cumhuriyet Halk Partisinden istifalar artarda gelmeye başlamıştır. Bu istifaları sıralarsak:

1: Cumhuriyet Halk Partisi Doğubayazıt İlçe Teşkilatı toplu halde istifa ederek Demokrat Parti'ye geçmiş²⁶² ve bu geçile birlikte CHP Doğubayazıt'taki teşkilatını feshederek kapatmıştır.²⁶³

2: 1958 yılında ilçe olan Hamur'dan bağımsız aday olarak seçime giren ve seçimi kazanan Belediye Başkanı Abdülaziz Kaya ve bütün Belediye Meclisi toplu DP'ye geçmiştir.²⁶⁴

3: Merkez Köylerinden Mingi Köyü'ndeki iki önemli aile olan Alparslan ve Kılıçarslan aileleri Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti saflarına geçmişlerdir.²⁶⁵

4: Diyadin ilçesinden 22 köy bütün seçmenleriyle birlikte CHP'den istifa ederek DP'ye geçmişlerdir.²⁶⁶

5: Diyadin İlçesi Bezirgan ve Akpazar Köyleri Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti saflarına katılmışlardır.²⁶⁷ Bir yandan istifalar yaşanırken diğer taraftan diğer taraftan Demokrat Parti İlçe Teşkilat Kongreleri de

²⁶¹ Karaköse, 30 Eylül 1958; *Demokrat Ağrı*, 30 Eylül 1958; Yayla, 30 Eylül 1958,

²⁶² *Ağrı Dağ*, 25 Eylül 1958.

²⁶³ *Zafer*, 28 Eylül 1958.

²⁶⁴ *Ağrı Dağ*, 15 Aralık 1958; *Demokrat Ağrı* 15 Aralık 1958; *Karaköse*, 16 Aralık 1958.

²⁶⁵ *Karaköse* 4 Mart 1959; *Ağrı Dağ*, 5 Mart 1959. *Demokrat Ağrı*, 4 Mart 1959.

²⁶⁶ *Şark Ekspres*, 29 Nisan 1959.

²⁶⁷ *Ağrı Dağ*, 30 Nisan 1959.

devam etmekteydi. 1958 yılında ilçe olan Hamur’da seçimlere gidilmiştir. Yapılan seçimler neticesinde;

Tablo 2. 20. 1958 yılı Demokrat Parti hamur İlçe Kongresi Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Aldığı Oy	İdare Kurulundaki Görevi
Cemil Yiğit	26	Başkan
Abdülhamit Kaya	26	İkinci Başkan
Zeki Kekin	26	Kâtip
Nuri Arslan	26	Muhasip
Mehmet Ayhan	25	Üye
Süleyman Arslan	25	Üye
Mehmet Yiğit	25	Üye

İsimleri ve görevleri tablodaki kişiler seçilmiştir.²⁶⁸

Ağrı’da Demokrat Parti saflarına istifa ile ilticalar yaşanırken; ülke genelinde muhalefet iktidara karşı birleşmeye başlamıştı. Bunun durumun partiyi olumsuz etkilememesi için Başbakan Adnan Menderes tarafından Vatan Cephesi²⁶⁹ adlı bir teşekkül kurulmuştur.²⁷⁰ Bu siyasal teşekkül yurt genelinde kurma faaliyetleri hemen başlamıştır. İlk kurulan iller arasında Ağrı’da yer almaktadır. Ağrı ve Diyar’da Vatan Cephesi Yardımcı Ocağı Demokrat Parti İl ve İlçe Teşkilatlarınca kurulmuştur.²⁷¹ Ocak kurulduktan hemen sonra 178 aile ocağa kaydını yaptırmıştır. Ocak faaliyetlerine geçmeden önce Müteşebbis Heyetini kurmuştur. Müteşebbis Heyet:

Zihni Şimşek

Ali Akbulut

Ali Tanzif

²⁶⁸ *Şark Ekspres*, 20 Ekim 1959.

²⁶⁹ 1950’lerin ortalarında iktidara özellikler gençlerden oluşan güçlü bir muhalefet hareketidir. Bu muhalefet hareketlerinin yarattığı havayı lehine çevirmek isteyen İsmet İnönü Anadolu’da mitingler yapmaya başlamıştır. 1958 yılında Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisiyle birleşen Cumhuriyet Halk Partisi Hürriyet Partisinin CHP’ye katılmasıyla parti daha da güçlenmiştir. İçte bunlar yaşanırken dışarda özellikle Irak’ta darbe olması Demokrat Parti iktidarını rahatsız etmiş ve Adnan Menderes tarafından Vatan Cephesi adlı siyasal teşekkül oluşturulmuştur. Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu,” Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, 4/2009, s. 141-142.

²⁷⁰ Hakkı Uyar, “Demokrasinin Bir Çıkılmazı “Cepheleşme”, *Radikal*, 2 Ağustos 2010.

²⁷¹ *Yayla*, 10 Mart 1959.

İshak Yücek ve Hanefi Kaban isimlerinden oluşmuştur.²⁷² Müteşebbis Heyetin belirlenmesinden sonra Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi'nin ziyareti ile desteği de arkasına almıştır. Ocak teşkilatını oluşturma safhasına geldiği anda İdare Heyeti seçimine gidilmiş ve yapılan seçimler neticesinde:

Tablo 2. 21. Vatan Cephesi Ocağı Yönetim Kurulu

<i>Adı Soyadı</i>	<i>Görevi</i>
<i>Nimet Sümer</i>	<i>Başkan</i>
<i>İsa Eraslan</i>	<i>İkinci Başkan</i>
<i>Mehmet Ali Karaca</i>	<i>Kâtip</i>
<i>Mustafa Kılıçaslan</i>	<i>Muhasip</i>

Tablodaki oluşum oluşmuştur.²⁷³

1960 yılı ilk günlerinde Demokrat Parti Genel Merkezi isteği ile Ağrı Demokrat Parti İl İdare Heyeti'nin görevine son verilmiştir.²⁷⁴ 1960 yılının Ağrı'da ki önemli siyasi olayını sıralarsak;

1: İl Teşkilatı 13 Ocak 1960'ta toplanarak; Mustafa Kılıçaslan, Abdurrezzak Kurt, Abdülkadir Şefkatli, Tahir Toker, Mehmet Ali Karaca, Şükrü Şenol, Şamil Gökalp isimlerini İl İdare Heyeti'ne seçmişlerdir.²⁷⁵

2: Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Teşkilat kurucularından Fazıl Karacan ve Ticaret Sanayi Odası Eski Başkanı İlhan Ogün'ün partilerinden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçişleridir.²⁷⁶

3: CHP Merkez Tayyare Mahallesi Semt Ocağı'nın toplu halde istifa ederek DP'ye geçmiştir.²⁷⁷

4: Demokrat Parti İl Başkanı Nimet Sümer, Belediye Meclis Grubu ve Parti Meclisi Grubu kurulması için çalışma başlatmıştır.²⁷⁸

²⁷² *Karaköse*, 9 Mart 1959.

²⁷³ *Şark Ekspres*, 8 Ağustos 1959;

²⁷⁴ *Karaköse*, 6 Ocak 1960.

²⁷⁵ *Şark Ekspres* 14 Ocak 1960.

²⁷⁶ *Şark Ekspres*, 25 Şubat 1960.

²⁷⁷ *Karaköse*, 19 Ocak 1960.

²⁷⁸ *Ağrı Dağ*, 23 Ocak 1960.

5: Cumhuriyetçi Millet Partisi Ağrı İl Başkanı Cevdet Elçi ve Başkan Yardımcısı İsmail Araz partilerinden istifa ederek Demokrat Parti'ye katılmışlardır.²⁷⁹

6: Cumhuriyet Halk Partisi İl Yönetimi'nde bulunan İbrahim Kılıçarslan, İsmail Alparslan ve Halit Alparslan partilerinden istifa ederek Demokrat Parti'ye katılmışlardır.²⁸⁰

1960 yılındaki bu istifalar ve Demokrat Parti'ye geçişlerde, Vatan Cephesi teşkilatının kurulmasının önemi oldukça büyüktür. Yurdun genelinde partiden kopmalar yaşanırken Ağrı'da bu durumun yaşanmasındaki en büyük sebep olarak bu gösterilebilir.

Demokrat Parti 1946 seçimlerine Ağrı'da girememesi teşkilatını oluşturmamasından kaynaklansa da 1950 seçimlerine kadar teşkilat çalışmaları yönünden oldukça iyi faaliyetler göstermiş ve Türkiye ortalaması üzerinde bir oy almışlardır. Daha sonraki dönemlerde özellikle kırsal kesime yoğunlaşan Demokrat Parti burada Cumhuriyet Halk Partisi'ne büyük oranda kopmalar yaşatarak bünyesine katmıştır. Demokrat Parti'nin oy kaybetmeye başladığı 1954 seçimleri ve 1957 seçimleri sonrasında bile kan kaybı bir tarafa partiye ilhakların üst düzeyde olduğu bir dönem olmuştur. Darbe seslerinin ayyuka çıktığı anlarda özellikle Vatan Cephesi'nin çalışmalarıyla partiye katılım süreçleri devam etmiş. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi teşkilat kurucularının Demokrat Parti'ye istifa ederek geldikleri görülmüştür. Bu durum ise parti teşkilatının ve Vatan Cephesi Teşkilatının çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Millet Partisi

Demokrat Parti kurulduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefet yaparken bir yandan da parti içi muhalefette oluşmaya başlamıştır. Bu muhalefet 1948 yılı başlarında kendini istifalar olarak göstermiştir. 24 Mart 1948 tarihinde Emin Sazak, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer gibi isimler Demokrat Parti'den istifa etmişlerdir.²⁸¹ İstifaların ardından bu isimler Demokrat Parti Yüksek Haysiyet Divanı tarafından partiden ihraç edilmişlerdir.

²⁷⁹ *Ağrı Dağ*, 10 Mart 1960; *Karaköse*, 10 Mart 1960.

²⁸⁰ *Demokrat Ağrı*, 8 Mart 1960

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1948.

Çeşitli vesilelerle partiden istifa eden milletvekilleri, Fevzi Çakmak başkanlığında, Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Kenan Öner, Mustafa Kentli Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, Sadık Akdoğan isimli milletvekilleri tarafından Millet Partisi kurmuşlardır.²⁸² Parti kurulduktan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde teşkilatlanmaya gitmiştir. Şeref Saraçoğlu Yayla gazetesinde Millet Partisi Ağrı Teşkilatlanmasını şöyle anlatmaktadır: “946 ve 950 seçimlerinde maddi manevi her türlü fedakarlığı yapan Demokrat Parti saflarında feragatle fedakar çalışan fabrikatör Abdurrahman Memişoğlu, Dursun Çaloğlu, İsmail Aras 951 yılında memleketin tanınmış sevilmiş simalarından Tüccar Nevzat Güngör, Abdurrezzak Sidal, Yunus Koç, Emrah Kurt’la Ağrı Millet Partisi takdimcileri ve ilk idare heyeti olarak muhalefet saflarında yer alarak çalışmalarına başlamışlardır.

Genel Merkezin hakiki fikir ve kanaatleri ne olursa olsun bakanlar kurulunca kabul ve ilan edilen tüzüklerindeki hükümlere sadık kalarak Ağrı teşkilatı vatanperver inkılapçı ve her şeyden evvel vatan düşüncesi ile samimi olarak çalışıyor kin ve garezden uzak bulunuyordu.

Esasen halkın sevgisini, itimadını kazanan bu memleket çocuklarından başka bir şey zaten beklenemezdi.

Gazetelerden takip ettiğimiz Millet Partisi Kongrelerini gerekse şahsiyetlerini az çok tanıdığımız genel idare kurulundaki zevatı muhteremin zihniyetleri bu partinin bu gidişle uzun ömürlü olmayacağını telkin etmekte idi.

Çünkü parti kurmak saat kurmak olmadığından muhtelif devirleri yaşamış o devirlere intibak etmiş muhtelif fikir ve kanaatlere sahip kimselerin aynı gaye ve ideal peşinde koşması aynı potada yoğrulması imkânsız olduğu tabiat kanunları icabı olmakla beraber CHP ve Demokrat Parti saflarında hizipleşme ve ayrılımların neticesi bu partiye intisap etmiş olanların durumu bizleri tabiatın bu tadil kabul etmez kanunlarına ikna ediyordu.

Bu gün bu ayrılımlar kaynaşmalar olacak diyorduk nihayet genel merkezde patlak veren fikir ayrılıkları teşkilata da sirayet etti. Yıllarca kazanılması için kan dökülen inkılapların geriye doğru gitmelerin öncülüğü rolünde Millet Partisi’nin gösterilmesi akıl ve havsalanın halen kabul etmediği bir şüphedir. Belki hakikat

²⁸² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, IV, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 251-259.

*buyurucular haklıdır belki haksız bir töhmetle kentlileri halk nazarında düşürmek komposu vardır. bunu kesin olarak söylemeye imkan bu gün için yoktur. İş adalete intikal ettiğinden bunu hepimiz göreceğiz.”*²⁸³ Millet Partisinin Ağrı Teşkilat kurucularını anlatarak halk nazarında değerlendirmesini yapmış ve kapatılması ile ilgili mahkemenin vereceği kararı saygı ile karşılanacağını beyan etmiştir.

Millet Partisi 8 Temmuz 1953 yılında devrim ve rejim aleyhtarı faaliyetlerinden dolayı kapatılmıştır.²⁸⁴

2.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi

Cumhuriyetçi Millet Partisi 8 Temmuz 1953'te kapatılan Millet Partisi'nin yerine 10 Şubat 1954 tarihinde Osman Bölükbaşı, Fuat Arna, Enver Kök, Ahmet Bilgin, Tahsin Demirtay gibi isimler tarafından kurulmuştur. Parti 2 Mayıs 1954 seçimlerine girip % 4.8 oy alarak 4 milletvekiliyle parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır.²⁸⁵

Cumhuriyetçi Millet Partisi yurt genelinde teşkilat çalışmaları yaparken bu teşkilatlanmanın Ağrı'da hayat bulması 1956 yılına denk gelmiştir. Oluşumun Ağrı'da bu kadar geç kalınması Demokrat Partinin Ağrı'da uyguladığı siyasetin bir neticesi olarak görülebilir.

CMP Ağrı'da kurulduktan sonra teşkilat seçimlerine giderek partinin Ağrı teşkilatını

Tablo 2. 22. Cumhuriyetçi Millet Partisi Ağrı İl Teşkilatı

<i>Adı Soyadı</i>	<i>Mesleği</i>	<i>Patideki Görevi</i>
<i>Tahsin Kılıçoğlu</i>	<i>Emekli Mahkeme Başkâtibi</i>	<i>Başkan</i>
<i>Garip Kale</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Başkan Vekili</i>
<i>Sebahattin Parçaoğlu</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Muhasip Veznedar</i>
<i>Celal Ergin</i>	<i>Lokantacı</i>	<i>Kâtip</i>
<i>Adnan Kaçmaz</i>		<i>Üye</i>
<i>Zeki Akbay</i>	<i>Tüccar</i>	<i>Üye</i>
<i>Kemal Altun</i>		<i>Üye</i>

²⁸³ “Millet Partisi ve Ağrı'da Kuruluşu”, *Yayla*, 11 Temmuz 1953

²⁸⁴ *Zafer*, 9 Temmuz 1953.

²⁸⁵ Mete Tunçay, “Siyasal Gelişmenin Evreleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C VII*, İstanbul 2011, s. 2016-2017.

Ahmet Aldemir		Üye
Reşit Karadoğan		Üye

Tabloki haliyle neticelendirmiştir.²⁸⁶

Parti Ağrı’da 1 genel ve 1 belediye seçiminde teşkilat çalışması yapmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin Ağrı’da fazla bir varlığı yoktur basına yansıyan merkez haberleri dışında kayda değer bilgi araştırmalar neticesinde bulunamamıştır.

2.1.4. Hürriyet Partisi

Demokrat Parti’nin ikinci iktidar döneminde meydana gelen 6-7 Eylül olayları ardından parti içi muhalefetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu muhalif grup “İspat Hakkı” adı verilen önergeyi parti grubuna sunmuşlardır. Partinin dördüncü büyük kongresi 15-18 Ekim 1955 tarihinde yapılmadan az önce partiden 19 milletvekili ihraç kararı alınmıştır. Bu karar tatbika girmeden; Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Seyfettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Zîyyat Ebuziyya, Mustafa Timur, Sabahattin Çıracıoğlu ihraç edilirken, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Arbay, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi, Seyyit Kurt isimleri de istifa ederek adlarına 19’lar denilen bir grup ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ Seyyit Kurt’un²⁸⁸ istifasını geri alarak partiye dönmesine rağmen gruba 19’lar denmiştir. Demokrat Parti’den ayrılan bu gurup 19 Kasım 1955 tarihinde bir toplantı düzenleyerek Hürriyet Partisi adı altında bir parti kuracaklarını ilan etmişlerdir.²⁸⁹ Partinin kurulacağını ilan edildikten yaklaşık bir ay sonra resmi olarak müracaat 19 Aralık 1955 tarihinde yapılarak parti kurtulmuştur.²⁹⁰

Hürriyet Partisi’nin Ağrı siyasal yaşamında ayrı bir yer olmasında Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi’nin 19’lar içinde yer almasıdır. Kuruluş aşamasında bu gurupla hareket eden Küfrevi’yi parti kurucuları arasında ismine rastlayamamaktayız.²⁹¹ Bu durum Ağrı basınına da yansımıştır. Kasım Küfrevi’nin böyle bir hareket etmesinin sebebini; “*Hürriyet Partisinin ana muhalefet partisi olmaya iki arşınlık yol kaldı.*

²⁸⁶ *Demokrat Ağrı*, 3 Nisan 1956.

²⁸⁷ Celal Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s. 387; *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1955.

²⁸⁸ Bu isim daha sonra partiye geri dönmüştür.

²⁸⁹ Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.3, Ankara 2008, s.154.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1955; *Yayla*, 24 Aralık 1955.

²⁹¹ “Ankara muhabirimiz Kasım Küfrevi’den hiç bahsetmemiştir.”, *Yayla*, 24 Aralık 1955.

Memleketimizin sayılı zenginlerinden olan Nizam Bezmez'in de iltihakından sonra iki kişi daha bu parti muhalefet partisi içinde birinci muhalefet protokol sırasını CHP'nin elinden alacak. Şimdiki halde CHP'nin 30 Hürriyet Partisi'nin 20 mebusu var. Aslında Hürriyet Partisi'nin mebus sayısı 30 olacaktı. Fakat Kasım Küfrevi oyunbozanlık etti. Daha doğrusu kendi ifadesiyle oyunbozanlık etmeye mecbur kaldı. Küfrevi'nin durumu hakkında çalışmalarına başından beri iştirak ettiği yeni partinin kuruluş beyannamesini imzalamadığından çeşitli şeyler söylendi yazıldı. İşin aslı ise şu :

Kasım Küfrevi fiilen Hürriyet Partililerle beraberdir. Ve hatta mecliste onların yanında oturmakta, onlarla daimi şekilde teşriki mesaide bulunmaktadır. Resmen ise onlardan ayrıdır; çünkü Kasım Küfrevi'nin kendisine bazı bağlarla bağlı üç vilayet dolusu taraftarı vardır. Bunlar arasında, inandıkları insanların durumunda vaki olacak bir değişikliğin kendileri için tehlikeli olacağı endişeleri uyandırılmaktadır.

Bu endişeler Kasım Küfrevi'ye aksetmiş ve Ağrı mebusu daha çok kendisine bağlı bulunanların durumunu tehlikeye düşürmemek yeni parti kurucuları arasında yer almamayı uygun görmüştür. Kendisi bu kararını izah ederken “binlerce insanı on sene arayla yeni bir maceraya sürüklemek istemiyorum” demektedir. Fakat hemen arkasından ilave etmektedir. “Ben kalben Hürriyet Partililerle beraberim. Seçim çevremde bir müddet temas yaptıktan sonra vaziyeti bir kere daha gözden geçireceğim.” Bu sözler Kasım Küfrevi'yi Hürriyet Partisi saflarına seçmenleri ikna ettikten ve hadiselerin inkişafını biraz daha bekledikten sonra resmen katılacağı günün uzak olmadığını göstermektedir.” Yazarak Küfrevi'nin seçmenlerle hareket etmek istediğini belirtmiştir.²⁹² Netice olarak seçmenler Demokrat Parti içinde milletvekili olan Kasım Küfrevi'yi seçmişlerdi.

Hürriyet Partisi kurulduktan sonra teşkilatlanmaya gitme kararı almıştır. Bu yönde çalışmalarına hemen başlayan parti yönetimi Türkiye genelinde teşkilat kurmak için 29 ile salahiyyet vermiştir.²⁹³ Bu iller arasında Ağrı'da yer almaktadır. Bu

²⁹² “Hürriyet Partisi ve Kasım Küfrevi”, *Demokrat Ağrı*, 26 Ocak 1956.

²⁹³ “Hürriyet Partisinin Kurulması İçin Selahiyyet Verilen Vilayetler İçinde Ağrı'da Var”, *Demokrat Ağrı*, 6 Ocak 1956.

salahiyetten sonra; birer birer iller Hürriyet Partisi Müteşebbis Heyetlerini kurmaya başlamışlardır.²⁹⁴

Hürriyet Partisi'nin Ağrı'da teşkilat açmasının öncesindeki havayı yerel basın şöyle değerlendirmiştir. *“Hürriyet Partisi Genel Merkezini açmadan, ilimizde bu partiye karşı bir sempatinin olduğu aşikâr idi.*

Genel Merkezini Ankara'da açan Hürriyet Partisi 29 vilayette birden açılacağı haberlerinde de Ağrı vilayeti vardı. Bu güne kadar 14 vilayette şubelerini açan Hürriyet Partisi'nin ilimizdeki gecikmesi iki sebebi olduğu görülmektedir.

1- Partiyi kuracak Müteşebbis Heyet üzerinde titizlikle durulması

2- Müteşebbis Heyetin açılışını 19 kurucudan birinin açması teklifi idi. *Yaptığımız sondajlara göre birinci şıkkı yerine getirmişler velakin ikinci cihet için henüz kati bir cevap alamamışlardır. Bu isteğe müspet cevap gelince Hürriyet Partisi'nin bir şubesi ilimizde açılmış olacaktır.”*²⁹⁵

Hürriyet Partisi Ağrı'da merkezle beraber altı ilçede (Doğubayazıt, Diyadin, Patnos, Eleşkirt, Tutak, Taşlıçay) aynı anda açılma kararı almıştır.²⁹⁶ Bu nedenle Hürriyet Partisi, diğer şehirlere kıyasla Ağrı'da biraz daha geç açılmıştır. Zira Ağrı Merkez ileri gelenleri ile ilçelerde ileri gelenler temasa geçmesi ve bu temaslar neticesinde partinin Ağrı'da kurulması karara varılmıştır.

²⁹⁴ “Manisa ili Hürriyet Partisi Müteşebbis Heyeti” *Demokrat Ağrı*, 25 Ocak 1956; “Bursa ili Hürriyet Partisi Müteşebbis Heyeti”, *Demokrat Ağrı*, 26 Ocak 1956; “Samsun ili Hürriyet Partisi Müteşebbis Heyeti” *Demokrat Ağrı*, 27 Ocak 1956; “Balıkesir ili Hürriyet Partisi Müteşebbis Heyeti” *Demokrat Ağrı*, 28 Ocak 1956

²⁹⁵ “Hürriyet Partisi İlimizde Kurulma Arifesinde” *Demokrat Ağrı*, 27 Ocak 1956

²⁹⁶ *Demokrat Ağrı*, 28 Ocak 1956

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL KÜLTÜREL VE HAYAT

3.1. AĞRI HALKEVLERİ VE HALKODALARI

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra devrimleri hızla yapmaya başlayan kurucu ve idari kadro kültürel alanda da hızlı bir modernleşmeye gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin sürekli isyanlarla mücadele halinde olması nedeniyle halk yoksul düşmüştür. XVII yy'den itibaren Anadolu halkı, teknolojik ve ekonomik olarak geri kaldığı Avrupa'dan kültürel yaşantı bakımından da geri kalmıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu 1930'lu yıllara gelindiğinde yoksul Anadolu halkını ileri medeniyetler seviyesine çıkarmak için çeşitli çareler aramaya başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyetinin çağdaşı olan devletlere bakıldığında, halkını eğitmek için çeşitli kurumların varlığına rastlanmaktadır. Bu durum aynı temel kurumların Türkiye Cumhuriyetinde de oluşması yönünde fikri hareketle Halkevlerinin kuruluşunda ilk aşama olmuştur. Bu tür kuruluşların var olduğu Almanya, Macaristan, İtalya ve İngiltere gibi ülkelere gönderilen heyetlerden kurumların nasıl işlendiği hakkında detaylı bilgi ve raporlar istenmesi Halkevlerinin Türkiye'de kurulması yolundaki adımlardan biri olmuştur.²⁹⁷ Yapılan incelemeler ve raporlar doğrultusunda harekete geçilmiştir. İnceleme yapılan yerlerden biri olan Sovyet Rusya Narodni Dom adlı kurum Halkevleri kuruluşundaki en önemli örneği teşkil etmiştir.²⁹⁸

Halkevlerine açılmasındaki önemli nedenlerden biri de Türk Ocaklarının Serbest Cumhuriyet Fırkasının faaliyetlerinde bazı Türk Ocağı yöneticilerin var olması ve SCF'nin muhalefet yapmasıyla birlikte partinin kapatılması akabinde de Türk Ocaklarının kendini feshetmesi sonrası var olan boşluğun doldurulma ihtiyacıdır.²⁹⁹ Bu durumdan hareketle 19 Şubat 1932 tarihinde 14 ilde Halkevleri kurulmuştur..³⁰⁰

Halkevleri Cumhuriyet tarihine damga vuran kurumların başında gelmektedir. Halkın sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerleri geniş halk

²⁹⁷ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumları Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s.9-10

²⁹⁸ Yavuz Özdemir-Elif Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e)" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, Erzurum 2011, s 249.

²⁹⁹ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri (1932-1951)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 59-61.

³⁰⁰ BCA: 490.01.963.728.

kitlelerine ulaşması noktasında çok önemli bir değer olmuştur. Halkevleri ve daha sonrasında kurulacak olan Halkodaları Anadolu'nun kentlerine kasabalarına hatta köylerine kadar Cumhuriyetin değer yargılarının buralara kadar ulaşmasını sağlamıştır. Her kentte açılan Halkevleri ve Halkodalarının dergileri sayesinde bu çağdaşlaşma daha da kolaylaşmıştır. Folklor, edebiyat, tarih, güzel sanatlar gibi alanlarda yapılan çalışmalar ile sadece günü kurtarma değil geleceğe de ışık tutmuştur. 1932 ile 1951 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevlerinin sayısı 478, Halkodalarının sayısı ise 4322'ye ulaşmıştır.³⁰¹

Tablo 3. 1. 1932-1951 Yılları Arası Türkiye Geneli Halkevleri Sayısı

Yıllar	Halkevleri	Halkodaları
1932	14	-
1935	55	-
1940	379	44
1945	438	2688
1950	478	4322

Tabloda da gösterildiği gibi Halkevleri ve Halkodaları sürekli bir artış görülmektedir. Kentlerde Halkevleri, kırsal alanda da Halkodaları açılmış ve kentsel-kırsal alanda kültür ve sanat etkinliklerinin ve toplumsal yardımlaşma bilincinin gelişimi bir arada yürütülmeye çalışılmıştır.

Halkevleri ve Halkodaları toplumsal gelişmeye kültürel manada çeşitli etkinliklerle katkıda bulunmuştur.

Tablo 3. 2. Halkevleri ve Kollarının Yıllara Göre Sayısal Değerleri

Yıllar	1935	1938	1941
Halkevi sayısı	103	209	383
Üye sayısı	54595	105000	144500
Tiyatro	732	1703	3250
Konser	776	1420	1750
Sinema	636	1760	1550
Konferans	1503	2727	5100

³⁰¹ Orhan Özacun, "Halkevlerinin Dramı" *Kebikeç*, II/3 (1996), s. 91

Kitap sayısı	39386	106000	419250
Okuyucu	160573	1095910	2461813

Tabloda da belirtildiği gibi Halkevleri, halkı kitaplar ve çeşitli etkinlikler ile çağdaşlaşmaya götürmeye çalışmıştır.

Ağrı'da Halkevi yanı sıra faaliyet gösteren Halkodaları sayısı 10'un üzerindedir. Bu durumla Türkiye ortalamasını yakalamıştır.³⁰² Bu Halkevlerini ve Halkodalarını şöyle sıralayabiliriz.

3.1.1. Halkevleri

3.1.1.1. Karaköse Halkevi

Karaköse Halkevi 23 Şubat 1932 tarihinde saat 14.00'da il mektep salonundaki bir merasimle açılmıştır. Açılış konuşmasını Karaköse Valisi Rıfat Bey (Ahmet Rıfat Vona) yapmıştır. Açılış ardından üye ve aza kaydına yapılmış buna göre:

Köycülük Şubesi'ne 114,

Spor Şubesi'ne 39,

Temsil Şubesi'ne 30,

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi'ne de 22 olmak üzere toplamda 205 azanın kaydı yapılmıştır. Üye kayıtlarının ardından yönetim kurulu belirlenmiş ve aşağıdaki tablodaki gibi yönetim kurulu oluşturulmuştur.³⁰³

Tablo 3. 3. Karaköse Halkevi İdare Heyeti

Karaköse Halkevi Başkanı Yahya Bey					
<i>Şubesi</i>	<i>Başkan</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>	<i>Aza</i>
Köycülük Şubesi	Hamdi Bey (Eski Belediye Başkanı)	Müteahhit Firuz Bey	Kadri Beyzade Arif	Genel Meclis Azası Lütfü	Tüccar İsmail Bey

³⁰² *Ankara Halkevi*. TBMM Kitaplığı, No: 74-2110, s. 31; CHP, *Halkevleri ve Halkodaları*, TBMM, 1942, s. 26.

³⁰³ BCA: 940.01.971.753.7.

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi	Maarif Müdürü Hülagü Bey	Baş Muallim Ömer Bey	Nafia Başkâtibi Ahmet Bey		
Temsil Şubesi	Eczacı Nimet Bey	Fen Memuru Hikmet Bey	Ziraat Bankası Muavini Nazif Bey		
Spor Şubesi	Tedrisat Müfettişi Kasım Bey	Başmühendis Niyazi Bey	Mahkeme Baskâtıp Celal Bey		

Dönemde Karaköse Halkevi binası bulunmadığından; Halkevinin faaliyetleri vilayet binasından tahsis edilen odalarda yapılmıştır. Faaliyetlerini hızlandıran Karaköse Halkevi bunun meyvelerini de almaya başlamıştır. 10 Şubat 1934 tarihinde üye sayısı 214'ü erkek ve 10'u bayan olmak üzere 224 üyeye ulaşmıştır.³⁰⁴ Bu durum haliyle yılar devam ettikçe özellikle şubelerin faaliyetleri ilke birlikte artışa devam etmişlerdir. Şubelerin faaliyetlerine aşağıda ayrıca ayrıntılı olarak değinilmiştir.

3.1.1.2. Tutak Halkevi

Tutak Halkevinin kuruluş tarihi tam olarak eldeki belge ve bilgiler doğrultusunda bilinmemektedir. Ancak faaliyetleri hakkında çeşitli raporlar ve belgelerin varlığı ile Tutak Halkevinin idare heyeti aşağıdaki tablodaki şekildedir.

Tablo 3. 4. Tutak Halkevi İdare Heyeti

Başkan	Faris Orhan
Muhasip	Süleyman Kılıç
Katip	Abdullah Ergip
Aza	Şefik Çakın
Aza	Celal Birdal

³⁰⁴ BCA: 940.01.971.753.8.

Tutak Halkevi yönetim kurulu tablodaki gibi oluşurken şube yönetimleri ise aşağıdaki tablodaki şekliyle olmuştur.³⁰⁵

Tablo 3. 5. Tutak Halkevi Şubeler İdare Heyeti

Şube	Başkan	Aza	Aza
Temsil Şubesi	Bekir Ecevit	Mustafa Sunay	Kerim Doğan
Spor Şubesi	Mehmet Erol	Mehmet Tanış	İzzet Yalçın
Köycülük Şubesi	Mehmet Özmen	Tüccar Polat	Rıza Kandemir

3.1.1.3. Eleşkirt Halkevi

Halkı modern toplumlar seviyesine çıkarmayı amaçlayan halkevleri yurdun çeşitli yerlerinde kurulurken bunlardan biri olan Eleşkirt Halkevi 13 Ocak 1938 tarihinde kurulmuştur.³⁰⁶ Faaliyetlerine daha sonra değineceğimiz Eleşkirt Halkevlerinin yönetimi noktasında sadece Halkevi Başkanı A. Faruk Savcı bilinmektedir. Spor kolu gelişmiş olan bu halkevi faaliyetleri ilerleyen bölümlerde anlatılmıştır.

3.1.1.4. Doğubayazıt Halkevi

23 Şubat 1934 tarihinde kurulduğu belirtilen Doğubayazıt Halkevi hakkında arşivlerde herhangi bir belgeye rastlanamamıştır.³⁰⁷

3.1.2. Halkodaları

3.1.2.1. Patnos Halkodası

Patnos Halkodasının açılış tarihi net olarak bilinmemektedir. Ancak ihtiyaçlar doğrultusunda merkezden istenen malzemeler için yapılan evraklar doğrultusundan da anlaşılacağı üzere 1943 yılından önce kurulduğu kesindir. Bahsi geçen dönemde Halkodası Başkanlığını ise Ruhi Bilgiç yapmıştır.³⁰⁸

³⁰⁵ BCA: 940.01.971.753.8.

³⁰⁶ Nurcan Toksoy, *Halkevleri-Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak-*, Orion Yayınevi, Ankara 2007, s. 45.

³⁰⁷ Toksoy, *Halkevleri...* s. 43

³⁰⁸ BCA: 490.01.1651.744.1.87.

1943-1949 yılları arasında Patnos Halkodasına Muzaffer Akıncı ve Zeki Çakan sırasıyla başkanlık yapmışlardır. Kısıtlı bütçeleri ve binadan yoksun halkodası buna rağmen faaliyetlerini devam ettirmiştir.

3.1.2.2. Diyadin Halkodası

Diyadin Halkodasının kuruluş tarihi net olarak bilinmemektedir. Fakat mevcut kaynaklar 1944 yılından önce halkodasının varlığından söz etmektedir.

3.1.2.3. Taşlıçay Halkodası

Taşlıçay Halkodası 1945 yılında kurulmuş, Başkanlığını ise Süleyman Kutlay yürütmüştür.³⁰⁹

3.1.2.4. Hamur Halkodası

Hamur Halkodasının kuruluş tarihi ve yönetimi hakkında herhangi bir belgeye rastlanamamıştır. Ancak Hamur Halkodasına 1945 yılında gönderilen 650 TL yardımdan³¹⁰ da anlaşılacağı üzere 1945 yılı öncesinde halkodası faaliyetleri Hamur'da mevcuttur.

3.1.2.5. Hanzır Halkodası

Hanzır, Eleşkirt'e bağlı bir köydür. Hanzır Köyü İlkokulunun bir odası 1945 yılından önce Halkodasına çevrilerek³¹¹ faaliyetlerini burada devam ettirmiştir.

3.1.2.6. Mollasüleyman Halkodası

Hanzır gibi Mollasüleyman da Eleşkirt'e bağlı bir köydür. Aynı adı taşıyan köyün ilkokulunun bir sınıfı halkodasına çevrilmiş³¹² ve faaliyetlerde bulunmuştur.

3.1.2.7. Cumaçay Halkodası

Ağrı merkeze bağlı bir nahiye olan Cumaçay'da da halkodasının 1945 öncesinde kurulduğu bilinmektedir.³¹³ Ancak bu odanın faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgi ve belgeye rastlanamamıştır.

³⁰⁹ BCA: 490.01.1651.744.1.28

³¹⁰ BCA: 490.01.1651.744.1.6

³¹¹ BCA: 490.01.1651.744.1.6

³¹² BCA: 490.01.1651.744.1.6

³¹³ BCA: 490.01.1651.744.1.5

3.1.2.8. Sultanmut Halkodası

Sultanmut, Patnos ilçesine bağlı bir nahiyedir. 1945 yılında CHP Genel Merkezinden gönderilen 750 liralık yardımdan da anlaşılacağı üzere odanın kuruluşu 1945 yılı veya öncesine dayanmaktadır. Sultanmut Halkodasının başkanlığını 1949 yılında Fetullah Özkan yapmıştır.³¹⁴

3.1.2.9. Yoncalı Halkodası

Yoncalı, Ağrı merkeze bağlı bir köydür. Köyde halkodasının varlığı Yoncalı Halkodası başkanı Ali Aydın'ın Yurt ve Ulus Gazetelerinin gelmemesi şikâyeti üzerine oluşan belgeden³¹⁵ anlaşılmaktadır.

3.1.2.10. Dedeli Halkodası

Dedeli Patnos'a bağlı bir köydür. Köy ilkokulunun bir sınıfı halkodasına çevrilerek çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Kuruluş tarihi veya faaliyetleri hakkında belge ve bilgiye rastlanamamıştır.

Halkevleri ve Halkodaları halkı daha ileri bir seviyeye ulaştırabilmek için faaliyetler yaparken bunları çeşitli kollara ayrılarak yapmışlardır. Kolları şu şekilde sıralayabiliriz;

3.2. AĞRI HALKEVİ ŞUBELERİ VE FAALİYETLERİ

Cumhuriyetin getirmiş olduğu hedefler doğrultusunda halkı eğitmeyi hedef edinen halkevlerinin bu şubelerinde, konferanslar düzenlenmekte, konuşmalar yapılmaktadır. Ağrı Halkevleri de bu konferansları yaparak halkı medeni dünyanın bir parçası haline getirmeye çalışmıştır. Konferanslar kimi zaman CHP Genel Merkezinden gönderilen konuşmacılar tarafından *“Ankara Üniversitesi hocalarından Şükrü Akkaya temmuz bağlarında evinize gelerek konferans verecektir. Kendisine iyi misafirperverlik göstermenizi ve konferans için gereken hazırlık ve ilanın yapılmasını rica eder, başarı dileğiyle sevgilerimi sunarım”* konferanslar verilmektedir.³¹⁶ Muhtelif zamanlarda CHP Genel Sekreterliğince verilen emirler doğrultusunda *“12.04.941 gün ve 8/2060 buyruk kararınca evvelce verilen direktif dâhilinde halkevi başkanı Faris Orhan tarafından*

³¹⁴ BCA: 490.01.1651.744.1.67-68

³¹⁵ BCA: 490.01.1241.129.2

³¹⁶ BCA: 490.01.1007.885.2

1.4.941 ve 13.4.941 tarihlerinde olmak üzere iki defa konferans verildiğini derin saygılarımla arz ederim” Halkevi başkanı tarafından verilmiştir.³¹⁷

Yine CHP genel Sekreterliğince gönderilen emirler uyarınca; Ağrı Halkevince verilen konferansların il ve ilçe merkezlerinde de verildiğini “12.4.941 gün ve 8/2060 sayılı emirlerin karşılığıdır. Bildirilen esaslar dairesinde Vilayetimiz dâhilinde verilen konferanslara sit bir küt’a cetvelin bağlı olarak taktim kılındığını saygılarımla arz ederim

Tablo 3. 6. 1941 yılı Ağrı Halkevlerinde Verilen Konferanslar

<i>Nerede Verildiği</i>	<i>Kim Tarafından Verildiği</i>
Vilayet Merkezi	Orta Okul Müdürü Fuat KUTAL
Vilayet Merkezi	Vilayet Mektupçusu Şefik EROL
Eleşkirt Kazası	Hakim ÖZTÜRK
Tutak Kazası	Halkevi Reisi Süleyman KILIÇ
Tutak Kazası	Nüfus Memuru Faris ORHAN

görmekteyiz³¹⁸

3.2.1. Dil ve Edebiyat Kolu

Konferanslarla bir yandan halkı Cumhuriyet kurumlarına bağlandırmaya ve muasırlaştırılmaya çalışılırken diğer taraftan da “Yüksek Partimizin emrettiği esaslar dairesinde “bu günkü dünya vaziyet karşısında Türkiye” mevzuu bir konferansın kaza hâkimi Nafiz ÖZTÜRK tarafından verildiğini ve bütün halkın bu konferansa iştirak ederek hatibin heyecanlı konferansını sık sık alkışlamış olduklarını arz eder ellerinizden öperim” gibi konferanslarla halk Türkiye’nin dünya üzerinde bulunduğu siyasi durumu da halka anlatılmaya çalışılmıştır.³¹⁹

Yapılan konferanslar hoparlörlerle halka dinletilip, konferanslara kitleleri çekebilmek için piyes veya müzik gibi araçlar kullanılmaktaydı. Bu şubelerde halkı etkileyecek konuşmalar yapabilen hatipler de yetiştirilmiştir. Ayrıca bulundukları yerlerde Türk Dil Kurumu'nun bir üyesi gibi çalışan Dil ve Edebiyat şubeleri Öz Türkçenin gelişmesi ve yayılması için çalışmaktadırlar. Halkevlerinin bu koluna görev

³¹⁷ BCA: 490.01.1007.885.2

³¹⁸ BCA: 490.01.1007.885.2

³¹⁹ BCA: 490.01.1007.885.2

1938 tarihli CHP Halkevleri Öğreneği 36.maddesiyle verilmiştir: " Türk dilinin halk arasında yaşayan kelimeleri, terimleri, eski ulusal masalları, atasözlerini araştırıp toplar." Dil ve Edebiyat Kolunun en önemli görevi ise dergi çıkarmaktır.³²⁰ Halkevleri 19 yıl boyunca 77 dergi çıkarmıştır. Ülkü ve Halkevi Dergisi bu dergilerin en önemlilerindendir.³²¹

Ağrı Halkevi Dil ve Edebiyat kolu ise; özellikle bölgede yaşayan Kürt kökenli yurttaşlar için hem Türkçe öğretmek hem de Öz Türkçe kelimeleri yerleştirerek Milliyetçilik ilkesini yerleştirmeyi amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Ağrı Halkevi Dil Edebiyat kolu, Ağrı Halkevi Dergisini düzenli olarak çıkarıp halkı Türk Dili öğrenme ve konuşma yolunda büyük çaba harcamıştır. Ağrı Halkevi 1932-1949 yılları arasında yurdun diğer yerlerinde olduğu gibi sosyal bilimler, edebiyat, tarih ve coğrafya alanında birçok kitap dağıtımını sağlamıştır. Şubenin diğer bir görevi de ulusal bayram ve büyükleri anma günleri düzenlemektir. Böylece aynı fikir etrafında toplanmış ve bu fikirleri benimsemiş bir toplum oluşturulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda CHP Genel Merkezinden gelen emirler doğrultusunda çeşitli tarihlerde şenlikler yapılmıştır. *"Cumhuriyetimizin XXII inci yıl dönümü, partimiz kurulunun devlet teşkilatı ile iş birliği yaparak kutlaması talimatı gereğince ve 13 maddelik bir programla Bayrama hazırlık yapmış ve Bayrama çok canlı ve Halkın coşkun sevinç tezahüratları ile kutlamıştır.*

Kutlama talimatnamesinin 3 üncü maddesinde belirtilen kutlama komiteleri ödevlerini tam bir intizam içinde yapmışlardır. İlçeler, bucaklar ve köylerde halk bu milli bayramımızı milli ve mahalli oyunlarla aynı sevinç ve heyecan içinde kutlamışlardır.

İlimizdeki resmi ve hususi müesseseler ve bütün evler milli ve parti bayraklarımızla, elektrik ampulleri ile bezetilmiş ve şehir içinde yer yer meşaleler yakılarak milli oyunlar oynanmış ve ana caddeler zafer takları ile süslenerek bu taklar üzerine yazılan vecizlerde bayramın büyüklüğünü belirtmiştir.

Bayram dolayısıyla yakın köy halkları şehre inmiş ve bütün vatandaşlarla beraber bu mutlu günü kutlamışlardır.

³²⁰ Şerafettin Zeyrek, *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s. 46.

³²¹ Neşe Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 83.

Tören program mucibi öğleden sonra halka davul ve zurna çaldırılmak suretiyle ilan edilmiş ve Cumhuriyet meydanında milli oyunlarla halk bayrama iştirak etmiştir. Cumhuriyet meydanında ve Belediye önünde ve halkın fazla geçtikleri ana caddelerde kürsüler hazırlanarak Cumhuriyetin başarıları ve bize sağladığı sayısız nimetlerden bahsedilmiş ve halkın coşkun alkışları ile karşılanmıştır.

29 uncu günü sabahı baştanbaşa donanan şehirde bütün halk çoluk çocuk caddeleri doldurmuş ve saat 9'dan 10'a kadar program gereğince kabul resmi yapılmış ve saat 10'dan sonra şehitler abidesine gidilmiş (Halk ilk ve ortaokul öğrencileri tümen eratı gereği yer almışlardır.) Tören İstiklal marşı ile başlamış, müteakiben bayramın kutsiyeti ve cumhuriyetin memlekete getirdikleri iyilikleri belirten söylevler verilmiş ve okul öğrencileri tarafından cumhuriyet şiirleri okunmuş ve sonra Halkevine gidilerek önceden hazırlanmış çelenkler ebedi şefin büstüne konmuş ve saygı tanziminden sonra saat 12'de tören sona ermiştir.

Öğleden sonra meydanlarda programla hazırlanan eğlenceler yapılmış ve milli ve mahalli oyunlar oynanılmış ve zaman zaman fasılalarla toplu bulunan halka kısa ve anlayışlı bir şekilde cumhuriyetin anlamı ve büyüklüğü anlatılmıştır.

Akşam fener alayları yapılmış ve tenvir fişenkleri ile şehir baştanbaşa bir bayram gecesi yaşamıştır. Havanın güzelliği de bu bayrama bir bayram katmıştır. Aynı akşam Halkevi salonunda bir balo tertip edilmiş ve çağrılan güzide davetliler ve tertip edilen eğlencelerle bu balo çok samimi ve neşeli geçmiştir.

*Bayram tam bir intizamla devam etmiş ve bayramdan sonra talimatname gereğince süslemeler kaldırılmıştır.*³²² Ağrı'da Cumhuriyet Bayramının kutlanması ve yapılan etkinliklerin bildirildiği rapor CHP il İdare Kurulu Başkanı Müştak Aktan tarafından CHP Genel Merkezine gönderilmiştir.³²³

Ağrı il merkezinde kutlamalar Müştak Aktan'ın sunduğu rapor doğrultusunda gerçekleşirken; ilçe merkezlerinde ise yine CHP Genel Merkezinden gönderilen talimatnamelere uygun olarak Halkevleri tarafından kutlamalar organize edilmiştir. İlçe merkezlerine gönderilen programa harfiyen riayet edilmiştir. Bu doğrultuda ilçe

³²² BCA: 490.01.1141.1.2

³²³ BCA: 490.01.1141.1.2

merkezlerinde ki kutlamalar; “CHP bucağınız tarafından cumhuriyetin yıl dönümü bayramının kutlanması:

1: 28 Ekim günü saat 13'te köylüleri bayraklarla donatılmış bir bayram yeri olan okul bahçesi donatılmış ve hazırlatılmıştır.

2: Bayram kutlama komitesi verilmiş ve programı yapmışlardır.

3: 29 Ekim pazartesi günü saat 9'da meydanda bütün köylü kadın erkeği ve öğrencileri saat 10'da merasim başlamıştır.

4: İstiklal Marşı ile bayrak direğe çekilmiş ve ziraat öğretmeni tarafından günün önemi ve cumhuriyetin bahsettiği işler açık bir lisanla anlatılmış ve halkta fikri Karapazar Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini okumuştur.

5:Halkodasında iştiraki ve partimizce konulan hediyelerle aşağıdaki müsabakalar yapılmış ve birinci ile ikincilere muhtelif hediyeler verilmiştir.

A: Köy dört gruba ayrılarak halat çekme

B: Rar atma

C: Tek adım atlama

D: Çuval Koşusu

E: Yumurta koşusu

G: 400 m. Koşusu

H: 6 çift arasında güreş

İ: Öğrenciler arasında iğneye iplik geçirme

K: Öğrenciler arasında yama yamama

Müsabakaları yapılmış ve halk büyük bir alaka ile takip etmişlerdir. Saat 14'te büyük bir tezahürat ve coşkunlukla merasime son verilmiş ve gene halk odası ile birlikte gece eğlenceleri milli oyunlarla geç vakte kadar devam etmiştir.” şeklinde CHP Genel Merkezi'ne bildirilmiştir.³²⁴

³²⁴ BCA: 490.1.0.0.1141.1.2

Bir başka belgede ise; “Kaza Kaymakamlığının kendilerine devdi ettiğimiz ve Yüksek Genel Sekreterliğinizce hazırlanmış olan kutlama talimatına ve teşkili lüzumlu komiteye

3.2.2. Sanat Kolu

Türkiye Cumhuriyetinin temel hedeflerinden olan çağdaşlaşmayı yakalamanın en önemli yollarından biride sanattı. Halkevleri bunu gerçekleştirmek için sanat şubeleri kurulmuştur. Yönetimin sanata yüklediği görevi tespit etmek için CHP parti programına baktığımızda; "...telkin ve terbiye her seviyede kafa ve ruh için tesirli kılabilen bir sanat şubesi inkılap memleketlerinin ve inkılap müesseselerinin ilk ele alacağı çaredir". Dönemin Başbakanı İsmet İnönü Halkevlerine şu sözleri: "*Halkevi, vatanda güzel sanatlara muhabbeti ve güzel sanatlardan vatandaşların terbiyesi için, vatandaşın azminin kuvvetlendirilmesi için nasıl istifade edileceğinin telkin eden bir toplantı yeri olmalıdır. Güzel sanatlar, yalnızca yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan ince ve güzel hisleri terbiye eden vasıta değildir. En sert iradeleri de yetiştirmeye vasıta olan başlıca bir münebbih başlıca bir yürütücüdür. Bütün Halkevlerini güzel sanatları sevmeleri ve sevdirep yaymaları için bir heyecan duymağa teşvik ediyorum*"³²⁵ açıkça hedef belirtmiştir. Sanat şubesinin bir diğer görevi de halka ulusal marş ve şarkıları öğretmek ve önemli günlerde marşların, 'beraberce bir ağızdan' söylenmelerini sağlamaya çalışmaktır. Şubenin diğer bir görevi ise radyo dinletilerini sağlamaktır. Halkevleri, meydanlarda ve bahçelerde Ankara Radyosu'nu hoparlörlerden dinletir. Bu durum 1935 tarihli CHP programında da "*Parti radyoyu ulusun kültür ve sayısal eğitimi için en değerli araçlardan sayar.*" Şekliyle yer almıştır.³²⁶

Ağrı Halkevleri ve Halkodalarına baktığımızda gerek İsmet İnönü gerekse CHP Genel Merkezinden gelen direktifler doğrultusunda daha çağdaş bir toplum yetiştirmeyi amaçlayan programlar yapmışlardır. Bu çalışmaların neticesini gerek ulusal günler ve gecelerde gerekse kutlamalar sırasında görmekteyiz. Bu bağlamda özellikle Cumhuriyet bayramı kutlama şenliklerindeki “29 uncu günü sabahı baştanbaşa donanan şehirde bütün halk çoluk çocuk caddeleri doldurmuş ve saat 9’dan 10’a kadar program gereğince kabul resmi yapılmış ve saat 10’dan sonra şehitler abidesine gidilmiş (Halk ilk ve ortaokul öğrencileri tümen eratı gereği yer almışlardır.) Tören İstiklal marşı ile

³²⁵ Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, s. 85.

³²⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Parti Tüzüğü.

başlamış, müteakiben bayramın kutsiyeti ve cumhuriyetin memlekete getirdikleri iyilikleri belirten söylevler verilmiş ve okul öğrencileri tarafından cumhuriyet şiirleri okunmuş ve sonra Halkevine gidilerek önceden hazırlanmış çelenkler ebedi şefin büstüne konmuş ve saygı tanziminden sonra saat 12’de tören sona ermiştir.”³²⁷ Kutlama raporlarından da görüldüğü gibi Ağrı Halkevleri çağdaşlaşma yolundaki talimatnameleri yerine getirmiştir.

3.2.3. Gösteri (Temsil) Kolu

Halkevlerinde yalnızca CHP Genel Yönetim Kurulunca seçilen veya Kurul tarafından yazdırılan piyesler sergilenmekteydi. Gösteri Kolu, Halkevlerinde gençlerin cumhuriyet zihniyetine göre yetişmesini sağlamaktır. Piyeslerde kadın rolleri Osmanlı dönemindeki gibi erkeklere verilmemektedir. Ayrıca şubenin önemli görevlerinden biri de sinema gösterilerinin yaygınlaştırılmasıdır. Tiyatro ve konserler gibi bedava olan sinema gösterilerinde filmler CHP'nin veya Hükümetin gönderdiği ya da Halkevi İdare Heyetinin satın alacağı filmlerden ibarettir. Halkevlerinde oynanan Piyeslerde Osmanlı Devleti ya işlenmemiştir ya da olumsuz yanları ile alınmıştır.³²⁸

Ağrı Halkevi sinemasında oynatılan sinema filmlerinde genel olarak eğitici veya batı medeniyetini içselleştiren filmler olduğunu görmekteyiz. Özellikle 1940’lı yıllardan itibaren Ağrı’da Halkevi sinemasının faaliyetlerinin arttığı görülmektedir.³²⁹ İsyanlardan sonra Erzurum güdümünden kurtulmaya çalışan Ağrı, İsmet İnönü dönemiyle bunu daha da belirgin hale getirmiştir. Halkevi sinemasında gösterilen filmler, sergilenen piyeslere bakıldığında Erzurum Halkevi bağlantısından daha çok diğer illerde olduğu gibi CHP Genel Merkezinin etkisi görülmektedir.

3.2.4. Spor Kolu

Diğer Halkevlerinde olduğu gibi Ağrı Halkevinde de en faal şubelerin başında gelir. Gençlik ve ulusal eğitimin parçası olarak görülen spor ve beden eğitimine karşı ilgi uyandırmak ve bunları bir kitle hareketi haline getirmek amaçlanır. Spor şubesinde milli spor olarak güreş, yağlı güreş, cirit, avcılık desteklenir. Aynı zamanda boks, eskrim, yüzücülük, küreğe de yer verilir. Denizlerle çevrili olan ülkemizde herkesin

³²⁷ BCA: 490.01.1141.1.2

³²⁸ Zeyrek, *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları*, s. 51.

³²⁹ BCA: 490.01.1214.2.

yüzme bilmesi gerektiği vurgulanır. Bisikletli geziler düzenlenir. Batıya özgü sporlardan olan tenis ve eskrim yapılır.³³⁰

Halkevlerinin asli görevlerinden biri olan spor faaliyetleri çerçevesinde Ağrı Halkevi de bu konuya ehemmiyet vermiştir. Bunu Cumhuriyet Bayramı kutlama şenliklerini bildiren bir raporda; “*Halkodasının da iştiraki ve partimizce konulan hediyelerle aşağıdaki müsabakalar yapılmış*”³³¹ ibaresi halkı bu konuda teşvik ettiği görülmektedir. Bir başka raporda ise; “*Öğleden sonra meydanlarda programla hazırlanan eğlenceler yapılmış ve milli ve mahalli oyunlar oynanılmış ve zaman zaman fasılalarla toplu bulunan halka kısa ve anlayışlı bir şekilde cumhuriyetin anlamı ve büyüklüğü anlatılmıştır.*” Şeklinde neticelenmiştir.³³² Bir başka raporda ise “*Spor Kolu mahalli ekipler teşkil ederek mevcut imkânlardan istifade ile kayak yapmış bu işe halkın alakasını arttırmak için faaliyetler yapmıştır.*” Buna göre Ağrı Halkevi, Halkevlerinin Spor Kolunun üzerine düşen vazifesini yerine getirdiği görülmektedir.³³³

3.2.5. Sosyal Yardım Kolu

Bu kolun esas görevi, Halkevi'nin bulunduğu bölgede yardıma ihtiyaç duyan kimsesiz kadınlar, çocuklar vb. için toplumun yardım duygularını uyandıracak araç ve yol gösteriminde bulunmaktır. Şube gerekli kaynağı bulmakla görevlidir. Müsamere, eğlenti, gezi vb. hazırlar. Vilayet Merkezlerinde şube, parasız bir muayene açmaya çalışır. Köycülük şubesiyle ortak çalışır ve köy gezilerine doktorların da katılımını sağlar.

Ağrı Halkevi ve ilçe halkevleri ile halkodalarının bu kolları ile ilgili gerek CHP Genel merkezi gerekse Halkevleri genel merkezine gönderilen raporlarla çalışmaları şu şekilde anlatılmıştır. “*Sosyal Yardım kolu ile ilçe ortaokulunda bulunan fakir çocuğa bir yardım olmak üzere birer kat takım elbise yaptırılmış ve bu iş için 89 lira 10 kuruluşluk masraf yapmıştır. İlçede doktor olmadığı gibi en ufak ihtiyaçları temin edebilecek herhangi bir eczane bulunmadığından sosyal yardım kolu bu noksanlığı*

³³⁰ Zeyrek, *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları*, s. 68.

³³¹ BCA: 490.1.0.0.1141.1.2

³³² BCA: 490.01.1141.1.2

³³³ BCA: 490.01.981.802.2

bütün sureti ile gidermeğe çalışmakta yoksul ve kimsesizlere atebrin ve lüzumlu ilaç tevzi etektedir. Bu ay içerisinde bu konuda azami çalışmalar olmuştur."³³⁴

3.2.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu

Bu kolun amacı Avrupa'ya göre çağdan uzakta kalmış halkın eğitim ile muasır medeniyetler seviyesine çıkmasını sağlamaktır. Pratik hayat bilgileri öğretmek halkı bilgilendirmektir. Latin harflerinden sonra muasır bir toplum yaratılmak istenmiş ve yeni harflerle yeni kavramlar insanlara öğretilmeye başlanılmıştır. Halkevlerinde, genel eğitimi sağlayacak Türkçe, okuma yazma, dikiş, nakış, ütü, şapkacılık, çiçekçilik, yöreye göre bağcılık, daktilo, hesap tutma arıcılık, motorculuk, yabancı dil, fen, zanaat, tarih, sosyal bilgiler, usulü, elektrikçilik yurt bilgisi, vb. meslek sağlayacak kurslar açılarak halk eğitilmeye çalışılmıştır.

Ağrı halkevi Halkodaları ve ilçe Halkevleri de aynı doğrultuda hareket etmiştir. *"942 yılı içerisinde evimiz 4 aylık olmak üzere iki devre biçki ve dikiş kursu açmıştır. Birinci devreye 25 talebe devam etmiş bunlardan 15 bayan muvaffak olarak diploma almışlardır. İkinci devreye de 42 bayan kaydedilerek 32 muvaffak olmuştur. Bu kurslar öğretmeni evimiz yardım komite başkanı Melehat GÜLER'dir. 30 lira ücretle istihdam etmiştir.*

943 yılı içerisinde İktisat Vekâletince vilayet namına gönderilen çıkırıklardan istifade edilerek bir kurs açtık. Bu kursa 4 erkek 56 kız talebe devam etmiştir. Kurs 3 ay devam etti. Kurs öğretmeni olarktan aynı vekâletten gönderilen üstadın ücretsiz olarak istifade edildiğini derin saygılarımla arz ederim. 1943 yılında gönderin bu raporla bu kolun Ağrı ve ilçelerindeki faaliyetlerine birer gösterge olmaktadır."³³⁵

3.2.7. Kitapsarayı ve Yayın Kolu

Kütüphane, Halkevinin ilk kurulma şartlarından birisidir. Bu nedenle binalarda kütüphane ve bir okuma odası bulundurulmalıdır. Yörede kütüphane olsa bile Halkevi kendi kütüphanesini kurar. Halkevine girecek kitaplar halkevleri çalışma talimatnamesi gereğince belirlenmiştir. "Dini mahiyette olan, Türk inkılâbı ideolojisine uymayan, yabancı rejim ve ideolojileri tasvir eden, alelumum milli ve realist görüşler dışında kalan hurafeleri, geri ve irticaî zihniyeti istihdaf eden, bedbinlik telkin eden, cinayet,

³³⁴ BCA: 490.01.981.802.2

³³⁵ BCA: 490.01.1007.885.2

intihar gibi vakaları tasvir eden, şehvet ve ihtiras temayüllerini kamçılayan ve gençliği, sıhate muzır itiyatlara teşvik eden eserler Halkevi kütüphanelerine konulamaz. Ağrı Halkevinin kitap sayısı, okuyucu sayısı ve fiziki yapısı hakkında araştırmalar neticesinde bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bahsi geçen bölgede yapılan saha araştırması neticesinde bu günkü İl Halk Kütüphanesinin olduğu binada bu faaliyetin yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

3.2.8. Köycülük Kolu

Bu kol köylerin ve köylülerin gelişmesi için çalışmaktadır. Köy eğitiminden hareketle memleketin eğitimine gidilir. Köylülerin kır bayramlarına katılımı sağlanır, okuma yazma kursları açılır ve sağlık sorunlarının çözülmesine çalışılır.

Bu doğrultuda hareket eden Ağrı Halkevleri köylere yardım ve eğitim götürmeyi diğer kollarda olduğu gibi tatbik etmiştir. *“Köycülük kolu kış olması münasebetiyle köylere gidememiş fakat Pazar için kasabaya gelen köylüleri halkevinde kendilerine samimi hasbihallerde bulunmuş ve kendilerini alakadar eden mevzular hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Şeklindeki raporda da görüldüğü gibi faaliyetler sadece yaz aylarında değil kış aylarında da değişik şekillerde devam etmiştir.”*³³⁶

3.2.9. Müze ve Sergi Kolu

Müze şubesi, bulunduğu çevrede yer alan tarihi eserlerin korunması için gerekli resmî kurumları bilgilendirir, özel cemiyetleri desteler. Tarihi anıtların fotoğraflarını aldırır ve mümkünse modellerini yaptırır. Tarihi değeri olan eski yazılar, kitap kapları, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi ulusal kültür belgeleriyle eski kılıçlar, yatağanlar gibi Türk etnografya belgelerini toplamaya çalışmak yolu ile yöresel müzelerin gelişmesine ve kurulmasına hizmet eder. Müzecilik ulus devletlerin tarihi süreklilik fikri yaratmak için başvurdukları yollardan birisidir.

Bir halkevinin açılabilmesi için bu şubelerden en az üçüne sahip olması gerekmektedir. 1950 yılında bütün il merkezlerinde, birçok ilçe merkezlerinde ve hatta bazı köylerde bile Halkevi açılmıştır. En hızlı ve etkin olarak çalıştığı yıllar 1932-1940 yılları arasındır. Bu dönem içerisinde halkevlerinde, 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9.050 konser, 7.850 film gösterisi, 970 sergi halka sunulmuş ve Halkevlerinin açtığı

³³⁶ BCA: 490.01.1007.885.2

kusurlardan yararlananların sayısı 1940'ta 48000'e ulaşmıştır.³³⁷ Ancak, halkın CHP'nin yerine Demokrat Parti'yi getirmesiyle birlikte, gerek Halkevlerinin CHP'nin bir organı gibi olması gerekse DP'nin halkın CHP'nin uygulamalarına karşı tepkisini dillendirmesi sebebiyle ortaya çıkan siyasi çekişme döneminde; 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile Türkiye genelindeki bütün Halkevleri kapatılarak malları hazineye devredilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yeniden örgütlenmesine izin verilmesine rağmen malvarlıkları iade edilmedi. 1971 yılında Halkevlerinin Kuruluş yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşmada İsmet İnönü, Halkevlerinin kapatılmasını hayatının en büyük başarısızlıklarından biri olarak tanımlamıştır. Eylül'de Dernek Yasasıyla yeniden kapatıldı. Günümüzde Halk Eğitim Merkezi adı altında illerde kurs merkezi olarak böyle bir gelenek devam ettirilmektedir.

3.3. AĞRI ÖĞRETMENLER BİRLİĞİ

Sivil toplum kuruluşları olarak bilinen yapılar; resmi kurumlar dışında olan ve bunlardan bağımsız hareket eden politik, sosyal, kültürel gibi konularda çalışmalarda bulunan topluma yararlı hizmetler sunmaya çalışan, gönüllülük esasına göre üyeleri olan belli bir tüzüğü sahip kuruluşlardır. Demokrat Parti'nin iktidarıyla birlikte demokrasinin vazgeçilmez yapısı olan bu tür kuruluşların sayısı artmaya başlamıştır. Ağrı Öğretmenler Birliği de bu kuruluşlardan biridir.

Ağrı'da bulunan öğretmenler Ziya Taşmar başkanlığında birleşerek Ağrı Öğretmenler Birliği'ni 4 Ocak 1953 tarihinde kurmuşlardır.³³⁸ Kuruluşundan sonra ilk toplantısını 11 Ocak 1953 tarihinde yapacak olan birlik bunun için gazete ilanında şu hususları beyan etmiştir: “*Ağrı Öğretmenler Birliği Genel Kurul toplantısı 11-1-1953 Pazar günü saat 14 de Selçuk İlkokulunda yapacaktır. Gündem olarak*

1: Genel Kurul başkanlık divanının seçimi

2: Tüzüğün incelenmesi.

3: Yönetim denetleme kurullarının ve haysiyet haysiyet divanının teşekkürü

4: Dilekler”

³³⁷ Çeçen, *Halkevleri...* s. 235-237

³³⁸ Yayla, 4 Ocak 1953

Yapılan toplantı neticesinde Tüzük, Başkanlık Divanı ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur.³³⁹ Kurul ve tüzük şöyle neticelenmiştir:

3.3.1. Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu

11 Ocak 1953 tarihinde toplanan Ağrı Öğretmenler Birliği toplantı yapılan oylama neticesinde aşağıdaki şekliyle yönetim kurulunu oluşturmuştur.

Tablo 3. 7. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu Asil Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Ziya Taşmar	Başkan
Mustafa Batmaz	Başkan Vekili
İsmail Ersoy	Kâtip
Vehbi Delibaş	Sayman
Muzaffer Tokatlı	Veznedar
Niyazi Alpaslan	İdare Müdürü
Nadide Tanç	Kitap Müdürü

Yönetim Kurulu bu isimlerden oluşurken yedek üyeler ise:³⁴⁰

Tablo 3. 8. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Yönetim Kurulu Yedek Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Aliye Kethüdaoğlu	Yedek Üye
Adviye Günal	Yedek Üye
Haydar Oğuz	Yedek Üye
Selahattin Demir	Yedek Üye
Paşa Budak	Yedek Üye
Ali Babahan	Yedek Üye
Mehmet Yıldırım	Yedek Üye

İsimlerinden oluşmuştur.

3.3.2. Ağrı Öğretmenler Birliği Denetleme Kurulu

Yönetim Kurulu oluşturulduktan sonra Denetleme Kurulu ise aşağıdaki şekliyle oluşturulmuştur.³⁴¹

³³⁹ Yayla, 7 Ocak 1953

³⁴⁰ Yayla, 17 Ocak 1953

Tablo 3. 9. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Denetleme Kurulu Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Hidayet Nalbant	Başkan
Nurettin Lara	Üye
Aslan Coşkun	Üye

3.3.3. Ağrı Öğretmenler Birliği Haysiyet Divanı

Ağrı Öğretmenler Birliği Haysiyet Divanı asıl ve yedek üyeler olarak aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir.³⁴²

Tablo 3. 10. 1953 Yılı Ağrı Öğretmenler Birliği Haysiyet Divanı Kurulu Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Tahir Altuğ	Başkan
İhsan Kurt	Üye
Eflatun Özdamar	Üye
Ömer Uçar	Yedek Üye
Ali Kurt	Yedek Üye
Veysel Dalkılıç	Yedek Üye

3.3.4. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğü

“Ağrı Öğretmeler Birliği toplantısının ana maddelerinden olan tüzük üzerine toplantı esnasında görüşler alınmış ve neticede Birliğin tüzüğü oluşturulmuştur. Tüzüğün 35 asıl 3 geçici maddeden oluşan önemli maddeleri şöyledir:

1: Ağrı Öğretmenler Birliği Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasına, Atatürk İlke ve İnkılaplarına doğrudan bağlı ve koruyucu bir birliktir.

2: Ağrı Öğretmenler Birliği Ağrı’da öğretmen olan herkes birliğe üye olur. Ağrı’da görev yapan öğretmenlerin sorunları ile ilgilenmek zorundadır.

3: Yeni atama ile gelen öğretmenlerin ihtiyaçları için çalışması esastır.

4: Ücretli ve Vekil Öğretmenlerin her türlü özlük hakları korunacaktır.

³⁴¹ Yayla, 17 Ocak 1953

³⁴² Yayla, 17 Ocak 1953

5: Üye aidatı en fazla 120 lira olmak kaydıyla Başkanlık Divanınca belirlenecektir.

6: Asıl mesleği öğretmenlik olup da Ağrı İli dışında görevi bulunan öğretmenler veya öğretmen olmayıp eğitime destek verdiğini ispat eden herkes en az iki asil üyenin teklifiyle fahri üye olabilirler.

7: Birliğe destek veren herkes yönetim kurulu kararıyla fahri üye olabilirler.

8: Birlikten ayrılmak isteyenler bunu yazı ile yönetim kuruluna bildirmek zorundadırlar.

9: Birliğin ülküsüne ve kararlarına riayet etmeyenler, öğretmenlik onuruna yakışmayan harekette bulunanlar Yönetim Kurulunun teklifi ve Haysiyet Divanının teklifi ile üyelikten çıkarılırlar.”

3.3.4.1. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Yönetim Kurulu’nun Görevleri

“1: Birlik Başkanı doğrudan doğruya Genel Kurul tarafından gizli oyla seçilir.

2: Yönetim Kurulunu Genel Kurul seçer. Birlik Başkanı, Başkan Yardımcısını Yönetim Kurulu Üyelerinden birini seçerek atar.

3: Yönetim Kurulu: bir Başkan, bir Başkan Yardımcısı, bir Katip, bir Sayman ve bir Veznedar ile iki üye olmak üzere toplam yedi kişiden oluşur.

4: Yönetim Kurulu asil üyeler arasından seçilir.

5: Öğretmenlerin yeni eğitim ve öğretim metotlarıyla daha verimli çalışabilmeleri için seminer, toplantı tertip eder.

6: Birlik okula aile birliği ile koordineli çalışır.

7: Birlik üyelere ucuz olarak yiyecek, giyim ve yakacak maddeleri temini için çalışmalar yapar.

8: Birliğin gelirini zamanında toplar.

9: Gelecek yılın bütçe taslağını hazırlayarak Genel Kurulun onayına sunar.

10: Haysiyet Divanı ile ilgili işleri bu divana sunar ve çıkan kararları uygulamasının takip ve icrasını sağlar.

11: Yönetim Kurulu üyelerinin sayısı yedekler de dahil olarak herhangi bir sebeple üç inerse Genel Kurul derhal olağanüstü toplantıyı yapar.”

3.3.4.2. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Denetleme Kurulu ve Görevleri

“1: Genel Kurulca bir yıl süreyle seçilen üç kişilik Denetleme Kurulu aralarında bir başkan seçerek çalışırlar.

2: Yılda dört kere habersiz denetleme yaparak sonuçları bir raporları Genel Kurula sunar.

3: Genel Kurulu gerekli gördükleri takdirde olağanüstü toplantıya çağırırlar.”

3.3.4.3. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Haysiyet Divanı ve Görevleri

“1: Genel Kurul tarafından üç asil ve üç yedek olmak üzere altı kişiden oluşur.

2: Divan mesleğin ve meslektaşların şerefini sağlamakla ödevlidir.

3: Divan Yönetim Kurulu tarafından havale edilen meseleleri inceler, ilgilileri dinler bir karara varır uygulaması için Yönetim Kurulu’na sunar.

4: Haysiyet Divanı’nın müzakere ve kararları gizli tutularak asla dedikodusu olmaz”

3.3.4.4. Ağrı Öğretmenler Birliği Tüzüğünde Çalışma Kolları ve Ödevleri

“Birliğin çalışma amacını sağlamak için aşağıda yazılı kollardan faydalanır. Her üye hangi kolda çalışacağını yönetim kurluna üye kayıt bölgesinde zikreder.”

3.3.4.4.1. Yayım ve Kitap Kolu

“1: Her türlü yayım araçlarından faydalanarak meslektaşların mesleki bilgilerini arttırmak amacıyla konferanslar kurslar tertip etmek ve kitaplık kurmak.

2: Konser, sergi, temsil ve korolar düzenlemek ve beraber meslekte uzun hizmeti olanlar için kutlama törenleri tertip etmek, meslek büyüklerini tanımak ve anmak.”

3.3.4.4.2. Spor ve Eğlence Kolu

“1: Aile toplantıları düzenleyerek öğretmenleri kaynaştırmak.

2: Sömestr ve tatillerde geziler tertip etmek.”

3.3.4.5. Ağrı Öğretmenler Birliği Gelir ve Giderleri

3.3.4.5.1. Gelirler

“1: Birliğe girerken verilecek para öğretmen ve milli eğitim örgütünde çalışanlar için 250’şer kuruş, emekli öğretmen ve eğitmeler için 50’şer kuruş alınacaktır.

2: Aylık aidat çalışanlar için 1’er lira, emekliler için 25’er kuruş.

3: Devlet, Belediye ve Özel Saymanlıkça yapılacak olan yardımlar.

4: Özel ve tüzel kişilerce yapılacak yardımlar

5: Yayım, müsamere, konser, balo, piyango vs.lerden elde edilecek gelirler.

6: yönetim Kurulunca elde edilecek her türlü gelirler, birliğin gelirlerini teşkil eder.”

3.3.4.5.2. Giderler

“1: Yönetim Kurulunca hazırlanıp Genel Kurulca onanan bütçenin giderler bölümündeki her çeşit giderler.

3.3.4.5.3. Bütçe

1: Yönetim Kurulu geçen dönemdeki yapılan çalışmalarla elde ettiği deneyimlerle birliğin amacını sağlayacak çalışmalar için gerekli parayı birliğin gelir ve giderlerini toplayan bir bütçe taslağı düzenleyerek Genel Kurulun onamına sunar. Genel Kurulda son şeklini saptar.

2: Yönetim Kurulu oy birliği ile karar alarak herhangi bir bölümdeki giderlerin toplamını geçmemek üzere bir başka gidere para aktarabilir.

3: Bölümler arası aktarma veya bütçe dışı masraf kesin olarak gerekirse buna dair karar almak üzere Genel Kurul olağanüstü toplantıya çağrılır.”

3.3.4.6. Müteferrik Maddeler

1: Birliğin kapatılması halinde Birliğin malvarlığı oluşturulacak bir komisyon huzurunda Milli Eğitim Memurluğuna aktarılır.

2: Yönetim Kurlunca seçilen üyelerin kimlikleri ile statüde yapılacak her türlü değişiklik mahallinde en büyük mülkiye amirine bir hafta içinde bildirilir.

3: Birlik Merkezi şimdiki Selçuk İlkokuludur.

4: Birliğin ilk kuruluş masrafları geçici Yönetim Kurulu tarafından sarf edilir.

5: Kurucu üyeler Türk buyruğundadır.”³⁴³ Demokrasilerin en önemli organlarından olan sivil toplum kuruluşlarından biri olan Ağrı Öğretmenler Birliği, Ocak 1953 tarihinde kurulduktan sonra faaliyetlerine devam etmiştir. 1953-54 ve 1955 yıllarında çeşitli gazetelerde faaliyetleri ile ilgili haberlere rastlanmış ancak bu tarihten itibaren yapılan araştırmalar neticesinde³⁴⁴ Birlik hakkında daha sonraki dönemlerde ne olduğuna dair kayıt veya habere rastlanamamıştır.

3.4. AĞRI'YI GÜZELLEŞTİRME DERNEĞİ VE FAALİYETLERİ

Dernek adından da anlaşılacağı üzere Ağrı'yı daha yaşanır bir il yapma yolunda çalışan dernektir. 1927 yılında il merkezi olan daha öncesinde köy kasaba olan Ağrı haliyle diğer illerden yerleşik düzen ve kentleşme noktasında geri kalmaktaydı. Modern manada çağa ayak uyduran bir şehir görünümü kazandırabilmek için 1953 yılında Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği adı altında bir dernek kurulmuştur.³⁴⁵ Kuruluş amacı tüzüğünde de belirtildiği üzere Ağrı'yı modern bir görünüme kazandırmaktır.³⁴⁶

Dernek büyük bir çalışma azmiyle kurulduktan sonra icraat noktasında eksikliği ile dikkati çekmektedir. 1957 yılına kadar yılda bir toplantıdan fazla bir araya gelemeyen, toplantıları neticesinde karar almak bir yana amacı mukabilinde hareket etmeyen bir dernekten öteye gidememiştir. Bu durum kamuoyuna şöyle yansımıştır: “şimdi arkadaşlardan rica ediyoruz. Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği Tüzüğünü elinde tutanlar Derneği senelik kongresi için azaları davet ederiz. Uykuda bulunan derneği uyandıracak yeni seçimlere gidiniz.

Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği yalnız üç beş şahsın değildir. Memleketin malı, arzularının tahakkukuna beklediği bir dernektir. Buna göre herkes nefsinin serbest görmemeli, umumi isteğe uymalıdır.” Gazetelere düşen bu haberler neticesinde görülüyor ki Ağrı'yı güzelleştirme derneği hem uzun zamandır sessizlikte hem de belirli

³⁴³ Yayla, 12-13-15-16-17 Ocak 1953.

³⁴⁴ Dönemde Ağrı ilinde arşivcilik faaliyetleri noktasında gereken önemin verilmemesi yanında, belediye, valilik veya diğer resmi kurumların arşiv sistemi olmaması veya var olan arşivlerinin de sağlıklı olması.

³⁴⁵ Yayla, 20 Şubat 1957.

³⁴⁶ Yayla, 15 Mart 1957.

kişilerin elinde kalarak amacına uygun hareket edememektedir.³⁴⁷ Bu gazete yazıları netice vermeye başlamış ve 24 Mart 1957 tarihinde dernek toplantıya çağırılmıştır.³⁴⁸ Derneğin toplanma kararı gazetelere şöyle yansımıştır *”Nisap tamamlanırsa kongrenin yapılacağı Pazar günkü toplantıda eski idare heyeti hesap verecektir. Dernek Başkanı daha önceden istifa etmiş olması dolayısıyla, başkandan hesap alan heyet kongre huzurunda bu hesabı açıklayacaktır. Belki Yönetim Kurulu Çalışmaları hakkında da hesap verecektir. Belki Kadınlar Kolunun yaptırmış olduğu Camii Şerif şadırvanını kendilerine mal edeceklerdir. Fakat bu onların çalışması değil felç olan gövdenin yanında kolların çalışmasıdır. Yani demek isteriz ki iki senden beri seçilip mutat toplantılarını dahi yapmayan kurul bulundukları süre içerisinde hiçbir iş yapmamışlardır.*

Bu defa seçilecek olan kurulda faal, atik ve memleketin sevdiği şahsiyetlerin yer alması gerekir. Şimdiden hazır bulunacak, reylerini kullanacak üyelere bu hususu duyurmak isteriz.

Sahiye, bir taşla iki kuş vurmak kabilinde bu kongrede bir cami yaptırmak hususunda kabul ettirmek ve derneği (Ağrı'yı Güzelleştirme ve Cami Yaptırma Derneği) olarak şeklinde kongreden bir karar almak yerinde olur.

Azaların bu hususu ciddi olarak ele almaları ve bu memleketin dinine bağlı çifte çifte minarelere sahip bir memleket olduğunu göstermeleri lazımdır.

*Biz tahmin ediyoruz ki Ağrı'yı güzelleştirmenin yanında ikinci bir caminin yaptırılması lazım gelir. Pazar günkü kongrede bunu hassasiyetle beklemekteyiz.”*³⁴⁹ Bu temenniler noktasında kongreye giden Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği yıllık kongresini Naci Gökçe Lisesinde yapmıştır. Kongreye 42 aza iştirak etmiştir.³⁵⁰ Kongrede seçim öncesi Kongre Divan Kurulu aşağıdaki tablodaki şekliyle oluşturulmuştur.³⁵¹

³⁴⁷ *Demokrat Ağrı*, 20 Şubat 1957.

³⁴⁸ *Demokrat Ağrı*, 15 Mart 1957.

³⁴⁹ *Demokrat Ağrı*, 15 Mart 1957.

³⁵⁰ *Demokrat Ağrı*, 25 Mart 1957.

³⁵¹ *Yayla*, 26 Mart 1957.

Tablo 3. 11. 1957 Yılı Ağrıyı Güzelleştirme Derneği Kongre Divan Kurulu Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Şeref Saraçoğlu	Kongre Başkan
Fuat Fırat	Aza
Aslan Koç	Aza
Musa Avşaroğlu	Katip
M. Ali Acarbay	Katip

Kongre Divan Kurulu oluşturulduktan sonra eski Yönetimin Başkanı Abdulkadir Şefkatli'nin mesajı okunarak yapılmış olan faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. Bu faaliyetler içerisinde Kadın Kollarının yaptırdığı eser ön plana çıkarılmış ayrıca banka hesabında 5967 liranın var olduğu bildirilmiştir.

Kongre neticesinde yeni İdare Heyeti seçimi gizli oylama ile yapılmış ve netice şu şekilde olmuştur:

Tablo 3. 12. 1957 Yılı Ağrıyı Güzelleştirme Derneği İdare Heyeti Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Şeref Saraçoğlu	Başkan
İsa Eraslan	Başkan Yardımcısı
Fazıl Karaca	Üye
Nuri Koç	Üye
Ali Ekber Hazar	Üye
Fuat Tekgün	Üye
İsmail Alpaslan	Üye
Cevat Ayhan	Üye
Dursun Çaloğlu	Murakıp
Talat Öztürk	Murakıp
Musa Avşar	Murakıp

Dernek Yönetim Kurulu bu şekilde oluşurken Haysiyet Divanı ise;

Tablo 3. 13. 1957 Yılı Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği Haysiyet Divanı Üyeleri

Adı Soyadı	Görevi
Abdurrezzak Sidal	Başkan
Abdulkadir Şefkatli	Üye
İzzet Yalçın	Üye

İsimlerinden oluşmuştur.³⁵²

Kongrede tüzükte bulunan imar kelimesi tavzih ve tashih edilmiş ve bu tüzükle ikinci bir cami yapılabileceği onun için tüzüğün tadiline gerek olmadığı kararına varılarak kongre kapatılmıştır.

Ağrı'yı Güzelleştirme Derneği kuruluş amacına binaen yapılan hizmetler noktasında eksik kalmıştır. Bunda var olan yönetimin çalışmada ki eksikliği en önemli faktördür. Dernek kurulduğu 1953 yılından 1957 yılına kadar sadece kuruluş ve 1955'teki kongreden sonra toplantı veya kongre yapmamıştır. Bu da bu derneğin kuruluş amacına ne kadar hizmet ettiğinin bir kanıtıdır. Derneğin 1957 yılındaki kongresinden sonra çalışmalarına başlamışlardır. Ancak bu yeni yönetime de eleştiriler vardır. Bu eleştirileri bir gazete makalesinde şu şekilde dile getirilmiştir. “Çalışmadılar yahut çalışamadılar diye normale biraz yakın olacak kongre ile eski idare heyeti saf harici yapıldı. Yeni İdare Heyetine gelen arkadaşlar, birinci karalarını alıp Vilayete bildirdiler. Vilayette lazım gelen yerlere kararın istediğini bildirerek 50 bin lira gibi bir meblağın yardımını istemiştir.

Yalnız yukarıdan bu meblağı beklemek, bizce hüdayı nabıt yağmur bekleyen çiftçimizin halinden başka bir mana taşımaz. Hükümette bu yardımı yapacaktır. Eğer derneğin işi ikinci bir camii yapmaksı yine ok işleri vardır... Arsa alınacaktır, yeni camii için büyük camide mühürlü bir kumbara gereklidir...

Görülüyor ki bunların hiç birisi olmamıştır. Saniyen vazife yalnız bu değildir. Ağrı'nın güzelleşmesi sadece camii yapmakla olmayacağı cümlelerin de malumudur.

Şurayı kabul etmek lazımdı ki eski İdare Heyeti biraz iş yapamadılar diye işten el çektilmişti. Hal bu iken ikinci defa bu hale meydan vermemek gerekir.”³⁵³

³⁵² Demokrat Ağrı, 25 Mart 1957.

³⁵³ Demokrat Ağrı, 13 Nisan 1957.

Bunların yanında Ağrı'yı Kalkındırma İstişare Toplantısı, Vali Ali Akseven başkanlığında Belediye Binasında toplanmışlardır. Toplantıda fikren mi fiilen mi işlerin yapılacağı yolunda tartışmaların ardından hem fikri hem de icraat olarak planlamaların yapılmasına karar verilmiştir. Toplantıda Ağrı'nın kalkınması için gereken tedbirler alınmak için fikri kararları şöyle sıralayabiliriz;

1: Ağrı Hastanelerinde ki doktorlar her gün bir saat belediye Binasında halkı muayene edeceklerdir.

2: Halkın sağlığı ile ilgili işler yapmak..

3: Çocuk bahçesi yapmak

4: Türkçeyi yaymak.

5: milli konferanslar tertip etmek

6: Çocuk ve halk kütüphaneleri kurmak

8: Köy gezileri tertip etmek, fikri kararlar bu haliyle kabul edilirken, iktisadi kararlar ise şu şeklide alınmıştır:

1: Halı ve kilim tezgâhları açarak yeni motiflerle dokumacılığı teşvik etmek.

2: Bağcılık ve arıcılık kursları açmak.

3: Sebze yetiştiriciliği yapmak.

4: Şehri ağaçlandırmak.

5: Asri ceza evi için teşebbüslerde bulunmak.³⁵⁴

Bu kararlar aslında Ağrı'nın sorunlarına bir nebze de olsa çare olacak cinstendir. Uygulama ve planların devamı noktasında yaşanan sıkıntılara rağmen gelişme yolunda atılan bu adımlar devam etmiştir.

³⁵⁴ *Demokrat Ağrı*, 9 Nisan 1957.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİMLER VE AĞRI MİLLETVEKİLLERİ

4.1. GENEL SEÇİMLER VE AĞRI MİLLETVEKİLLERİ

Milletvekili, Parlamenter veya Mebus, bir parlamentoda oy verenleri temsil eden kişidir. Birçok ülkede bulunan sistem gereği; parlamento üyelerine değişik isimler verilebilmektedir. Örneğin; senato bulunan sistemlerde seçilen kişi; senatör olarak tanımlanabilmektedir. Parlamenter bağımsız olabileceği gibi sıklıkla görüldüğü üzere bir siyasi partiye bağlı da olabilir. Ülkenin parlamento sistemine ve yürürlükteki mevzuatına göre seçme ve seçilme kuralları ile milletvekilinin görev ve sorumlulukları değişiklik gösterebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde siyasi partilere bağlı olarak milletvekilleri seçilmektedir. Bu noktada Erzurum Kongresi de dâhil olmak üzere 1960 yılına kadarki Ağrı milletvekillerini partiler ve aldıkları oy oranları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4. 1. 1919-1960 Arası Ağrı Milletvekilleri

Erzurum Kongresi (23 Temmuz 1919)	
Hüseyin Avni Ulaş	Beyazıt
İsmail Hakkı Nalbantoğlu	Diyadin
Maksud Kapıkaya	Eleşkirt
Süleyman Necati Güner	Karaköse
I. Dönem Milletvekilleri (23 Nisan 1920)	
Atıf Bey (BEYAZIT)	
Dr. Refik Saydam	
Hacı Mehmet Önay	
Süleyman Sudi Bey (ACARBAY)	
Şevket Bey (BEYAZIT)	
II. Dönem Milletvekilleri (11 Ağustos 1923)	
Aziz İhsan Tav	
Şefik Baydar	
Halit Bey (BAYRAK)	

III. Dönem Milletvekilleri (1 Kasım 1927)	
Şefik Baydar	
Halit Bayrak	
İhsan Tav	
IV. Dönem Milletvekilleri (4 Mayıs 1931)	
Halit Bayrak	
İhsan Tav	
Übeydullah Bey	
V. Dönem Milletvekilleri (1 Mart 1935)	
Halit Bayrak	
İhsan Tav	
Übeydullah Bey	
Dr. Hüsamettin Kural	
VI. Dönem Milletvekilleri (3 Nisan 1939)	
Halit Bayrak	
İhsan Tav	
Dr. Hüsamettin Kural	
Kemal Doğan	
VII. Dönem Milletvekilleri (8 Mart 1943)	
Halit Bayrak	
Rıfkı Refik Pasin	
Hüsamettin Tugaç	
VIII. Dönem Milletvekilleri (5 Ağustos 1946)	
Halit Bayrak	
Ahmet Alpaslan	
Müştak Aktan	
IX. Dönem Milletvekilleri (14 Mayıs 1950)	
Kasım Küfrevi	
Halis Öztürk	
Celal Yardımcı	
Kayıtlı Seçmen Sayısı	57,424

Seçime Katılım Oranı		%92,6	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı
CHP	18,797	% 35,5	-
DP	34,115	%64,5	3
X. Dönem Milletvekilleri (2 Mayıs 1954)			
Kasım Küfrevi			
Halis Öztürk			
Celal Yardımcı			
Nimet Sümer			
Kayıtlı Seçmen Sayısı		64,099	
Seçime Katılım Oranı		%95,2	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı
CHP	17,209	% 28,7	-
DP	42,222	%70,3	4
Bağımsız	1,236	%01,0	-
XI. Dönem Milletvekilleri (27 Ekim 1957)			
Kasım Küfrevi			
Halis Öztürk			
Celal Yardımcı			
Şeref Saraçoğlu			
Selim Yatağan			
Kayıtlı Seçmen Sayısı		69342	
Seçime Katılım Oranı		%82,7	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı
CHP	24,028	% 41,5	-
CMP	4,851	%8,4	-
DP	29,079	%50,1	5
Bağımsız	22	%0,0	-

Tabloda belirttiğimiz şekilde seçimler neticelenmiştir.³⁵⁵ Seçimlerin sonuçları incelendiğinde karşımıza çıkan durumları değerlendirmek gerekirse:

1: 1920 ile 1950 yılları arasındaki seçimlerde tek parti seçimlere katılmıştır. Tek parti dönemi olması ve seçimlere sadece CHP'nin girmesi sebebiyle bu durum yaşanmıştır.

2: Çok partili yaşantıya geçilen açık oy gizli tasnif sistemi gibi bir dizi yeniliğin uygulandığı³⁵⁶ dönem olan 1946 seçimlerine baktığımızda yine sadece CHP'nin dışında her hangi bir partinin Ağrı seçimlerine katılmadığını görmekteyiz.

3: 1950 seçimlerine baktığımızda; Cumhuriyet Halk Partisi ve Ağrı'da teşkilatlanmasını tamamlayan Demokrat Parti seçimlere iştirak etmiştir. Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla Ağrı Milletvekilliği kontenjanının tamamını almıştır.

4: 1954 seçimlerine gelindiğinde Ağrı'da Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti yanında bağımsız adayların da seçime girdiği görülmektedir. 1950 seçimlerinde olduğu gibi bu seçime de katılım yüksek olmuştur. Seçimler Demokrat Partinin üstünlüğü ile neticelenmiştir.

³⁵⁵ TÜİK, 1923-2011 Genel Seçimler ve Sonuçları.

³⁵⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrası, baskıcı rejimleri terk edip demokrasiyle barışırken, Türkiye'de bu değişimden nasibini aldı ve çok partili hayata geçti. 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi bu dönemde kurulan ilk muhalefet partisi olmasına rağmen başarılı olamamıştır. Siyasi ve ekonomik liberalizm taraftarlarınca kurulan Demokrat Parti ise taraftar kitlesini kısa sürede genişletmiştir. Tek partinin ve İkinci Dünya Savaşı şartlarının baskıları DP'nin kısa sürede büyümesini sağladı. Ancak bu gelişme CHP'yi korkutmaktaydı: Orhan Cemal Fersoy'un ifadesiyle *"Çığ gibi büyüyen partinin gördüğü sevgi, endişe vericidir."* işte bu nedenlerle CHP 1947 yılında yapılması gereken seçimleri bir yıl öne almıştır. 1946 seçimleri için, Türkiye'nin ilk tek dereceli seçimini düzenleyen seçim kanunu hazırlandı. CHP tarafından hazırlanan kanun teklifine DP'liler birkaç yönden itiraz etmişlerdir. Nispi temsil sisteminin getirilmesi, gizli oy açık tasnif usulünün kabulü ve seçimden sonra oy pusulalarının yakılarak imha edilmesinin önüne geçilmesi gibi bu itirazlar dikkate alınmadı ve seçim kanunu 5 Haziran 1946 günü 4918 sayı ile yürürlüğe girmiştir. 4918 sayılı kanun, 1942 yılında kabul edilen 4320 sayılı mebus seçim kanunu ile hemen hemen aynıydı. Önemli sayılabilecek tek fark İkinci Seçmenliğin kaldırılarak, seçimlerin tek dereceli hale getirilmesidir. Ayrıca aday olmak için parti listesinde olma zorunluluğu da kalkmıştır. Seçimler 21 Temmuz 1946 günü yapılmıştır. Oyların değerlendirilmesi, açık oy, gizli sayım esasına göre yapıldığından seçim sonuçları yıllarca tartışılmıştır. Gazeteci Burhan Felek'in, 1975 yılında Milliyet Gazetesi'ndeki başyazısında, 1946 seçimleri ile ilgili değerlendirmesi *"seçimleri demokratlar mazbataları halkçılar kazandı"* şeklinde olmuştur. Tarihe hileli seçimler olarak geçen 1946 seçimlerinin kesin sonuçları bugün elimizde yoktur. Çünkü devlet istatistik enstitüsü seçim sonuçlarını 1950 seçimlerinden itibaren yayımlamaya başlamıştır. Seçim sırasında İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran'a göre 8.551.549 seçmenden 6.373.543 kişi oy kullanmıştır. Resmi makamların açıklaması CHP'nin 394, DP'nin 65 ve Bağımsızların 7 milletvekili kazandıkları yönündeydi.

5: 1957 seçimlerine gelindiğinde Ağrı’da seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi³⁵⁷, Demokrat Parti ve Bağımsız aday katılmıştır. Bir önceki iki seçime nispeten seçime katılım oranı düşse de yine %85 gibi bir oranla olmuştur.

6: 1960 Hükümet Darbesinden sonra parlamento feshedilmiştir. Aynı yılın sonlarında kurulan Kurucu Mecliste Ağrı ilini temsilen Dr. Salih Türkmen’i görmektediriz.

4.1.1. 1946 Genel Seçimi

Türkiye’de 1946 seçimleri çok partili hayata geçişin mihenk taşı olarak görülebilir. 1945 yılında Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliklerle serbestlik ilkesine dönülmüştür.³⁵⁸ Bu kanunda yapılan değişiklikle birlikte yeni partiler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kanunda yapılına değişikliklerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi II. Olağan Üstü Kurultayı sonunda tek dereceli seçim sistemi görüşülerek benimsenmiştir. Bu doğrultuda TBMM tarafından 5 Haziran 1946 tarihinde Milletvekilleri Seçim Kanununda değişikliğe gidilmiş, bu kanuna göre milletvekilleri yine çokluk esasına göre ancak tek dereceli seçim sistemi üzerine seçileceklerdir.³⁵⁹

Cumhuriyet Halk Partisi, Cemiyetler Kanunu’ndaki değişiklikle beraber birden çok partinin seçime girmesine olanak sağlarken bir taraftan da iktidarı bir başka partiye bırakmamak için hamleler yapmaya başlamıştır. Böylece Demokrat Parti’nin teşkilatlanmasına fırsat vermeden “baskın seçim” yaparak iktidarı elinde bulundurmak istemiştir. İlk hamlesini 10 Haziran 1946 tarihinde erken seçim kararı alarak³⁶⁰ bunu göstermiştir. Bunda kısmen başarılıda olmuştur. Öyle ki Demokrat Parti 1946 yılındaki seçimlerde Ağrı’da teşkilatlanmasını yapamadığı için seçime girememiştir.

³⁵⁷ Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1954 - 1958 yılları arasında etkinlik gösteren siyasi partidir. 27 Ocak 1954’te kapatılan Millet Partisi’nin yerine 10 Şubat 1954 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları arasında Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Koçdemir, Enis Akaygen ve Suphi Batur yer alır. Genel başkanlığına Osman Bölükbaşı getirilmiştir. 2 Mayıs 1954’te yapılan genel seçimlerde oyların 4,85’ini alarak 5 milletvekili çıkarmıştır. 27 Ekim 1957’de de 7,13 oy oranıyla 4 milletvekilliği kazanmıştır. 16 Ekim 1958’de Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin kuruluşunda yer almıştır. 1969 yılında da Milliyetçi Hareket Partisi olarak ismini değiştirmiştir.

³⁵⁸ Esat Öz, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 193

³⁵⁹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, XXVII, s. 1240-1253.

³⁶⁰ *Resmi Gazete*, S. 6331, s. 10471.

4.1.1.1. CHP Ağrı Milletvekili Aday Adayları

Erken seçim kararı mecliste alındıktan sonra; Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olmak isteyenler özellikle Demokrat Parti'nin teşkilatını oluşturamadığı için seçime giremediği yerlerde seçilmeleri garanti olması dolayısıyla müracaatların fazla olduğunu görmekteyiz. Bu illerden biride Ağrı'dır. Toplam 3 kontenjanı olan Ağrı'ya 14 kişi milletvekili olmak için müracaat etmiştir. Bu isimlere sırasıyla baktığımızda:

4.1.1.1.1. Salih Türkmen

1912 yılında Doğubayazıt'ta doğan Salih Türkmen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olup aynı alanda doktorasını Cenevre'de yapmıştır. Dilekçesinde memurluk yaptığı için partiye giremediğini belirtmiştir. Yargıtay'da raportörlük ve yargıçlık yapan Türkmen yapılacak olan seçimlerde Ağrı'dan milletvekili olmak istemiştir.³⁶¹

4.1.1.1.2. Ahmet Alparslan

1304 yılında Ağrı Hamur ilçesinde doğan Ahmet Alparslan, çiftçi olup 1946 seçimlerinde aday aday olmak için müracaat etmiştir. Ağrı isyanlarında hükümet yanında yer aldığını belirten Alparslan kendisine referans olarak İbrahim Tali, halen Muğla valisi olan Ethem Bey'i göstermiştir.³⁶²

4.1.1.1.3. Süleyman Ruhi Bilgiç

1318 tarihinde Antalya'nın Akseki ilçesinde doğmuştur. Ağrı Eleşkirt Tekel İdare Memuru ve Eleşkirt Halkevi saymanlığı yapmakta iken yapılacak olan seçimlerde Ağrı'dan milletvekili olmak istemiştir. Kendisine referans olarak; Maraş Milletvekili Ali Taşkapılı, Seyhan Milletvekili Kemal Çelik gibi isimleri göstermiştir.³⁶³

4.1.1.1.4. Raif Cebeci

1321 yılında Erzincan'da doğmuştur. İstanbul'da memur olarak çalışmakta olan Cebeci, CHP Şişli ocağına kayıtlıdır. Partiden Ağrı milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁶⁴

³⁶¹ BCA: 490.01.288.1157.2-1.

³⁶² BCA: 490.01.288.1157.2-2.

³⁶³ BCA: 490.01.288.1157.2-3.

³⁶⁴ BCA: 490.01.288.1157.2-4.

4.1.1.1.5. Ahmet Faruk Savcı

1328 tarihinde Doğubayazıt'ta doğmuştur. Doğubayazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünde memur olup Ağrı'dan milletvekili olmak istemektedir.³⁶⁵

4.1.1.1.6. Nafi Atuf Önay

1325 yılında Doğubayazıt'ta doğmuştur. Konya Mahalli İdareler Kontrolörü iken Ağrı'dan milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁶⁶

4.1.1.1.7. Sıtkı Şefkati Şefkathoğlu

1905 tarihinde Karaköse'de doğmuştur. Kadıköy Asliye mahkemesinde Hukuk Yargıçısı iken Ağrı'dan 1946 seçimlerinde milletvekili olmak istemiştir.³⁶⁷

4.1.1.1.8. İhsan Baydar

1325 tarihinde Doğubayazıt'ta doğmuştur. Doğubayazıt Gençler Birliği Reisliği, Hava Kurumu Başkanlığı, Çocuk esirgeme Kurumu Başkanlığı, Diyardin Halkodası İdare Heyeti Üyeliği, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı yapmış olan Baydar, Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁶⁸

4.1.1.1.9. Hüsamettin Togaç

Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Bölgesi Müfettişi olarak Ağrı İlini iyi tanımasından dolayı Ağrı Milletvekilliği için müracaat edenler arasındadır.³⁶⁹

4.1.1.1.10. Veysi Yardımcı

1324 tarihinde Doğubayazıt'ta doğmuştur. Haydarpaşa Lisesi Tarih Öğretmenliği görevindeyken yapılacak olan seçimlerde Ağrı Milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁷⁰

4.1.1.1.11. Makbule Kiper

1327 tarihinde İzmir'de doğmuştur. Avukat Makbule Kiper'in Yüzbaşı olan eşinin Ağrı'da görev yapmasından dolayı Ağrı CHP İl Teşkilatına kaydı bulunan Kiper, milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁷¹

³⁶⁵ BCA: 490.01.288.1157.2-6.

³⁶⁶ BCA: 490.01.288.1157.2-7.

³⁶⁷ BCA: 490.01.288.1157.2-8.

³⁶⁸ BCA: 490.01.288.1157.2-9.

³⁶⁹ BCA: 490.01.288.1157.2-10.

³⁷⁰ BCA: 490.01.288.1157.2-11.

4.1.1.1.12. Tefvik Tekeli

Antalya Akseki ilçesinde doğan Tekeli, Erzurum Vakıflar Bölge Müdürü iken Ağrı'dan milletvekili olmak istemiştir. Ağrı uygun olmadığında ise herhangi bir ilden milletvekili olmak istediğini de dilekçesinde belirtmiştir.³⁷²

4.1.1.1.13. Galip Babaloğlu

1308 yılında Selanik'te doğmuştur. Türk Hava Kurumu Doğu Bölge Müfettişi iken Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir. Yedi yıllık bu görevi sırasında doğudaki bütün parti teşkilatlarıyla iş birliği içinde olduğunu belirten Babaloğlu, yararlı olacağı Ağrı için müracaat etmiştir.³⁷³

4.1.1.1.14. Selim Yatağan

1316 yılında Aydın Söke ilçesinde doğmuştur. Zonguldak Veteriner Müdürü iken Ağrı ve Muğla'dan milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁷⁴

Ağrı'dan milletvekili olmak için isimlerini yukarıda yazdığımız adaylara baktığımızda Ağrı doğumlu adayların yanı sıra dönemin şartları ve seçim sistemi gereği dışardan da Ağrı Milletvekili olmak için müracaat edenlerin de sayısının yadsınamayacak kadar fazla olduğunu görmekteyiz.

4.1.1.2. Bağımsız Adaylar

1946 yılı seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında teşkilat kurmuş olan bir parti olmadığı için; Ağrı'da tek parti olarak seçime girmiştir. Ancak bu durum bağımsız adayların varlığı ile değişime uğramıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Teşkilatının üye defterinde ki iki numaralı üye olan³⁷⁵ Nimet Sümer partiden ayrılarak bağımsız milletvekilliği adaylığını ilan etmiştir. Bu durum teşkilatında hoşnutsuzluğa yol açarken CHP Genel Merkezince, Ağrı İl Teşkilatından konuyla ilgili bilgilendirme istenmiştir.³⁷⁶

³⁷¹ BCA: 490.01.288.1157.2-15.

³⁷² BCA: 490.01.288.1157.2-16.

³⁷³ BCA: 490.01.288.1157.2-17.

³⁷⁴ BCA: 490.01.288.1157.2-19

³⁷⁵ BCA:490.1.0.134.544.5-6

³⁷⁶ BCA:490.1.0.134.544.5-3

Nimet Sümer sadece bağımsız adaylığını koymayıp Cumhuriyet Halk Partisi adayları aleyhine çalıştığı; *“Milletvekili seçiminde partimiz adayları aleyhinde çalışmak ve bağımsız adaylığını koymak suretiyle aykırı hareket eden Eczacı Nimet Sümer...”*³⁷⁷ bu telgraftan anlaşılmıştır. Bunun üzerine toplanan CHP Ağrı İl Teşkilatı: *“... İl İdare Kurulu üyelerimizden Eczacı Nimet Sümer’in milletvekilleri seçim gününe takaddüm eden 15 gün zarfında serbest adaylıklarını koyan Halis Öztürk, Kıyas Alkazak, Salih Türkmen’le geceli gündüzlü temaslarda bulunduğu ve toplantılarına iştirak ettiği, küçük bir bölge olan il merkezimizde bütün idare kurulu üyeleri ve parti arkadaşları tarafından görülmesi üzerine, idare kuruluna çağrılarak bu gibi hareketlerden çekilmesi samimane tembih edilmiş olduğu halde: dinlemediği gibi, seçim sıralarında yüksek genel sekreterlikten gelip idare kurulumuzda okuna ve ayrıca birer örneği diğer partili arkadaşlar arasında kendisine verilen (tüzük hükümlerinden mülhem) genelgedeki buyruklara ve tüzüğümüzün 147-148nci maddeleri hükümlerine aykırı olarak: Milletvekilleri seçiminde serbest adaylık koymak suretiyle parti disiplinine uymadığından hakkında salahiyyetli idare kurulunca disiplin cezası tatbik edilinceye kadar idare kurulu toplantılarına çağrılmamasına ve hakkında disiplin cezası düşünülme üzere iş bu karar örneğinin genel sekreterliğe arz edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.”*³⁷⁸ Kararını alarak Nimet Sümer’in adaylığından duyulan endişeleri bir nebze olsun gidermeye ve parti içi bölünmeleri engellemeye çalışmışlardır.

Nimet Sümer dışında Halis Öztürk, Kıyas Alkazak ve Salih Türkmen de bağımsız milletvekili adayları olmuşlardır.³⁷⁹ Dönemin seçim sonuç tutanakları ve seçmen sayı tutanakları tutulmadığından hangi bağımsız adayın kaç oy aldığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.1.1.3. VIII Dönem Ağrı Milletvekilleri

1946 seçimlerine Ağrı’da tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi girdiği ve bağımsız adayda olmadı için propaganda faaliyetlerine belgelerde rastlanamamıştır. Bu durumda Ağrı 1946 seçimlerinde meclise; Halit Bayrak, Müştak Aktan ve Ahmet Alparslan’ı milletvekili olarak göndermiştir.³⁸⁰ Dönemle ilgili sayısal veriler

³⁷⁷ BCA:490.1.0.134.544.5-1

³⁷⁸ BCA:490.1.0.134.544.5-5

³⁷⁹ BCA:490.1.0.134.544.5-5

³⁸⁰ TBMM Albümü(1920-1950), C. 1, s. 448.

tutulmadığından hangi milletvekilinin kaç oy aldığı bilinmemektedir. Ağrı Milletvekilleri ve faaliyetlerine baktığımızda:

4.1.1.3.1. Ahmet Alparslan

1888 tarihinde Karaköse’de doğan Ahmet Alparslan ilkokul mezunu olup, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yemin ve komisyon oylamaları dışında herhangi bir faaliyeti bulunmayan Alparslan’ın faaliyetlerini seçim bölgesi olan Ağrı’da görülmektedir. Özellikle 1947-49 yılları arasında CHP Ağrı İl Teşkilatı içerisindeki huzursuzluklar üzerindeki raporları dikkat çekmektedir.³⁸¹ Bu raporlarda Alparslan: *Halkın noksanlığı sıkıntı ve üzüntüsü varsa o da bu yüzdendir. Vilayetimiz asırlardan beri sanayileşmemiş ilim ve terakki yolunda çalışılmamış, yurdun her tarafında şose, asfalt ve D. D. Yolları seferleri yapılmış ve yıllardan beri faal bulunduğu rağmen her nedense bölgemize bu ana kadar önem verilmemiş olduğundan şimdiki durumda yollarda kapalı bulunmaktadır. Bu yüzden milletin zaruri ihtiyaçları temin edememekte, halk hem geliş gidişte zorluk görmekte ve hem de gıda maddeleriyle giyim eşyasının hem ihtiyacı karşılamadığı ve hem de çok pahalıya mal olduğu görülmektedir.*

İl milli eğitim teşkilatı gayet zayıftır. İl ve ilçelerde gerek ilkokullarda ve gerekse ortaokulda 200 mevcuttan fazla öğrenci bir tek öğretmen tarafından idare edildiği görülmektedir. Ağrı ortaokulundan mezun olan bir talebe lise veya muadili okullara gönderildiği zaman daha evvelce olgunlaşmadığı için muvaffak olmayacağına ve cahil kalmasına başlıca sebep olduğu anlaşılmaktadır.

İl ve gerekse ilçelerde hükümet tabipleri bulunmadığı ve ilçelerde millet hastaneleri, tabip, eczane olmadığı gibi Sağlık Sosyal ve Yardım Müdürlüğü ile Memleket hastanesinde bir tek baştabibin idaresine kalınca halkın ekserisine bakılmamakta ve sıhhi tedbirlerinde bu yüzden pek zayıf olduğu görülmektedir.

Arazi ve bina vergilerinin fazlalaşmasından şikâyet edilmekte olduğu yapılan tahkikat ve soruşturmalar neticesinde anlaşılmaktadır. Bu suretle yapılan zamlar halkın gözüne çok görülmekte ve birçok ağır yüklerden muaf kalacağız bunu beklediğimiz halde git gide vergilerin fazlalaştığı halk arasında sık sık konuşulmaktadır. Ve aynı zamanda bölgemiz şark memleketinde bulunduğundan 6 ay devam eden kış

³⁸¹ BCA: 30.10.0.0.5.27.4

münasebetiyle halkın idaresi bulunan malcılık ve hayvancılıktan başka bir ticari yolları bulunmadığından bu sene devamlı yağan yağmurlar neticesinde çürüyen hayvan alaflarının ihtiyaca yeter derecede olmadığı ve evvelce olduğu gibi bu senede hayvan zayıfatının fazla olduğu işitilmektedir. Bu durum karşısında kanuni olarak bir senesini ihmal etmeyen kusurların rüsumü aşıldığından bu hal hem halkı mağdur etmekte ve hem de malcılık ve koyunculüğümüz zayıf kalmasına mahal bırakılmaktadır. Memleketin durum ve görünüşü bu şekil olduğunu üstün saygılarımla arz ederim.³⁸² Gibi olguları arz ederek halkın sorunlarını CHP bünyesine taşımıştır. Bunun yanında Ahmet Alparslan seçim bölgesi ile yakından ilgilenip teşkilatla birebir temas halinde olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Öyle ki Ağrı İl Teşkilatı içerisindeki hoşnut olmadığı durumu; “1: Başta valinin idare sistemi bozuk ve yolsuz hareketleri gerek halkı ve gerekse partili arkadaşları gücendirmekle bu fena duruma düşürmüştür.

2: Partimizin bu vesile ile durumunu çok sönük ve hatta tavassut etmiş bir hale geldiği görülmektedir.

3: Partili arkadaşlar arasında bir ahenksizlik ve ikilik husule geldiğini ve buda partiden ziyade şahsi menfaatler güdülmekten ileri gelmektedir.

4: bir partili milletvekili olarak görüşlerimi söylemekte kendimi geri alamayacağım. Şöyle ki şehrimizi ziyaret eden Kırşehir Milletvekili Sayın Şakir Kurutluoğlu, Isparta Milletvekili Sait Köksal ve Yozgat Milletvekili İhsan Olgun arkadaşlarında partimizin ne derece kadar fena bir duruma düştüğünü ve benimde bu husustaki görüşlerimin ne dereceye kadar gerçekliğini sayın milletvekili arkadaşlarımdan alınacak izahatla da teyit edileceği şüphe götürmeyeceği kanaatimi...”³⁸³ Yazdığı bu mektupla merkeze bildirerek gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir. TBMM Genel Kurulunda herhangi bir konuda konuşması bulunmayan Ahmet Alparslan seçim bölgesiyle yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Aktif siyaseti 1950 yılından sonra yerel noktada sürdüren, evli 7 çocuk babası olan Ahmet Alparslan. 21.01.1964 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁸⁴

³⁸² BCA: 30.10.0.0.5.27.4

³⁸³ BCA: 490.01.134.547.3

³⁸⁴ TBMM Albümü(1920-1950), C.1, s. 448.

4.1.1.3.2. Müştak Aktan

1892 yılında Erzurum’da doğan Müştak Aktan Karakilise, Eleşkirt, Bayezid, Kiğı, Hınıs gibi yerlerde Bidayet Mahkemelerinde çalışmıştır.³⁸⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Teşkilatı İl başkanı iken 1946 seçimlerinde Ağrı’dan milletvekili adayı olarak gösterilmiş ve seçilmiştir. Meclisin en aktif Ağrı Milletvekilidir. Meclis dilekçe komisyonunda üye olarak bir dönem çalışan Aktan’ın Ağrı ile ilgili bütçe görüşmelerinde Ağrı’nın ihtiyaçlarını belirterek Bayındırlık Bakanlığı’ndan talepleri şu yöndedir: “... *Hemen bütün arkadaşlar sulama işlerinden bahsetmesinden ilham alarak bende bölgemize ait bir sulama işi hakkında Sayın Bakanlarımızdan bazı ricalarda bulunacağım.*

Takriben iki asır evvel Osman Paşa isimli bir zat tarafından bir eser olarak yaratılan ve Osman Paşa Suyu olarak anılan ve Diyadin’in cenubundan geçerek Doğubayazıt ve Diyadin kazalarının geniş ovalarını sulayan bir sulama suyumuz vardır.

... Arkadaşlar bir müddet sonra harp ve istila dolayısıyla bakımı ve onarımı ihmal edilen ve bu sebepler de yollar; geçitleri harap olan bu su artık akamaz olmuştur. Bu gün yalnız izleri kalmış ve tamamıyla harap bir vaziyete girmiştir. Bu bentler o zaman iptidai vasıtalardan ve o zaman nihayet mutasarrıflarının himmetleri ve halkın yardımıyla yapılmış bir tesis olduğu için yaşayamamıştır. Deminde arz ettiğim gibi bu suyun ehemmiyeti karşısında Bayındırlık Bakanlığının bigâne kalması hele iki kaza halkının 50 000 nüfusunun refahını temin edecek bu suyun akıtılmasına Sayın Bakanın himmetlerinin esirgememesi kadar tabii bir şey olamaz. Bu suyun yapıldığı takdirde memlekete yüz milyonlar temin edeceğine göre, buna harcanacak olan ve miktarı mütehassıslar tarafından temin edilen yarım milyon lira gibi bir şeyin esirgenmeyeceğine inanmak istiyorum.

Bilhassa zaman zaman kuraklığa maruz kalan ol bölge halkının, bu günkü kalkınmasına yardım etmesi bakımından hadise çok mühimdir. Sözlerimi bitirirken Sayın Bayındırlık Bakanlığının bilhassa yol mevzuunda ilimize verdiği ehemmiyeti şükranla anmayı bir borç sayarım.

Ağrı-Van yoluna başlanmıştır. Bu yıl transit yolu da onarılmıştır. Doğubayazıt – Iğdır yolu da başlanmıştır. Bundan başka Sayın Bakandan öğrendiğime göre, ipek

³⁸⁵ TBMM Albümü(1920-1950), C. 1, s. 448.

gediği güzergâhı değiştirilmek suretiyle transit yolunun Diyadin Kasabasından geçmesi temin edilecektir.

*Osman Paşa suyunun ele alınmasını ve eserlerin tamamlanmasını bilhassa Bakandan rica ederim. Muhassılası çok büyük olacak bu işe layık olduğu ehemmiyeti vereceğine de inanıyorum...*³⁸⁶ Bunun dışında meclis çalışmalarında söz almayan Müştak Aktan'ın Ağrı'ya kaç kere geldiği veya seçim bölgesindeki çalışmaları hakkında, dönemde yerel basın olmadığı için ve arşivlerde de belgelere rastlanamadığı için konu hakkında bilgi edinilememiştir.

4.1.1.3.3. Halit Bayrak

1892 yılında İzmir'de doğmuştur. Harp Okulunda okumuştur. İzmir Müstahkem Mevkii Ağır Topçu Komutanlığı Yapmıştır. Türk Maarif Cemiyeti kurucu üyesidir. III, IV, V. Dönem Beyazıt ve VI, VII, VIII. Dönem Ağrı Milletvekili olmuştur. Harp madalyası, Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ve Takdirnamesi sahibidir.³⁸⁷

VIII. Dönem Zabıtlar tarandığında Halit Bayrak'ın meclis içerisinde Ağrı ile ilgili herhangi bir söz aldığına rastlanamamıştır. Bunun yanında Ağrı'ya geldiği hakkında herhangi bir belge veya bilgiye rastlanmamıştır.

4.1.2. 1950 Genel Seçimi

14 Mayıs 1950 tarihi Türk siyasal yaşamının en önemli dönüm noktalarından biridir. 1923 yılından beri iktidarda olan ve tek başına alternatifsiz olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarına son verildiği ve tek partili hayattan çok partili hayata geçiş seçimi olması dolayısıyla; bu seçimler ayrı bir önem taşımaktadır. Seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle iktidar muhalefet arasında sert tartışmaların başladığı, kutuplaşmaların arttığı ve büyük bir hesaplaşmanın başladığı dönem olarak da nitelendirilebilir.

16 Şubat 1950 tarihinde yeni seçim kanunu kabul edilmiştir. Milletvekili Seçim Kanunu'na göre tek dereceli seçim sisteminde devam edilerek gizli oy açık tasnif uygulamasına geçilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸⁸ 24 Mart 1950 tarihinde TBMM seçimlerin

³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 52, s 946-947.

³⁸⁷ TBMM Albümü(1920-1950), C. 1, s. 448

³⁸⁸ Düstur, Üçüncü Tertip, XXXI, s. 847;

yenilenmesiyle ilgili kararı almış ve seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılmasına karar vermiştir.³⁸⁹

1946 seçimlerine Ağrı'da giremeyen Demokrat Parti, seçimlerden sonra teşkilatını kurmuş ve 1950 seçimlerine Ağrı'da girmiştir. Ağrı'da seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti girmişlerdir. Bağımsız adayın olmadığı seçimlere katılım oranı %92 gibi büyük bir oranda olmuştur.

4.1.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Aday Adayları

Cumhuriyet Halk Partisi 7. Olağan Kurultayında kabul edilen tüzük gereği aday belirlemelerini yapmıştır. Buna göre milletvekili adaylarının tespitinde CHP Genel Merkezi %30 inisiyatif alırken %70'lik inisiyatifi seçim bölgelerindeki teşkilatlara bırakmıştır. Bu doğrultuda CHP'den Ağrı Milletvekilliği için müracaat eden adaylar şöyledir:

4.1.2.1.1. Avni Çırpıcı

1303 Felibe doğumlu olan Çırpıcı, Ankara Atlı Spor Kulübü Başkanı olup emekli süvari albaydır. Seçim bölgesi olarak Ağrı'dan milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁹⁰

4.1.2.1.2. Şakir Tekin Tutak

1907 yılında Ağrı'nın Tutak İlçesi Esmer Köyünde doğmuştur. Ankara Erkek Sanat Enstitüsünde Tarih, Coğrafya ve Türkçe öğretmeniyken Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁹¹

4.1.2.1.3. Tefik Tekeli

1320 tarihinde İbradi'de (Aksekili) doğan Tekeli, avukat olup Vakıflar Müdürlüğü yapmaktayken; CHP'den Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁹²

4.1.2.1.4. Ahmet Alparslan

VIII Dönem Ağrı Milletvekilidir. IX. Dönem milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁹³

³⁸⁹ Resmi Gazete, Sayı, 7469, s. 18207.

³⁹⁰ BCA: 490.01,288.1158.1-1

³⁹¹ BCA: 490.01,288.1158.1-4.

³⁹² BCA: 490.01,288.1158.1-5.

4.1.2.1.5. Salih Türkmen

1912 yılında Doğubayazıt'ta doğan Salih Türkmen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olup aynı alanda doktorasını Cenevre'de yapmıştır. Dilekçesinde memurluk yaptığı için partiye giremediğini belirtmiştir. Yargıtay'da raportörlük ve yargıçlık yapan Türkmen; 1950 seçimlerde Ağrı'dan milletvekili olmak istemiştir.³⁹⁴

4.1.2.1.6. Ahmet Tokar

1305 yılı Eleşkirt doğumlu olan Tokar, Ağrı Belediye Başkanıyken Ağrı milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁹⁵

4.1.2.1.7. Remzi Emiroğlu

1311 tarihinde Ağrı'da doğmuştur. Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Türk Hava Kurumu gibi müesseselerde fahri başkanlık yapmıştır. Bursa Karacabey Kaymakamı iken Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.³⁹⁶,

4.1.2.1.8. Sıtkı Şefkati Şefkathoğlu

1905 tarihinde Karaköse'de doğmuştur. Kadıköy Asliye mahkemesinde Hukuk Yargıcı iken Ağrı'dan 1950 seçimlerinde milletvekili olmak istemiştir.³⁹⁷

4.1.2.1.9. Halit Bayrak

Ağrı Milletvekili olan Bayrak seçimlerde yine Ağrı Milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁹⁸

4.1.2.1.10. Müştak Aktan

Ağrı Milletvekili olan Aktan seçimlerde yine Ağrı Milletvekili olmak için müracaat etmiştir.³⁹⁹

³⁹³ BCA: 490.01.288.1158.1-6.

³⁹⁴ BCA: 490.01.288.1158.1-15.

³⁹⁵ BCA: 490.01.288.1158.1-16.

³⁹⁶ BCA: 490.01.288.1158.1-17.

³⁹⁷ BCA: 490.01.288.1158.1-39.

³⁹⁸ BCA: 490.01.288.1158.1-51

³⁹⁹ BCA: 490.01.288.1158.1-53

4.1.2.1.11. Şakir Tekin Tutak

1323 yılında Ağrı'nın Tutak ilçesinde doğmuştur. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu olup Birinci Sanat Enstitüsünde öğretmenlik yaparken Ağrı'dan milletvekili olmak için müracaat etmiştir.⁴⁰⁰

4.1.2.1.12. Resul Yüce

1327 yılında Diyadin'de doğmuştur. Emekli Subaylar Ağrı Bağımsız Bölge Saymanlığı yapmaktadır. Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.⁴⁰¹

4.1.2.1.13. Cevdet Akpınar

1323 yılında Eleşkirt'te doğmuştur. Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı yapmaktadır. Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.⁴⁰²

4.1.2.1.14. Mehmet Beyazıt

1308 yılında Beyazıt'ta doğmuştur. Beyazıt'ta tüccarlık yaparken Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.⁴⁰³

4.1.2.1.15. Şakir Bingöl

1308 yılında Karaköse'de doğmuştur. Emekli yüzbaşı olan Bingöl Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.⁴⁰⁴

4.1.2.1.16. Faruk Savcı

1328 yılında Doğubayazıt'ta doğan Savcı, Doğubayazıt Milli Eğitim müdürlüğünde Öğretmenlik yaparken Ağrı Milletvekilliği için müracaat etmiştir.⁴⁰⁵

Yukarıda isimleri yazılı olan kişiler Ağrı Milletvekilliği için CHP'ye müracaat ederken teşkilat ve genel merkez çalışmaları neticesinde; Müştak Aktan, Ahmet Alparslan ve Halit Bayrak aday olarak gösterilmişlerdir.

⁴⁰⁰ BCA: 490.01.288.1158.1-65

⁴⁰¹ BCA: 490.01.288.1158.1-70.

⁴⁰² BCA: 490.01.288.1158.1-71.

⁴⁰³ BCA: 490.01.288.1158.1-75.

⁴⁰⁴ BCA: 490.01.288.1158.1-90.

⁴⁰⁵ BCA: 490.01.288.1158.1-91

4.1.2.2. Demokrat Parti Milletvekili Aday Adayları

Ağrı'da teşkilatlanmasını 1946 yılı sonlarında kuran Demokrat Parti 1950 seçimlerine kadar çok sıkı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan sonra 1950 Mart ayında yapılan Demokrat Parti Ağrı İl Kongresinde yeni yönetim oluşurken Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti saflarına katılan; Şevki Karaca, Abdurrezzak Kurt, Fettah Aktan⁴⁰⁶ gibi isimlerle güçlenen parti teşkilatı üç isim üzerinde mutabık kalarak Genel Merkezden aday gösterilmeleri hususunda ricalar etmişlerdir.⁴⁰⁷

4.1.2.2.1. Celal Yardımcı

1911 yılında Doğubayazıt'ta doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olduktan sonra avukatlık yapan Yardımcı; 1950 seçimlerinde Ağrı'dan Demokrat Parti İl teşkilatınca aday gösterilmiştir.⁴⁰⁸

4.1.2.2.2. Kasım Küfrevi

1920 yılında Bitlis'te doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı mezunu olan Küfrevi; 1950 seçimlerinde Ağrı'dan Demokrat Parti İl teşkilatınca aday gösterilmiştir.⁴⁰⁹

4.1.2.2.3. Halis Öztürk

1889 yılında Ağrı'nın Tutak İlçesinde doğmuştur. Şipkan Aşireti reisliği ve Ağrı il ve ilçelerindeki nüfuzundan dolayı Öztürk; 1950 seçimlerinde Ağrı'dan Demokrat Parti İl teşkilatınca aday gösterilmiştir.⁴¹⁰

4.1.2.3. IX Dönem Ağrı Milletvekilleri

Tablo 4. 2. IX. Dönem Ağrı Milletvekilleri

IX. Dönem Milletvekilleri (14 Mayıs 1950)			
Kayıtlı Seçmen Sayısı		57,424	
Seçime Katılım Oranı		%92,6	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı

⁴⁰⁶ "Demokrat Parti ve Kuruluşu" *Yayla*, 26 Ağustos 1953.

⁴⁰⁷ "Demokrat Parti ve Kuruluşu" *Yayla*, 26 Ağustos 1953.

⁴⁰⁸ "Demokrat Parti ve Kuruluşu" *Yayla*, 29 Ağustos 1953

⁴⁰⁹ "Demokrat Parti ve Kuruluşu" *Yayla*, 29 Ağustos 1953

⁴¹⁰ "Demokrat Parti ve Kuruluşu" *Yayla*, 29 Ağustos 1953

CHP	18,797	% 35,5	-
DP	34,115	%64,5	3

Tablodaki şekliyle sonuçlanan seçimlerden sonra Demokrat Parti Ağrı'dan 3 milletvekilinin tamamını alarak meclise girmiştir. Meclis faaliyetleri noktasında bu vekilleri incelediğimizde:

4.1.2.3.1. Kasım Küfrevi

Bir eğitimci olan Küfrevi, meclis çalışmaları sırasında bu durumu da göstermiştir. Meclis konuşmalarına baktığımızda:

1: Maarif Teşkilatının Kanunu'nun 22. Maddesi'nin yürürlükten kaldırılması ile ilgili mecliste şu konuşmayı yapmıştır: “... Arkadaşlar, vazifesi sadece okuyup yazma, öğretmek olmayan muallimi diğer meslek erbabından ayıran karakterlerin başında, her şeyden evvel dürüst, selabet ve insicamlı bir karakter sahibi istikbali ve memleket mukadderatını kendi ellerine terk etmekten büyük bir itminan duyacağımız insan yetiştirme geldiği şüpheden veresedir... Arkadaşlar, 22nci madde öğretmenin başı üzerinde tehditkâr kavisler tersim ettiği müddetçe böyle bir suale verilecek cevap ancak, hayırdır. Arkadaşlar, bu 22nci madde demokratik anlayış ve zihniyete katiyen kabili teklif olmayan bir tehdit, labirenti halinde mevcudiyetini muhafaza ettiği müddetçe öğretmen karakterinin ileride maruz kalacağı hallere ve ruhi huzursuzluğa ehemmiyet vermemek icap eder... Pekâlâ, takdir buyurursunuz ki, her meslekte olduğu gibi maarifte de iktidar salikiyle değil de talihin ve sevkiyle her hangi emir verecek bir mevkie gelmiş insanlar mevcuttur. Hesap buyurunuz bir milli eğitim müdürü, bir milli eğitim memuru, bir müdür ile ilmi salabeti taayyün etmiş, tedristeki liyakati bakımından gıpta celp etmiş bir öğretmen karşı karşıyadır. Bunlar arasında hissi istirkaba ehemmiyet vermek icap edecektir. Böyle bir durumda bulunan öğretmen amirinin sempatisini celp etmek zaruretindedir. Aksi takdirde amiri ile kendisi arasında bir mücadele zemini hazırlamış olacaktır...” Bu sözleri söyleyen Küfrevi, bu madde ile öğretmenlerin görevlerini daha iyi yapabileceklerini, bir amir korkusu ve ya sürülme korkusu yaşamayacaklarını belirterek kanunu savunmuştur.⁴¹¹

⁴¹¹ TBMM Zabut Ceridesi, Dönem 9, Cilt 4, Birleşim 37, s. 477.

2: Yüksek Öğretim Kanununun 42. Maddesi (d)⁴¹² bendinin değiştirilmesi ile alakalı olarak mecliste Milli Eğitim Komisyonu adına söz alan Küfrevi konuşmasında; *“... Huzurunuzdaki kanun üniversitelere ne getirmektedir? Huzurunuzdaki kanun, ihtiva ettiği fayda bakımından mülahaza etmek lazımdır. Ben huzurunuzda, üniversitenin eski naçiz bir uzvu olarak, sırf ilim zaviyesinden ve bu kanunun Türk ilmine ifa etmek istediği hizmet bakımından bunu şerh etmek istiyorum. Üniversitelerimizin muhtariyeti ile memleketimizin ilim âleminde teessüs eden akademi kariyer, doçent ve profesörü istihdaf etmektedir... Akademi kariyer hariç üniversitelerde bulunanlarda mevcuttur.”* Sözlerinden sonra kanun maddesinin içeriğine girerek bu fırka yorumu oldukça açık olduğunu belirterek üniversitelerdeki akademisyenlerin çalışmalarına engel teşkil ettiğini bildirerek maddenin fırcasının değiştirilmesi yönünde konuşmasını bitirmiştir.⁴¹³

3: Bunların dışında yine Milli eğitimle alakalı 4, İskân Kanunuyla ilgili 1, Fikir ve Sanat Eserlerinin Korunması ile ilgili olarak da 1 konuşması vardır.

4.1.2.3.2. Halis Öztürk

Halis Öztürk’ün TBMM’de konuşmasına rastlanamamakla beraber meclisin herhangi bir komisyonunda da ismine rastlanmamıştır. Ancak meclis içerisindeki bu durumun tersine seçim bölgesinde çok etkin olmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle tayin ve atama noktalarında hükümete raporlar sunarak Demokrat Parti aleyhine çalışanları tespit ettiği ve bunların görevlerinden alınarak farklı bölgelere gönderilmesinde istekleri olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Ağrı’ya sık sık seyahat eden Öztürk bunları rapor halinde Başbakanlığa bildirip sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu raporlardan birinde; *“İntihap muntıkası olan Ağrı iline ve kazalarına geldim. Halkın dileklerini yakından dinledim. Gördüğüm işittiğim hadiseler beni fevkalade müteessir etti. Memleketin muhtelif yerlerinde muhtelif sebeplerle ilimize gönderilen idari amirleri, adliye mensupları hatta teftişe gelen dâhiliye ve adliye müfettişlerinin CHP lehinde kuvvet ve gayret sarf ettiklerini demokrasiyi yıkmak, DP’yi kapatmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Hatta DP Başkanları, İdare Heyeti Azalarının birer birer uydurma vesilelerle tevkifleri cihetine girmektedirler. Netice itibariyle Ağrı’dan idari ve adliyenin CHP’nin devri altında olduğuna kanaat hâsıl*

⁴¹² Üniversite Öğretim Üyelerinin görevlerinden azli ile ilgili madde.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 24, Birleşim 113, s. 957-961.

ettim. Bu gidişle neticenin ne olacağına yüksek takdirlerine bırakıyorum. Arz ettiğim bu hadiseleri yerinde görmek ve tatbik etmek üzere salâhiyettar zevatın izamını saygılarımla arz ederim.”⁴¹⁴ Bu şikâyet telgrafı üzerine; Başbakan, “Telgrafınızı dikkate şayan buldum, vakada tevkîf edilen şahısların ve tevkîf sebepleri hakkında bilgi verilmesini rica ederim...”⁴¹⁵ Yazısı gelmiştir buna binaen Öztürk. “Ağrı ve kazaları adliye yargıçları. Cumhuriyet savcısı ve valinin partimiz aleyhine güttükleri kötü zihniyet ve attıkları darbelerin burada birer birer arz ve adedine imkân bulunamadığından bunlar hakkından inceden inceye tahkikat yapmak üzere dahiliye ve adliyeden dürüst birer müfettişin izamine ve bunların dağıtılmadığı taktirde partimizin tamamen sukut edeceğini... Partinin selameti ve idamesi bakımından uzaklaştırılmasına emir ve müsaadelerinizi...”⁴¹⁶ Yazısıyla cevap vermiştir. Burada anlaşılamayan nokta Öztürk, şahsi çıkarları için mi yoksa partinin geleceği için mi bu talepleri istemiştir. Müfettişin gelip gelmediği veya geldiyse raporlarının varlığı noktasında da belgelerin eksik olması dolayısıyla bu soru muallakta kalmaktadır.

4.1.2.3.3. Celal Yardımcı

Demokrat Parti Ağrı Milletvekilleri içerisinde en etkin olan milletvekilidir. Demokrat Parti Hükümetlerinde Bakanlık yapmış olan Celal Yardımcı Ağrı’nın gelişip kalkınmasında büyük roller oynamıştır. Meclis çalışmaları sırasında toplam 103 kez söz alan Yardımcı’nın söz aldıkları konuları şöyle sıralayabiliriz.

1: Hastane, okul, park, meydan, cadde, stadyum ve emsali müessese ve yapılara yaşayan kişi adlarının konması hakkında kanun teklifi vermiştir.⁴¹⁷

2: Yabancı ülkelerde görev yapan askerlerin maaşlarındaki iyileştirme için kanun teklifi sunmuştur. Kanun teklifini sunarken mecliste; “... Fiilen bu gün Kore’de çarpışan bir tugayımız vardır. Kanunen bunlara verilmesi gereken ödenek, tazminat, maaş emirleri vesairenin verilmesi lazım mıdır değil midir?”⁴¹⁸ Şeklinde milletvekillerine hitap etmiştir.

⁴¹⁴ BCA: 030.01.50.301.11-4.

⁴¹⁵ BCA: 030.01.50.301.11-2.

⁴¹⁶ BCA: 030.01.50.301.11-1.

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 1, Birleşim 12, s. 243.

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 3, Birleşim 15, s. 70.

3: Atatürk'ü koruma kanunuyla ilgili olarak Celal Yardımcı Mecliste; "... Lehte konuşan dört arkadaştan sonra aleyhte konuşmak istedim... Orta Çağda konulan "Lese-Majeste" denilen krala karşı saygısızlık edenlere karşı bazı kanunun çıkardığı kanunun nasıl sonradan paçavraya çevrildiğini anlatacaktım. Hâsılı daha birçok anlatacaklarım vardı. Ben bunları Atatürk'ü daha az sevdiğimden değil, Atatürk'ü çok sevdiğim fakat milletin hürriyet haklarına ve kanunlarına köle derecesinde bağlı olduğumdan söyleyecektim. Eğer Atatürk sevgisi mevzu bahis olsaydı Atatürk sevgimi her arkadaşın sevgisiyle teraziye koymaya hazırım. Şu itibarla arz ettiğim hususlara cevap olmak üzere keyfiyeti müzakere takririnin biraz evvel arz ettiğim mesele de nazara alınarak yani dört lehte konuşulduktan sonra ve bir tek aleyhte biraz evvel arz ettiğim mesele de nazara alınarak bu takririn reddine karar verilmesini teklif ediyorum." Konuşmayı yapmıştır.⁴¹⁹

4: Atlantik Paktı'na katılma dolayısıyla mecliste konuyla ilgili görüşmeler sırasında söz alan Yardımcı, "... Büyük Türk Milletinin büyük mümessilleri: bütün dünyaca malumdur ki Atlantik Paktına vücut veren devletlerin ne münferiden ve ne de müctemian milletlerin hürriyetlerinde, topraklarında ve hükümlerinde asla gözü yoktur. Hatta husumetlere uğradıkları milletlerin bile bu haklarını en az kendi hakları kadar mukaddes ve dokunulmaz bir hak diye tanırlar. Sulhçudurlar, tecavüzden kaçınır, kavgadan çekinirler. Fakat bir gün kendi hürriyetlerini, medeniyetlerini ve hükümlerliklerini müdafaya mecbur kalırlarsa, dünya, bu sulh perilerinin esatirin ateş ve demir ilahı volkan olarak karşısında bulacaktır... Bu şaşmaz hakikati paktın muhtevasından anlamakla müşkülât çekilmez. Bu metin ve muhtevaya göz attığımızda görürüz ki:

Atlantik Paktı Birleşmiş Milletler Antlaşmasının gaye ve prensiplerine olan inançlar muhafaza ve bütün milletler ve hükümetleriyle barış hainde yaşamak arzuları tahakkuk ettirmek için kurulmuştur. Atlantik Paktı milletlerin demokrasi prensiplerini, fert hürriyetlerini, hukuk hükümlerliği üzerine müesses bulunan devletlerin istiklal bütünlüğünü, insan topluluklarının müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumak amacıyla tedvin olunmuştur. İyi ama buna sebep nedir; bilirisiniz; proleter inkılabı adı altında insanlara sahte refah vaadiyle komünist bir dünya imparatorluğu kurmaya

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, s. 130.

çalışanlar vardır... İşte Atlantik Paktı, bir gün silaha başvurarak, dünyanın diğer cennetâsa mamurelerini de bu hale sokmak isteyenlerin habis emellerini aynen onun yaptığı gibi ve fakat ondan çok daha üstün bir iman sayesinde ve teknik silahlara sarılarak onu kımıldamak istediği yerde ezmek gayesiyle kuvveden fiile çıkarılmıştır...” Sözlerine bu şekilde başlamış ve devamında Atlantik Paktı’na girmemiz noktasında görüşlerini de bildirmiştir.⁴²⁰

Yukarıda önemli konuşmaları dışında; Meclis Bütçe görüşmeleri sırasında birçok kez söz almış, çeşitli kurumların bütçeleri noktasında görüşlerini bildirmiştir. Devlet Vekilliği⁴²¹ döneminde hükümete ve çeşitli milletvekilleri hakkında sorulan sorulara cevaplar vermiştir.

1950 seçimlerinden sonra meclise gönderdiği 3 Milletvekili ile Ağrı temsilde sayı olarak az olsa da özellikle Celal Yardımcı’nın Bakan olmasıyla birlikte; yapılan yatırımların artması, eğitim alanında meydana gelen gelişmelerle Ağrı’nın kaderi de bir anlamda değişmiştir. Eğitimci olan Kasım Küfrevi ile beraber Celal Yardımcı’nın Ankara faaliyetlerine Halis Öztürk’ün ağrı izlenimleri ve raporları neticesinde Demokrat Parti’nin ilk döneminde Ağrı büyük değişikliklere uğramıştır.

4.1.3. 1954 Genel Seçimi

Başbakan Adnan Menderes’in DP Grup Toplantısı’nda seçimlerin 2 Mayıs’ta yapılmasını önermesi üzerine; 12 Mart 1954’te TBMM Genel Kurulu yapılan oylama neticesinde seçimlerin 2 Mayıs 1954’te yapılmasına karar vermiştir.⁴²² Bu arada seçim sistemindeki var olan bazı aksaklıklar giderilmiştir. 1954 Genel Seçimlerine Türkiye genelinde dört parti katılmıştır. Bunlardan CHP ve DP bütün illerde katılırken, Cumhuriyetçi Millet Partisi 40 ilde, Türkiye Köylü Partisi de on dokuz ilde seçime katılmıştır. Seçime rekor sayıda müracaat olurken, sadece Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’den milletvekili olmak isteyen aday sayısı 14.000 civarındadır.⁴²³ Ağrı’da ise seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti girmiştir. Bu partilerden ayrı olarak da bir Bağımsız aday seçime girmiştir.

⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 13, Birleşim 41, s. 330.

⁴²¹ II. Adnan Menderes Hükümeti döneminde Devlet Bakanlığı yapmıştır. *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1998, s. 183.

⁴²² TBMM Kavanin Mecmuası, Devre IX, İçtima 4, 36, s.6272.

⁴²³ Gülay Sarıçoban, *Samet Ağaoğlu’nun Siyasi Biyografisi*, Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T.E., (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2010, s.2112.

Dönemin seçim kanununa göre genel seçimler dört yılda bir yapılmaktadır.⁴²⁴ 1953 yılından itibaren ülkede seçim havası gittikçe hissedilirken aynı durum Ağrı'da da yaşanmaktadır. Muhalefet partileri halka bu iktidardan kurtulmak için bir fırsat doğduğunu anlatmaya çalışırken; Demokrat Parti yaptığı hizmetleri ön plana çıkararak iktidarda kaldığı süre içerisinde neler yaptığını anlatmıştır. Propaganda noktasında 1954 seçimleri çok renkli geçmiştir. Özellikle CHP ve DP arasındaki propaganda yarışı dikkat çekmektedir. CHP propagandasını:

- 1: Hayat pahalılığı
- 2: Yabancı sermayenin ülke ekonomisine girişi
- 3: Menderes'in faaliyetleri ve Menderes hakkında olumsuz propaganda.
- 4: Basın yayın organları
- 5: Partizanlık
- 6: Petrol Kanunu, gibi başlıklar üzerine kurarak iktidara yüklenirken; iktidar

partisi Demokrat Parti'nin seçim propagandasını:

- 1: Limanlar
- 2: Barajlar
- 3: Köy yolları ve köprüler
- 4: Tarım Politikası
- 5: Geçmiş iktidarla kendi dönemleri arasındaki fark
- 6: Dış politika
- 7: İnönü
- 8: Yabancı sermayenin getirileri
- 9: Demokrasi, başlıkları üzerine inşa etmiştir.

Propagandalar bu şekilde devam ederek 2 Mayıs 1954 tarihinde seçimler olmuş ve sonuçları;

Tablo 4. 3. 1954 Yılı Türkiye Geneli Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	10.262.063		
Oy Kullanan	9.095.563		
Katılım Oranı	%88.63		

⁴²⁴ TBMM *Kavanin Mecmuası*, Devre IX, İçtima 4, C. 36, s.6272.

Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları Milletvekili Sayısı
D.P.	5.313.659	58.42	503
CHP.	3.193.471	35.11	31
CMP	408.249	5.28	5
KP	50.935	0.56	-
İP	910	0.01	-
Bağımsızlar	56.393	0.62	2
TOPLAM	9.095.563	100	541

Tablodaki şekliyle sonuçlanmıştır.⁴²⁵

4.1.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Genel Seçimlere bir yıl kala Cumhuriyet Halk Partisi ülke genelinde olduğu gibi Ağrı’da çalışmalarına başlamıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi CHP’nin seçim stratejisi olarak karşımıza çıkan konuları Ağrı’da da anlatıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda Ağrı’ya gelen Kasım Gülek⁴²⁶ açık hava toplantısı yapmıştır.⁴²⁷ Yayla Gazetesi genel yayın yönetmeni Şeref Saraçoğlu, Gülek’in konuşmasını: “bizzat teker teker saydığuma göre 800 dinleyiciye CHP’sinin kuruluşunu Atatürk’ün partisi olduğunu ve Atatürk’ü kendi partisine mal ederek konuşmasına birinci Cihan Harbinden sonra memleketin bir harabe haline geldiğini, Halk Partisi’nin fabrikalar kurup memleketi refaha kavuşturduğunu ileri memleketler seviyesine getirdiğini demokrasi hamlesini bizzat kendilerinin yaptığını dâhilde ve hariçte hiç bir kuvvetin Halk Partisi’ni icbar etmediğini ve edemeyeceğini belirtti.

14 Mayıs’ta iktidarı seve seve devrettiklerini, iktidarı devir olan Demokrat Parti’nin Halk Partisi içindeki midecileri kendi saflarına aldığını ve Halk Parti’nin bu midecilerden menfaatçilerden, kurtulduğunu şimdi gözlerinin açık olduğunu, DP’nin birçok işler yaptığını, ucuzluk getireceğine askerliği herkesin kendi köyünde yapacağını sigaranın 10 kuruşa satılacağını hâlbuki her şey arttı, millet bu vaatlere aldanarak reyini verdiğini, yalancının mumunun yatsıya kadar yanacağını, DP’nin mumunun ikindide söndüğünü, devlet radyosunda yalan yayın yapıp iktidarın düdüğü olup yapılmayanları

⁴²⁵ TÜİK 1923-2011 Genel Seçimler ve Sonuçları, s. 10; Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde, s.259.

⁴²⁶ CHP Eski Genel Sekreteri.

⁴²⁷ Yayla, 17 Ağustos 1953.

yapılmış gibi gösterdiğini memurların dama taşı gibi oynatıldığını, partizanların elinde oyuncak olduğunu, üç buçuk yılda iktisadi işlerimizin tutulmayacak kadar fena olduğunu Adnan Menderes'in Halk Partisine Kitabı dediğini fakat kendileri kitapsız olup liberasyonla liberalizmi karıştırdıklarını, bunun neticesinde gümrükleri ardına kadar açıp istihsalı arttıracak maddeler yerine, incik boncuk getirildiğini, dış ticaret açığının kabarıp 500 milyona çıktığını borçların ödenmediğinden bı gün Türkiye'nin bataklık memleket olarak görüldüğünü..." Ana hatlarını anlattığı yazısında Cumhuriyet Halk Partisi'nin, seçimlerde yukarıda da belirttiğimiz başlıklar altında çalışmalarını Ağrı'da da yaptığını görmekteyiz.⁴²⁸

Daha önce ziyaret edilmek bir tarafa, şikâyetleri inceleyecek müfettişlerin bile zor geldiği Ağrı'ya seçimlerin yaklaşmasından dolayı Cumhuriyet Halk Partisi'nden çeşitli düzeylerde siyasetçiler geldikleri görülmektedir. Ancak bu durum bile CHP'nin Ağrı'da oy toplamak bir tarafa oyu kaybetmesine engel olamamıştır. 1950 seçimlerinde CHP'nin kalesi niteliğindeki Diyadin, Tutak ve Doğubayazıt'ta partiden toplu istifalar gelerek Demokrat Parti saflarına geçtikleri görülmektedir.⁴²⁹

Bu gelişmeler ışığı altında Cumhuriyet halk Partisi Ağrı'da; İbrahim Tokar, Nadir Süphandağ, Ahmet Alparslan, Fuat Fırat ve Salih Türkmen aday adaylığı için müracaat etmişlerdir.⁴³⁰ Aday adayları gerek CHP Ağrı İl Teşkilatı gerekse CHP Genel Merkezi'nce değerlendirmeler neticesinde:

- 1: İbrahim Tokar
- 2: Nadir Süphandağ
- 3: Fuat Fırat
- 4: Salih Türkmen

Cumhuriyet Halk Partisi'nden 1954 seçimleri için milletvekili adayı olmuşlardır.⁴³¹

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde Ağrı'da Cumhuriyet Halk Partisi 60.662 oyun 17209'unu alarak toplam oyların %28,3'ünü almıştır.⁴³² Bu

⁴²⁸ "CHP Genel Sekreteri Sayın Kasım Gülek Dün Eski Meydanda Bir Konuşma Yaptı", *Yayla*, 17 Ağustos 1953.

⁴²⁹ *Yayla*, 8- 9 Mart 1954.

⁴³⁰ *Yayla*, 13 Mart 1954.

⁴³¹ *Demokrat Ağrı*, 13 Nisan 1954.

seçim sonuçlarıyla Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili gönderememiştir.

4.1.3.2. Demokrat Parti

1950 Genel Seçimleri, 1951 yılı Ara Seçimleri ve Yerel Yönetim seçimlerinden zaferle çıkan bir parti olarak 2 Mayıs 1954 seçimlerine hazırlanan bir parti karşımıza çıkıyor. Seçim nutuklarında genel olarak 4 yıllık icraatları yanı sıra geçmiş dönemle karşılaştırma ve mukayeseyi de ön plana çıkardıklarını görmekteyiz.

Ağrı'da Demokrat Parti'nin seçim çalışmalarını gözlemlerken ilk olarak karşımıza il teşkilatının faaliyetleri çıkmaktadır. Demokrat Parti Ağrı İl Başkanı Nimet Sümer Yayla Gazetesine verdiği demeçte: *“Partimiz Karkse ve kazaları da dâhil olmak üzere en küçük köylere kadar girmiş ve teşkilatlanmıştır. Her yerde fevkalade bir çalışmayla partililerin ve bilhassa bitaraf vatandaşların sevgi ve alakasına mazhar bulunduğuna şahit olmaktadır. Bilhassa parti il teşkilatlarında bulunan mesai arkadaşlarımız her bakımdan memleketin sevgi ve itimadını ve bütün varlıklarını memleket hizmetine vakfetmiş kimselerdir. Asla şahsi menfaatlerini kale almadan memleket hizmetinde bulunmaktan zevk duyan partimizin ve hkmetimizin muazzam faaliyetleri aklıselim sahibi halkımızın gözünden kaçmamaktadır.*

şehrimizde bulunan diğer partilerin muhakkak ki DP'nin faaliyet ve müspet başarıları karşısında çok zayıf bir durumda bulundukları bir hakikattir. Milletın oyu ile iş başına gelen DP köylüyü ve işçiyi koruma ve onlara hizmet etme babında halkın sevgisini kazanmıştır... Ağrı'da yapılacak olan her türlü seçimi kazanmada halkımızın olgun ve aklıselimi ve kanaat-ı vicdaniyesine güveniyoruz. Bundan da eminiz” sözleri ile Demokrat Parti'nin Ağrı'da teşkilatlanmasının en ücra köşelere kadar gittiğini belirtmiştir.⁴³² Bu durum kendini CHP'den istifalar ile göstermiş ve sadece CHP'den istifa ile kalmayıp istida edenler DP saflarına geçmişlerdir.

1953 sonbaharın başlangıcıyla birlikte Ağrı'da siyaset canlanmaya başlamıştır. Halkın geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu şehirde, yazları siyasi parti faaliyetleri diğer mevsimlere göre nispeten daha durgundur. Eylül ayı başlarında; Kasım Küfrevi beraberinde ki il başkanı Nimet Sümer ve Mehmet Ali Karaca ile beraber ilk

⁴³² TBMM Seçim Sonuçları, 1954 Yılı Genel Seçimlerinde Ağrı Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları

⁴³³ Yayla, 15 Ocak 1953.

ziyaretini Patnos'a yapmıştır. Patnos'ta iç ve dış siyaset üzerine: “... *Demokrat Partinin Şarka verdiği ehemmiyeti su, yol, mektep, hastane ayırdıkları tahsisatı ve yardımı rakamlara müstenit izahla sulh masasında Amerika'nın yanında yer almakla dünyanın büyük devletleri gibi söz sahibi olduğunu belirtmiştir...*” Bu konuşmayı yaparak halkı bilgilendirerek gelecek seçimlerde de Demokrat Parti lehine oy kullanmalarını istemiştir.⁴³⁴

Patnos'tan sonra Halis Öztürk ile beraberindeki Demokrat Parti İl Teşkilatıyla birlikte Taşlıçay'a gitmişleridir. Burada iktidarları dönemindeki faaliyetleri anlatarak ilçeye yapılan yatırım ve yardımları dile getirmiştir. Ayrıca Kasım Gülek'in 17 Ağustosta Ağrı'da yaptığı konuşma esnasındaki sözlerine de cevaplar vermiştir.⁴³⁵

Kasım Küfrevi ve Halis Öztürk'ten sonra Devlet Vekili Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı Ağrı'ya gelmiştir. Taşlıçay, Diyadin ve Doğubayazıt'a Halis Öztürk, Kasım Küfrevi, Vali Muhlis Babaoğlu, Evkaf Genel Müdürü Orhan Çapçı, İskân Müdür Muavini Galip Tevdi, Demokrat Parti Ağrı İl Başkanı Nimet Sümer, İl Teşkilatı üyeleri ve basın mensuplarıyla beraber gitmişlerdir. Bu ziyaretler esnasında Taşlıçay'ın 1954 yılında kaza olacağını söylemiş ve bu yönde çalışmaların devam ettiğini bildirmiştir. Diyadin'de ise halkın sorunlarını dinlemiş ve çözümler üretmeye çalışmıştır. Doğubayazıt'ta ise Kasım Gülek'in sözlerine cevaplar vererek temaslarını tamamlamıştır.⁴³⁶ İncelemeler ardından Ağrı merkezinde halka konuşma yapan Yardımcı; “... *Şurada içinde bulunduğunuz şehre bakınız. Elektriğe kavuştunuz, telefonunuz geldi, telsiziniz işliyor, hava meydanınız açıldı ve sizi yurdun her tarafına bağladı. Hususi hastaneye devlet elini uzattı, umumi bütçeye aldı. İçme suyunuz geldi. Ziraat kredileriniz arttı...*

... *Yollarınıza 403 bin lira, okullarınıza 273 bin lira, sularınıza 289 bin lira, sağlık merkezlerinize 546 bin lira, iskân işlerinin yardımına 250 bin lira para gönderildi...*

... *Eski iktidar döneminde beş senede ancak tevzi edilen 351 bin dönüm araziye mukabil, yeni iktidar 951 de 1 milyon 931 bin ve 952 de 1 milyon 733 bin küsur dönüm toprağı vatandaşa dağıtmak suretiyle vazifesinde başarıyı gösterdi.*

⁴³⁴ Yayla, 11 Eylül 1953.

⁴³⁵ Yayla, 12 Eylül 1953.

⁴³⁶ Yayla, 14 Eylül 1953.

Vakıflar Genel Müdürlüğü geçmiş yıllara yani eski iktidar zamanlarında ruhsuz ve cansız bir halde bulunan vakıflar müessesesini yurt hizmetinde büyük muvaffakiyetlere erdirdi. Eskiden sarf edilen 600 bin liraya mukabil bu müesseseye bu gün bu müesseseye sende 2 milyon lirayla millet camilerinin ve abidelerinin hizmetine koşturmaktadır...

Hakikat bu merkezde iken Halk Partisi'nin bazı sözcüleri memleket içinde dolaşıp kendilerine iyi niyetli insanların süsünü veriyorlar. Müşkül şartlar içinde iktidar ile mücadele etmenin onlar için birer kahramanlık olduğu iddiasındadırlar.” Sözleriyle hem iktidarlara döneminde Ağrı'ya yapılan yardım ve yatırımları anlatmış hem de Kasım Gülek'in sözlerine cevaplar vermiştir.⁴³⁷ Ayrıca konuşma içerisinde; yeni temeli atılan Konya, Amasya ve Kütahya şeker fabrikalarının temellerinin atıldığını belirtmiştir. Bunların yanında Çanakkale ve Ağrı Havaalanlarının da açılışlarından bahseden Yardımcı, gelecek seçimler için Ağrı halkından oy talep etmiştir.

Seçim propagandaları hızla devam ederken bir yandan da iktidar partisinden milletvekili olmak isteyenlerin adaylık müracaatları da devam etmektedir. 14 Mart 1954'te son bulan adaylık müracaatları neticesinde, Demokrat Parti Ağrı Milletvekili aday adayları şöyledir:

Kasım Küfrevi

Celal Yardımcı

Halis Öztürk

Nimet Sümer

Sıtkı Şefkatli

Şeref Saraçoğlu

Halit Acarbay

Ahmet Tekin

Sadettin Özmen

Mustafa Özdemir

⁴³⁷ Yayla, 16 Eylül 1953.

Vehbi Özbek.⁴³⁸

Aday adaylarının resmi aday dilekçeleri ile ilgili arşivlerde belgelere rastlanamadığı, dönemin yerel basınında da detaylı bilgiler verilmediği için; adayların doğum yerleri, meslekleri ve diğer bilgileri noktasında eksiklikler bulunmaktadır.

4.1.3.3. X. Dönem Ağrı Milletvekilleri

1954 yılındaki genel seçimleri Demokrat Parti 1950 seçimlerinde aldığı oy oranını arttırarak tekrar kazanmıştır. Türkiye genelindeki bu tablo Ağrı'ya da aşağıdaki şekliyle yansımıştır.⁴³⁹

Tablo 4. 4. X. Dönem Ağrı Milletvekilleri

X. Dönem Milletvekilleri (2 Mayıs 1954)			
Kasım KÜFREVİ			
Halis ÖZTÜRK			
Celal YARDIMCI			
Nimet SÜMER			
Kayıtlı Seçmen Sayısı		64,099	
Seçime Katılım Oranı		%95,2	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı
CHP	17,209	% 28,7	-
DP	42,222	%70,3	4
Bağımsız	1,236	%01,0	-

Tabloda da görüldüğü gibi 1950 seçimlerinde 3 olan Ağrı Milletvekili sayısı, 1954 seçimlerinde 4'e çıkmıştır. Seçilen Ağrı Milletvekillerinin yasam ve parti içi faaliyetlerine baktığımızda:

4.1.3.3.1. Halis Öztürk

IX ve X. Dönem Ağrı Milletvekili olan Halis Öztürk'ün; ilk dönemde olduğu gibi bu dönemde de meclis içerisinde herhangi bir çalışmasına veya Genel Kurulda hitabına rastlanamamıştır.

⁴³⁸ *Yayla*, 16 Mart 1954.

⁴³⁹ *BCA*: 030.10.78.515.11-2; *TBMM Seçim Sonuçları*, 1954 Yılı Genel Seçimlerinde Ağrı Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları

4.1.3.3.2. Nimet Sümer

X. Dönem Ağrı Milletvekili olan Nimet Sümer, meclis içerisinde Halis Öztürk gibi çalışmalara katılmamış ve Genel Kurul’a herhangi bir hitapta bulunmamıştır.

4.1.3.3.3. Kasım Küfrevi

IX ve X. Dönem Ağrı Milletvekili olan Küfrevi, meclisteki ikinci döneminde ilk dönemine göre daha sönük geçmiştir. Özellikle Hürriyet Partisi ile olan ilişkileri nedeniyle Demokrat Parti saflarında da sıkıntı yaşayan Küfrevi mecliste iki konuşmada Genel Kurul’a hitap etmiştir. Bunları maddeleştirirsek:

1: Maarif Vekâleti, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1955 yılı bütçeleri münasebetiyle yaptığı konuşmada bütçeden çok; *“Muhterem arkadaşlarım, Burhanettin Onat arkadaşımızın şimdiye kadar vaki olan bütün tekliflerine canı gönülden katılmış bir arkadaşınız olarak konuşuyorum. Şimdiki teklifinde asarın ihyası sadedindeki teklifi ise cidden bende büyük bir üzüntü yapmış bulunmaktadır. İlim zaviyesinde mesele mütalaa edildiği zaman elbette ki, ilim dünyası üzerinde ehemmiyetle durduğu her eserin ihya edilmesi herkes tarafından takdirle karşılanır. Tasavvur buyurun ki, o Bizantologlar bundan evvelki toplantılarında, Bizans eserlerinin meydana çıkarılması için Sultan Ahmet Camii’ni yıkılmasını teklif edecek kadar ileri gitmişlerdir. Eğer biz bunu Bizantologlara gösteriş olsun diye yapıyorsak doğru bulmuyorum...”*Kanunun daha önceki yapılan yanlış uygulamaları.⁴⁴⁰

2: Başvekil Adnan Menderes'in kurduğu Hükümetin programı münasebetiyle meclis kürsüsüne gelen Küfrevi'nin değerlendirmesi şöyledir: *“... Anayasanın 44. Maddesindeki ifade ile Hükümetin hattihareketini ve siyasi nokta-ı nazarını aksettirmesi lazım gelen bir program var önümüzde.*

Muhterem arkadaşlar, acaba bu programın getirdiği yenilikler nelerdir? Bu hususları Yüksek Heyetinizin huzurunda belirtebilmek için biraz gerilere, Menderes Hükümetlerinin diğer programlarına nazar atfetmeme müsaadenizi istirham ederim...

Birinci Menderes Kabinesi: 1950 senesinde asil Türk Milletinin mukadderatını... Rejim mevzuunda, iktisadi mevzularda ve demokrasi mevzularında

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 5, Birleşim 52, s. 987.

Demokrat Parti Programındaki umdelerin nasıl tahakkuk ettirileceğini burada dile getiriyordu. İkinci programa geliyorum: on ay sonra hükümet reisi yeni bir kabine kurabilmek esbabı mucibesıyla istifa etti. İkinci hükümetin programı birinci hükümetin programı arasında esaslı bir fark bulunmadığını beyan ediyordu. Bu programda yenilik olarak sadece bir siyasi üslubu halaveti vardı. Kullanılan tabir ve kelimelerde yumuşaklık vardı. Zahir kırmızı reyler, kelimelere bir ufak pembelik veriyordu.

Üçüncü Menderes kabinesi seçimden sonra teşekkül etti. Bu kabinenin programını Başvekil taktim ederken şöyle diyordu: “Huzurunuzda yeni bir programla gelmiş değiliz. Hükümetin getirmiş olduğu programda iktisadi ve mali kısımlar malumdur. Mevzuatımız iç rejim ve demokrasinin tekâmül ettirilmesi bakımındandır.”

... Program bir hükümetin yapacağı işleri ve takip edeceği prensipleri gösterir. Mühim olan husus, bunların tatbikatında hâkim olan zihniyet ve prensiplerdir. Üçüncü Menderes Hükümetinde hâkim olan zihniyet, vatandaş fikir ve düşünce hürriyetine aykırı hüküm ve tasarruflardan kurtarma bakımından semere vermedi. Bilakis halkı mevcut kanunlar dışında vesayete muhtaç telakki eden bir hüviyetle göründü. Vatandaşlar üzerinde türlü yollardan, türlü telakkilerle devletin siyasi ve idari hükmünü ağırlaştırmak heves edilecek yollardan değildir. İnsanların hayatında, siyasi toplulukların hayatında mevsimler vardır, nitekim mevsimi geldi. Üçüncü Menderes Kabinesi sukut etti.

Dünyanın nazarlarının üzerimize çevrildiği şu günlerde Demokrat Parti yüksek grup milletçe arzu edilen bir hükümetin lüzumunu zamanında duymuş ve bu suretle Üçüncü Menderes Hükümeti'nin sukutu yerinde olmuştur. Hükümetin sukutu parlamento zaviyesinden de yerindedir.

Demokrat Parti Yüksek Meclis Grubu huzurunda ilk defa vukua gelen bu sukut hadisesi, artık grup hâkimiyetine ve dolayısıyla meclise birlikte iş görme zihniyetine açılan bir pencere olarak tasvip edilip takdire layık görülmelidir.

... Kabinenin kuruluşunda ufak bir noktaya temas etmeden geçemem. Muhterem Başvekil bu kabinede iki bakanlığı uhdesinde bulundurmak, tasarrufunda bulundurmak itiyadından kurtulamıyor. Bu bakanlığın Milli Müdafaa Bakanlığı olduğu hiç kimsenin dikkat nazarından kaçmaz... Henüz teşekkül etmekte olan bir kabinede daha asıl vücut bulmadan niyabetin zuhuru asla caiz olmaz niyabetin zuhuru için aslın vücudu şarttır.

... Bu programı üslup haleti ruhiye ve muhteva bakımından gözden geçirmek istiyorum. Eğer bu programda beşaret telakki edilecek parıltılar var ise bunu her şeyden evvel Yüksek Heyetinizin eseri telakki ederek memnuniyetle karşıladığımı ifade ederim yine itiraf ederim ki: bu program üslup bakımından şimdiye kadar dinlediğim programlar bakımından en halâvetizi olmuştur.

Bir insan tahayyül buyurunuz, bir günahkâr ürkekliğiyle itiraf-ı zünup odasına yaklaşıyor, içeri giriyor fakat içeri girdikten sonra itiraf etmenin günah olduğuna kani olarak aniden dışarı fırlıyor. Ondan sonra tövbe-kâr bir insan huzuruyla meydana doğru ilerliyor. İşte aziz arkadaşlar 4. Menderes Hükümeti'nin Programı üzerinde böyle bir haleti ruhiye kanatlarını germiştir.

Bu program cidden itinalı bir tertibe mazhar olmuştur. İktisadi meseleleri öne alıp, rejime müteallik mevzuları bunların arkasına itmek ilk nazarda muvaffak bir taktik kabul edilebilir. Fakat bu yol, her cihetle elli senesine rücu eden programın sukutunun tersini affetmez.

Eski Menderes Hükümetleri nihayet sadece şekli tebeddüller neticesinde meydana gelmiştir. Bu hükümetlerin programlarında bir yenilik olmaması bir dereceye kadar mazur görülebilir. Fakat eski kabine hâkim zihniyeti, prensipleri ve tedvir sistemi dolayısıyla sukut etmiştir. Şu halde yeni kabine programı ileriye doğru muhakkak suretle yenilikler beklemek hakkımızdı.

Memleketin ufkuna bir tencere kapağı gibi çökmüş olan maddi, manevi sahalardaki sıkıntıları kaldırarak, vatandaşı nefes aldırarak her tedbir karşısında ancak bahtiyarlık duyarım. Ancak muhterem Hükümet Reisi tarafından yeni hükümet kurulması münasebetiyle "icra faaliyetlerimizde yeni bir merhaleye ulaşacağını gösterir" derken programın diğer taraftan her cihetle 1950 senesine rücu eden programın senelerce gayret sarf ettikten sonra hızla kayarak başlanılan noktaya düşmesi insana cidden hazin geliyor."⁴⁴¹ Kasım Küfrevi sözlerinin devamında Hükümetin; Kıbrıs, Eğitim, Üniversite, Dış İlişkiler, bütçe vb. noktasında da tenkitlerini

⁴⁴¹ TBMM Zabut Ceridesi, Dönem 10, Cilt 8, Birleşim 15, s. 292-298.

sunmuştur. Bu dönem Hürriyet Partisi ile flört eden Küfrevi, hem 19'lar Hareketi⁴⁴² içerisinde yer almış hem de Demokrat Parti'den istifa etmemiştir.

4.1.3.3.4. Celal Yardımcı

Demokrat Parti Ağrı Milletvekillerinden olan Yardımcı; IX ve X. Dönem milletvekili olmuştur. Meclis çalışmaları sırasında Maarif Vekili olarak 17 kez, Devlet Vekili olarak 20 kez söz alarak Meclis Kürsüsünden milletvekillerine hitap etmiştir. Celal Yardımcı'nın çalışmalarına baktığımızda:

4.1.3.3.4.1. Maarif (Eğitim) Vekilliği

Türkiye Cumhuriyeti'nin 21. Menderes Hükümetlerinin de III. Hükümetinde Maarif (Eğitim) Vekili olmuştur.⁴⁴³ Vekilliği döneminde Meclis kürsüsünde çeşitli konular hakkında aldığı sözleri maddeleştirirsek:

1: 1953-1954 yılları okullarda okutulan Coğrafya Kitabında Hatay'ın Türkiye haritasında yer almaması hakkında sorulan soruya verdiği cevap şöyledir: “ Sayın arkadaşlarım; Hatay Mebusu Şekip İnal'ın sualine cevapta bulunuyorum. Mevzubahis kitap, Cemal Ünogur ve Bahri Özkay tarafından ilkokullar için yazılan coğrafya kitabıdır. Bu kitap1953-54 ders yılı için Talim ve Terbiye Dairesinin 7 Nisan 1953tarihli kararnamesiyle kabul edilmiş ve kitap basılmıştır. Birinci baskıda Hatay Vilayetimizin Milli Hudutlar dışında bırakan hiçbir vesika ve harita mevcut değildir... Yalnız kitabın ikinci baskısında, kitabın sonuna başka bir harita eklenmiştir. Bu haritada Hatay hudutlarımız dışında gösterilmiştir. Meseleye Vekâletimiz muttali olur olmaz, hadiseyi muhterem arkadaşlarımızdan bir ay iki gün evvel tetkik etmiş ve ikinci baskıya böyle bir haritanın eklendiğini görerek kitabı derhal tedrisattan kaldırmışlardır...”⁴⁴⁴

2: Köy Enstitülerinden 1942-1952 yılları arasında mezun olanların sayısı ve ilk mezun olanların maaşlarında ki mağduriyetleri ile ilgili olarak Meclis'te sorulan soruya, Yardımcı: “1942-1952 yılları arasında Köy Enstitülerinden mezun olanların sayısı 1993'ü kız, 15903'ü erkek olmak üzere 17296'dır. Köy Enstitüleri mezunlarının almakta oldukları aylık ve maaş dereceleriyle bu müesseseler 6234 sayılı kanunla öğretmen

⁴⁴² Demokrat Parti içerisinde ayrılan 19 Milletvekili daha sonra Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır. Bu 19 kişi içerisinde sadece Kasım Küfrevi “seçmenlerimle konuşmadan istifa etmem” diyerek istifa etmemiştir.

⁴⁴³ Resmi Gazete, 18 Mayıs 1954, Sayı, 8710, s. 1.

⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 2, Birleşim 7, s.129.

okulu adını aldıktan sonra mezun olanların maaş dereceleri arasında fark mevcuttur. Bu farkın izalesi ve ilk mezunların mağduriyetinin bertaraf edilmesi bir teadül kanunu hazırlanması hususunda çalışmalar yapmaktayız.” Cevabı vermiştir.⁴⁴⁵

3: Ege Üniversitesi adında İzmir’de bir üniversitesi kurulmasıyla ilgili olarak Mecliste Celal Yardımcı şunları söylemiştir: *“Her yıl biraz daha artan bir hızla, alaka ve büyük bir himmetle Yüksek Meclis’in ilk tedrisat ve nihayet bu günde üniversiteler gibi irfan müesseselerini Türk Maarif hayatına kazandırmak suretiyle gösterdiği alakaya karşı Hükümet adına en büyük minnet ve şükranımızı arz ederken bu değerli alakanın devamını ve bunların kuruluşları sırasında da bu müzaheretin esirgenmemesi bulunur bize tevdi ettiğiniz bu vazifede size layık olmaya, Türk Maarifine azami derecede neticeler istihsal etmekte kendimizi vazifeli ve en büyük feragatle çalışmakla mesul addettiğimizi huzurunuzda arz ederim.”⁴⁴⁶*

4: Karadeniz Teknik Üniversitesi ismi ile ilgili olarak Trabzon’da bir üniversite kurulmasına ilişkin Maarif Encümeni Reisi Trabzon Milletvekili M. Reşat Tarakçıoğlu’nun çalışmalarını Meclis’e getirmiş ve destek vermiştir. Böylece Karadeniz Teknik Üniversitesi’nin kurulmasının kanunlaştırılmasında büyük rol oynamıştır.⁴⁴⁷

4.1.3.3.4.2. Devlet Vekilliği

Türkiye Cumhuriyeti’nin 22. Menderes Hükümetlerinin de IV. Hükümetinde Devlet Vekili olmuştur.⁴⁴⁸ Devlet Vekilliği döneminde Meclis çalışmaları sırasında 20 kez söz almıştır. Çeşitli kanun teklifleri, bütçe görüşmeleri hükümet Programları vb. üzerinde konuşmalarından önemli olanları maddelersek:

1: Adnan Menderes’in IV. Hükümeti’nin; Hükümet Programı münasebetiyle Meclis Kürsüsüne çıkan Yardımcı: *“...Muhterem İsmet Paşa programa karşı ta'mını ve tenkidini ifade buyururken meselelerin prensibi içinde kalsa idi, esaslara sarılsa idi, sözlerini programın tenkidine tevcih etse idi; iyi, doğru yolu gösterip eğri yol üzerinde noktainazarlarını izah etse idi emin olunuz ki, huzurunuzda çıkmazdım. Başvekil bey programa matuf noktainazarları cevaplandırdılar, ondan sonra esasen söz söylemek bana düşmezdi. Fakat Muhterem ismet Paşa programa karşı aldığı sözde şahsiyata ve*

⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 4, Birleşim 33, s. 201-202.

⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, Birleşim 78, s. 433.

⁴⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, Birleşim 78, s. 423-424.

⁴⁴⁸ Resmi Gazete, 10 Aralık 1954, Sayı, 9177, s. 1.

bilhassa benim şahsıma dokundu. Adnan Menderes'in üniversite muhtariyetini baskı altına almak istediğine, niyetinde sabitkadem olduğuna işaret etti ve bilhassa bu baskıyı benim delâletimle tahakkuk ettirdiğine ve bundan sonra da Devlet Vekâletine almak suretiyle daha yakın salâhiyetlerle beni bir nevi vasıta ve alet etmek istediğine temas ettiler. Muhterem arkadaşlar, bilmiyorum bu söz ve bu isnat komutan ismet Paşanın, Başvekil İsmet Paşanın, Devlet Reisi ismet Paşanın yaşıyla ve başıyla kabili telif midir? Ben, bir zaman evvel de kendisiyle karşılaştığım zaman arz etmiştim, siz tecrübeli bir devlet adamısınız, ben siyaset hayatına henüz atıldım demişim. Hatta son zamanlarda bu mütevazıne sözüm damadı şehriyari tarafından bir sermaye-i mekalde edinilmişti. Arkadaşlar, bunu burada tekrar edeyim: Hakikaten muhterem, Devlet Reisliği yapmış bir adama bu söz yakışır mıydı? Hâdiseyi tetkik ettim, düşündüm, muhterem İsmet Paşa, dercengi evvel netice-i iddiayı tekzip ediyor. Üniversite muhtariyetine karşı selliseyf almak istiyen bir adamsam o halde benim Maarif Vekâletinden alınmamam icap ederdi. Görülüyor ki, ne üniversite muhtariyetine müdahale var ve ne de her hangi bir kimseye emirde bulunmak hususu vardır. Üniversite muhtariyetine karşı baskı yaptığım hakkındaki iddiayı kemali samimiyetle reddederim. Ben üniversite muhtariyetine karşı hiçbir zaman cephe almadım. Üniversitenin ilmî muhtariyetine karşı bu şekilde alınacak bir cephe, bu şekildeki bir hareket memleket irfanına, memleket fikirlerine, memleket hürriyetine set çeken bir hareket olur. Bunu ben bir vatanperver olarak asla düşünmedim, katiyen yapmadım, bu yoldaki iddiaları reddederim, ismet Paşanın anlattığı adam ben değilim...

Şu halde İsmet Paşa bunu niçin söyledi? Af buyursunlar; (Dervişin fikri ne ise zikri de odur.) diye bir söz var. Olsa olsa İsmet Paşa bu fikrin tesiri altında bunu söyledi. Ben düşündüm, bugünkü üniversiteler İsmet Paşanın zamanındaki üniversiteler değildir. Bugünkü üniversiteler hiçbir zaman irade-i şahane ile hatta başka bir tabirle gecekondur üniversiteler değildir. Bugünkü üniversite mensupları iradelerle, helikopterlerle gelen profesörler değildir. Bugünkü üniversiteler ilmin, irfanın kariyerinden, ilmî iktisaplardan geçmiş ilim adamlarından teşekkül etmiştir. Bunların ilmî muhtariyeti vardır. Bugünkü üniversiteler; arz ettiğim gibi, ilmin bütün icaplarından, bütün mercilerden geçmiş ilim adamlarıyla mücehhez, memleketin irfanına hizmet etmekle vazifeli memleket müesseseleridir. Onlara karşı ancak hizmeti düşünmüş, onlara karşı ancak vazifelerimizi onların muvaffakiyeti uğruna yapmış

bulunmaktayız. Ben gene şunu düşündüm: İsmet Paşanın bu şekildeki konuşmasından sonra, kendisine şunu hatırlatırım ki, bugünün vekilleri, bugünün idaresi hiçbir zaman İsmet Paşanın hizmetindeki, emrindeki vekiller değildir. Meseleleri tetkik için üniversite muhtariyetine müdahale şeklinde şurada burada birtakım iddialar söylenmektedir. Ben bunu İsmet Paşa gibi tecrübeli bir Devlet Reisine yakıştıramadım. Mesnetsiz iddialara dayanarak bir Hükümet programının tenkidini yaparken burada bunu da ifade etmekten kendilerini alamadılar. Ben ne yapmışım arz edeyim: Elimde bir kanun vardır. Hatta bu kanunun son tarihli Hükümetten dahi gelmeyen, mebus arkadaşlar m memleket ihtiyaç ve realitelerini, memleket demokrasisini, memleketin siyasi inkişaflarını nazara alarak getirdikleri bir tadildir. Bu tadil Büyük Millet Meclisinden geçmiştir, Hükümetin getirdiği bir teklif değildir. Üniversite hocalarının terfileri, maaş dereceleri, bütün teklifleri Üniversiteler Kanunu hükümleri dâhilinde olan, vesaiki ikmal edilen terfi ettirilmiş ve bugüne kadar tarafımızdan reddedilmiş, nehyedilmiş hiçbir şey yoktur. Üniversitelerin bütçelerine azami itina gösterilmiş, üniversite mensuplarıyla daima temas edilmiş, görüşülmüş ve arzuları, ihtiyaçları azami derecede yerine getirilmiştir. Üniversite mensuplarının memleket içi ve milletlerarası münasebetleri azami seviyede teshil olunmuştur. Bütün bunlar karşısında üniversite muhtariyetini bu mahiyetlerini biraz evvel arz ettiğim iki sebebi ileri sürerek ihlâl ettiğimi iddia etmek günahıdır. Arkadaşlar, bunu, kanunun tahmil ettiği mesuliyetle, kanunun ifade ettiği murakabe vazifesinin ilham ettiği endişelerle ve tamamen hüsnüniyetle vuku bulmuş bir hareket olarak telâkki etmek lâzımdır. Bunun dışında eğer bu bir hata olmuş ise hüsnüniyetle vakidir, asla kasta makrun değildir, üniversite muhtariyetinin ihlâli katiyen düşünülmemiş ve düşünülmemeyecektir. Binaenaleyh hakikat bu merkezde iken burada adımı bahis mevzuu ederek beni bu şekilde teşhir etmek isteyen Sayın İsmet İnönü'nün iddiasında isabet ve hakkaniyet bulunup bulunmadığını evvelâ Allah'a sonra da Büyük Türk Milletinin büyük mümessilleri olan Yüksek Meclise bırakıyorum...”Sözleriyle hem muhalefet partilerinin eleştirilerine cevap vermiş hem de programı savunmuştur.⁴⁴⁹

2: 1956 yılı hükümet bütçesiyle ilgili olarak yapılan görüşmeler esnasında hem görev yaptığı Bakanlık hem de şahsı ile ilgili yapılan değerlendirmelere cevap olarak kürsüye gelen Yardımcı: “Çok muhterem arkadaşlarım; huzurunuzda vekâletimi, şahsımı ilgilendiren sözler söylendiği için çıkmak zaruretini hissettim. Fakat buna rağmen sizi

⁴⁴⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Dönem 10, Cilt 8, Birleşim 15, s. 311-313.

az tasdi edeceğim. Muammer Alakant arkadaşımız kürsüye çıktığı zaman ilk tarizini Başvekilin hazır bulunmayışına tevcih ederek müzakerenin cereyan edemeyeceğine işaret ettiler. Düşündüm, Başvekil veya bir vekilin burada hazır bulunması veya bulunmaması halinde ne gibi ahvalde müzakerelerin cereyan edemeyeceği nizamnamede musarrahtır. Yüksek Meclisin soldaki yerlerinde oturan bakanlarla Başvekâletin yüksek dereceli memurlarının oturduğuna şahit olduktan sonra bu müzakerenin neden cereyan edemeyeceğini bir an düşündüm. Hukuk, kanun ve nizamname hükmünce müzakerenin cereyan etmemesine sebep yok. Neden Başbakanın bulunmasını istiyor Muammer Alakant? İhtimal ki, dedim, Muammer Alakant Başbakana hitap ederek hakikaten üzerinde durulacak, tetkik ve hesabı görülecek bir meseleye işaret edecek, bunun için de birinci derecede hükümet reisinin hazır bulunmasını, bunlardan ilham alıp bundan sonra bu ilhamın tesiri altında fikirlerini yürütmeyi düşünmüş olacaktır, dedim. Fakat müteakip sözlerini dinledikten sonra buna asla bir zaruret olmadığını, vekillerin hazır bulunduğunu, vekillerin hazır bulunmasına rağmen buna niye zaruret duyduğunu tekrar düşündüm ve kendi kendime sordum ve anladım ki, muhayyel bir başbakanın konuşması esnasında, hakiki ve kanuni bir Başvekilin hazır bulunması zarureti ileri geldiğine hükmettim. Hakikaten o zaman hükümet reisimizi tenkit ettim, parlâmento kaidesine riayet etmiyor, sık sık bizi müşkül durumlara maruz bırakıyor. Muammer Alakant arkadaşımız bizi, vekil olarak şahıslarımızı ve vekâletlerimizi alâkadâr eden bir meseleye temas ettiler. Dediler ki, başvekil, icra Vekilleri Heyetinin vazife ve salâhiyetlerine müdahale ediyor.

Arkadaşlar, üç seneden beri devlet vekilliği, Maarif Vekilliği ve yine devlet vekilliği vazifesiyle huzurunuzda müşerref ve mubahıyım, ne şahsımdan, ne arkadaşlarımdan, Başvekilin İcra Vekilleri Heyetine veya vekillerin her hangi birisinin salâhiyetine müdahale ettiği hakkında ne bir şey gördüm, ne de bir şey duydum. Hatta muhalefet partisinde vazife alan arkadaşlarımdan evvelce vekil olarak Demokrat Parti kabinesinde vazife alan arkadaşları işhad ederek arz ederim ki, böyle bir şey vaki değildir. Buna rağmen Muammer Alakant bunun üzerinde ısrar ediyor. O halde yine düşündüm, Muammer Alakant'm vekil bulunduğu zamanda kendilerine bir müdahale vaki olmuş mu? Bunu bilmiyorum, vaki olmuş ise, o halde bunun sebebini müdahale edende değil, müdahale ettirenin ahvalinde aramak lâzım geldiği kanaatindeyim. Üçüncü nokta olarak arkadaşlar şunu arz edeyim: 6-7 Eylül hâdiselerinde sanki

Alakant arkadaşımız, icra Vekillerinin içinde imiş gibi alman kararları burada münakaşa etti. Arkadaşlar; Başvekilin ve Reisicumhurun İstanbul'da olduğu zamanda icra Vekilleri He yeti Başvekiliden resmen haber aldığı andan itibaren, gecenin sekizinden sabahın şafağına, kadar içtima halinde bulunmuş ve Başvekilin İstanbul'daki bütün kararlarından, bütün meselelerden telefonla konuşarak haber almış, konuşulmuş ve sabaha kadar vazifesi başında bulunmuştur. Bu hakikatleri inkâr etmek, işin içinde bulunmadığı halde, zihinlerin teşevvüşüne sebep olacak ve zihinlerde şüphe yaratmaya matuf beyanlara kalkması caiz değildir. Bu suretle Alakant'm ileri sürdükleri mütalâaları cevaplandırmak suretiyle huzurunza çıktım."⁴⁵⁰

Bu konuşmaların dışında Devlet Vekili olarak Celal Yardımcı: çeşitli kurum ve kuruluşların bütçeleri, milletvekillerinden gelen Bakanlıkla ilgili sorulara cevaplar vermek için Meclis Kürsüsüne çıkıp konuşmalar yapmıştır.

4.1.4. 1957 Genel Seçimi

1954 yılındaki seçim kanunu 1957 seçimlerinden önce milletvekili adaylıklarıyla ilgili olarak kısmi değişikliğe uğramıştır.⁴⁵¹ Bu değişikliğin yanı sıra illerin milletvekili sayısı ile ilgili değişikliklerde yapılmıştır. Kanundaki bu değişiklikler neticesinde; 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacak olan Milletvekilleri Genel Seçimi için 70664 kayıtlı seçmenin bulunduğu Ağrı'ya beş (5) milletvekili kontenjanı verilmiştir.⁴⁵²

Seçim kararı alındıktan sonra partiler arası ittifaklar gündeme gelmiştir. Bu ittifakları engellemek için 13 Eylül 1957 tarihinde seçim kanununda değişiklikler yapmıştır. Kanuna göre; seçime katılan partiler, tüm seçim çevrelerinde aday listelerini tam yapmaya mecbur bırakılmıştır. Böylece partilerin ittifakı engellenirken; parlamentodan son altı ayda istifa etmiş bir kişi her hangi bir partiden aday olamıyordu. Bu kanunla da Fuat Köprülü'nün meclise girmesi engellenmiştir.

Yapılan kanun değişikliklerinin ardından muhalefete iki yol kalıyordu:

1: Tek bir parti adı ve amblemiyle seçime katılmak.

⁴⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, Birleşim 42, s.583-854.

⁴⁵¹ 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 35. Fıkrasındaki değişiklik ile Seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş Milletvekilliğine adaylığını koyabilir. Siyasi Partilerin Genel Merkezlerindeki yetkili organları da bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için aday gösterebilirler.

⁴⁵² Demokrat Ağrı, 19 Eylül 1957.

2: Muhalefetteki partiler bütün illerde seçime girecek ancak illerde birbirlerini destekleyecekti.⁴⁵³ Ancak muhalefet partileri arasındaki yapılan görüşmeler liste tanzimlerinde bir türlü neticeye ulaşılamamıştır. Bu noktadan sonra ittifak çabaları sonuçsuz kalmış ve seçim ittifakı sona ermiştir.⁴⁵⁴

Seçim propagandaları başlarken illerde de seçim kurulları oluşmaya başlamıştır. Ağrı İl Seçim Kurulu 24 Eylül 1957’de; Ağır Ceza Reisi A. Turyaboğlu başkanlığında çekilen kura neticesinde, Genel Merkez üyelerinden Maksut Karacan asıl üyeliğe, Ömer Karaca ise yedek üyeliğe seçilmişlerdir. Belediye Meclisinden Mustafa Koç ve Habib Hazar asıl üyeliğe, Nizamettin Koç ise yedek üyeliğe seçilmiştir. Siyasi partiler ise listelerini vermediklerinden dolayı kuraya girememişleridir. Siyasi partilerin verecekleri isimler listelerden sonra İl Seçim Kuruluna daha sonra bildirilecektir.⁴⁵⁵

4.1.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Mayıs 1958 yılında yapılması gereken seçimler; muhalefetin çabalarını ve ittifaklarını engellemek ve buna zaman vermemek için 27 Ekim 1957 tarihine alınmasından sonra Ana Muhalefet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi çalışmalarına hemen başlamıştır. Seçim kararı alınmasından sonra partiler arası ittifak görüşmeleri başlamıştır. 9 Eylül 1957’de, CHP kuruluşunun 34.yılı dolayısıyla yapılan XIII. Kurultayında seçimlerde muhalefet partileri ile ittifak konusunda delegelerinden yetki almıştır. Ancak partilerin listelerdeki anlaşmazlıkları yüzünden seçim ittifakı gerçekleşmeyince CHP’de diğer partiler gibi tek başına ittifaksız seçim çalışmalarına başlamıştır. CHP’nin 1957 seçimlerinde uyguladığı seçim çalışmalarını ve stratejisini şöyle sıralayabiliriz.

- 1: Demokrat Partinin iktisadi kalkınma dediği olay tamamen yalandır.
- 2: Demokrasi ve Rejim sorunu büyüyerek devam etmektedir.
- 3: Yargı teminatı yoktur.
- 4: Medyayı iktidar ele geçirmiş ve her noktada kullanmaktadır.

⁴⁵³ Karaköse, 21 Eylül 1957; M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Yayınevi, İstanbul 2001, s. 125.

⁴⁵⁴ “Bir aydan beri devam eden 3 muhalefet partisinin iş birliği mevzusu akşamdan sabaha kadar devam eden uzun toplantıdan sonra neticesiz olarak son bulmuştur. Bu işbirliği anlaşmaması her üç muhalefet partisi de ayrı ayrı seçimlere gireceklerini kararlaştırmış ve bu karar üzerine her muhalefet partisi seçimlere girmeleri için teşkilatlarına gerekli talimatı vermiştir.” Karaköse, 21 Eylül 1957.

⁴⁵⁵ Karaköse, 25 Eylül 1957;

5: Celal Bayar ile Adnan Menderes arasındaki söz dalaşları.

6: Hayat pahalılığı artarak devam etmektedir. Şeklinde seçim stratejisi belirleyerek çalışmalarına başlamışlardır,

Cumhuriyet Halk Partisi yurt genelinde seçimlere hazırlanırken Ağrı'da da seçim heyecanı Genel Seçim kararı almadan başlamıştı. 5 Eylül 1957 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı İl Teşkilatı seçim yaparak yeni il yönetimini belirlemiş ve seçimlere taze kanla girmişlerdir. Başkanlığa yeniden seçilen Fuat Fırat seçilmiştir.⁴⁵⁶ Ağrı'da seçimlerin yaklaşması ile Cumhuriyet Halk Partisinde ki hareketlilik basına şöyle yansımıştır: *“İlimizde epey zamandan beri ismi unutulmuş gibi olan CHP seçimlerin yaklaşmasıyla daldığı uykudan uyandı. Seçimlerin yaklaşmasıyla muhalefet partilerinde bir uyanma başlar. Söylemesi caizse işte bu sebepten ötürü bizde muhalefete düğüldü mü bir daha başkaldırma imkânı görülmez. Yoksa muhalefetin dediği gibi, bu başkaldıramayış iktidarın yumruğundan değil, muhalefetin kafa tutamamasından ileri gelmektedir.*

Her ne hal ise CHP 1954 seçimlerinden bu yana uyumuş ve bir daha uyanmayı seçimlere kadar tehir etmiştir...” Bu köşe yazısından da anlaşılacağı üzere 1954 seçimlerinden sonra ne basında ne de halk nezdinde CHP'nin bir faaliyeti bulunamamıştır.⁴⁵⁷ Basın noktasında teşkilat istifaları ile gündeme gelen parti seçimler yaklaştıkça meydana daha çok görülmeye başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ağrı Milletvekili adayları şöyledir:

- 1: İstanbul Barosu Avukatlarından, Sıtkı Şefkatlioğlu.
- 2: Doğubayazıt Meclis Üyelerinden, Ali Dumlu.
- 3: Patnos Belediye Eski Başkanı, Ali İhsan Erkan.
- 4: Tüccar ve Ziraatçı, Hamit Akkaya.
- 5: CHP İl Başkanı, Fuat Fırat.
- 6: Ankara Barosu Avukatlarından, Salih Tükmen.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Yayla, 6 Eylül 1957.

⁴⁵⁷ Yayla, 7 Eylül 1957.

⁴⁵⁸ Karaköse, 23 Eylül 1957.

Müracaat eden aday adaylarının ardından çalışmalarını devam ettiren CHP Ağrı'da Fuat Fırat, Ali Dumlu, Ali İhsan Erkan, Salih Türkmen ve Sıtkı Şefkatli'yi aday göstermiştir.⁴⁵⁹ Adaylar belirlendikten sonra propaganda çalışmalarına başlamışlardır. Ancak bu çalışmalar İl Seçim Kurulunca belirli günlere yayılmışlardır. İl Seçim Kurulunca partiler için belirlenen tarih ve yerler şöyledir:

Bağımsız adaylar: 9-16-23 Ekim 1957 tarihinde Eski Meydanda

Cumhuriyetçi Millet Partisi: 10-13-17-20 Ekim 1957 tarihinde Eski Meydanda

Demokrat Parti: 11-14-18-21 Ekim 1957 tarihinde Eski Meydanda

Cumhuriyet Halk Partisi: 12-15-19-23 Ekim 1957 tarihinde Eski Meydanda, sabah güneş doğduktan akşam güneş batana kadar miting yapabileceklerdi.⁴⁶⁰

Bu doğrultuda çalışmalarını devam ettiren Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Milletvekili adayları Eski Meydanda mitinglerini yaparak, CHP Genel Merkezi'nin belirlediği seçim propagandası icra etmişlerdir. Burada şunu söylemek esas olursa gerek basında gerekse halk arasında CHP'nin fazla yer almaması neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ağrı'da seçim kampanyaları, seçim çalışmaları oldukça sönük ve etkisiz geçmiştir. Seçim çalışmaları sırasında herhangi bir basın organının desteği bir yana var olan basın yayın organları tarafından acımasızca eleştirilmişlerdir.⁴⁶¹

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimler neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ağrı Merkez ve ilçelerinde aldığı oy oranı şöyledir:⁴⁶²

Tablo 4. 5. 1957 Yılı Seçimlerinde CHP'nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı

Seçim Bölgesi	Seçmen Sayısı	Alınan Oy
Merkez	20131	7218
Doğubayazıt	17611	6138
Taşlıçay	1764	262
Diyadin	5425	2240
Patnos	9770	3057
Eleşkirt	8749	1895

⁴⁵⁹ *Demokrat Ağrı*, 9 Ekim 1957.

⁴⁶⁰ *Demokrat Ağrı*, 8 Ekim 1957.

⁴⁶¹ *Demokrat Ağrı*, 9 Ekim 1957; *Demokrat Ağrı*, CHP Ciritçileri Bir Anda Yok Oldular, 17 Ekim 1957;.

⁴⁶² *Demokrat Ağrı*, 28 Ekim 1957.

Tutak	6492	1843
Toplam	69342	24453

Tabloda da görüldüğü üzere Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı'da 1957 seçimlerinde 1950 ve 1954 seçimleri gibi ağır bir yenilgi almıştır.

4.1.4.2. Cumhuriyetçi Millet Partisi

Demokrat Partinin erken seçim kararı ardından ittifakları engellemeye yönelik çalışmaları neticesinde çıkarılan seçim kanunları akabinde kendi çalışmalarına diğer muhalefet partileri gibi başlayan Cumhuriyetçi Millet Partisi Ağrı'da çalışmalarına başlamıştır.

10-13-17-20 Ekim 1957 tarihlerinde Eski Meydanda mitingler yaparak halktan oy talebinde bulunan Cumhuriyetçi Millet Partisinden Milletvekili olmak isteyen aday adayları şöyledir:

- 1: Avukat Halit Acarbay.
- 2: Menduh Bakiler.
- 3: Genel Meclis Üyesi Zeynel Abidin Yakut.
- 4: Tüccar Nevzat Güngör.
- 5: Tüccar İsmail Aras.
- 6: Eleşkirt Belediyesi Eski Başkanı Ahmet Tekin.
- 7: Menduh Kılıç.
- 8: Halil Alpaslan.⁴⁶³

Teşkilat içerisinde ve halk nezdinde yapılan temayül yoklamaları neticesinde CMP'nin kesin aday listesi şöyle oluşmuştur.

- 1: Halit Acarbay.
- 2: Menduh Bakiler.
- 3: Zeynel Abidin Yakut.
- 4: Ahmet Tekin.

⁴⁶³ Karaköse, 1 Ekim 1957

5: Rıza Güneş.⁴⁶⁴

İsimleri yazılı adaylarla Ağrı’da seçime giren Cumhuriyetçi Millet Partisi 27 Ekim 1957 Genel Seçimlerinde meclise Ağrı’dan milletvekili gönderememiştir. İl genelinde aldığı oy sayısı ise:

Tablo 4. 6. 1957 Yılı Seçimlerinde CMP’nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı

Seçim Bölgesi	Seçmen Sayısı	Alınan Oy
Merkez	20131	1755
Doğubayazıt	17611	415
Taşlıçay	1764	701
Diyadin	5425	521
Patnos	9770	139
Eleşkirt	8749	607
Tutak	6492	511
Toplam	69342	4619

Tablodaki şekliyle olmuştur.⁴⁶⁵

Cumhuriyetçi Millet Partisi her ne kadar seçimlerde Ağrı’da varlık gösterememiş olsa da Ağrı’da muhalefetin ayak seslerini işittirmiştir. Gösterilen adaylar nazar-ı dikkate alındığında Ağrı’nın önde gelen ailelerinden olduğu görülmektedir. Bu durum ise Demokrat Parti’nin bölgede eskiye nazaran halkın ileri gelenleri noktasında ön planda olmadığı anlaşılmaktadır.

4.1.4.3. Bağımsız Adaylar

Yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde Ağrı’da 1957 seçimlerinde Bağımsız Milletvekili adayı olan Resul Yüce ismine rastlanmaktadır. Seçim çalışmalarında; 9-16-23 Ekim 1957 tarihleri arasında Eski Meydanda mitingler yaparak ve esnaf ile ev ziyaretleri ile oy toplamaya çalışmıştır.⁴⁶⁶

27 Ekim 1957 seçimlerinde toplam 22 oy alan Resul Yüce milletvekili seçilememiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Karaköse, 2 Ekim 1957

⁴⁶⁵ Demokrat Ağrı, 28 Ekim 1957.

⁴⁶⁶ Demokrat Ağrı, 4 Ekim 1957.

⁴⁶⁷ TÜİK, 1923-2011 Genel Seçimler ve Sonuçları.

4.1.4.4. Demokrat Parti

Ağrı'da 1957 Genel Seçimlerinde en kapsamlı ve en renkli seçim propagandası Demokrat Parti cephesinde olmuştur. Bunun sebeplerini hem iktidar partisi olması hem de bir önceki seçimlerde milletvekillerinin tamamının Demokrat Partiden olmasıdır. Bunlara Celal Yardımcı'nın bakan olması da eklenince propagandalar daha da etkili olmuştur.

Demokrat Parti'nin yut genelindeki seçim stratejisini şöyle sıralayabiliriz.

- 1: Ülkenin kalkınma hareketliliği.
- 2: Hayat pahalılığının nedenleri ve çözüm önerileri.
- 3: Yapılan yatırımların plansız olduğuna karşın verilecek cevaplar.
- 4: Muhalefetin hareketleri.
- 5: CHP'nin geçmiş icraatlarına eleştiriler.
- 6: İspat hakkı.
- 7: Sorunları ancak güçlü iktidarın çözeceği. Demokrat Parti Genel Merkezince hazırlana bu harekât planı doğrultusunda hareket edilmiştir.

Ağrı seçim bölgesinde de seçim başlamadan önce Genel Merkez tarafından Ağrı Demokrat Parti Merkez İlçe Teşkilatı içerisinde Şevket Kanlıcan, Abdulcebbar Eray ve Kerim Eray hizipçilik yaptıkları gerekçesiyle görevlerine son verilerek yerlerine Nedim Ülkü, Gazi Alyap ve Mehmet Kutlay getirilmiştir.⁴⁶⁸ Böylece teşkilat içerisindeki olası muhalefetin önüne geçilmiş olunuyordu.

Bütün seçimlerde olduğu gibi her seçimde de önce aday belirleme süreci yaşanmaktadır. Bu doğrultuda Demokrat Parti Genel İdare Kurulu tarafından aday yoklamalarının genel merkezce yapılmasına karar verilmiştir. Aday yoklamalarına girecek olanların listeleri parti genel merkezine giderek burada verilen karar doğrultusunda seçilen isimler aday yoklamasına girebilecektir.⁴⁶⁹

Demokrat Parti'den 1957 seçimleri için müracaat eden adayların isimleri şöyledir:

⁴⁶⁸ *Demokrat Ağrı*, 19 Eylül 1957.

⁴⁶⁹ *Demokrat Ağrı*, 12 Eylül 1957.

- 1: Celal Yardımcı.
- 2: Kasım Küfrevi.
- 3: Halis Öztürk.
- 4: Şeref Saraçoğlu.
- 5: Nimet Sümer:
- 6: Fettah Arvasi.
- 7: Ahmet Süphandağ.
- 8: Mustafa Atabey.

9: Abdulkadir Şefkatli.⁴⁷⁰ Adaylar müracaat ettikten sonra Genel Merkezce onaylanmış ve bu isimler parti içerisindeki denemelere girmişlerdir. Oylama Ferah Gazinosunda yapılırken Divan Başkanlığına İsa Eraslan, İkinci Başkanlığa Ömer Karaca, Kâtipliklere Rıza Avcı ve İsa Koç getirildikten sonra Demokrat Parti İl Teşkilatınca yapılan oylama neticesinde;

1957 Ağrı Demokrat Parti Milletvekili Adayları

Tablo 4. 7. 1957 Genel Seçimlerinde Demokrat Parti Ağrı Aday Denemeleri Sonuçları

Aday İsmi	Aldığı Oy
Kasım Küfrevi	492
Celal Yardımcı	468
Halis Öztürk	410
Şeref Saraçoğlu	245
Nimet Sümer	239
Fettah Arvasi	199
Ahmet Süphandağ	142
Mustafa Atabey	36
Abdulkadir Şefkatli	19

Tablodaki şekliyle oy almışlardır.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Yayla, 3 Ekim 1957.

⁴⁷¹ Demokrat Ağrı, 3 Ekim 1957; Yayla, 3 Ekim 1957.

Adaylar belirlendikten hemen sonra seçim yatırımlarına başlayan Demokrat Parti Ağrı'da ilk seçim çalışması olarak şunları;

1: Borçlar ertelenecektir.

2: Krediler iki katına çıkarılacaktır.

3: Ağrı'ya bir iş hanı için temeller atılacaktır.

4: Ağrı'da Vakıflar Bankası açılacaktır

5: Ağrı ve ilçelerinde bulunan camiler için söz verilen paralar gönderilecektir. Vadetmişlerdir.⁴⁷²

Seçim kampanyasını 1950 seçimlerinde olduğu gibi Adnan Menderes Erzurum'da başlatma kararı almıştır. Bunun için civar illerden olduğu gibi Ağrı'dan da Erzurum'a partililer gitmeye başlamıştır. Ağrı'yı en üst düzeyde Milletvekili Kasım Küfrevi temsilen gitmiştir.⁴⁷³ Erzurum'daki mitingin ardından seçim çalışmalarını hızlandıran Ağrı'daki Demokrat Parti Milletvekili ve milletvekili adayları birer birer şehre gelmeye başlamışlardır.⁴⁷⁴

İl Seçim Kurulunca belirlenen 11-14-18-21 Ekim 1957 tarihlerinde Eski Meydanda mitinglerini yapmışlardır.⁴⁷⁵ Bu mitinglerde Genel Merkezce belirlenen konularda halka konuşmalarını yapmışlardır. İlk mitinglerinde Şeref Saraçoğlu söz almış ve konuşmasına Cumhuriyet Halk Partisi Adayları üzerinden başlayarak *"...Ölülerine parayla ağlayan tutan CHP hatiplerinin mesnetsiz iddialarını ret ile hakiki hüviyetlerini meydana vurmuştur... Adaylarına dahi itibarı olmayan CHP seçimleri altı ay sonra tazeleyeceğim diye adaylarından imza toplamakta bununla bu milleti aldatmak istemektedir. Fakat Türk milleti şuurlu hareketle onlara layık oldukları dersi vermiştir. Artık onlara iltifat etmeyecektir."*⁴⁷⁶ Sözleri üzerinden propaganda konuşması yapmıştır.

Seçim çalışmalarına hız veren Demokrat Parti'de Devlet Vekili olan Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı'nın Ağrı'ya gelmesi seçim çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Şehre geldikten sonra teşkilat binasının önünde bulunan kalabalığa

⁴⁷² Yayla, 3 Ekim 1957.

⁴⁷³ Demokrat Ağrı, 12 Ekim 1957.

⁴⁷⁴ Yayla, 13 Ekim 1957; Demokrat Ağrı, 13 – 14 Ekim 1957.

⁴⁷⁵ Demokrat Ağrı, 8 Ekim 1957.

⁴⁷⁶ Karaköse, 16 Ekim 1957; Demokrat Ağrı, 16 Ekim 1957.

hitabında: “...Dünün kurtları bu gün kuzu postuna bürünerek halkın karşısına çıkmıştır. Dün bu milletin imanından malına kadar her şeyi soyanlar bu gün utanmadan rey istemektedirler. Dün Moskofun yaptığı zulmü bu millete reva görenler bu gün o sürdüğü, yurdundan çıkardığı adamlardan medet beklemektedir. Dünün insafsızlarında acaba ne değişiklik olmuştur. Birden bire melaike mi oldular. Fakat hemşerilerim onlar bu seferde sizin mazbatanızı değil şamarınızı yiyerek buradan ayrılacaklardır. Bizler burada yokken meydanları boş bulmuş bol bol cirit atmışlardır. Hele biz bir meydana girelim onlar girecek delik ararlar...” Sözlerinin devamında Ağrı camileri için söz verilen 250 bin Türk Lirasını Ziraat Bankası’na yatırıldığını belirterek yatırımların devam edeceğini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.⁴⁷⁷

Demokrat Partinin seçimlerden önceki son ve büyük mitingini 21 Ekim’de yapmıştır. Demokrat Parti Milletvekili Adaylarından Selim Yatağan konuşmasında Ağrı’nın kalkınması ile ilgili olarak bölgenin hayvancılığa uygun olduğunu ve halkın çoğunluğunun hayvancılık yaptığını belirterek bu yönde yatırımlar yapmayı vadetmiştir. Yatağandan sonra kürsüye gelen Gazeteci Mahmut⁴⁷⁸ sözlerinde CHP’nin şarka mektep açmadığını, şarklıyı okutmak istemediğini şarka sürgün ve dayağı layık gördüğünü beyan etmiştir. Konuşmacılardan sonra kürsüye gelen Celal Yardımcı; “... *Hükümet Reisinden sizlere selam getirdim. Bu selamlarda Ağrı’nın istikbali görülmektedir. Bu kürsülerden ismimi anıp konuşanlara cevap veremeyeceğini, yalnız onların bahsettiği cihetlere temas edeceğim. Kahve yok demişler evet kabul ediyoruz. Fakat okulunuz var, yolunuz var, suyunuz, hastaneniz var. Huzurunuzda hesap vermekten daima zevk duyacağım. İtimat edildiği takdirde yine vazifeme devam edeceğimi söylemek istiyorum.*” Sözleriyle hem muhalefete cevap vermiş hem yaptıkları icraatları anlatmıştır.⁴⁷⁹ Yapılan yardım miktarlarını, okulları, yolları ve hastane gibi sosyal devlet olgularından bahsederek gelecek seçimler için oy istemiştir.

Propaganda süreci bittikten sonra seçimler yapılmış ve Demokrat Parti ilk iki seçim gibi yurt genelinde olduğu gibi Ağrı’da büyük çoğunluğu almıştır. Ağrı’yı temsil

⁴⁷⁷ *Demokrat Ağrı*, 17 Ekim 1957.

⁴⁷⁸ İsmi gecen kişi günün gazetelerine de bu şekliyle yansımıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde kim veya hangi gazeteden olduğu anlaşılamamakla beraber kuvvetle muhtemel Zafer Gazetesi yazarlarından olduğu yönünde delillere ulaşılmıştır.

⁴⁷⁹ *Karaköse*, 21 Ekim 1957; *Demokrat Ağrı*, 21 Ekim 1957.

edecek 5 milletvekilinin tamamı Demokrat Parti'den seçilerek meclise gitmiştir. Demokrat Parti'nin Ağrı İl merkezi ve İlçelerinde aldığı oy sayıları ise şöyledir.⁴⁸⁰

Tablo 4. 8. 1957 Yılı Seçimlerinde DP'nin Ağrı ve İlçelerinde Aldığı Oy Sayısı

Seçim Bölgesi	Seçmen Sayısı	Alınan Oy
Merkez	20131	76894
Doğubayazıt	17611	3607
Taşlıçay	1764	1623
Diyadin	5425	2031
Patnos	9770	3991
Eleşkirt	8749	6167
Tutak	6492	3467
Toplam	69342	28575

4.1.4.5. XI. Dönem Ağrı Milletvekilleri

Tablo 4. 9. XI Dönem Ağrı Milletvekilleri

XI. Dönem Milletvekilleri (27 Ekim 1957)			
Kasım KÜFREVİ			
Halis ÖZTÜRK			
Celal YARDIMCI			
Şeref SARAÇOĞLU			
Selim YATAĞAN			
Kayıtlı Seçmen Sayısı		69342	
Seçime Katılım Oranı		%82,7	
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Yüzdelik Oran	Milletvekili Sayısı
CHP	24,028	% 41,5	-
CMP	4,851	%8,4	-
DP	29,079	%50,1	5
Bağımsız	22	%0,0	-

⁴⁸⁰ Demokrat Ağrı, 28 Ekim 1957.

Tabloda da görüldüğü gibi 1954 seçimlerinde 4 olan Ağrı Milletvekili sayısı, 1957 seçimlerinde 5'e çıkmıştır. Seçilen Ağrı Milletvekillerinin yasam ve parti içi faaliyetlerine baktığımızda:

4.1.4.5.1. Selim Yatağan

XI Dönem Ağrı Milletvekili olan Selim Yatağan 1900 yılında Aydın Söke doğumludur. Veteriner Hekim olan Yatağan İstiklal Madalyası sahibidir. Ağrı ile olan münasebeti 1952-55 yılları arasına ilde Veteriner ve Zootehni Müdürlüğü yapmıştır.⁴⁸¹

Meclis çalışmaları esnasında toplam iki kere söz alan Yatağan bu konuşmalarının ikisi de çeşitli kurumların bütçeleriyle alakalı olmuştur. Ziraat Vekâleti Devlet Üretim Çiftlikleri Umum Müdürlüğü, Orman Umum Müdürlüğü 1960 yılı bütçeleri münasebetiyle yaptığı konuşmada: *“Muhterem arkadaşlarım, umumi ziraat bütçesi konuşulurken söz almak istedim, kader yaver olmadı, kifayet geldi. Şimdi bu fasıl; benim mevzuum ile ilgili bir fasıl olduğu için bazı malûmat arz edeceğim. Arkadaşlar; cümlenize malûmdur ki, hepimizin dâvası; bu milletin hakiki refah deneni seviyeye çıkmasıdır, cıvırlık deneni şeyden kurtulmasıdır. Burada Hükümetin takip ettiği zirai politikanın mühim rol oynadığını hepimiz biliriz, bu bir hakikattir. Yalnız cereyan eden müzakerelerden şunu anlıyorum; burada mevzuu bilen, arkadaşlar konuşursa daha muvafık olur. İhtisası olmayıp da konuşan arkadaşlara ben burada Napolyon'un çizme hikâyesini hatırlatırım. Zirai kalkınma uzun vadeli bir iştir, bunun için çok tenkit götürür. Ama bir tenkit ilmî ve hakiki esaslara müstenit olmalı, bilen kimseler tarafından yapılmalıdır. Cevapla da tenkit edenleri ikna etmesi lâzımdır. Arkadaşlar; zirai politikada istediğimiz zirai endüstriyi kurmak için yani bir dönümden fazla mahsul alabilmek için birçok faktörlerin bir arada bulunması lâzımdır. Arkadaşlar; senelerce Balıkesir'de bilfiil merinosculuk yaptım, suni tohumlama ile meşgul oldum. Merinosculuk Türkiye'de çok ileri gitmiştir. Son zamanlarda Yapağı ve Tiftik Şirketinin kurulması ve hayvan besleyicilere yardım edilmesi, yapağının para etmesi bu hayvancılığa karşı rağbeti artırmıştır. Benim bir akrabamın 500 merinos koyunu var. Bir koyun her sene kendisine 132 lira kâr teinin ediyor. Merinos dâvası gayet mükemmel yürümektedir. Bu dâvayı böyle mükemmel yürütenlere huzurunuzda teşekkür*

⁴⁸¹ TBMM Albümü(1920-1950), C. 2, s. 691.

ederim.” Bütçeyi savunarak gereken meblağın aktarılması hususunda görüş beyan etmiştir.⁴⁸²

4.1.4.5.2. Şeref Saraçoğlu

XI. Dönem Ağrı Milletvekili, 1914 yılında Ağrı’da doğmuştur. Maliye Meslek Okulu mezunu olan Saraçoğlu Ağrı Belediye Başkanı iken istifa edip Demokrat Parti’den Ağrı Milletvekili olmuştur.⁴⁸³

Meclis içerisinde herhangi bir çalışmasına rastlanamamıştır. Ancak meclis içerisindekinin aksine seçim bölgesinde ki faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların baktığımızda:

1: Dede Maksut İçme Suyunun Ağrı’ya getirilmesidir. Bu konuyla ilgili olarak gazetelere yansıyan haber şöyledir: *“Memleket ve Beldenin her ihtiyacına el atan milletvekilimiz Şeref Saraçoğlu bu cemileden olarak içme suyunun içme suyunun takviyesi için İller Bankası’ndan 35 bin lira para almış ve belediye emrine göndermiştir.”*

2: İmar noktasında da faaliyetleri bulunan Saraçoğlu köprü ve yol yapımı için de İller Bankası’ndan 800 bin liralık ödenek alarak Ağrı’ya aktarmıştır.⁴⁸⁴

3: Ziraat Bankası’na verilmiş olan Ağrı plasmanın arttırılmasını sağlamıştır.⁴⁸⁵

4: Şehrin elektrik ihtiyaçları için Şeref Saraçoğlu’nun gayretiyle 100 bin lira İller Bankası’ndan belediye hesabına aktarılmıştır.⁴⁸⁶

4.1.4.5.3. Halis Öztürk

XI. Dönem Ağrı Milletvekili olan Halis Öztürk’ün bu dönemdeki faaliyetlerine baktığımızda Meclis içerisinde iki adet kanun teklifi⁴⁸⁷ dışında herhangi bir çalışmasına rastlanamamıştır.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 12, Birleşim 49, s. 843-844.

⁴⁸³ TBMM Albümü(1920-1950), C. 2, s. 691.

⁴⁸⁴ Demokrat Ağrı, 10 Temmuz 1959.

⁴⁸⁵ Karaköse, 8 Ağustos 1959.

⁴⁸⁶ Demokrat Ağrı, 9 Şubat 1959.

⁴⁸⁷ 1757 sayılı Kanuna ek 5142 sayılı Kanunun 1. maddesini tadil eden 547S sayılı Kanunun değiştirilmesi hakkında verdiği kanun teklifi ve 1757 sayılı Kanuna ek 5142 sayılı Kanunun birinci maddesini tadil eden 6479 sayılı Kanunun değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin geri verilmesine dair kanun teklifidir.

4.1.4.5.4. Kasım Küfrevi

XI. Dönem Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi, bu dönemde Meclis içerisinde herhangi bir faaliyetine rastlanamamıştır. Bu dönem diğer dönemlere göre sönük geçmesinin sebebi bir önceki dönemde Hürriyet Partisi ile olan ilişkilerinden dolayı geri plana atılması şeklinde yorumlanabilir. Aday gösterilmesi hususunda Genel Merkez zor ikna edilmiştir. X. Dönemde Meclis içerisindeki muhalif duruşu bunu tetiklemiş ancak Ağrı Teşkilatınca yapılan Milletvekili Denemelerinde Celal Yardımcıdan daha fazla oy alması Küfrevi'yi Demokrat Parti'nin Ağrı seçim bölgesinde alternatifsiz kılmasına neden olmuştur.

4.1.4.5.5. Celal Yardımcı

XI. Dönem Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı Ağrı milletvekilleri içerisinde en faal olan milletvekilidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 23. ve V. Menderes Hükümetinde Maarif ve Adliye vekili olarak görev yapmıştır.⁴⁸⁸ Celal Yardımcı'nın Meclis içerisindeki faaliyetlerine baktığımızda Maarif Vekili olarak 35 Adliye Vekili olarak 1 Ağrı Milletvekili olarak 2 kez olmak üzere toplam 38 kez Meclis Kürsüsünde söz almıştır. Maarif Vekili olarak Meclis konuşmalarının önemlileri şunlardır:

1: “Memleketimizde üçlü ve daha ziyade tedrisat yapan ilkokul var mıdır? Üçlü kaç, dörtlü kaç tanedir ve nerelerdedir?” sorusuna cevaben Yardımcı: “Muhterem arkadaşlar, 965 şehir okulundan üçlü tedrisat yapan okul 24, dörtlü tedrisat yapan okul da 4 tür. Üçlü tedrisat yapan okullardan 2 si İstanbul, 10 u Ankara, 7 si İzmir. 2 si Sivas, 3 ü de Adana'dadır. Dörtlü tedrisat yapan 4 okul ise İstanbul'dadır. Arz ettiğim gibi, 965 şehir okulundan bu kadar okulun üçlü ve dörtlü tedrisat yapmaları büyük şehirlerimizde ve bilhassa 1953 ten sonra memleketin sanayileşen bölgelerinde geniş miktarda işçi akınının başlaması ve işçi teşekküllerinin mütekâsif bir halde bulunmasından ileri gelmektedir. Bu sistemin izalesi hakkındaki temenniye biz de iştirak ederiz. Takdir buyurursunuz ki, şehir okulları bina meselesidir, bu da özel idareleri ilgilendiren bir keyfiyettir, özel idarelerimizin durumları da malûmdur. İstanbul'da, Ankara'da İzmir'de ve Adana'da adedini arz ettiğim 3'lü, 4'lü tedrisat yapan okulların binaları yapıldığı takdirde bu mahzur tamamen önlenmiş olacaktır. Hakikaten bu vilâyetler 5166 sayılı Kanunun hükümlerine dayanarak, kendi bütçelerinden mümkün

⁴⁸⁸ Resmi Gazete, S. 9766, s. 1.

olduğu kadar fazla para ayırmak suretiyle, fazla bina yapmaktadırlar. Bu sene Hükümetimiz de bunlara yardım etmek suretiyle üçlü ve dörtlü tedrisat yapan okulları haddi asgariye indirmeye, hatta tamamen ortadan kaldırmaya çalışacaktır...” Sözleri söylemiştir.⁴⁸⁹

2: *“Köy okullarımızın ihtiyaçlarının giderilmesi yolunda köy okullarına da şehir okulları gibi tahsisat verilmesi keyfiyetinin vekâletinizce düşünülüp düşünülmendiği?”* hakkındaki Meclisteki soruya: *“suali bir hususun düşünülüp düşünülmendiğine matuftur. Yani köy okullarının ihtiyaçların da şehir okulları misali temini düşünülüp düşünülmendiği mevzuundadır. Bu husus düşünülmüş, bilhassa Meclise sevk etmek için üzerinde çalıştığımız ilk tedrisat kanununun da köy okullarının bina, tedris vasıtası, tesis masrafı ihtiyaçlarının da müvazene-i umumiyeden temini hususu düşünülmüştür...”* Bu şekilde cevap veren Yardımcı yapılacak olan kanun değişiklikleri hakkında sonraki konuşmasında detaylı bilgileri vermiştir.⁴⁹⁰

3: *“Orta Doğu Teknik Üniversitesi için istimlâk edilen arazi bedellerinin hangi esaslara göre takdir edildiğine dair”* soru üzerine Maarif Vekili Celal Yardımcı şu cevabı vermiştir: *“Orta - Doğu Teknik Üniversitesi için istimlâk edilen arazinin bedelleri; 6976 sayılı Kanun hükümlerine göre teşkil edilmiş olan Takdiri Kıymet Komisyonu tarafından takdir edilmiştir. Bedellerin tespitinden önce 6830 sayılı Kanunun 11nci maddesine uyularak kıymet takdiri yapılacak tarih on gün müddetle ilgili köylerde ilân edilmiştir. Takdiri Kıymet Komisyonu, tayin edilen tarihte mahalline giderek hazır bulunan alâkalıları dinledikten sonra gayrimenkullerin cinsi ve nevilerini, mesahalarını, kıymetine tesir edebilecek bütün vasıf ve unsurlarını ve meselâ, gayrimenkulün hali hazır durumunu, zirai kıymetini yola ve şehre mesafesini bugünkü durumuna göre getirebileceği gelirini tespit ve bu civarda yapılan alım ve satım ile Devlet tarafından evvelce yapılmış olan istimlâkleri de göz önünde tutmak suretiyle kıymetlerini takdir etmiştir. Şimdiye kadar istimlâk edilen saha 10 609 019 M2 Parsel adedi: 497 Bugüne kadar ödenen para 3 081 400 Lira istimlâk edilecek bütün saha 45 132 780 M2 Parsel adedi: 7 203 ödenecek bütün para 9 258 982 Lira”*⁴⁹¹

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, Birleşim 23, s. 456.

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, Birleşim 32, s. 605.

⁴⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 4, Birleşim 63, s. 6.

Celal Yardımcı Maarif ve Adliye Vekâletleri döneminde meclis içerisinde birçok konuyla ilgilenirken Ağrı sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Ağrı'nın içme suyu projeleri, çeşitli yerlere körü ve yolların tamiri için İller Bankasından aktarılan maddi destekte en büyük pay sahibidir. Bununla beraber Bakanlıkları döneminde Ağrı'da lise açılmış ve eğitim öğretim noktasında atılımlarda yatırım yapılan öncü şehirlerden biri olmuştur.

SONUÇ

Anadolu'nun giriş kapısında bulunan Ağrı, Kafkasya ve İran üzerinden gelen yolların Anadolu'ya girişte bulunduğu kavşak üzerinde stratejik konumuyla önemli bir yerleşim merkezidir. İslamiyet'ten önce Urartu, Hurriler, Kimmerler gibi uygarlıkların egemenliğinde kalmıştır. Medler Kimmerleri bölgeden çıkararak M.Ö. 708-755 yılları arasında Ağrı'da hâkimiyet kurmuşlardır. Medler'in yıkılması ile birlikte Persler; Büyük İskender'in Pers Kralı III. Darius'u MÖ 331 yılında yenerek Anadolu'yu ele geçirmesine kadar yaklaşık iki yüz yıl Ağrı Pers egemenliğinde kalmıştır. Büyük İskender'in ölümü ile oluşan boşluktan faydalanan Ermeniler ve Gürcüler bölgede egemenlik kurmuşlardır. İslamiyet sonra ise Halife Osman döneminde İslam topraklarına katılmıştır. Daha sonra Sasani ve Bizans hâkimiyetinde kalan Ağrı, 1514 yılında Çaldıran savaşı ile Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Ağrı üç kez Rus, bir kere de İran işgaline uğramıştır. 15 Nisan 1918 yılında düşman işgalinden kurtarılaraq ana vatana bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sonra bir Osmanlı Sancağı olan Beyazıt, genç cumhuriyetin illerinden biri olmuştur. Lakin 1925-30 Ağrı isyanları neticesinde kamu kurum ve kuruluşları memurlarıyla beraber Karaköse'ye taşınmış ve 1927 yılında il merkezi olarak da Türkiye'nin idari hayatında yerini almıştır. 1927 yılında il olan Karaköse 1937 yılında Meclis kararıyla Ağrı ismini almış ve günümüze kadar gelmiştir.

Ağrı, siyasi hayatına baktığımızda karşımıza Erzurum, Van ve Kars'ın etkisinden kurtulamayan bir yapı karşımızda çıkmaktadır. 1945 yılına kadar bölgede herhangi bir siyasi parti faaliyeti bulunmayan şehir, ya Halkevleri tarafından ya da Valiler tarafından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezince gönderilen direktifler doğrultusunda idare edilmiştir. Özellikle Halkevlerinin halkı aydınlatma, eğitim ve bilinçlendirme noktasında faaliyetleri üst noktadadır. Toplumsal faaliyetlerde, önemli günlerde, anma ve kutlama törenlerinde Halkevleri en ön olandadır. Siyasi örgütlenmede Halkevleri, Erzurum ve Kars Halkevleri ile koordineli olarak buraların etkisiyle çeşitli toplumsal etkinlikler yapmışlardır.

Çok partili hayata kadar ilin belediyeçilik faaliyetleri yapılan çalışmalar veya daha sonraki dönemde yapılan icraatlara bakıldığında çok fazla etkin olmadığı gözlenmiştir. Özellikle II Dünya Savaşının da getirmiş olduğu etki ile Valiler Belediye

Başkanlığı görevlerini üstlendiği görülmektedir. Bu durum ise halkın sorunları bilmeyen veya bölgeye yabancı olmaları dolayısıyla ilin ihtiyaçlarına fazla cevap verememişlerdir.

II. Dünya Savaşının bitimiyle dünya genelinde esen demokrasi rüzgârları, Sovyet Rusya'nın üs ve toprak talepleri neticesinde Türkiye Cumhuriyetini daha demokratik bir düzeye getirirken ülke içerisindeki illerde bu demokrasi hamlesinden kendine düşen payı almaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak Doğu Anadolu'da birçok il gibi Cumhuriyet Halk Partisi'nin İl teşkilatı bulunmayan illerinden biri olan Ağrı'da 1944 yılında Muvakkat İdare Kurulu ile ilk adım atılmış ve 1945 yılı Haziran ayında Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı İl Teşkilatı kurulmuştur. Bu tarihe kadar ilin siyasi faaliyetleri Valilik, Halkevleri, Halkodaları ile Erzurum ve Kars İl Başkanlıklarından yürütülmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisi İl Teşkilatı kurulduktan bir yıl sonra yapılan seçimler Ağrı'nın siyasi manada dönüm noktası olmuştur. İl Başkanı Müştak Aktan ve Ağrılı bir çiftçi olan Ahmet Alparslan'ın Türkiye Büyük Millet Meclisine Milletvekili olarak gitmeleri ilin sorunlarının daha yüksek sesle söylenmesine vesile olmuştur. 1946 seçimlerinde Ağrı'da teşkilatlanmasını tamamlayamayan Demokrat Parti bu seçimlere katılamamıştır. Ancak seçimlerden sonraki faaliyetleri ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin hegemonyası kırıp Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerine tama anlamıyla hazır hale gelmesinin sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 seçimleri öncesi Milletvekili Ahmet Alparslan'ın raporları doğrultusunda herhangi bir faaliyet göstermemesi bu durumu daha da arttırmıştır. Raporda Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki yolsuzluk, adam kayırma gibi nedenlerin yanına bölgeye herhangi bir yatırımın yapılmamasına değinmesine rağmen buna yönelik adımlar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından atılmamıştır.

1950 seçimleriyle birlikte Ağrı'nın siyasi çehresi tamamen değişmiştir. Seçimlerde üç milletvekilinin tamamını alan Demokrat Parti il siyasetinde etkin konuma gelmiştir. Aynı yıl yapılan Belediye Başkanlığı seçimini de kazanan parti Ağrı'nın siyasi iradesini ele geçirmiştir. Geniş halk kitlelerinin özellikle de köylerin desteğini arkasına Demokrat Parti, Celal Yardımcı'nın da Menderes Hükümetlerinde Bakanlık vazifesi alarak kabinede yer almasıyla hızlı bir değişime girmiştir. Bu değişim kendisini

1954 seçimlerinde göstermiş ve Demokrat Parti oy oranını arttırırken; Cumhuriyet Halk Partisi kaleleri olarak bilinen Diyardin ve Taşlıçay'da toplu istifalar ve bu istifa edenlerin Demokrat Partiye ilticasıyla iyiden iyiye yok olmaya başlamıştır. 1957 seçimleri öncesi Yayla gazetesinde neşredilen bir yazıda “*seçimler yaklaşırken Cumhuriyet Halk Partisi uyandığı derin uykudan uyandı*” ifadesi partinin Ağrı'daki durumunu özetler nitelikte olmuştur.

Demokrat Parti iktidarı ile eğitim alanında lise, ulaşım alanında Havaalanı ve yollar, sağlık alanında devlet hastaneleri, temel ihtiyaçlarda su şebekeleri, tarım noktasında barajlar gibi yatırımlar alan Ağrı gelişmeye başlamıştır. Ancak bu türden yatırımlar bile Ağrı'nın geri kalmış bir il olmasını engelleyememiştir. Yapılan yatırımlar ya hizmet sektörüne yönelik ya da anlık geçici çözümlerden öteye gidememiştir. Yatırım noktasında fabrika veya ilin imkânlarını doğru orantıda kullanmaya yönelik bir hizmet olmamıştır.

Büyük ovaları, yüksek yaylaları ve geniş otlakları ile hayvancılığa elverişli olan Ağrı'da ne hayvancılığa ne de hayvancılık yan sanayisine yönelik bir yatırım olmamıştır. Türkiye'nin en yüksek dört dağı (Büyük Ağrı Dağı, Küçük Ağrı Dağı, Süphan Dağı, Tendürek Dağı) il sınırları içerisinde yer almasına rağmen buna yönelik bir turizm alt yapısı yapılmamıştır. Kaplıcaları ile ünlü Diyardin bu noktada değerlendirilmemiştir. Nuh'un Gemisi gibi dünya gündeminde olan hatta eserin konusu olan dönemde bile Amerika ve Avrupa'dan heyetlerin, üniversite araştırma ekiplerinin araştırma için geldikleri bölge ülke içerisinde bu konularda bile ihmal edilmiştir.

Ağrı'ya yapılan bir başka ihmalkârlık ise devlet veya hükmet başkanlarınca ziyaret edilmemesidir. Bu yönden büyük bir hayal kırıklığı yaşanması Demokrat Ağrı gazetesinde ki bir makalede şöyle dile getirilmiştir: “*Tarihin hiçbir devrinde Ağrı devlet başkanlarının ziyaretine sahne olma şerefini, her nedense taşıyamamıştır. Geçmişte coğrafi, idari ve hatta en mühimi siyasi durumları ile bir mazeret teşkil edebilir. Fakat cumhuriyet idaresi için böyle bir mazeret ileri sürmek hatalı olur...*”

Üç Reiscumhur geçiren Türkiye'nin hemen hemen ekser vilayetleri devlet başkanlarını görme şerefine nail oldukları halde Karakösemiz bu şereften mahrum kalmıştır... Yapılan ziyaretlerin ekserisi Erzurum-Kars'a kadar uzanıyor da geri kalan 100 km kat edilemiyor. Van'a geliniyor yine Karaköse'ye uzaktan bakınılıyor.”

Netice itibariyle mevzubahsi olan dönemde Ağrı'nın siyasi yapısı 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezince belirlenmiştir. İdari noktada yine aynı noktadan tayin edilen idarecilerle idare edilen şehir serhatte unutulmuş bir yerleşim yerinden farksız konumdadır. Aşiretçiliğin ön planda olduğu Ağrı, bu yapısını kırmaya 1950 yılından itibaren başlamıştır. Ancak oy toplama kaygısı ile aday gösterilen milletvekilleri bu durumun aşılamaadığının kanıtıdır.

Demokrat Parti döneminde yapılan yatırımlar, köyden ilçeye, ilçeden şehir merkezine dönüştürülen Ağrı'nın çehresini bir nebze de olsa düzeltmiştir. Celal Yardımcı'nın Kabine görevleri sırasında yapılan yatırımlar, Belediye Başkanlığından Meclise giden Şeref Saraçoğlu'nun alt yapı hizmetlerine yönelik çalışmaları, Kasım Küfrevi'nin eğitim ve siyasi noktadaki öngörü ve yol göstericiliği ile ileri yönde kalkınma hamlesi yapan şehrin yine de makûs talihini yenememiştir. Çözümlerin anlık ve geleceğe doğru yapılan yatırımlar olmaması dolayısıyla gelecek kuşaklara bir getiri olmamıştır. Halen Türkiye'nin yaşanabilir şehirleri sıralamasında 80. sırada yer alması bunun en büyük kanıtıdır.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi.

İçişleri Bakanlığı Arşivi.

Milli Kütüphane Arşivi ve Kütüphanesi.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi.

Türkiye İstatistik Kurumu.

2. Resmi Kurum Yayınları

Ayın Tarihi Dergisi, 1950-1959.

Demokrat Parti Tüzük ve Program, Ankara 1946.

Düstur, 1931-1946.

Erzurum Salnamesi, 1313-1899 (1897-1899).

Resmi Gazete.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü(1920-1950), C1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü(1920-1950), C2.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası.

Türkiye İstatistik Kurumu 1923-2011 Genel Seçimler ve Sonuçları.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1998.

Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ağrı İl Müdürlüğü Yayınları, Ağrı 2012.

3. Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-200, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul 1983.

İslam Ansiklopedisi, C. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

4. Süreli Yayınlar

A. Gazeteler

A.I. Ulusal Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi.

Dünya Gazetesi.

Milliyet Gazetesi.

Radikal Gazetesi.

Tanin Gazetesi.

Vatan Gazetesi.

Yeni Ulus Gazetesi.

Zafer Gazetesi.

A.II. Yerel Gazeteler

Ağrı Dağ Gazetesi.

Demokrat Ağrı Gazetesi.

Demokrat Parti Ağrı Gazetesi.

Karaköse Gazetesi.

Şark Ekspres Gazetesi.

Yayla Gazetesi.

Yeni Erzurum Gazetesi.

B. Dergiler

Akademik Bakış Dergisi, 2008-2009.

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011.

İdare Dergisi, 1974.

Kebikeç Dergisi, 1996.

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013.

5. Araştırma İnceleme Eserleri

Aksoy Yaşar, *Kıbrıs Direnişi ve Çözüm*, Etki Yayınları, İstanbul 2015.

Alakom Rohat, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Basın Yayın, İstanbul 1998.

Alasya Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 1992.

Alpaslan İsmet, *Her Yönüyle Ağrı*, Ankara 1995.

Armaoğlu, Fahir 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, C.1-2, Baskı, Timtaş Yayınevi, İstanbul 2014.

Arpaçay Çağatay, *Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010,

Aslan Yavuz, *TBMM Hükümetinin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumlulukları (23 Nisan 1920 - 30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Aydoğan Erdal, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tâli Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

Aytaç Fethi, *Açıklamalı Belediye Kanunu*, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998

Baban Celal, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1970.

- Bayar Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınevi, İstanbul 1986.
- Bilge A. Suat, *Ankara-Atina-Lefkoşa Üçgeni*, İmge Yayınları, Ankara 1996.
- Burçak Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1998.
- Burçak Rıfkı Salim, *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1994.
- Cuinet Vital, *La Turkuie D’ asie, Geographie, Administratiye, Statisteqe, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L’asie Mineure, C1*, Paris 1892.
- Çeçen Anıl, *Atatürk’ün Kültür Kurumları Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Eroğul Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitabevi, İstanbul 2013.
- Erzen Afif, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Gözübüyük Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, İş Bankası Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Hallı Reşat, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.
- Kabasakal Mehmet, *Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.
- Kalman M, *Belge Kanıt ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi*, Perî Yayınları, İstanbul 1997.
- Karabekir Kazım, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Karal Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi C. VIII*, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Karataş Yakup, *Bayezid Sancağı ve İdarecileri (1700-1904)*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2014.
- Kılçık Haluk, *Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, I*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1984.

- Koçak Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953), Komisyon, E.U.R.S. Harb Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara, 1959.
- Nuri İhsan, *Ağrı Dağı İsyanı*, Med Yayınları, İstanbul 1992.
- Öner Kenan, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948.
- Öz Esat, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- Özbudun Ergun, *1921 Anayasası*, ATAM Yayınları, Ankara 1992.
- Sarıçoban Gülay, *Samet Ağaoğlu’nun Siyasi Biyografisi*, Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T.E, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2010.
- Selim Yavuz, *Taşnak-Hoybun*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.
- Sonyel Salahi, *Türk Yunan Anlaşmazlığı*, KKTC Kültür Derneği Yayınları, Lefkoşa 1985.
- Soysal İsmail, *Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları, C. I, (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Şimşek Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri (1932-1951)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.
- Tunaya Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler (II. Meşrutiyet Dönemi - 1908-1919) I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Tunçay Mete, *TC’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- Turan Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, IV*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.
- Us Asım, *1930-160 Hatıra Notları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1966.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi, C. III*, TTK Yayınları, Ankara 1983.

Yeşilkaya Neşe, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Zeyrek Şerafettin, *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

Zürcher Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

6. Makaleler

Belli Oktay, “Ağrı Dağı Bölgesinde Urartu Krallığına Ait Anıtsal Kaya İşlemelerinin Araştırılması”, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, İstanbul 2011.

Çakmak Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.3, Ankara 2008, s. 153-186.

Edi Ahmet, “Şeyh Said İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları” III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, İstanbul 2011.

Gül Abdulkadir, “Bayezid Sancağının Demografik Yapısına Genel Bir Bakış” III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, İstanbul 2011.

Halaçoğlu, Yusuf “Ağrı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 1, İstanbul 1988.

Özacun Orhan, “Halkevlerinin Dramı” *Kebikeç*, II/3 (1996), s. 87-95

Özdemir Yavuz-Aktaş Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e)” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, Erzurum 2011, s. 235-362.

Özmen Abidin, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, *İdare Dergisi* Ankara, 1974, s. 237-249.

Pınar Mehmet, “Ağrı’da (Karaköse) Demokrat Parti Teşkilatlanması”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van 2013, s. 185-206.

Tuncel Metin, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirler”, II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, İstanbul 2009.

Tunçay Mete, “Siyasal Gelişmenin Evreleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C VII*, İstanbul 2011, s. 1967-1990.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ahmet EDİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum / Tortum – 18.07.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi A.İ.İ.T. Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 2011 – 2015
İletişim	
E-Posta Adresi	aedi@agri.edu.tr / ahmetedi@gmail.com
Tarih	2015

EKLER

Ek 1. 1946 Genel Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Milletvekili Aday Adayları

C. H. P. Sicil Kağıdı

ADI ve SOY ADI	Abdullah Fuat Firat	
Doğduğu yer ve tarihi	Sirt - 1330	
Tahsil derecesi, hangi okulardan hangi sınıflarda diploma aldığı	Lise, Ankara Hukuk Fakültesi 1938-1939	
Mesleği	Avukat	
Partiye girdiği tarih	1/949	
Kayıtlı olduğu ocak	Seydikpinar	
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	İl idare Kurul üyesi ve Halkın Halkkanı	
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmış sebepleri)	2/4/48 tarihine kadar yargıcılıkta.	
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	2/4/48 tarihine kadar yargı olarak çalıştım. Serbest çalışmak için ayrıldım.	
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit, nasıl ayrılmıştır?	Girmemişim	
Milli mücadelede nereelerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Bulunmadım	
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	Fransızca, cesim yoktur.	
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Midyat Piyade alayında Subay olarak kaptım.	
Bu çerçevede dışında genel izahlar ve düşünceler:	Sicil sahibinin imzası Mensup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri Kamil İsmail	

21

Resim 1: Fuat FIRAT

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Sicil Kâğıdı

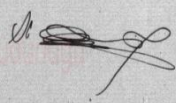
ADI ve SOY ADI	Ahmet Topkar		
Doğduğu yer ve tarihi	Eleskurt 305		
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldı?	Orta tahsil ve Mülkiye mektebi		
Mesleği	Belediye Caskam (Ağn)		
Partiye girdiği tarih	1946		
Kayıtlı olduğu okak	Leylak pınarı (Ağn)		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	Ağn il idare Kurulunda üyesi		
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmış sebepleri)			
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	Mülkiyet mülakaz ve Bayındırlık memurlukları Belediye Caskamına intihabım üzerine memur yetken ayrıldım.		
Daha önce başka bir siyasal partiye girmiş midir? Ne vakit, nasıl ayrılmıştır?	Girmedim.		
Milli mücadelede nelerlerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?			
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?			
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	İhtiyat zamanı içinde albay rütbesi bulubite yapmıştır.		
Bu çerçevede dışında genel izahlar ve düşünceler:	Sicil sahibinin imzası A. Topkar Mensup bulunduğu Parti idare Heyetinin Başkanlık yeri Kamil Ebi		

9

Resim 2: Ahmet TOPKAR

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Sicil Kâğıdı

ADI ve SOY ADI	Abdulkadir Kurt		
Doğduğu yer ve tarihi	Şişli 1334		
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	Şişli Ders		
Mesleği	Ticar		
Partiye girdiği tarih	20/5/1946		
Kayıtlı olduğu ocak	Beşiktaş m.		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	girisden 1 ay sonra Beşiktaş semt Ocak Raporu 946 gününde İl idare Hukuk daimi üyesi ve Halk		
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmış sebepleri)	Halk		
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	Halk		
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit, nasıl ayrılmıştır?	girmemiştir		
Milli mücadelede nelerinde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Halk		
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	?		
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Şişli 42. sv. alay 7. tabur		
Bu çerçevede dışındaki genel izahlar ve düşünceler:			
		Sicil sahibinin imzası	
		Mansup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri	

18

Resim 3: Abdulkadir KURT

C. H. P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVLERİ

ADI ve SOY ADI	Rıfat Tokar	
Doğduğu yer ve tarihi	Eskişehir 1300	
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	Rüştiye	
Medeği	İst. Daimi Kamuya girer	
Partiye girdiği tarih	24/1/1944	
Kayıtlı olduğu ocak	Eskişehir Fırat	
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	İst. Daimi Kurul üyesi olup 1948 10/10/30'da Parti Başkanlığında görevler.	
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmışsa sebepleri)		
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	İst. Daimi Kamuya girer	
Daha önce başka bir siyasal partiye girmiş midir? Ne vakit nasıl ayrılmıştır?	Girmemiştir	
Millî mücadelede nelerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	İst. Daimi Kamuya girer	
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	Latince	
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	İstanbul'da Liva'da girmiş	
Bu çerçevede dışında genel izahlar ve düşünceler:		

Sicil sahibinin imzası
19/1/1948 C.H.P. İl idare kurulu Başkanlığı
R. Tokar

Mensup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri

R. Tokar

47

Resim 4: Rıfat TOKAR

C. H. P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ADI ve SOY ADI	Abdurrezak Sidal.	
Doğduğu yer ve tarihi	Ersurum; 323	
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	İlk	
Mesleği	Tuhafiyeci.	
Partiye girdiği tarih	23-Eylül-944	
Kayıtlı olduğu ocak		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	İdare heyetib azası. (23/Eylül/944)	
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmış sebepleri)	yoktur.	
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	Devlet teşkilatında memuriyet yapmadım.	
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit nası ayrılmıştır?	girmedim.	
Milli mücadelede nelerlerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	doğumunun oğsaman müsait olmaması itibarile milli mücadelede iştirak etmedim.	
Yabancı lisanlardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	yabancı lisan bilmiyorum ;eserinde yoktur.	
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Muvazzaif olarak Doğu Bayezitte yaptım.	
Bu çerçevede dışında genel izahlar ve düşünceler:		Sicil sahibinin imzası Messup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri

14

Resim 5: Abdurrezzak SİDAL

C.H.P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYETİ

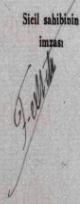
ADI ve SOY ADI	Ömer Karaca		
Doğduğu yer ve tarihi	Hşi 1897		
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	Orta		
Menleği	Cicaret		
Partiye girdiği tarih	15.7.1946		
Kayıtlı olduğu ocak	Bülent Semt Ocak		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	20 Ekim 1944 kongresinde il idare kurul üyeliğine ve başkan üyeliğinde 30.5.1948 kongresinde üyeliği		
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmış sebepleri)	Başkan üyeliğinde ve 947 yılında parti Muharip ve C.H.P. daimi üyesi		
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrılma sebepleri?	Emlak Erapı Karla ve özel idare tahsilatlığı Kıbrıs 2. in C. H. Karacan B. T. Karacan (S. Karacan) İ. Karacan (S. Karacan) Halk ebi Karacan		
Daha önce başka bir siyasal partiye girmiş midir? Ne vakit nasıl ayrılmıştır?	Girmedi.		
Milli mücadelede nelerinde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Girmedi.		
Yabancı lisanslardan hangilerini bilir, eserleri var mıdır?	Yoktur		
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	İstanbul H. K. K. Muhafızlarından ayrıldı. ağı. 1946 yılında D. Başbakan, H. K. K. Karacan, H. K. K. Karacan		
Bu çerçeve dışında genel izahlar ve düşünceler:	Kıbrıs 2. in C. H. Karacan		
	Sicil sahibinin imzası:	Menşup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri	
	17.7.1948 C. H. P. İlçe idare k. Karacan	17.7.1948 C. H. P. İlçe idare k. Karacan	

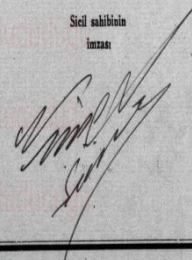
Resim 6: Ömer KARACA

C. H. P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ADI ve SOY ADI	Fettah Aktan		
Doğduğu yer ve tarihi	daha boyası 311		
Taktili derecesi, hangi okulardan hangi tarihlerde diploma aldı	eski rustiye mektebini (1) nci sınıftan harbi umumî tahvilde ayırmış bulundugu ve o günden diplomasını Zayi olmuştur		
Mesleği	Mahalle Muhtarı		
Partiye girdiği tarih	1-9-1945		
Kayıtlı olduğu ocak	Pittis mahallisi		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	20 ekim 1949 dan Pittis mahallisi Parti Ocak Başkanlığında 30 mayıs 1949 gününe kadar başkanlıkta il idare kurulu üyeliğine girmiş bulundugunu		
Parti namına bulundugu hizmetler (ayrılmış sebepleri)	Pittis parti Ocak Başkanlığından il idare kurulu üyeliğine seçilmiş bulundugu		
Devlet teşkilatında bulundugu vazifeler ve bu vazifelerden ayrıl原因ları	Munhak buna taklii komutan afa rinde bulunup buna taklii komutanı hitami tahvilde çekildiği ve bu ahare Peledije tahvilde olduğundan bil istifa çekildiği		
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit nasıl ayrılmıştır?	başka siyasi partilere girmemiştir		
Millî mücadelede neredelerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Kars ve Kağızman daha boyası iddi köylülerinde asiret alaylarda es bir vazifelerde bulunmuş olduğu		
Yabancı lisanlardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	az beşitine rus ve asir komutanından beşitine rus vardır		
Azkerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	8 me. asiret alaylarından karp ena rinde anı duşman karu natiçinde duşmandan esir kaldığı		
Bu çerçevede genel izahlar ve düşünceler:	Memleketimizin geçen istiklaler yüzünden diğer memleketler gibi halen devlet tarafından insar gırahman ve gırahman Milli eğitim ve senai teşkilatından mahalle teşkilatı landuhtan insar olmasına rağmen memleketimiz geri kalmış olduğundan bu husustaki yardım bekler saygılarını sunarım Sicil sahibinin imzası Menşep bulundugu Parti idare Heyetinin tasdik yeri 		

C.H.P. Sicil Kâğıdı

ADI ve SOY ADI	Nimet Sümer	
Doğduğu yer ve tarihi	Istanbul 316	
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	Istanbul Darülfünunu Ecnaci kısmından	
Mesleği	Ağrı merkez eczacısı	
Partiye girdiği tarih	Eylül 944	
Kayıtlı olduğu ocak	Ağrı C.H.P.	
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	C.H.P. İl idare kurul üyeliği	
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılışına sebepleri)	yoktur	
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrılış sebepleri?	Memleket hastanesi eczacılığından istifa ile ayrıldım. Meclisi umumi ve Belediye reis muavininliğinde.	
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit, nasıl ayrılmıştır?	Türk Ocakları idare heyeti başkanlığı.	
Millî mücadelede nelerden ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Tahsilde idim.	
Yabancı dillerden hangilerini bilir, eserleri var mıdır?	Fransızca	
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Istanbul Gümüşsuyu Hastanesinde	
Bu çerçeve dışında genel izahlar ve düşünceler:	Sicil sahibinin imzası: Mensup bulunduğu Parti İdare Heyetinin tasdik yeri: 	

C. H. P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

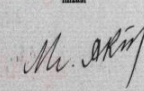
ADI ve SOY ADI	Abdullah Güngör.	
Doğduğu yer ve tarihi	Elegkirt 1305	
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldığı	Orta.Elegkirt Rushtyesinden 327 de diploma aldım.	
Mesleği	Ticarət.	
Partiyə girdiği tarih	23/Eylul/944	
Kayıt olduğı ocak		
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	İdare heyeti azası. 23/Eylul/944	
Parti namına bulunduğı hizmetler (ayrılma sebepleri)		
Devlet teşkilatında bulunduğı vazifeler ve bu vazifelerden ayrılma sebepleri?	Devlet teşkilatında memuriyet almadım.	
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit nasıl ayrılmıştır?	yoktur.	
Milli mücadelede nerelerde ve hangi vazifelerde bulunmuştur?		
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?		
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Milli mücadelede Kar Ermeni harbinde askerlik vazifemi yaptım.	
Bu çerçevede dışında genel izahlar ve düşünceler:	Sicil sahibinin imzası Mensup bulunduğı Parti İdare Heyetinin tasdik yeri 	

8.

Resim 9: Abdullah GÜNGÖR

C. H. P. Sicil Kâğıdı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ADI ve SOY ADI	Müştak Aktan.	
Doğduğu yer ve tarihi	Erzurum. 308	
Tahsil derecesi, hangi okullardan hangi tarihlerde diploma aldı?	Yedi senelik idadi mezuni.	
Meşleği	Dava vekilliği.	
Partiye girdiği tarih	936 senesi Kars C.H.P. aza olarak girdim.	
Kayıtlı olduğu ocağ	Ağrı. C.H.P.	
Partide aldığı faal vazifeler (tarihleriyle beraber)	Ağrı C.H.P. idare heyeti başkanı. 23/Eylül/944	
Parti namına bulunduğu hizmetler (ayrılmışa sebepleri)		
Devlet teşkilatında bulunduğu vazifeler ve bu vazifelerden ayrış sebepleri?	Hıms C.M. Umumisi iken istifasen ayrılarak ticarete başladım.	
Daha önce başka bir siyasi partiye girmiş midir? Ne vakit, nasıl ayrılmıştır?		
Milli mücadelede nelerle ve hangi vazifelerde bulunmuştur?	Milli mücadelede Hıms C.M. Umumisi bulundurdum.	
Yabancı lisanslardan hangisini bilir, eserleri var mıdır?	yabancı lisan bilmiyorum, eserlerimde yoktur.	
Askerlik hizmetini nerede ve nasıl yapmıştır?	Askerliğini İstanbul yedek subay talimkâhinde muallim subay olarak ifa ettim.	
Bu çerçeve dışında genel izahlar ve düşünceler:	Sicil sahibinin imzası 	Mensup bulunduğu Parti idare Heyetinin tasdik yeri

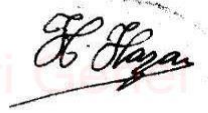
Resim 10: Müştak AKTAN

Ek 2. 1946 Yılı CHP Ağrı İl İdare Kurulu

Ağrı: 241/V/949

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ31/5/948 günü Ağrı C.H.P. İl idare kuruluna
seçilenlerin adlarını gösterir listedir.

<u>Adı ve Soy adı</u>		
1 - Rifat Tokar	İl daimi komisyon üyesi	Başkan
2 - Abdurrezak sıdal	Belediye üyesi	katip
3 - Ömer karaca	Halkevi Başkanı	
4 - Fettah Aktan	Siddikiye mah. muhtarı	
5 - Fikri Biçer		
6 - Abdulkadir kurt		Muhasip
7 - Habîb Hazar	Belediye Encümen üyesi	

28

Ek 3. 1947 Yılı CHP Diyadin İlçe İdare Kurulu

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1947 yılı C.H.P. Kongrelerinde idare kuruluna Başkanlıklarına Seçilen
ler

İlçe idare kurulu Başkanlığına Seçilenler				Başkanlığa ibkâ veya Seçilenler
İlçenin Adı	Ad ve Soy adı	Mesleği	Parti dışı ndeki görevi	
Diyadin	Muharrem Akbaba	Memuriyet	İlçe Belediye Başkani	İpka

Tastik Olunur. C.H.P. Başkanı 11/3/948
Muharrem Akbaba

(Signature)

Ek 4. Milan Köyü Muhtarı Abdulkerim Dinç'in CHP İlçe Kurulunu Şikâyet Mektubu

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Köy muhtarları adına Milan köy muhtarı
Abdulkerim Dinç Akri ilinin Patnos ilçesinde

Biz aşağıdaki mühür ve imzaları bulunan muhtar, üyeleri ilçemiz parti başkanı Bedri Kılıçın tezviratından ve onun adam kıymeti bilmeyen beyliğinden bıktık usandık, bir dert için ne zaman halk partisine baş vurmak istersek partiyi kapalı ve bizzâre kıymet verilmesi bulduk. çok zaman bir az ileri gitssek bizi bilmle tehdit ederek aslen katil bir adam olan bu şahıs orada bu parti kurtlerin partisi değildir diye bizler türk saymamaktadır. ilçede akrabaları ile dahi iyi geçinemiyen bu adamın elinden kimesse partiye uğramaz oldu. eğer bütün tutana bu adamı beğelise bizler basımızın çaresine bakalım. yoksa bir müretteş gönderin bu durumu gördükten sonra bu adamı başımızdan atın biz de rü hata kavuşalım. bu suretle partide layık olduğu bir baş seçsin hepimiz onun külesi olalım acele müdahaleyi bekler, hepimiz ellerinizden öperiz.

Ek 5. 1946 Yılı Ağrı İlçeleri CHP Kongre Sonuçları

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ağrı ya bağlı ilçelerin
1946 Yılı Kongreleri neticesinde C.H.P.
ilçe idare Kurulu Başkanlıklarına seçilenler

ilçe adı	Öz ve soyadı	Mesleği	Partideki görevi	Parti dışındaki görevi
x Doğulayazıt	Kemal Beomete	Öğretmen	Başkan	
x Diğadin	Muhammed Akhalba	Çiftçi	"	Belediye üyesi
x Eşekint	Ahmet Euron	Öğretmen	"	
x Çatak	Bedri Kiliç	Çiftçi	"	
x Patnos	Salih Ataseven	Öğretmen	"	
x) yeniden seçilmişlerdir				

Ek 6. 1946 Yılı CHP İdare Kuruluna Seçilen Başkan ve Asil Üyeler

1946 Yılı Kongresinde ... İli C.H.P. İdare Kuruluna Seçilen Başkan ve Asil Üyeler						Kongreye katılan delege sayısı	(27).....
Adı ve Mesleği	Partideki görevi	İdare Kurulu Üyeliğinden Başka Parti İшінdaki		Seçimde al- dıkları oy sayısı	İdare Kurulu- na yeni veya ipkaen seçil- diği		
		Ücretli görevi	Ücretsiz görevi				
Abdulkadir Şefkatlı ✓	Tüccar	C.H.P. Ba- kanı	Daimi Encümen Üyesi	C.H.P. Başkanı	21	Yeni	
Aliosman Kılıç ✓	"	C.H.P. Üye	"	C.H.P. Üyesi	21	Yeni	
Rifat Tokar ✓	"	"	"	"	21	İpkaen	
Abdurazzak Sidal ✓	Tüccar	"	Yoktur.	"	19	İpkaen	
Aziz Gökbakan	Belediye dai- mi kom. üyesi	"	Belediye daimi Kom. Üy- esi	"	17	Yeni	
Omer Karaca	Çiftçi	Muhasip üye	Yoktur.	Muhasip üye	16	Yeni	
Fikri Biçer	Tüccar-Terzi	C.H.P. üye	"	C.H.P. Üyesi	16	"	
Abdulkadir Kust	Tüccar	Katip üye	"	C.H.P. Katip üye	19	"	
Zekeriya Yontar	Mühait	C.H.P. üye	"	C.H.P. Üyesi	17	"	
Yedek Üyeler							
Pasif Altıntaş	Bayi	Yedek üye	Yoktur.	Yedek üye	10	Eski	
Nizamettin Koç	Tuhafiyeci	"	"	"	10	Yeni	
Abdurrahman Memiş	Fabrikator	"	"	"	7	Yeni	
Hamdi Acarbay	Çiftçi	"	"	"	7	Yeni	
İbrahim Ergül	Eski D.K. üyesi	"	"	"	6	Yeni	

Ek 7. DP Milletvekili Halis Öztürk'ün Vali ve Savcı Hakkındaki Şikâyeti ve Adnan Menderes'in Cevabı.

T. B. M. M.
Ö Z E L

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

S. Adnan Menderes

Başbakan

Tutak

8/10/95I

27/9/95I günlü tele karşılığıdır.

Agri ve kazaları Adliye yargıcılarla Agri C. sav-
cusu ve valinin partimiz aleyhine göttükleri kutu -
zihniyet ve attıkları derbelerin burada birer birer
arz ve tadadına imkan bulunamadığından bunlar hakkında
inceden inceye tahkikat yapmak uzre dahiliye ve
adliyeden dürüst birer mufattişin izamine ve bunların
dağıtılmadığı takdirde partimizin temâsen skut edeceğ-
ini ve tahkikat esnasında vazife başında bulundukları
takdirde kendiliklerine naticelendireceklerinden part-
inin selameti ve idame-i bakımından uzaklaştırılmasını
emir ve müadelerini üstün saygılarımla arz eylerim.

Agri milletvekili
Halis Öztürk

-4- *aygün*
11/9/51

Y. Öztürk

T. C. BAŞBAKANLIK HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ	Yazın memur	Dosya No.
	Yazı tarihi	Gidiş No.
	Beyaz tarihi	Gidiş tarihi 22.9.22
		Eklere

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Tel

GLR

Sayın Halis Öztürk

Ağrı Milletvekili

Karaköse

Telgrafınızı dikkate şayan buldum Vakada
tevkif edilen şahıslar ve tevkif sebepleri hak-
kında bilgi vermenizi rica eder saygılarımı
sunarım

Başbakan

Adnan Menderes

Aslı gibidir

(Signature)

2

030	01			50	301	11
-----	----	--	--	----	-----	----

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 50 - Dosya No: 301 - Sıra No: 11

**Ek 8. CHP Milletvekili Ahmet Alparslan'ın 1947 Yılı Ağrı Gezisi Sonrası
CHP Genel Merkezine Sunmuş Olduğu Rapor**

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Türkiye B.Millet Meclisi
Ağrı Millet Vekillliği
Sayı:

A G R I
8/3/547

Bağbakanlık Yüksek Meclisine

1 - İçinde bulunduğum bölgedeki millet ekseriyetle C.H.Parti-
sına mensup oldukları ve bu partiye karşı bağlılık ve sevgi duy-
malarının daha fazla olduğu yapılan incelemeler neticesinden anlaşılmaktadır.
Mümkün mertebe bu parti hakkında önemli konulardan bahsedilmekte
ikna etmek ve partisini her zaman için Vatandaşlarımıza tavsiye et-
mekte ve bu yolda vasıfemizi icabi bütün gayretlerimizi sarf etmekle
çalışılmaktadır. Gerek ilbaylık ve gerekse ilçelerin halkı arasında
Asılsız seyyus Hükumete karşı yanlış harekette bulunun ve Devletçilik
istemiye hiç bir ferd mevcut değildir. Bu Bölgede bulunan halk Hayatı,
soyu ve mamei temis halis Türk kamını taşıyan kimselerdir.

2 - Demokrat Parti Mensuplarında vardır. Millet Ekseriyetle C.
H.Partisine Mensup Oldukları için Açıkça propaganda yapan ve bu parti-
ye x olanlar olacak teşkilatı Mühtesek Belli asıllı kimseler bulundukları
hasebiyle bu yüzden kuvvetleri zayıf isede mümkün mertebe bu yolda
Hararetle çalışılmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen ilbaylık
Halk Partisi Müstakiller ve nizamnameler gereğince hareket etmedikleri
Partiye Bağlı ve mensuplarının ilgisizliği yüzünden ve Halk Partisi
kamının (2) Aydan beri Erzurumda bulunmasından bu hususta halkla
edilmemekte ve çalışılmamakta olduğu görülmektedir. Yalnız İlçe ve Bu-
yük Kurulların Oldukça gayret sarfettikleri ve çok iyi çalışılmakta
olduğu takdirde şayandır.

3 - Keminislikle ilgili ve koministliği isteyen ve bu mihnet
sahibi olan kimseler olmadığı gibi bu yolda olanlara halk tarafınca
nefret edilmekte olduğuna asla şüphe edilemez.

4 - Halkın Haksızlık Şikayeti ve üzüntüsü varsa oda bu yüzden
dir. Vilayetiniz Asırlardan beri Sanayileşmemiş, ilim ve terakki yön-
de çalışılmamış, Yürdün her tarafında Sığa, Asfalt ve D.D.Yolları Sa-
leri yapılmış ve yıllardan beri faal bulunduğuna rağmen her nedense
Bölgenin bu ana kadar önem verilmiş olduğundan Şimdiki durumda yo-
llarda kapalı bulunmaktadır. Bu yüzden Milletin Zaruri ihtiyaçları to-
min edilmemekte, Halk hem gelişmişde zorluk görmektedir ve hemde fıda
maddeleri ile ayın eyyasının hem ihtiyacı karşılanmadığı ve hemde çok
pahalıya mal olduğu görülmektedir.

5 - İlbaylıkta Milli Eğitim teşkilatı gayet zayıftır. İl ve
ilçelerde gerek İlk Okullarda ve gerekse Orta Okulda (200) Mevcutdan
fazla Öğretmenin bir tek Öğretmen tarafından idare edildiği görülmekte-
dir.

- 2 -

030	10	15	14
-----	----	----	----

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Türkiye B.Millet Meclisi
Ağrı Millet Vekilliği
Sayı:

5
A G R I
E/3/547

Bağbakanlık Yüksek Meclisi

1 - İçinde bulunduğum bölgedeki millet ekseriyetle C.H.Parti-
sına mensup oldukları ve bu partiye karşı bağlılık ve sevgi duyguları
nın daha fazla olduğu yapılan incelemeler neticesinden anlaşılmaktadır.
Mümkün mertebe bu parti hakkında önemli konulardan bahsedilmekte
ikna etmek ve partısını her zaman için Vatandaşlarımızı tavsiye et-
mekte ve bu yolda vazifemizi icabı bütün gayretlerimizi sarf etmekle
çalışılmaktadır. Gerek ilbaylık ve gerekse ilçelerin halkı arasında
Asılsız seysus Hükumete karşı yanlış harekette bulunan ve Devletçilik
istemiye hiç bir ferd mevut değildir. Bu Bölgede bulunan halk Haya,
soyu ve nasibi temis halis Türk kamını taşıyan kimselerdir.

2 - Demokrat Parti Mensuplarında vardır. Millet Ekseriyetle C.
H.Partisine Mensup Oldukları için Açıkça propaganda yapan ve bu parti-
ye x oamlandıracak teşkilatı Mühtesek Belli asali kimseler bulundukları
ğı hasebiyle bu yüzden kuvvetleri zayıf isede mümkün mertebe bu yolla
Hararetle çalışılmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen ilbaylık
Halk Partımız Hıdıgler ve nisanmacer gereğince hareket etmedikleri
Pağrı Bağkanı ve mensuplarının ilgisizliği yüzünden ve Eski Parti Pa-
kanının (2) Aydan beri Erzurumda bulunmasından bu hususta halkla
edilmemekte ve çalışılmakta olduğu görülmektedir. Yalnız İlçe ve Bu-
cok Kurullarından Oldukça gayret sarfettikleri ve çok iyi çalışılmakta
olduğu takdirde şayandır.

3 - Keminislikle ilgili ve komünistliği isteyen ve bu sibil-
sahibi olan kimseler olmadığı gibi bu yolda olanlaradık halk tarafa
nefret edilmekte olduğuna asla şüphe edilemez.

4 - Halkın Haksanlık Sakıntı ve üsüntüsü varsa oda bu yüzden
dir. Vilayetiniz Asarlardan beri Sanayileşmemiş, İlim ve terakki yo-
da çalışılmamış, Yürdün her tarafında Seğa, Asfalt ve D.D.Yolları Sa-
leri yapılmış ve yıllardan beri faal bulunduğuna rağmen her nedense
Bölgenize bu ana kadar önem verilmemiş olduğundan Şimdiki durumda yo-
llarda kapalı bulunmaktadır. Bu yüzden Milletin Zaruri ihtiyaçları to-
min edilmemekte, Halk hem geliş gidişde zorluk görmektedir ve hemde gıda
maddeleri ile giyim eşyasının hem ihtiyacı karşılamadığı ve hemde çok
pahalıya mal olduğu görülmektedir.

5 - İlbaylıkta Milli Eğitim teşkilatı gayet zayıftır. İl ve
ilçelerde gerek İlk Okullarda ve gerekse Orta Okulda (200) Mevoutdan
fazla Öğrencinin bir tek Öğretmen tarafından idare edildiği görülmekte-
dir.

- 2 -

030	10		5	14	4
-----	----	--	---	----	---

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

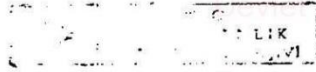
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

(2)

1. Ağrı Orta Okulundan Mesun olan bir talebe lise veya Muadili Okullara gönderildiği zaman daha evvelce elgunlaşmadığı için muvaffak olamayacağına ve eahl kalmamasına başlıca bir sebep olduğu anlaşılmaktadır .

6 - İlbağlık ve gerekse ilçelerde Hukümet Tabipleri bulunmadığı ve ilçelerde Millet Hastaneleri, At Tabip, eczaneler olmadığı gibi İlbağlıkta Sağlık Sosyal Yardım Müdürlüğü ile Memleket hastanesi bir tek Baş Tabibin idaresine kâlinca Halkın ekserisine bakılmamakta ve sihhi tedbirlerinde bu yüzden pek sayıf olduğu görülmektedir.

7 - Arazi ve Bina vergilerinin fasılaşmasından şikayet edilmektedir. Bu suretle yapılan samlar halkın görsüne çek görülmekte ve bir çok ağır yüklerden muaf kalacağı diye bunu beklediğinin halde gid gide verileri mim Fasılaşmış diye halk arasında sık sık konuşulmaktadır. Ve aynı zamanda bölgeyi Şark memleketi bulunduğundan (6) Ay devam eden kış münasebetiyle Malkın idaresi bulunan Malçılık ve hayvancılıktan Başka bir Ticari yolları bulunmadığından Bu sene devamlı yağın yağmurlar sürdüren hayvan Alamlarının ihtiyacı yeter derecede olmadığı ve evvelce olduğu gibi bu senede hayvan sayısının çok fazla olduğu eşitilmektedir. Bu durum karşısında kanuni olarak bir senesini ikmal etmeyen kusurların Hüsni alınıp olduğundan bu hal hem halkı mağdur etmekte ve hemde malçılık ve Koyunculukumuzun sayıf kalmasına mahal bırakılmaktadır. Memleketin durumu ve görünüşü bu şekil olduğuna Üstün Saygılarımla arz ederim.

Ağrı:

Millet Vekili
Ahmet Alpaslan

CEB. ALPASLAN

030	10		5	27	4
-----	----	--	---	----	---

16.3.944 3/1855

2

Ek 9. Ağrı 1950 Seçim Sonuçları

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Millet Vekilliğine seçilenlere
ait dizi kağıdı

S.NO:	Adet	Evrak NO:	E	V	R	A	K	I	N	Cinsi
1	2	Bilâ								Örnek NO:5 A;Tutanak
2	2	" "								5;B.Tutanak
3	6	" "								VI.Tutanak

(10)

Yalnız on adettir.16/5/950

30	10	0	0	77	511	16
----	----	---	---	----	-----	----

4

T.C.
Ağrı-İl Seçim Kurulu

Başkanlığı

Sayı

65

T.C.
BAŞSAĞANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Özü:
Ağrı Millet vekilliğine
seçilenler Hk.

Yüksek Başbakanlığa

Ankara

14/Mayıs/950 günü yapılan Millet vekili seçiminde Ağrı Millet vekilliğine seçilmiş olan Kasım Küfrevi, Celal Yardımçı ve Halis Öztürke ait Millet vekilleri seçimi kanununun 66/8 ve 117 ci maddelerine tevfiқан düzenlenmiş olan tutanakların ikişer sureti Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına verilmek üzere birlikte sunulduğu saygı ile arz olunur. 16/5/950

Ağrı-İl seçim Kurulu Bşk.

Zeki Bilgin

Y. i. M. d.
22.5.1950

VAZİ İŞLERİ BAŞKANLIĞI
TARİH: 22.5.1950 / 1787 / 10

030 10 77 511 16

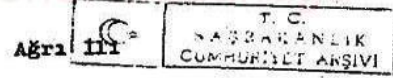
BAŞSAĞANLIK İZRAAT
22.5.1950 / 3566 / 10

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Kasım Küfrevi

Celâl Yardımcı

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Halis Öztürk

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

030	10			77	511	16
-----	----	--	--	----	-----	----

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

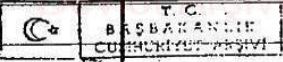
T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİGİL MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :																																								
<table border="1"> <tr> <td>Gelen evrakın</td> <td>Tarihi</td> <td>16/5/1950</td> </tr> <tr> <td></td> <td>No.</td> <td>65</td> </tr> <tr> <td>Yazan Memur</td> <td colspan="2">F. Erkey</td> </tr> <tr> <td>Yazı tarihi</td> <td colspan="2">22/5/1950</td> </tr> <tr> <td>Beyaz eden</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td>Beyaz tarihi</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td>Karşılaştıranlar</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td>Dosya No.</td> <td colspan="2">6/1 1981</td> </tr> <tr> <td>Gidiş No.</td> <td colspan="2">6-249</td> </tr> <tr> <td>Ekleri</td> <td colspan="2">7</td> </tr> <tr> <td>Sevk tarihi</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td>Kaydeden</td> <td colspan="2">265-950</td> </tr> <tr> <td>Not :</td> <td colspan="2">23-5-950</td> </tr> </table>		Gelen evrakın	Tarihi	16/5/1950		No.	65	Yazan Memur	F. Erkey		Yazı tarihi	22/5/1950		Beyaz eden			Beyaz tarihi			Karşılaştıranlar			Dosya No.	6/1 1981		Gidiş No.	6-249		Ekleri	7		Sevk tarihi			Kaydeden	265-950		Not :	23-5-950		<table border="1"> <tr> <td>T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ</td> </tr> </table> Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimde AĞR1 ----- milletvekilliklerine seçilen ad ve soyadları ilişik listede yazılı zatlara ait olup 5545 sayılı kanunun 117 nci maddesinin son fıkrasına göre AĞR1 ----- İli Seçim Kurulu Başkanlığından gönderilen 3 aded ikişer nüsha tutanağın bağli olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim. Başbakan 22-5-950 m.b. 23-5-950	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
Gelen evrakın	Tarihi	16/5/1950																																								
	No.	65																																								
Yazan Memur	F. Erkey																																									
Yazı tarihi	22/5/1950																																									
Beyaz eden																																										
Beyaz tarihi																																										
Karşılaştıranlar																																										
Dosya No.	6/1 1981																																									
Gidiş No.	6-249																																									
Ekleri	7																																									
Sevk tarihi																																										
Kaydeden	265-950																																									
Not :	23-5-950																																									
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ																																										
-6-		1																																								
[No. 2]		030 10 77 51 16																																								

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

A 8 R 1 111

**Adaylardan en çok oy alanların
Milletvekili Seçilenlerine aid
II Seçim Kurulunca düzenlenen Tutanak**

Örnek No. V. B
Md. 117

Soyadı	A d ı	Doğduğu yer ve tarihi	Aldığı oy sayısı
Kıfrevi	Kasım	Bitlis 1336	(36273)
Yardımcı	Celâl	Doğubayazıt 1327	(34166)
Üztürk	Halis	Tutak 1315	(31906)
			

Milletvekilleri Seçimi Kanunu gereğince A 8 R 1 ilinde yapılan Milletvekilleri seçimi neticesinde yukarıda soyadları ve adlarıyla kazandıkları oy miktarı yazılı olan adayların Milletvekili seçildiklerini gösterir bu tutanak yazılıp imza edildi. 16 / 5 / 1950

II Seçim Kurulu Üye Üye Üye Üye Üye Üye Üye Üye Üye Üye
Başkanı A. Kurt A. Kaya İ. Eras-Ş. Kara-F. Fırat İ. El-Ş. Şenol N. Sumer Ş. Sara-Y. Çe-
Zeki Bilgin lan ca ç i coğlu tin

Bu suret aslının aynıdır. 16/5/50

30 10 77 511 16

Birlik Matbaası - Ankara

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek 10. 1950 Ağrı Belediye Başkanlığı Sonuçları ve Ahmet Tokar'ın Atanması

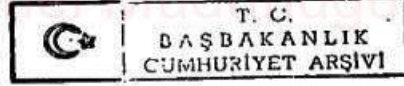
T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

G. M.

Ş. M.

Sayı :

Özü :

K A R A R

218/0

1 - Ağrı Belediye Başkanlığına seçilen Ahmet Tokar'ın Başkanlığı 1580 Sayılı Belediye Kanununun 89.uncu maddesine tevfikân onanmıştır.

2 - Bu karar hükmünü İçişleri Bakanı yürütür.
-2. Ocak 1951

CUMHURBAŞKANI

C. Ziya

BAŞBAKAN

İÇİŞLERİ BAKANI

A. Memiş
A. M.

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına konulması rica olunur.

030	11	1	1	218	38	2
-----	----	---	---	-----	----	---

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :	
Gelen evrakın	Tarihi	6.10.1950	Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına
	No.	621-302 12287	
Yazan Memur			
Yazı tarihi	8.10.1950		
Beyaz eden			
Beyaz tarihi			
Karşılaştıranlar			
Dosya No.			
Gidiş No.	21792 23810		
Ekleri	1		
Sevk tarihi	2.11.1951		
Kaydeden	8-1-951		
Not :		Bakanlığının tarih ve sayılı tezkeresiyle gönderilen karar Yüksek Onamalarına sunulur. Başbakan İşleri Bakanlığına M. V. Hareket 2. No/ 6.10.1950 tarih ve 621-302 sayılı tezkereye karşılıktır : Cumhurbaşkanlığı tarafından onanmış olan karar örneği ilişik olarak sunulmuştur. Başbakan yerine Müsteşar 11.10.1950 5.11.1951	
[No. 9]		030 11 1 218 38 2	

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

M. İ. G. M.

S. M.

Sayı :

621-303

12287

6/10/1950

Özü :

Ağrı Belediye Başkan seçimi hakkında.

Yüksek Başbakanlığa

Ağrı Belediye Başkanlığına seçilen Ahmet Tokar'ın Başkanlığına ait karar tasarrufları eklenerek sunulmuştur.

1580 Sayılı Belediye Kanununun 89.uncu maddesine tevfiқан gereğini yüksek müsaadelerine saygılarımla arz ederim.

A. S.

(2)

Y. S. M.

6. 10. 1950

İçişleri Bakanı

(Handwritten signature)

K 23810

20.27

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına konulması rica olunur.

030	11	1	218	35	2
-----	----	---	-----	----	---

Ek 11: 1954 Seçim Sonuçları

T. C.
BAŞBAKANLIK
MİLLET ARŞİVİ

T.C.
Ağrı-İl Seçim Kurulu Bşk.
Sayı
84

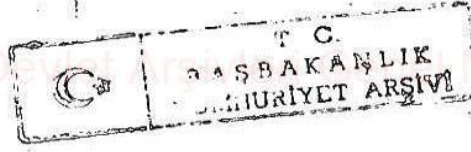
Başvekkâlet Yüksek Makamına

Ankara

2/Mayıs/954 seçiminde Ağrı Millet vekili
eçilenlere ait tutanakların birer sureti seçim
anununun 117 ci maddesi gereğince ve saygı ile
unulur. 4/5/954

İl Seçim Kurulu Bşk.
Selahattin Sönmez

11.5.1954 1315 10-9-954 2857 4

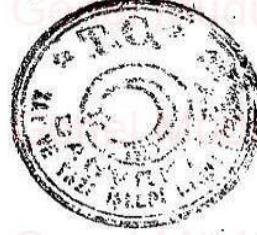
Ağrı

Halis Öztürk

Kasım Küfrevi

H.Celal Yardımcı

Nimet Sümer

030	10			78	515	11
-----	----	--	--	----	-----	----

2

Ek 12: CHP Genel Merkezinden Ağrı'ya Gönderilen Cumhuriyet Bayramı Kutlama Talimatnamesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P.Genel Sekreterliğine

Rapor

36980 9 Kasım 1946

C.H.P.Bucagınız tarafından cumhuriyetin 22 nci yıl dönümü bayramının kutlanması .

1- 28 Ekim günü saat 13 de köyleri bayraklarla donatılmış ve toplanma yeri olan okul bahçesi donatılmış ve hazırlattırılmıştır.

2- Bayram kutlulama komitesi verilmiş ve programı yapmışlardır.

3- 29 Ekim pazartesi günü saat 9 da meydana bütün köyün kadın erkeği ve öğrencileri toplanmış saat onda merasime başlanmıştır.

4- İstiklâl marşı ile bayrak direğe çekilmiş ve ziraat öğretmeni tarafından günün önemi ve cumhuriyetin bahsettiği işler açık bir lisanla anlatılmış ve halkda fikri karapazar Atatürkün gençliğe hitabesini okumuştur .

5- Halk odasında iştiraki ve partimizce konulan hediyelerle aşağıdaki müsabakalar yapılmış ve birinci ile ikincilere mihnelif hediyeler verilmiştir.

A- Köy dört kuruba ayrılarak halat çekme.
B- Rar atma.
C- Tek adım atlama.
D- Çuval koşusu.
E- Yumurta koşusu.
G- 400 M.Koşu.
H- 6 çift arasında güreş.
İ- Öğrenciler arasında iğneye iplik geçirme.
K- Öğrenciler arasında yama yamama.

Musabakaları yapılmış ve halk büyük bir alâka ile takip etmişlerdir saat 1 de büyük bir tezahürat ve coşkunlukla merasime son verilmiş ve gene halk odası ile birlikde gece eylenceleri milli oyunlarla geç vakte kadar devam etmiştir.İşbu raporumuz C.H.P.Genel sekreterlik makamına saygı ile sunulur. 30/10/945

K.Pazar C.H.P.Bucak Başkanı

8 - XI - 45

Dasgısına . 12 Kasım 1946

B.İ.T. Şepi
B. Kallı

10 Kasım 1946
12 Kasım 1946

3

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstiklal marsile başlanmış müteakikben Bayramın kudsiyetive cümhuriyetin memlekete getirdiği iyilikleri belirten söylevler verilmiş ve okul öğrencileri tarafından Cumhuriyet şiirleri okunmuş sonra Halk evine gidilerek önceden Hazırlanan gelenkler Ebedi sefin büstüne konmuş ve saygı tazimin-den sonra saat 12 de Türene son verilmiştir.

Önleden sonra meydanlarda programla hazırlanan eglenceler yapılmış ve milli ve mahalli oyunlar oynanılmış ve zaman zaman fasılalarla toplu bulunan halka kısa ve anlayışlı bir şekilde Cumhuriyetin ve Bayramın büyüklüğü anlatılmıştır.

Akşamı Fener alayları yapılmış ve tenvir fişenklele şehir baştan başa 22 inci yıla has bir Bayram gecesi yaşamıştır. havanın güzelliğide bu mutlu Bayrama bir Bayram katmıştır. aynı Akşam Halk evi salonunda bir balo tertib edilmiş ve çağrılan güzide davetliler ve tertib edilen eglencelerle bu balo çok semimi ve neşeli geçmiştir.

Bayram tam bir intizamla devam etmiş ve Bayramdan sonra talimatname gereğince süslemeler kaldırılmıştır.

Bayram dolayısıyla hazırlanan rapor üstün saygılarımla sunulur.

8.12.

C.E.P.İ.L.İdare Kurul Başkanı

M. Aktan

Müstak Aktan

Vİ

17

XII

1951

Malumat edinilmiştir. Dasgasına.

18 Aralık 1945

B. Y. Şeli A.

A. Cankaya

17 Aralık 1945

18 Aralık 1945

18-10-945

C.H.P.
AĞRI VİLAYETİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Genel Sekreterliğine.
A N K A R A .

Kayıt **39215** **15 Aralık 1945**

Eki:

Cumhuriyetimizin on ikinci yıl dönümü, partimiz kurulunun devlet - teşkilat ile iş birliği yaparak kutlama talimatnamesi gereğince ve 13 maddelik bir programla Bayrama hazırlık yapmış ve Bayramı çok canlı ve Halkın coşkun sevinç tezahüratlarıyla kutlamıştır.

Kutlama talimatnamesinin 3 üncü maddesinde belirtilen kutlama komite leri şdevlerini tam bir intizam içinde yapmışlardır. ilceler, bucaklar ve köylerde, Halk bu Milli bayramımızı milli ve mahalli oyunlarla, aynı sevinç ve heyecan içinde kutlamışlardır.

İlimizdeki resmi ve hususi müesseseler ve bütün evler Milli ve parti Bayraklarımızla .elektirik ampullerle bezetilmiş ve şehir içinde yer yer meşaleler yakılarak milli oyunlar oynanmış ve ana caddeler Zafer taklariyle süslenerek bu taklari üzerine yazılan vecizelerde Bayramın büyüklüğünü - belirtmiştir.

bu süslemelere 28-x-945 saat 13 te başlanmış ve 30-x-945 gecesi kaldı rılmıştır.

Bayram dolayısıyla yakın köy halkları şehre inmiş ve bütün vatandaşlar la birlikte bu mutlu günü kutlamışlardır.

Tören program mucibi şnleden sonra halka davul ve zurna kaldırılmak - suretile ilan edilmiş ve Cumhuriyet meydanında milli oyunlarla Halk Bayra- ma iştirak etmiştir., Cumhuriyet meydanında, ve Belediye önünde ve Halkın- fazla geçtikleri ana caddelerde kürsüler hazırlanarak ,Cumhuriyetin başarı leri ve bize bahışladığı sayısız nimetlerden bahis edilmiş ve halkın coş- kun alkışlarıyla karşılanmıştır.

29 uncu günün sabahı baştan başa donanan şehirde bütün Halk çoluk ve çocuk caddeleri doldurmuş ve saat 9 dan 10 kadar program gereğince kabul- resmi yapılmış ve saat 10 dan sonra şehitler abidesine gidilmiş (Halk ilk ve Orta okul öğrencileriyle Tömen erata program gereği yer almışlardı) TO-

-12- Sayfa 18-

490	01			1141	1	2	-1-
-----	----	--	--	------	---	---	-----

Ek 13: Yayla Gazetesi

Nisan 1953

SARAY 5
cektepe 2

maç yapmak üzer
ya gelen istanbul
yönelmiş. Ocak
ay kulübü ilk maç
Birliği ile yapmış
2 kazanmıştır. Bu
eere 3-1 G. Sar
bitmiştir.

re hastalıklı
yedi memeli
köpek besleme
yemekten öne
ve elleri salın
a güzelce yıkama

an

in ve Aziz hane
le, Şimalen Must
arına ait hane. Çe
ğinde mahalle ya
hazinenin ba tap
acaktır.
günü saat 15 de D
kakat teminatı (T

Emlak memurları
nı şarttır.
14-18-22

Zabıta haberi

Tutagin Semi
ünde Tacettin. İ
ni köyden Meh
aralamışlardır.

Bitlis mahallesinde
tin ve Osman ar
r kavgı olmuş. Kı
rdan Osman Alad
akla yaralanmıştır. Sa
nalarak adalete ver
lmıştır.

Abdülk Köyünde
it yakma üzerine
ta ve amca çocuk
arasında kavgı ol
ur Yaralı yoktur.

Diyadin Akpazarı
ünde tulu ösül dı
erine çıkan kavgı d
e Hasan Yusufu la
alamıştır.

Dikkat

Gazetemizde
redilen ilanlarda
süliyet kabul edil

Sahipleri
Şeref. Saracoğlu
Tevfik Dondurmacioğlu

İdarehane
Örnek Maibasi-Karaköse

Flatı 5 Krş.tur

Yıl 1 Sayı: 87

Günlük Siyasal İçtimai Kültürel Tarafsız Gazete

Çarşamba 15 Nisan 1953

Bugün Ağrı düşman istilâsından kurtuluşunun 35 inci yıldönümünü coşkun tezahuratla kutluyor

Serhadlar diyarının asil
Kahraman'ları
Aziz Hemşehriler:

İhsan N. ERTÜRK

Her yıl artan bir gu
rur, büyük bir sürur i
çinde gözleriniz nemli
birgün bekleriz.

15. Nisan. Evet.
Her yılın 15.Nisanı
kamçılar heyecanını
tutuşturur nabızımızda
ki kanı.

35. Yıl evveli gören
ler. Şehit'ler. Gazi'ler
Bu gaza diyarının a
ziz ölü'leri, asil kahra
man'ları.

Bu mutlu günde ü
nünüzde hürmetle eği
liyoruz.

Sizler: O kara gün
leri, o gidip gelmey
sice günleri gördünüz.
acısını tattınız. Bugün
haklı bir gururla, sizden
olmanın verdiği bir gu
rurla, bizlerde, sizlerle
beraber bu kurtuluş gü
nünün heyecanını duyu
yor, bu mutlu yıldönü
münü kutluyoruz.

Şark'ta 1918 yılının
Nisan ayı: Zafer ayıdır.
Kurtuluş müjdeleyen se
her yellerinin estiği ay
dır. Bu ay, şimal' ayı
sının tekin olmayan bu
topraklara bir daha a-

yak atmamak için ini
ne çekildiği ve Mehmet
çiftçi ona ölüm kampa
nas'ını çaldığı aydır.

35. Yıl evveli bugün
zafer'e kapılarını açan
bu sabahın, nurlu ışık
ları Ağrı'nın karlı zir
velerini süslerken, kızıl
sürülerine son darbe in
dirilmiş ve onlar aras'
ın coşgun sularına ter
keşilmiştir.

Onlar: Bu aziz top
raklara bir dahadönemek
üzere defolup gittiler..

Evet: Onlar: Bu kut
sı topraklara bir daha
dönemeyecek, bu top
raklar kızıl çizme gör
meyecek ve bu toprak
larda artık kızıl bayrak
dalgalanmayacaktır..

Bu karlı dağlara,
kızıl bulutlar çökmeye
cek, bu dağlar vakur
yapılar ve eğilmek ne
dir bilmeyen taşlarla
yurt ufuklarını süsleye
cek ve ebediyet kadar,
bu diyar'ın ziyneti ola
rak kalacaklardır.

Moskofi! Bu isim ne
sillerden, nesillere intı
kal edecek ve her hatı

Çuğun Mesut bir dö
nüm yılını, kahraman Ağrı
nı düşmandan kurtuluş
yıl dönümünü kutluyoruz.

Bir şehrin kurtuluş sa
vasından değil, bir millet u
punun ve hürdesinin Ağrı
adına, mevlana çıkışından
bahsedeceğiz.

Barbar düşman tara
fından bu yurda reva görü
len faciaları müslüman kar
deşlerin alımlarına oyulmak
suretiyle işlenen hacılar,
camilere doldurulup yığılan
katliami zulmü unutmak
değil, onları hatırlamak
milli hisleyimizi milli doy

lanışta, her söyleyişde
intikam hisli rimiz, kini

Ey kırım, ez keldi gıyri taymana,
Sabırdan bandını yıkop aşmana;
Hürriyeti, esir alıp düşmanar;
Saçını, başını yolarlar bilir;

Beş defa istilâya
uğrayan bu mubarek
topraklar üstündeki her
tümsek, isimsiz, kafen
siz birer mezardır.

O tümsekte yatan

Onlar ölmедiler, Onlar yaşıyor!..
RUH-ları ufukta bayraklaşıyor...

Bu mutlu güne, ist
lâmlıyalım..

Taşı toprağı, dalı
yaprağı şehit ruh'u tü
ten ağrım: Gazan muba
rek olsun...

gularımız millî itikam çek
linde besleyerek uyanık bu
lunmamızı ihtar eden bir
gölü yaşıyoruz.

35 yıl evvelini düşü
nürek; sakin, masum bir
sehir: Mor dağların eteğin
de kendi kendisine sade bir
hayat yaşamaktadır. En bu

yük seveli gönül rahatlığı
olan kendi kendisine kâfi
kendişinden memnun bir
Türk kasabası ve onun te
miz halkı, işte ona bu ha
yatın çok güzel haberi: a
yör ki yaralı arslan yata
ğında istirahat etmektedir.
Onu gidip bulmak yarası

miz, hey, cammız şahla
nacaktır.

ya senin amcan veya
benim dedem, yahut o
tekinin dayısıdır.

Arkadaş tekin olma
yan bu topraklarda, Bes
mele ile dolaş.

Onlar ölmедiler, Onlar yaşıyor!..
RUH-ları ufukta bayraklaşıyor...

lâmlıyalım..

Taşı toprağı, dalı
yaprağı şehit ruh'u tü
ten ağrım: Gazan muba
rek olsun...

İçine boşaltılan malî
muhalaza etmeyip sıran ka
sede hayır olmadığı gibi
sır saklamayan insanda da
hi hayır yoktur
Ahmet İbnî Kaya

Şeref SARACOĞLU

şifa bulmadan ölüme atıl
mak, Türkü ayallar altında
çöğmek enası top-akları
mı parçalamak sevdiğine
Çağın düşman boru vesile
siyle, istik mara'la'yle, bu
sevin kasa'nın etkilerine
gelmiş. Türkün sükmü düş
mana zafer müjdeledi.

Fakat düşman bilmiyor
ki bu sükmü bir ölü sükmü
değil, bir dirilişin sükmü
nedir. İhtiyar tarih bu ka
dar derisinden sonra henüz
bunu görmemiş olanlara
acısızdır. Sessiz köyler, ev
ler kapıdanıyor, ayakta kal
mıyor. Artık Türkün masum
çehresinde gazabe gelmiş
kaplan hiddeti var. Tunç
tan insanlar sesizliğin beğ
rından mal'şer gibi kaynı
yor vatanın tehlikede oldu
ğunu haber alanlar düşman
düşmandır. Yurdu çalmaya
gelmiştir, vurmuşlardır, Ya
istiklâl ya ölüm diyerek bal
talar, turbanlar, dirgenler

Türkün elinde son sistem
silâh halinde Pashı bir mar
tin top gibi gürüyor. Düş
man bu krant kitle karşı
sında şümsümlü bir kayaya
çarpmış esrarlı bir diyara
geldiğini anlıyor. Her da
kika artan her dakika bü
yüyen bir kudret karşısın
da kaçmaktan başka çare
bulamıyor.

Bir sabah doğan güneş
kimbilir dünya yarattığı
Devami Arkada

Ek 14: Demokrat Parti Ağrı Gazetesi

Devlet Mühürü

Fetih
Ağrı D. P. İl İdare
Kurulu
Yazı İşlerini Fikri
İdare Eden :
Merkez İdare Başkanı
ÖMER KARACA

Dizildiği ve Basıldığı
Yer : ŞAŞKIN DİLİ
MATBAASI Karaköe

5 Kasım Cuma 1954
Yıl : 1 Sayı : 7

Demokrat Parti

AĞRI

Fiati : 5 Kuruştur

Zaferden Zafer Günlük Siyasal Gazete

Memleket Hastahanesinin Bugünkü Durumu

Eski yıllarda bir baykuş yuvası halinde daima ölüm haberi müdeleyen memleket hastanesi bugün can çekişen hasta vatandaşlarımızın imdadına yetişmekte ve feryadını dinirmektedir. Yıllardan beri bütün masrafları özelidarenden yarım ya malak temin edilen hastane Demokrat Parti iktidarının el atmasıyla muvazeneumumiye alınmıştır. Bu vesile ile insanlığın acı ve feryatını cindirmegibi büyük hizmetlerini deruhte eden hastane doktor ve personelleri burada aziz ziyaretlerini zevkle ve huzur içinde yapmaktadır. Kaderlerine boyun eğmekle beraber sonkur tulan çarelerini gene hastaneden ve doktordan bekleyen hastaların maneviyatları üzerinde şifalı tesirler bırakan ve hatta şifaya kavuşturan memleket hastanesine hükümetimiz elinden geldiği yardımları sağladığı gibi burada çalışan doktor ve personellerde gerekli çalışmalarında bürünce başarıyı göstermektedirler. Hastanenin muvazenesini umumi yeye alındığı günden beri hükümetimiz buranın bir çok noksanlarını peyder-pey tamamlamaktadır. Şimdiye kadar buraya hastalar için 50 tane kristal camlı masa, 25 tane yeni kar yola ve 20 bin lira kıymetinde 700 kusura filmli röntgen makinesi getirilmiştir. Yalnız bu meyanda filimleri hastalar üzerinde tatbik edecek teknik elemanlar olmadığı için kullanılan bu filimler zamanla bozularak işe yarayacak bir hale gelip ümit edilen fevzi hastalar için ifa etmemiş olmaktadır. Bu mevzuda hastanenin en mühim ve mübrem bir ihtiyacı bulunan bir röntgen mütehasssının ta yini ilgili makamlar için alem şumul insani ve vatani bir vazifedir ka naatındayız. Diğer taraftan kıymetli dokörlerimize rızadan hastane başhe kimi operator Dr. M. Ali Türközü yıllardan beri kullanılarak hurda hale gelen birçok kar yolarını sarfettiği gay retle parasız olarak hastane personellerine yaptırılmış ve hastalara nafi bir hale getirmiştir. Bununla beraber çalışan ve aynı gayreti sarfeden mesai arkadaşı askeri hastanesi dahiliye mütehasssı Dr. M. İhsan Düzkın ve diğer hastane mürettebatı personellere ayrı ayrı ve Devamı Sayfa 2 de

Tifo salgını halinde dolaşmaktadır

Aylardan beri bütün kaza ve köylerimizde sıhhiye ekiplerimiz tifo aşısı yapmaktadırlar. Merkezi vilayette birinci defa olarak aşı yapılmış ikinci defasında 7 Kasım 1954 muhtar seçimleri sonunda tekrar ekiplerimiz ikinci aşıya çıkacaklardır. Devamı Sayfa 2 de

Birleşmiş Milletler Anayasası Tetkik Edilecek

San Fransisko (B. Y.) Birleşik Amerika Hareciye Vekili milletlerarası teşekküller yardımcısı David W. Wainhouse Birleşmiş milletler anayasasının yeniden göz yetti müğavirliğinden.. bazılarını kaybetti. Bu şahısların İrlandaki Amerikan stratejisi hakkında tavsilathı malumata sahip oldukları söyleniyor.

Tarih olaylarına bakılırsa, herhangi bir İrlandanın Ruslarla işbirliği yapacağına inanmak çok zordur. Herkes bilinen Rus propagandası, İngiltere ve Fransı emperyalistlik le itham etmektedir. Fakat Rusyanın bu sahada oldukça geniş bir tarihe malik olduğuda bir hakikattir.

N.F.B.

Tifo salgını halinde dolaşmaktadır

Aylardan beri bütün kaza ve köylerimizde sıhhiye ekiplerimiz tifo aşısı yapmaktadırlar. Merkezi vilayette birinci defa olarak aşı yapılmış ikinci defasında 7 Kasım 1954 muhtar seçimleri sonunda tekrar ekiplerimiz ikinci aşıya çıkacaklardır. Devamı Sayfa 2 de

Bir Kızıl Fesadı Daha Meydana Çıkarıldı

Geçenlerde İrlanda bir komünist fesadı meydana çıkarılmış ve neticede Moskova ajanlığı ile itham edilen yüzlerce polis ve subay tevkil edilmiştir. Bu suikast, komünistlerin di

Tifo salgını halinde dolaşmaktadır

Aylardan beri bütün kaza ve köylerimizde sıhhiye ekiplerimiz tifo aşısı yapmaktadırlar. Merkezi vilayette birinci defa olarak aşı yapılmış ikinci defasında 7 Kasım 1954 muhtar seçimleri sonunda tekrar ekiplerimiz ikinci aşıya çıkacaklardır. Devamı Sayfa 2 de

Ek 15: Demokrat Ağrı Gazetesi

Yıl 5 GÜNLÜK SİYASİ DEMOKRAT GAZETİ Sayı 1637

AĞRI DEMOKRAT

SAHİPLERİ
Celal Başer
Bâkî
Müşahid
Demokrat Ağrı Matbaası
Karaköy
SALI
12 OCAK 1960
SAYISI 16 KURUŞTUR.

Dün şehrimize şeref veren değerli milletvekilimiz
Sayın Şeref Saracoğlu
Halkın coşkun tezahüratı ile karşılandı

Şehrimize şeref veren milletvekilimiz Sayın Şeref Saracoğlu'nun şehrimize gelişiyle halkın coşkun tezahüratı ile karşılandı.

Şeref Saracoğlu

Yeni Göçmen Köyleri Kurulacak
Topraksız Göçmen ve yerli çiftçilere toprak tevzi edilecek

Ankara - Toprak ve İskân Umum Müdürü 10 şubadan bu yana ve hâlen gelmekte olan çiftçi göçmenleri dağıtmaya iskan ederek bu araya getirmek üzere yerlerden göçmen köyleri kurmaya karar vermiştir.

Yeni köyleri tren yolu güzergâhı ve müstahlik şehirleri yakın yerlerde kurulacak ve toprakları çeşitli ziraatte elverişli yerler seçilecektir. Bu arada iskan edilecek göçmenlere toprak tevzi edilerek tohumluk ve çift hayvanları ve ziraat aletleri verilecektir.

Diğer taraftan topraksız veya az topraklı çiftçiyi topraklandırma kanunu gereğince toprakları tasfiye ile toprakların devletin eline geçmesiyle toprakları satın alınarak toprakları göçmen ve yerli çiftçilere tevzi halinde yeni bir kanunla hazırlanmaktadır.

İKE Şubat ve Martta Latin Amerika'ya bir ziyaret yapacak

Washington - Beyaz Saray Cumhurbaşkânı ve Mrs. Eisenhower'ın 23 Şubat'ta Brezilya, Arjantin, Şili, Uruguay ve Porto Rico'ya o günkü bir ziyarette bulunacaklarını açıklamıştır.

Amerikalılar - arası Meslemler Millî İşleri Komitesi Başkan Yardımcısı ile altı üyesi de Cumhurbaşkânı bu ziyarette refakat edeceklerdir.

Programa göre Cumhurbaşkânı 23 Şubat'ta Brezilya, 26 Şubat'ta Arjantin, 29 Şubat - 2 Mart'ta Şili, ve 23 Mart'ta da Uruguay'da bulunacaktır.

Cumhurbaşkânı'nı havi Brezilya'ya gidilecek ve Birleşik Amerika'ya dönüşte yakıt ikmali ve Eisenhower'ın istirahatı için Puerto Rico'ya uğrayacaktır.

Endonezya petrol kanunu hazırlanıyor

Cakarta - Endonezya hükümeti memleket için de petrol araştırma ve işletme faaliyetinin devlet kontrolü altında olmasını istemektedir. Tasarıya vazelen bir maddede halî hükümet Endonezya'da faaliyet te bulunan şirketlerin faaliyet müddetleri sona erinceye kadar bu kanun hükümleri dışında faaliyetlerine devam edebilecekleri tasrih edilmektedir.

Pamuklu Mensucat fabrikaları

Uzun zaman önce başlatılan Pamuklu Mensucat fabrikaları ve Ayazlı Pamuklu mensucat fabrikaları faaliyette.

312 bin 300 tonluk Birgama Pamuklu Mensucat fabrikası 4 milyon 500 bin metre 40 mil yon 901 bin liraya mal olan Ayazlı dokuma fabrikası ise senede 12 milyon metre muhtelif cins kumaş imâl edilecektir.

Selâhattin Alpdoğan'ın tayinini durduruldu

Uluborlu'ya tayin edildiği bildirilmiş Elegek kaymakamı Selâhattin Alpdoğan'ın bu tayinini vekâletçe şimdilik durdurulmuşur.

Ek 16: Karaköse Gazetesi

HAZİRAN
ABDULKADİR ŞEKATLİ
YIL : 5 SAYI : 1185
Telefon No: 166
Cuma
16- Ağustos
1957
Fiyat 5 Kuruş

Karaköse

GÜNDLİK SİYASİ MÜSTAKİL AKŞAM GAZETESİ
HALKIN SESİ - HAKKIN MÜDAFİY Z

Kıbristan Antalyaya gelen İngiliz turistleri

Antalya (hususî) Kıbristan şehrimize gelmesi kararlaştırılan 600 kişilik İngiliz turist kafilesinin 26 kişiden müteşekkîlik grubu uçakla şehrimize gelmiş Park Otele yerleştirilmiştir.

Kadifekaleye Atatürk'ün Işıklı profili konulacak

İzmir (hususî) Kadifekale üzerine kurmuş neon lâmba taşı ile Atatürk'ün büyük bir profilinin yapılarak yerleştirilmesi kararlaştırılmış ve çalışmalarına başlanmıştır. Işıklı profil şehrin her tarafından görülebilecek ve bilhassa denizden ilk bakışta göze çarpacaktır.

Toprak ve iskan çalışmaları

Tekirdağ — Toprak komisyonlarının çalışmaları ve tatbikatları karşılıklı müşkül-leri görüşmek üzere yapılmakta olan bölge toplantılarından altıncısı Tekirdağ Valisi Nafi Taner Toprak ve iskan Umum müdürü Necati Tuğay ve muavinerinin iştirakile açılmıştır. Toplantıya Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, İstanbul, Çanakkale toprak ve iskan müdürleri ile bu vilayetlerde çalışan toprak komisyonları başkan ve ekip şefleri de katılmışlardır.

Meb'usumuz sayın Kasım Küfrevi Şehrimizde

Meb'usumuz sayın

Sayın Kasım Küfrevi

Kasım Küfrevi dün akşama doğru şehrimize gelmiştir.

Sayın Küfrevi şehrimizde bir müddet kalarak gerek burada ve gerekse kazalarda ki seçmenleriyle gerekli temaslarda bulunacaktır.

Bu arada bazı tetkiklerde bulunacak olan muhterem mebusumuz Kasım Küfrevi'ye hoş geldiniz der kendilerini hürmetle

selamlarız.

Amerikan genç kızları geç evlenmek istiyorlar

Yapılan bir anketten elde edilen neticeye göre Amerikan genç kızlarının pek büyük bir ekseriyetinin geç evlenmeye taraftar oldukları anlaşılmıştır.

Bu anket muhtelif zümrelere mensub 4850 genç kız arasında yapılmıştır.

Bunlardan yüzde 78 i 25 ile 30 yaşları arasında evlenmek taraftarındadır.

Bursada Konserve

Araştırma merkezi kurulacak

Bursa (hususî) Bölge Ziraat Okulunda Ziraat Bakanlığı tarafından konserve araştırma merkezi tesis edilecektir.

Pek yakında açılacak olan konserve araştırma merkezinde istihsal bölgelerinde yetişen meyva ve sebzele konservecilğe elverişli kısımları tesbit edilecektir.

Ayrıca bu hususta çalışacak olan tek

nik elemanlar içinde teknik kurslar da ihmal edilecektir.

yılın ilk kuru inciri

İzmir (hususî) Senenin ilk kuru incir mahsulü Borsaya getirildi iş ve törenle satılmıştır.

Aydınlı müstahsil Hulusi Gündücü tara-

findan idrak edilerek gönderilen 120 kiloluk bu ilk parti 125 kuruş sembolik fiatla muamele görmüş tür.

Ek 17: Şark Ekspres

Devlet Numarası

Pazartesi
4 NİSAN
1960

Halk yolunda
Halk için

ŞARK **Ekspres**
GÜNLÜK SİYASİ MÜSTAKİL GAZETE

RASMIYAKARI
AVUKAT
İsmet Mimar Süfeci
İDAREHANESİ
Eski Bazarın Çukuru N. 10
KARAKÖSE
BAŞLUCI YER
SARAY DİĞ. Mahallesi
Telsizler 188-29 : 85
İL 3 SAYI: 1203

CELAL YARDIMCI ADLİYE VEKİLİ OLDU

Ankara (Hürriyet) - Cumhuriyetin istifa eden Adliye Vekili Esat Budakoğlu'nun yerine Ağır Mebusan Celal Yardımcı getirilmiştir.

«Uzun bir müddet ten beri kabineye girmesi beklenen Celal Yardımcı'nın bu tarafa memnuniyetle karşılanması ve kendisinin iyi bir hukukçu olması bu tayininin isabetinde her hesabi itilafa sevk etmiştir.

Kıymetli Mebusan-
mur Celal Yardımcı •
bus olduğu günden bu güne Adnan Menderes tebliğinde tam 8 senedir bakanlık etmiş ve sırasıyla Devlet, Maarif Devlet ve Maarif Vekâletlerinde bulunmuştur.

Mebus seçilmeden önce İstanbul Barosu'nun kıymetli ve tanınmış Avukatlarından olan Yardımcı'nın bu kere Adliye Vekilliğine getirilmesi siyasi çevrelerde memnuniyet uyandırmıştır. Şahsiyetiye gurur duyduğumuz Kıymetli Mebusumuz Sayın Celal Yardımcı'ya candan tebrik eder, yeni Vazifesinde muvaffakiyetler temenni ederiz.

B. M. Meclisi Bugün çalışmalarına başlıyor

1960 Mali yılı Bütçe kanun layhasının kabulundan sonra bir tatil devresine girmiş olan Türkiye B.M.M. bugün saat 15 de toplanarak meclisine devam edecektir.

Meclisin bugünkü işlemlerinde bazı kanun layhalarının müzakere sine devam edecek ve bu arada bazı sözlü sorulara cevaplandırılacaktır.

Meclesin bu devre ki çalışmalarında 5545 sayılı millet vekilleri se

Güzel söz
Akıl gibi mal, iyi
huy gibi dost, edep
gibi miras, tevfik
gibi rehber, ilim
gibi şeref bulunmaz.

HZ ALİ

Adliye vekili E. Budakoğlu İstifa etti

Ankara (A.S.) Adliye vekili bulunan Mebusa mebusu Esat Budakoğlu siyasi manzuresi dolayısıyla bu vekaletinden istifa ederek istifasının kabulünü bir mektupla Başvekil Adnan Menderes'ten rica etmiştir.

Başvekil Adnan Menderes'te Budakoğlu'na gönderdiği cevabı mektubunda bu istifasının kabul edildiğini ve vekâletini müddetince gövvede tutmasını rica eden delaysi tepkileri-

ni ve ileride başka vazifelerde yine beraber çalışmak kararında olduğunu kendisine bildirmiştir.

Vilayetimizin 1960 Yılı imar programı tesbit edildi

(VBB) ilminde bu sene içinde yapılacak olan köy yolu, içme suyu tesisleri ve okullarla ilgili olarak Valimiz Sayın M. Rahmi Sıralan başkanlığında Kıra Kıymatlıları, Daimi Encümen ve bazı Daire

ler Müdürleri toplanmış ve faaliyet programını tesbit etmişlerdir.

Nafia ve Mirif Vekâletlerince Vilayetimiz emrine tahsis edilmiş olan 3 Milyon küsur lira ile, 1960 yılı içinde 28 köyde ilköğretim yapılmış

3, 98 köye içme suyu getirilmesi ve 320 kilometre uzunluğunda köy yolu inşaatı kararlaştırılmıştır.

İnşaat mevsimi başlar başlamaz Programın tatbikine geçilecektir.

Şark Ekspres
Gazetesini
Oku ve Okut

